

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

POLITICS, ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES
JOURNAL OF KIRSEHIR AHİ EVRAN UNIVERSITY

ISSN: 2618-6217

YIL/YEAR	CİLT/VOLUME	SAYI/ISSUE
2020	4	1

KIRŞEHİR – 2020

T.C.
KIRŞEHİR AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
POLITICS, ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL OF KIRSEHIR
AHI EVRAN UNIVERSITY

İmtiyaz Sahibi / Owner

T.C. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İİBF Adına
(On behalf of KAEU Faculty of Economics and Administrative Sciences)
Prof. Dr. Nur ÇETİN
(KAEÜ İİBF Dekanı/KAEU FEAS Dean)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Assist. Prof. Dr. Öner AKGÜL (Editör/Editor)
Res. Assist. Dr. Burak GÜNEŞ (Editör Yardımcısı/Assist. Editor)
Res. Assist. Dr. Cem AKIN (Editör Yardımcısı/Assist. Editor)
Res. Assist. Hande AKSÖZ YILMAZ (Editör Yardımcısı/Assist. Editor)
Res. Assist. Albeniz T. EZME GÜRLEK (Editör Yardımcısı/Assist. Editor)
Res. Assist. Bengü ÇELENK (Editör Yardımcısı/Assist. Editor)
Res. Assist. Emrah GÜRLEK (Editör Yardımcısı/Assist. Editor)
Res. Assist. Ümit YAPICI (Editör Yardımcısı/Assist. Editor)

Yazı İşleri Md. (Editör) / Editor-in-Chief

Assist. Prof. Dr. Öner AKGÜL

Teknik Hazırlık / Secretary

Res. Assist. Dr. Burak GÜNEŞ
Res. Assist. Albeniz Tuğçe EZME GÜRLEK
Res. Assist. Emrah GÜRLEK

İngilizce Dil Editörü / English Language Editor

Assist. Prof. Dr. Sertan AKBABA

Türkçe Dil Editörü / Turkish Language Editor

Dr. Ceren KABADAYI

Tasarım & Dizgi Editörü / Typed By

Res. Assist. Albeniz Tuğçe EZME GÜRLEK

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi yılda iki kez yayımlanan uluslararası ve hakemli bir akademik dergidir. Dergide yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Makalelerin yayım hakkı Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'ne aittir.

Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Kirsenir Ahi Evran University is an international peer reviewed academic journal published biannually. Articles published in the journal can not be used without reference. Right to publish articles belongs to Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Kırşehir Ahi Evran University.

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi / Contact Information

Adres /Address

Kirşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Bağbaşı Yerleşkesi

40100 Merkez/ KIRŞEHİR

Belge Geçer / Fax Number

+90 (386) 280-4079

Telefon / Phone Number

+90 (386) 280-4900

E- Posta / E-mail

iibfdergi@ahievran.edu.tr

aeuiibfd@gmail.com

ISSN: 2618-6217

CiteFactor

Academic Scientific Journals

ASOS
indeks

ROAD

DIRECTORY
OF OPEN ACCESS
SCHOLARLY
RESOURCES

Google Scholar

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL
Prof. Dr. Fazıl YOZGAT
Prof. Dr. Kürşad ZORLU
Prof. Dr. Musa ÖZATA
Prof. Dr. Nur ÇETİN
Assoc. Prof. Dr. Banu KÜLTER DEMİRGÜNEŞ
Assoc. Prof. Dr. Battal YILMAZ
Assoc. Prof. Dr. Bengül BOLAT
Assoc. Prof. Dr. Erman AKILLI
Assoc. Prof. Dr. Gülbahar ÜÇLER
Assoc. Prof. Dr. H. N. Kartal DEMİRGÜNEŞ
Assoc. Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA
Assoc. Prof. Dr. Ümit BULUT
Asst. Prof. Dr. Ahmet ÜNSAL
Asst. Prof. Dr. Ayşe ATAŞ
Asst. Prof. Dr. Deniz ABUKAN
Asst. Prof. Dr. Deniz AKGÜL
Asst. Prof. Dr. Emine ŞENER
Asst. Prof. Dr. Ertuğrul GÜREŞÇİ
Asst. Prof. Dr. Fatih ÇELİK
Asst. Prof. Dr. Fatih Ferhat ÇETİNKAYA
Asst. Prof. Dr. Hale KIRMIZIOĞLU
Asst. Prof. Dr. Hatice Pınar KAYA
Asst. Prof. Dr. Hüseyin ERTUĞRUL
Asst. Prof. Dr. Kerem YAVAŞÇA
Asst. Prof. Dr. Muhammed MARUF
Asst. Prof. Dr. Murat YÜKSEL
Asst. Prof. Dr. Oktay AKTÜRK
Asst. Prof. Dr. Osman İnan ŞENSES
Asst. Prof. Dr. Öner AKGÜL
Asst. Prof. Dr. Selim BİÇEN
Asst. Prof. Dr. Sertan AKBABA
Asst. Prof. Dr. Yüksel İLTAŞ
Asst. Prof. Dr. Zeynep AĞDEMİR
Asst. Prof. Dr. Zübeyir BARUTÇU (to Memory of him)
Dr. Baybars ÖGÜN
Dr. Burak GÜNEŞ
Dr. Cem AKIN
Dr. Emrah SOFUOĞLU
Dr. Eyüp ERSOY
Dr. Fatih GÜZEL
Dr. Fatma KORKMAZ
Dr. Fethiye Burcu CEYLAN
Dr. Hande AKSÖZ YILMAZ
Dr. Mesut KAÇANOĞLU
Dr. Vildan GÜNEŞ
Dr. Yusuf AKKOCA

Uluslararası Bilim Kurulu/ International Science Board

- Prof. Dr. Abdulkadir BULUŞ, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Ahmet AY, Selçuk University
Prof. Dr. Ahmet YILMAZ, Marmara University
Prof. Dr. Aslı AKAY, Social Sciences University of Ankara
Prof. Dr. Ayşe OĞUZLAR, Uludağ University
Prof. Dr. Barış ÖZDAL, Uludağ University
Prof. Dr. Birol AKGÜN, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Prof. Dr. Bülent Arı, İstanbul University
Prof. Dr. Doğan UYSAL, Celal Bayar University
Prof. Dr. Ekrem ERDEM, Erciyes University
Prof. Dr. Erhan BÜYÜKAKINCI, Galatasaray University
Prof. Dr. Ekrem ERDEM, Erciyes University
Prof. Dr. Elşen BAĞIRZADE, Azerbaijan State University of Economics (UNEC)
Prof. Dr. Fahri APAYDIN, Yalova University
Prof. Dr. Fahri YAVUZ, Atatürk University
Prof. Dr. Faik BİLGİLİ, Erciyes University
Prof. Dr. Fehmi KARASİOĞLU, Selçuk University
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Gülden ÜLGEN, İstanbul University
Prof. Dr. Hayati AKTAŞ, Akdeniz University
Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Hikmet KAVRUK, İstanbul Gelisim University
Prof. Dr. Hüseyin EMİROĞLU, Kırkkale University
Prof. Dr. İbrahim BAKIRTAŞ, Aksaray University
Prof. Dr. İbrahim TOKATLIOĞLU, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. İdris DEMİR, Social Sciences University of Ankara
Prof. Dr. Kamuran REÇBER, Uludağ University
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Kemal İNAT, Sakarya University
Prof. Dr. Kenan PEKER, Fırat University
Prof. Dr. M. Nail ALKAN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. M. Necat ÇOŞKUN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Mahir NAKİP, Çankaya University
Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Mehmet GENÇTÜRK, Süleyman Demirel University
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN, Police Academy
Prof. Dr. Muhittin ATAMAN, Social Sciences University of Ankara
Prof. Dr. Muhsin KAR, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Prof. Dr. Murat ÇEMREK, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Murat ÇETİNKAYA, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Musa YILDIZ, Gazi University
Prof. Dr. Nevzat ŞİMŞEK, Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nilsun SARIYER, Muğla Sıtkı Koçman University
Prof. Dr. Orhan KÜÇÜK, Kastamonu University
Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR, Uludağ University
Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA, İstanbul Aydın University
Prof. Dr. Raif PARLAKKAYA, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Ramazan ERDEM, Süleyman Demirel University
Prof. Dr. Rasim Özgür DÖNMEZ, Abdullah Gül University
Prof. Dr. Ruşen KELEŞ, Cappadocia University
Prof. Dr. Ruziye COP, Bolu Abant İzzet Baysal University
Prof. Dr. Salih BARIŞIK, Tokat Gazi Osmanpaşa University
Prof. Dr. Savaş ZAFER ŞAHİN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Selahattin TOGAY, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Serdar ALTINOK, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Şenol KANTARCI, Akdeniz University
Prof. Dr. Tanık OĞUZLU, Antalya Bilim University
Prof. Dr. Tayyar ARI, Uludağ University
Prof. Dr. Tuğba EROĞLU, Selçuk University
Prof. Dr. Zekai ÖZDEMİR, İstanbul University
Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Aigerim SHILIBEKOVA, University Canada West
Assoc. Prof. Dr. Ali BALCI, Sakarya University
Assoc. Prof. Dr. Ariel Gonzales LEVAGGI, Pontificia Universidad Católica Argentina
Assoc. Prof. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart University
Assoc. Prof. Dr. Arif Behiç ÖZCAN, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Bülent Sarper AĞIR, Aydın Adnan Menderes University
Assoc. Prof. Dr. Eda YAŞA ÖZELTÜRKAY, Çağ University
Assoc. Prof. Dr. Emrah KOÇAK, Erciyes University
Assoc. Prof. Dr. Erdem ÖZLÜK, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Fetullah AKIN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Assoc. Prof. Dr. Mehmet ARSLAN, Al-Farabi Kazakh National University
Assoc. Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN, Police Academy

Assoc. Prof. Dr. Murat KIZILDAĞ, University of Central Florida
Assoc. Prof. Dr. Murat Necip ARMAN, Aydın Adnan Menderes University
Assoc. Prof. Dr. Oktay BİNGÖL, İstanbul Arel University
Assoc. Prof. Dr. Oya ERU, Bolu Abant İzzet Baysal University
Assoc. Prof. Dr. Pınar YÜRÜR, Muğla Sıtkı Koçman University
Assoc. Prof. Dr. Refik YASILIKAYA, Kırıkkale University
Assoc. Prof. Dr. Serkan ÇİÇEK, Muğla Sıtkı Koçman University
Assoc. Prof. Dr. Sezen BOZYİĞİT, Mersin University
Assoc. Prof. Dr. Sezgin KAYA, Uludağ University
Assoc. Prof. Dr. Şenay SABAH ÇELİK, Ankara University
Assoc. Prof. Dr. Toğrul İSMAYİLOV, Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Assoc. Prof. Dr. Vural ÇAĞLAYAN, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Yiğit Anıl GÜZELİPEK, Karamanoğlu Mehmet Bey University
Assoc. Prof. Dr. Yusuf ÇINAR, Bitlis Eren University
Asst. Prof. Dr. Ali Burak DARICILI, Bursa Teknik University
Asst. Prof. Dr. Ali Fuat GÖKÇE, Gaziantep University
Asst. Prof. Dr. Courtney SUESS-RAEISINAFCHI, Texas A&M University
Asst. Prof. Dr. Erjada PROGONATİ, Isparta Süleyman Demirel University
Asst. Prof. Dr. Fatma AKKAN GÜNGÖR, Karadeniz Teknik University
Asst. Prof. Dr. Fatma Zeynep ÖZKURT, Nişantaşı University
Asst. Prof. Dr. Haluk KARADAĞ, Başkent University
Asst. Prof. Dr. Izabela LIPINSKA, Poznan University of Life Sciences
Asst. Prof. Dr. Kader ÖZLEM, Uludağ University
Asst. Prof. Dr. Kadri Kaan RENDA, Hacettepe University
Asst. Prof. Dr. Konstantinos TRAVLOS, Özyeğin University
Asst. Prof. Dr. Mustafa C. ÖZŞAHİN, Necmettin Erbakan University
Asst. Prof. Dr. Özgür ÖZDEMİR, University of Las Vegas, Nevada
Asst. Prof. Dr. Pelin MASTAR ÖZCAN, Manisa Celal Bayar University
Asst. Prof. Dr. Selma ŞEKERCİOĞLU, İstanbul Arel University
Asst. Prof. Dr. Serdar YILMAZ, Muğla Sıtkı Koçman University
Asst. Prof. Dr. Seyfi KILIÇ, Muğla Sıtkı Koçman University
Asst. Prof. Dr. Tanık DOĞRU, Florida State University
Asst. Prof. Dr. Tuğba BAĞBAŞLIOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart University
Asst. Prof. Dr. Wawrzyniec CZUBAK, Poznan University of Life Sciences
Dr. Alessia CHIRATTI, Perugia University
Dr. Dolapo FAKUADE, University of Canterbury
Dr. Federico DONELLI, University of Genova
Dr. Machiko SATO, Shizuoka University
Dr. Mark C. DONFRIED, Institute of Cultural Diplomacy
Dr. Mehmet ÜLKER, Yunus Emre Institute
Dr. Slawomir KALINOWSKI, Poznan University of Life Sciences

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

EDİTÖRDEN

MAKALELER / ARTICLES:

Abdulkerim GÜLER, Hüdaverdi BİRCAN | 10 | 33

İDARİ PERSONELİN İŞ TATMİNİ VE ÖRGÜTE BAĞLILIĞINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ: SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

DETERMINATION OF FACTORS EFFECTING JOB SATISFACTION AND CORPORATE LOYALTY: AN APPLICATION IN SIVAS CUMHURİYET UNIVERSITY

Barış ÇETİN | 34 | 46

KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA MEŞRU SAVUNMA

LEGITIMATE DEFENSE IN COMPARATIVE LAW

Elif UZUN, Ayşe ÖNEMLİ KOÇER,

Feyza Nur KAYA | 47 | 55

CİNSEL DOKUNULMAZLIĞA KARŞI İŞLENEN SUÇLAR KAPSAMINDA BİR YARGITAY KARARI İNCELEMESİ

A SUPREME COURT DECISION REVIEW WITHIN THE SCOPE OF CRIMES AGAINST SEXUAL IMMUNITY

Erdal ÇETİNTAŞ | 56 | 72

1792-1815 DEVRİM SAVAŞLARI: ÖZGÜRLÜK VE YURTSEVERLİK MÜCADELESİ

THE FRENCH REVOLUTION WARS, 1792-1815: THE STRUGGLE FOR LIBERATION AND PATRIOTISM

Fatih ÇEMREK | 73 | 94

TÜRKİYE'DEKİ İLLERİN SOSYAL GÜVENLİK KONUSUNA İLİŞKİN GÖSTERGELERİN İSTATİSTİKSEL OLARAK ANALİZİ

STATISTICAL ANALYSIS OF THE INDICATORS FOR THE SOCIAL SECURITY OF PROVINCES IN TURKEY

Kerem YAVAŞÇA | 95 | 110

FRIEDRICH A. HAYEK, ROBERT NOZİCK VE MURRAY N. ROTHBARD'IN DEVLET KAVRAMINA YAKLAŞIMLARININ MUKAYESELİ ANALİZİ

A COMPARATIVE ANALYSIS ABOUT APPROACHES TO CONCEPT OF STATE BY FRIEDRICH A. HAYEK, ROBERT NOZİCK AND MURRAY N. ROTHBARD

Mehmet SUIÇMEZ, Mehmet ÖZDEMİR | 111 | 142

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KİŞİLERARASI İLETİŞİMİNDE SOSYAL MEDYANIN YERİ VE ÖNEMİ

THE SIGNIFICANCE OF SOCIAL MEDIA IN THE INTERPERSONAL COMMUNICATION OF GRADUATE STUDENTS

Orhan BATTIR | 143 | 167

SAVUNMACI-SALDIRGAN REALİZM AYRIMINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

ANALYSIS WITHIN THE DISTINCTION BETWEEN DEFENSIVE AND OFFENSIVE REALISM ON TURKISH FOREIGN POLICY

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW:

Zümrüt BAHADIR | 168 | 172

80 YILDA DEVRİ ÂLEM

EDİTÖRDEN

Sayın Ahi Evran Üniversitesi İİBF Dergisi okuyucuları,

Dergi editör kurulu olarak, dördüncü cildin ilk sayısını, Haziran 2020 itibariyle yayınlamanın mutluluğunu yaşıyoruz. İktisadi ve İdari Bilimler alanının ilgililerinin gönderdiği makalelerle, her geçen gün artan talebi mutlulukla karşılayarak niteliğimizi artırma çabası içine giriyoruz. Bu sayımız için gönderilen çalışmalar arasından sekiz makale ve bir kitap kritiği çalışmasının, editör kurulu kontrolü ve hakem raporlarına binaen bu sayımızda yayınlanmasına karar verilmiştir.

Sosyal, ekonomik ve siyasal hayatın doğasına ilişkin birbirinden farklı çalışmaların yayınlandığı bu sayımızda Abdülkerim Güler ve Hüdaverdi Bircan tarafından kaleme alınan “İdari Personelin İş Tatmini ve Örgüte Bağlılığına Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği” başlıklı çalışmalarında örgütsel bağlılık düzeylerinden duygusal bağlılık faktörünün iş tatmini üzerine önemli derecede etkisi olduğunu çoklu regresyon analizi yöntemiyle analiz ederek, dergimizin bu sayısına katkıda bulunmuşlardır.

Barış Çetin tarafından kaleme alınan ve yüksek lisans tezinden türetilen “Karşılaştırmalı Hukukta Meşru Savunma” adlı makalesinde, meşru savunma kavramını AngloSakson, Kıta Avrupası Hukuk sistemleri ile Türk mevzuatını birlikte değerlendirmektedir.

Elif Uzun, Ayşe Önemli Koçer ve Feyza Nur Kaya tarafından hazırlanan “Cinsel Dokunulmazlığa Karşı İşlenen Suçlar Kapsamında Bir Yargıtay Kararı İncelemesi” başlıklı çalışmalarında, günümüzde çokça tartışılan cinsel dokunulmazlık konusunu hukuksal bir perspektiften inceleyerek bu konuyla ilgili verilen bir Yargıtay kararını tartışmaktadırlar.

Erdal Çetintaş tarafından hazırlanan “1792-1815 Devrim Savaşları: Özgürlük ve Yurtseverlik Mücadelesi” adlı makale çalışmasında, siyasi tarihte üzerine özel önem atfedilen Napolyon dönemi ve Avrupa milletlerinin reaksiyonları analiz edilmiştir.

Fatih Çemrek tarafından yazılan “Türkiye’deki İllerin Sosyal Güvenlik Konusuna İlişkin Göstergelerin İstatistiksel Olarak Analizi” makale çalışmasında Türkiye’deki illerin Sosyal Güvenlik konusuna ilişkin değişkenleri açısından incelenmiştir. Kümeleme ve faktör analizi metodlarının uygulandığı çalışmada, Şanlıurfa ile İstanbul illerinin birbirine en uzak iller ve ikinci faktör skoru bakımından ise, Bolu ile Şanlıurfa birbirine en uzak iller oldukları tespit edilmiştir.

“Friedrich A. Hayek, Robert Nozick ve Murray N. Rothbard’ın Devlet Kavramına Yaklaşımlarının Mukayeseli Analizi” başlıklı makalesinde Kerem Yavaşca, yirminci yüzyıl liberteryenizminin üç önemli düşünürünün devlet kavramına bakışı, mukayeseli biçimde irdelenmiştir.

Mehmet Suiçmez, Mehmet Özdemir tarafından hazırlanan “Üniversite Öğrencilerinin Kişilerarası İletişiminde Sosyal Medyanın Yeri ve Önemi” başlıklı çalışmada ise kişilerarası iletişimde sosyal medyanın önemi belirtilerek Ankara ilinde öğrenim gören üniversite öğrencileri ile Sinop ilinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin sosyal medyayı kişilerarası iletişimlerinde ne amaçla kullandıkları, anket yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

Son olarak “Savunmacı-Saldırgan Realizm Ayrımında Türk Dış Politikası Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı makalesinde Orhan Battır, uluslararası ilişkilerde ana akım uluslararası ilişkiler kuramlarında önemli yer tutan yapısal realizmin iki türevi olan

savunmacı ve saldırgan realizm ile Türkiye'nin dış politikasını dönemsel mukayeseli olarak inceleyerek dergimize katkıda bulunmaktadır.

Bu sayımızda yer verdiğimiz bir diğer çalışma türü olan kitap kritiği alanına “80 Yılda Devri Alem” başlıklı çalışmasıyla katkı sunan ve “Toprak Mahsülleri Ofisi Tarihçesi 1938-2018” kitabını inceleyerek görüşlerini aktaran Zümrüt Bahadır'a yer verilmiştir.

Bu kapsamda dergimize gönderilen makale ve kitap kritiği çalışmalarının yayına hazırlanma sürecinde desteklerini esirgemeyen ve titizlikle gönderilen çalışmaları inceleyen tüm hakemlerimize editör kurulu olarak şükranlarımızı sunuyorum. Yeni üyeler eklediğimiz danışma kurulumuzun tüm üyelerine, yayın ve hakemlik süreçlerine sağladıkları katkıdan ötürü teşekkürü bir borç biliriz.

Bu sayımızın giriş yazısını sonlandırmadan önce bu sayıda bir görev değişikliği yapılarak, editörlük görevini kendisinden devraldığım ve derginin kurulmasından bu aşamaya gelmesine kadar büyük emekleri bulunan Doç. Dr. Erman Akıllı'ya, gerek bu sayı için gerekse bu derginin kurularak hayat bulmasını sağladığı için yayın kurulu olarak teşekkürü bir borç biliriz. Değişen, gelişen ve çoğalan isimleriyle, yayınladığı seçkin çalışmalarıyla bu gelişim vizyonunun devam etmesi ümidiyle...

Editör
Dr. Öğr. Üye. Öner AKGÜL

MAKALE /ARTICLE:

İDARİ PERSONELİN İŞ TATMİNİ VE ÖRGÜTE BAĞLILIĞINA ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ: SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ*

DETERMINATION OF FACTORS EFFECTING JOB SATISFACTION AND CORPORATE LOYALTY: AN APPLICATION IN SIVAS CUMHURİYET UNIVERSITY

Abdulkerim GÜLER**, Hüdaverdi BİRCAN***

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, idari personelin iş tatminine ve örgüte bağlılığına etki eden faktörlerin belirlenmesidir. Araştırma Sivas Cumhuriyet Üniversitesinde çalışan idari personele (N=1556) uygulanmıştır. Çalışmanın verilerini toplamak için Minnesota İş Tatmini Ölçeği ile Allen ve Meyer (1991) tarafından geliştirilen Örgütsel Bağlılık Ölçeği kullanılmıştır.

Örgütsel bağlılık düzeylerinden duygusal bağlılık faktörünün iş tatmini üzerine önemli derecede etkisi bulunmuştur ($P<0,000$). Çoklu regresyon analizi sonucunda duygusal bağlılık iş tatmini, içsel tatmin ve dışsal tatmin düzeylerini etkileyen en mühim bağımsız parametredir ve bu parametre ile boyutlar arasında önemli ve olumlu bir ilişki bulunmaktadır. Devam bağlılığı ile iş tatmini üzerine herhangi bir etkisi bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: İş tatmini; örgütsel bağlılık; regresyon analizi.

* Bu makale, “İdari Personelin İş Tatmini ve Örgüte Bağlılığına Etki Eden Faktörlerin Lojistik Regresyonla Belirlenmesi: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü. E-mail: aguler@cumhuriyet.edu.tr . ORCID ID: 0000-0003-4220-918

*** Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, hbircan@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-1868-1161

ABSTRACT

Purpose of this study is to determine the factors effects of administrative staff's job satisfaction and corporate loyalty. The research includes 1556 administrative staff who work in Sivas Cumhuriyet University. Study data were collected with Minnesota's Job Satisfaction Questionnaire and corporate loyalty Questionnaire developed by Allen and Meyyer (1991). Corporate loyalty levels of emotional commitment factor is determined significant impact on job satisfaction ($P<0,000$).

Results of multiple regression analysis; emotional commitments are the most important independent variables which is affecting job satisfaction, intrinsic satisfaction and extrinsic satisfaction and there is a significant and positive relationship between the size of this variable. There is no significant effect on job satisfaction and continued loyalty.

Keywords: Job satisfaction; corporate loyalty; regression analysis.

1. GİRİŞ

Kurumlarda çalışan bireylerin çalıştıkları işlerine karşı geliştirdikleri davranışları bilmede ve iş tatmininin olup olmadığına karar vermede bu davranışlarının göz önünde bulundurulması gerekir. Bu davranışlarla ilgili temel kavramlardan ikisini iş tatmini ve örgütsel bağlılık oluşturmaktadır (Çelen, Teke, Cihangiroğlu, 2013: 2).

Kamusal fayda açısından kamu kurumları özel sektör işletmelerine göre nispeten hizmet amaçlı olduğundan, sunulan hizmet ve yapılan görevlerin kalitesi tüm toplum açısından son derece önemlidir. Kamu hizmetlerinin kalitesinin belirlenmesinde ise insan faktörüne verilen değer diğer kaynaklara yapılan yatırımlardan daha fazla önem arz etmektedir. Bu durumda, çalışanların işlerine karşı olumlu veya olumsuz duygusal tepkilerini ifade eden iş tatmini olgusunun; örgütteki amaç ve hedefine bağlanma, örgütte kalmak için çaba sarf etme ve örgütte bulunmaktan memnun olma faktörlerin tamamını içinde bulunduran örgütsel bağlılık kavramının önemini ortaya çıkmaktadır (Duygulu ve Abaan, 2007: 62).

Bu araştırmada iş tatmini ve örgüte bağlılık kavramları açıklanmış, daha sonra ise idari personelin iş tatminini ve örgüte bağlılığını etkileyen faktörlerin incelenmesi amacıyla yapılmış araştırma sonucuna yer verilmiştir.

2. KAVRAM ÇERÇEVESİ

2.1. İş Tatmini

İş tatmini, işgörenlerin yaptıkları işten duydukları memnuniyettir. İş tatmini, işin nitelikleriyle işgörenlerin taleplerinin birbiriyle örtüştüğü ölçüde gerçekleşen ve işgörenin işten memnuniyet duymasını belirten bir olgudur (Akıncı, 2002: 2–3). Yani iş tatmini, çalışanların işine devam etmesi, bağlı olması, işini severek yapması ve çalışanların verimliliği için önemli bir etmendir ve kişilerin belirli bir işe karşı duyduğu pozitif duygusal davranışlardır (Tümgan, 2007: 34).

İş tatmini işgörenin işine karşı duyduğu memnuniyet ve memnuniyetsizlik şeklinde veya işgörenin işine karşı ortaya koyduğu genel davranış biçiminde de açıklanabilir. Ayrıca iş tatmini insanların yaptığı işe karşı davranışlarının yanı sıra bilgi, inanç ve duygularını da içermektedir (Konuk, 2006: 59).

İş tatmini ve iş tatminini etkileyen etmenler hakkında birçok araştırma bulunmaktadır. Özellikle çalışanların işleri hakkında fikirlerini etkileyen unsurların ne olduğu ve çalışan personelin işleri hakkındaki değişik duyguların sebebi araştırılmaya başlanmıştır (Berry, 1997: 46).

İş tatmini çok yönlü bir olgu olduğundan, bu olgunun var olan şartlardan da etkilendiği düşünülmektedir. Bu yüzden tüm içsel ve dışsal faktörler, şartların birbiriyle etkileşimlerinin neticesinde iş tatmini ve tatminsizliğine sebep olabilmektedir (Baş ve Ardıç, 2002: 73).

2.2. İş Tatmini İle İlgili Çeşitli Kuramsal Yaklaşımlar

İş tatmini ile ilgili çeşitli kuramsal yaklaşımlar kısaca aşağıdaki açıklanmıştır;

Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı; Motivasyonu yine gereksinimlere dayalı açıklamaya çalışan Maslow, iki temel güdü alanı (tatmin ve tatminsizlik) belirleyerek bunların altına yerleştirdiği gereksinimler hiyerarşisini geliştirmiştir (Acat ve Yenilmez, 2004: 126).

Herzberg'in Çift Faktör Kuramı; Herzberg ve arkadaşları bu kuramda, iş davranışlarının nedenleri, ilişkileri ve sonuçlarıyla ilgili birçok çalışmayı inceledikten sonra, öncelikle bir kişinin işine yönelik pozitif davranışlara yol açan etmenlerin, negatif iş davranışlarına yol açan etmenlerden farklı olduğu hipotezini geliştirdiler. Bu hipotez, evrimsel bir şekilde iş tatminin basitçe sadece iş tatminsizliğinin karşılığı olmadığı ifade edildi. Bunun yerine, daha sonra, "iş tatmini ve iş tatminsizliği hisleri birbirinden bağımsızdır" şeklinde Herzberg ve

diğerleri bu konuda insanların etrafındaki farklılıkların bilincinde olmasını, araştırmaların ve zorluklarıyenme eğiliminde olması ile açıklamışlardır (Kurt, 2005: 288).

David Mc Clelland’ın Başarma İhtiyacı Kuramı; McClelland'a göre insanların hayatlarında çeşitli ihtiyaçları bulunmaktadır. Bir başka deyişle insanlar bu ihtiyaçlarla doğmamakta aksine yaşam tecrübeleriyle bu ihtiyaçları öğrenmektedirler. Mc Clelland'a göre insan ihtiyaçları üç grup altında toplamıştır. Bunlar; başarı, bağlılık ve güçlük ihtiyaçlarıdır (Efil, 1999: 120-121).

Alderfer’in ERG Kuramı; C.Alderfer, Maslow’un modelini modern durumlara uyarlayarak modeli; “Varlığı devam ettirme, ilişkilerde bulunma ve Gelişme ihtiyaçları” üzerine kurmuştur. Alderfer, (genellikle endüstri sonrası toplumumuzda çalışan) insanların hem varoluş hem de büyüme gereksinimlerinin aynı anda doymu için güdülenebileceğini ifade etmektedir (şimşek, Akgemci ve Çelik, 2005: 143).

Vroom’un Ümit Bekleyiş Kuramı; Bu kuramda bireylerin hedefleriyle çalıştıkları kurumdaki tutumları arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. Bu teoride kişilerin eğitime tabi tutulması, örgüt ile ilgili pürüzlerin kaldırılması, gereken güvenin ve ödülleri verilmesi hususunda üzerine düşen görevi yapması gerekmektedir. Böylece bireylerin motivasyonuna fayda sağlayacaktır (Efil, 1999: 124-125).

Adams’ın Eşitlik Kuramı; J.Stacey Adams tarafından 1965’te ortaya konan eşitlik teorisi, insanların performansları karşılığında aldıkları ödülleri adaletli davranıldığını görmek istedikleri ve bu davranışla motive oldukları varsayımına dayanmaktadır (Daft, 1997: 535).

Tutarsızlık –Farklılık (Amaçlama) Kuramı; Edwin Locke tarafından geliştirilen bu motivasyon teorisinde, bireylerin belirlediği hedefler motivasyonlarını da belirlemektedir. Erişilmesi zor ve yüksek hedef belirleyen bir kişi, elde edilmesi kolay hedefler belirleyen bir kişiye nazaran oldukça yüksek performans gösterecek ve daha fazla motive olacaktır. Teorinin ana fikri, bireylerin kendileri için belirledikleri hedefe ulaşılabilirlik derecesidir (Eren, 1993: 378).

İş tatmini ile ilgili bu yaklaşımlar incelenerek bu çalışmamızda Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı benimsenerek Sivas Cumhuriyet Üniversitesindeki görev yapan personelin iş tatmini ve tatminsizliği durumları gözlemlenmiştir. Böylece tatminsizliğin nedenleri üzerine çalışma yapılmış, personelin istek ve taleplerinin neler olduğu tespit

edilmeye çalışılmıştır. Maslow bu kuramında kişilerin içerisinde varlıklarının temelinde "hedeflere" ulaşmasını temsilen bir "ihtiyaçlar hiyerarşisi" var olduğunu ileri sürmüştür. Bunun için de çevresindeki şartların bir kişinin bu amaçları gerçekleştirmesi için motive edilmektedir. Maslow, bu amaçların her birinin kendisiyle alakalı olduğunu ve büyük ihtimalle bu amacın ya da gereksinimin gereken şartlar kadar ilk önce yerine getirileceği bir ön görev hiyerarşisinin var olduğunu savunmaktadır. Bir ihtiyacın tatmin edildikten sonra, bir kişi kendi gereksinimleri hiyerarşisinde bir sonraki hedefini tatmin etmeye çalışmaktadır. Bu başlıca ihtiyaçları, baskınlık sırasına göre fizyolojik, güvenlik, sevgi, saygı ve kendini gerçekleştirme olarak ifade etmiştir (Güzel ve Barakazı, 2018: 3).

2.3. İş Tatminine Etki Eden Faktörler

Çalışanların işleri hakkındaki düşüncelerini etkileyen faktörlerin hangileri olduğu ve çalışanların işleriyle ilgili neden değişik hisler duydukları hususları araştırılmaya başlanmıştır (Berry, 1997: 46).

İş tatmini işin hem kendisi ile ilgili hem de işgörenin içinde bulunduğu sosyal çevre ile ilgilidir. İş tatminini oluşturan faktörler bireysel ve örgütsel faktörler olmak üzere ikiye ayrılır (Özgen v.d., 2002: 327).

2.3.1. Bireysel Faktörler

İşgörenlerin ayırıcı nitelikleri işyerlerindeki tutumlarını da etkilemektedir. Bireysel veya biyolojik nitelikler; yaş, cinsiyet, medeni durum, bireysel karakteristikler olarak ise; değerler, inançlar, davranışlar ve genel kabiliyet seviyesi söylenebilir. Bir birey işyerine katıldığında, ayırıcı niteliklerinin birazının yönetimce değiştirilmesine rağmen tamamen değişmemektedir (Baytok , 2001: 82-83).

İş tatminin etkileyen başlıca bireysel faktörler aşağıda açıklanmıştır.

- **Karakteristik Özellikler;** Yapılan araştırmaların sonuçlarına göre kişisel farklılıklar iş tatmin düzeylerinin değişiklik göstermesine neden olmaktadır. İş tatminsizliği yaşayan çalışanlar genelde sınırlı yetenekleri olan ve uyum sorunu yaşayan kişilerdir. Öz güveni yüksek çalışanlar diğerlerine göre daha çok tatmin olurlar. İş tatminini etkileyen karakteristik özellikler; cinsiyet, yaş, örgütte çalışma süresi, eğitim durumu ve benzeridir (Davis, 1982: 96- 100).

- **Yaş;** yaş ile iş tatmini arasında pozitif ilişki olduğu saptanmıştır. Bireylerin yaşı ilerledikçe tatminleri yükselmektedir. Yaşı genç olanların ilerleme ve diğer sektörlere ilişkin beklentilerinin olması, tatminsiz olma ihtimallerini artırmaktadır (Zekeriya Çalışkan, 2005, s. 10; Aktaran; Deniz Derya Aktay, 2010, s. 17.).Yaşı büyük olan çalışanların daha yüksek maaş almaları sebebiyle yaş ilerledikçe mükafatların artmasının da iş doyumuna neden olan bir etkidir (Yelboğa, 2007: 3).
- **Cinsiyet;** iş tatminini etkileyen önemli bir faktör cinsiyettir. Personelin cinsiyeti işine karşı davranışlarının şekillenmesinde ve çalışma ortamının değerlendirilmesinde değişiklikler oluşturabilir. Cinsiyet ve iş tatmini arasındaki ilgiyi inceleyen araştırma sonuçlarına göre, bay ve bayan çalışanların şartlar aynı olduğunda iş tatmininde bir değişiklik olmadığı da görülmektedir (Eğinli, 2009: 39).
- **Eğitim;** eğitim iş tatminini etkileyen önemli bireysel faktörlerden biridir. Bazı işlerde, üniversite mezunu çalışanların, orta-lise ya da ilkokul mezunu çalışanlardan daha düşük düzeyde iş tatminine sahip oldukları bilinmektedir. Buna etki eden çalışanın tecrübesi, değer yargıları, beklentileri gibi faktörler ile yaptığı işten sağladığı olanaklar arasındaki dengedir (İncir, 1990: 53).
- **Tecrübe ve Kıdem;** araştırmalarda kıdem yılı ve iş doyumunu arasında önemli bir ilişkinin olduğu ifade edilmiştir. Wright vd'nin yaptıkları araştırmalarda; kişilerin işe başlamasından sonra iş tatmin düzeylerinin fazla olduğunu ve bu düzeyde azalma olduğunu söylemişlerdir. (Ulusoy, 1993: 20)

2.3.2. Örgütsel Faktörler

İş tatminini etkileyen başlıca bireysel faktörler aşağıda açıklanmıştır.

- **Ücret;** çalışanlar yaşamlarını idame ettirebilmek için belirli bir ücrete ihtiyaç duyarlar. Bu sebeple, “ücret” çalışanların en temel çalışma gayelerindedir (Keser, 2009: 102). Çalışanlar, çalışmalarının karşılığı olarak ücret gibi çeşitli ödemeler oranında doyuma ulaşırlar. Lawler (1972) 'e göre gelirin iş doyumuna etkisi, çalışanların aldıkları ücret ile hak ettiklerine inandıkları gelir arasındaki farklılığa bakarak belirlenir. Alınan bedelin, ödenmesi gereken bedele eşit olduğu durumda çalışan iş tatminine ulaşır. Ücret iş doyumuna ulaşmada büyük bir etkiye sahiptir. Gelirin bu kadar önemli olmasının en büyük sebebi paranın çalışanların temel ihtiyaçlarını karşılamaları için

önemli bir araç olması ve çalışanların ücreti bir başarı simgesi olarak algılamasıdır. Çalışanlar adil, karışık olmayan ve beklentilerini karşılayan bir gelir sistemi ve kariyer sistemi isterler. Bu da çalışanların iş tatminlerini arttırır (Davis, 1982: 96- 100).

- **Yükselme Olanığı;** personelin çalışma isteği en uygun düzeye eriştiğinde büyüme ve ilerleme imkanına sahip olduğunu bilmesi bu çalışma isteğini bu düzeyde sürdürülebilmesini sağlamaktadır. Ters durumda terfi imkanı olmayan ve gelirinin artmayacağını düşüncesinde olan personel giderek işine karşı negatif bir davranış sergileyebilmektedir (Eren, 2010: 34).
- **Çalışma Şartları ve İş Arkadaşları;** tatmin üzerinde etkili olan çalışma ortamı şayet çalışanlar açısından olumlu bulunuyor ise iş tatmini seviyesi yükselmekte olup eğer bu durumun tersine işgörenler açısından çalışma koşulları beğenilmiyorsa iş tatmin seviyesinde düşüş gözlemlenmektedir. Nasıl ki mesai arkadaşlarının belli bir oranda iş tatminine etkisi var ise aynı şekilde iyi veya kötü çalışma koşullarının da tatmin seviyesinin düşmesi ya da yükselmesi yönünde etkisi vardır (Özkalp, 2004: 77).
- **Meslek ve İşin Nitelikleri;** iş tatminini etkileyen önemli faktörlerden bir tanesi işin niteliğine yönelik yapısal özellikleridir. Salt işin kendisi yapılacak olan işten duyulan iş tatmini açısından önemli bir husustur. Çalışanın çalışma esnasında sahip olduğu serbestlik ve yapılan geri bildirim çalışan açısından motivasyon kaynağı oluşturur. Çalışan sahip olduğu işe karşı yapılan pozitif yorumlardan ve değerlendirmelerden olumlu etkilenecek ve tatmin düzeyi yükselecektir. Ayrıca çalışanın bireysel karar alabilme ve inisiyatif kullanabilme serbestisi çalışanın motivasyonunu olumlu yönde etkileyecektir. Yapılan işin ilgi çekici mahiyette olması birbirini tekrar eden bir iş olmaması ve yapılan işin çalışana bir statü sağlaması çalışana görevini yaparken kendisini iyi hissetmesini sağlayacak ve tatmin duygusunu güçlendirecektir (Özkalp, 2004: 189).
- **Yöneticiler, Yönetim Tarzı, Örgüt Büyüklüğü, Denetim;** iş doyumunda olabildiğince etkili olduğu ifade edilmiş bir başka etmen ise çalışanların yöneticiler ile ilişkisidir. İçerik zengin ve kendisini kolay anlaşılır bir biçimde ifade edemeyen personelle iletişim sağlamada yöneticilerin büyük mesuliyetleri ve etkileri vardır. Personelle arasında mesafeli bir bağ kuran yönetici, personelin iç dünyasını anlayamayacaktır, bu durumlarda personelin de gerekli hallerde yöneticiye ulaşması

zor olacaktır. Bu mesafeli ve otoriter tutumlar çalışanı yöneticisinden uzaklaştıracaktır. Yöneticinin çalışanlara karşı davranış ve tavırlarının sürekli değişkenlik göstermemesi aralarında sağlıklı bir iletişim kurulması bakımından oldukça önemlidir (Keser, 2009: 110).

- **İşe Devam Etme İsteği;** örgütsel bağlılık, bir kurumun faaliyetini gösteren önemli bir göstergedir. Örgütsel bağlılık bireyin bir kuruma ruhu ve öznel olarak kendini kurumla bağdaştırması şeklinde açıklanabilir (Ada, 2008: 19-38-23).

2.4. Örgütsel Bağlılık

Örgütsel bağlılığın tarihçesinde, 1950'li yıllardan günümüze dek birçok araştırmacının, örgütsel bağlılığın farklı boyutlarını inceleyen araştırmalar yaptığını görmek mümkün olmaktadır. Bu araştırmalar günümüzde de git gide artan bir önemlilik kazanmaktadır. Bunun sebeplerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

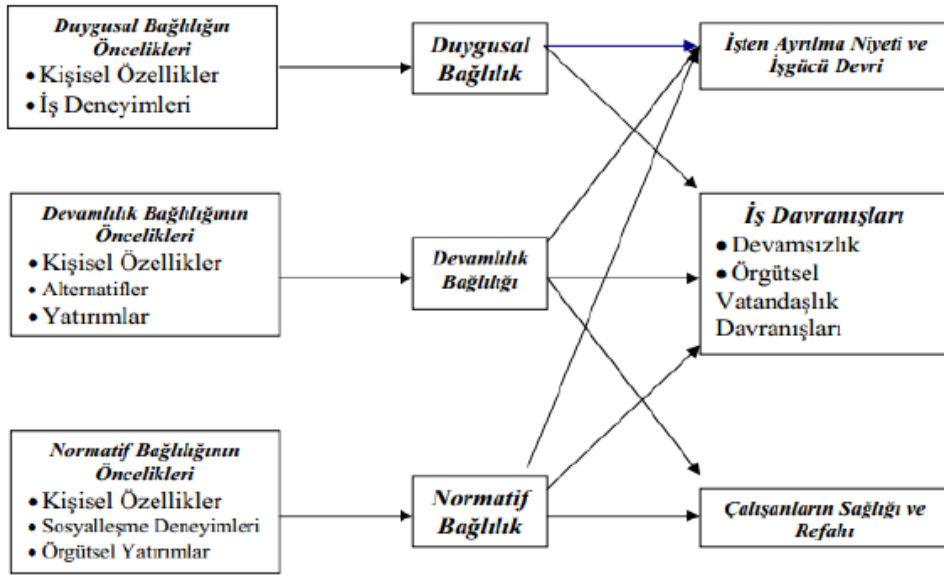
1. Örgütsel bağlılığın, istenilen çalışma davranışıyla alakası bulunmaktadır,
2. Örgütsel bağlılığın işten ayrılma sebebi olarak, iş tatmininden daha etkili olduğu araştırmalarla ortaya konmuştur,
3. Örgütsel bağlılığı yüksek olan bireylerin, düşük olanlarla kıyaslandığında daha iyi performansta bulunmaktadır,
4. Örgütsel bağlılık, örgütsel etkinliğin faydalı bir göstergesidir,
5. Örgütsel bağlılık, fedakârlık ve dürüstlük gibi tutumlarının bir ifadesi şeklinde açıklanmaktadır (Özsoy, 2004: 13-19).

Çalışma yaşamında iş stresi gibi işe bağlılık (job involvement) ve iş tatmini gibi iş tutumlarının da bireysel ve örgütsel bakımdan mühim neticeleri bulunmaktadır. İş tutumlarından birisi olan işe bağlılıkla (iş istekliği) belirtilmeye çalışılan şey işgörenin işini benimseme derecesidir (Erdoğan,1991: 3-64).

Örgütsel bağlılığın sınıflandırılmasında literatürde değişik yaklaşımlar yer almaktadır. Bunlar, Kanter'in (1968) kuramı, O'Reilly ve Chatman'in (1986) kuramı, Etzioni'nin kuramı, Penley ve Gould'in (1988) yaklaşımıyla Allen ve Meyer'in (1990) yaklaşımlarıdır (Gül, 2002: 42-45). Kanter yaklaşımında; örgütsel bağlılık, kişilerin enerjilerini ve bağlılıklarını sosyal sisteme atfetmeye gönüllü olmaları, taleplerini karşılayacak sosyal ilişkilerle kişiliklerini birleştirmeleridir. O'Reilly ve Chatman'in yaklaşımında; örgütsel bağlılığı üçe ayırmaktadır.

Uyum bağıllığı, Özdeşleşme bağıllığı ve içselleştirme bağıllığı. Etzioni'nin yaklaşımında; örgüte katılım modelinin örgütsel bağıllığı kavramsallaştırma açısından oldukça uygun olduğunu belirtmektedir. Penley ve Gould'in yaklaşımında; Etzioni'nin (1961) modelinde örgüte katılım biçimlerini ölçü olarak örgütsel bağıllığın değişik üç boyuttan oluştuğunu ileri sürmüştür. Bunlar; ahlaki bağıllık, çıkarıcı bağıllık ve yabancılaştırma bağıllığı (Şimşek, 2013: 18-19).

Ancak literatürde daha çok kullanılan sınıflandırma Allen ve Meyer'in sınıflandırmasıdır (Doğan ve Kılıç, 2007: 44). Allen-Meyer örgütsel bağıllığı kendi içinde şekil 1'de görüldüğü gibi üç farklı alt boyuta indirgemıştır (Meyer vd., 2002: 36'den aktaran: Yenihan, 2014: 3).

Şekil 1: Allen- Meyer tarafından oluşturulan örgütsel bağıllık sınıflandırmasında alt boyutlar (Kaynak: Meyer vd., 2002: 36).

Duygusal bağıllık, literatürde tutumsal bağıllık şeklinde de adlandırılmaktadır. Çalışan personelin işletmelerinin, kurumların ve kuruluşların amaçlarını ve öz değerlerini benimseme seviyelerinde görülen bağıllıktır (Bayram, 2005: 132; Doğan ve Kılıç, 2007: 44).

Devamlılık bağıllığı, iş görenin kıdem, kariyer vb. yatırımlarıyla alakalıdır. Çalışanlar bu konularda içerisinde bulunduğu kurumlarda kendilerine yapılan yatırımın fazla olduğunu düşünüyorsa devamlılık bağıllığı da yüksek olmaktadır (Gül, 2002: 45; Doğan ve Kılıç, 2007: 46).

Normatif bağıllık, iş gören, kurumlarda çalışmayı kendisine bir görev olarak kabul etmekte ve bağıllık duygusunun doğru olduğunu düşünmektedir. Bu bağıllık türünde devamlılık

bağlılığındaki gibi işinden ayrılması, iş görenin kendine yükleyeceği maliyet önemlidir. İş görenin minnettarlık duygusu daha önemlidir (Çetin, 2004: 91).

2.5. İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki

İş tatmini genelde iş çevresiyle ilişkilendirilmesine rağmen, örgütsel bağlılık örgütün genel durumuna karşı duyulan pozitif duygu ve davranışlar şeklinde açıklanmaktadır. Birbirleriyle alakalı gözükken bu iki kavram arasında temel fark, bağlılığın genelde örgütün hedefleri ve değerlerinin tamamına uygun olması iken, iş tatmininde yalnızca işin farklı boyutlarıyla alakalı olmasındadır. İş tatmini ve örgütsel bağlılık arasındaki alanın incelenebilmesi için dört model oluşturulmuştur. Bunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Bayrak, 2006: 300):

1. İş tatmini örgütsel bağlılığa sebep olur.
2. Örgütsel bağlılık iş tatminine sebep olur.
3. Örgütsel bağlılık iş tatmini karşılıklı alakalıdır
4. Örgütsel bağlılık iş tatmini bağımsız bir biçimdedir.

İş tatmini ile örgütsel bağlılık ve işe bağlılık arasında neden-sonuç ilişkisi yönünden bir ilişkisi söz konusudur. İş tatmininin, çalışanın işine olan duygusal bağlılığı şeklinde yapılan tanımla, iş tatmini ile işe bağlılık arasında önemli bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkün olabilmektedir. Çalışanın işiyle ilgili beklentilerinin karşılanması durumunda, işine yönelik tutumları olumlu hale gelmektedir. Ücret, terfi, iş güvencesi, iyi sosyal ilişkiler gibi beklentilerin her birinden duyulan memnuniyet bir bütün halinde iş tatminini oluşturmaktadır (Çakır, 2001: 166).

Bazı araştırmalarda da, iş tatmininin işe bağlılığı önemli şekilde etkilediği ortaya çıkarılmıştır. Davis, iş tatminsizliğinin gizli biçimlerde işin yavaşlamasına, iş başarısının, iş verimliliğinin düşmesine ve işe bağlılığın azalmasına neden olduğunu ortaya çıkarmıştır (Davis, 1988: 95).

İş tatmini ve örgütsel bağlılık kavramları arasındaki başlıca farklılık “işimi seviyorum” ve “çalıştığım örgütü seviyorum” biçiminde özetlenebilmektedir. İş tatmini çalışanın yapmakta olduğu işine karşı geliştirdiği davranışlarla ilgilidir (Fetik, 2002: 72.).

Bircan ve Güler’in (2015: 63) Sivas Cumhuriyet Üniversitesinde yapılan araştırmalarında “duygusal bağlılığı” ve “normatif bağlılığı” fazla olan çalışanların iş tatmini seviyelerinin de arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca örgütler için en kabul edilmeyen bağlılık türü olan ve farklı seçenekler olmadığında söz konusu olan “devamlılık bağlılığı”nın, iş tatmini ve örgütsel

bağlılık üzerinde bir etkisi bulunmadığı saptanmıştır. Bu sebeple örgütsel bağlılığın iş doyumuna neden olacağı ve örgütsel bağlılık boyutlarıyla iş tatmini arasında önemli ilişki görülmektedir.

2.6. İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılıkta Kamu ve Özel Sektör Arasındaki İlişki

Örgütsel değerler bakımından, özel sektörde çalışanların işbirliği içinde çalışmak için daha yatkın oldukları, çalışanlara destek verilmesi konusuna önem gösteren, daha yüksek seviyede bir güven ortamında çalışmayı isteyen ve yüksek düzeyde rekabetçi bir tutum tarzı sergileyen nitelikte olduğu saptanmıştır. Kamu sektöründe ise, daha geleneksel örgütsel değerleri yansıttığı kabul edildiğinde, özel sektör çalışanlarına göre örgütlerini olduğundan daha çok olumlu görme eğiliminde oldukları söylenebilmektedir (Sığırı, 2007: 9).

Özel sektörün kültürü, iş yeri sahiplerinin ya da yöneticilerin oluşturacağı kültürle ilişkilidir. Özel sektörde başarılı olamayan kişiler için önemli yaptırımlar vardır, yöneticilerin işini kaybetme riski yüksektir. Özel sektörün çalışma koşullarında yoğun rekabet olduğundan dolayı ağırdır ve değişkendir, buna uyum sağlayabilmek için de personelin dinamik olması gerekmektedir. Yani özel sektörde atılganlık, girişimcilik, fırsatçılık ve yarışma gibi niteliklerin daha çok olduğu belirtilmektedir (Sığırı, 2007: 10).

Kamu sektöründe ise bu durum daha farklıdır. Personelin, devlet güvencesine sahip olarak kamu kurumlarında çalışması örgüte bağlılığı ve iş tatmini özel sektöre nazaran daha yüksektir(Thomas, 1998; Christensen ve Lægreid, 2005).

İşgörenlerde tatmin edilme duygusunun meydana gelmesinde ve çoğalmasında birden çok etmen bulunmaktadır. Bu etmenlerden birisi de “güven” duygusu olarak belirtilmektedir. Bu günlerde güven duygusunun konusunda kurumsal çalışmalarda giderek artan bir alaka söz konusu olmaktadır (Mayer vd., 1995: 709).

Örgütsel bağlılığı etkileyen bir unsur da örgütteki adaletsizliktir. Örgütte çalışan bireyler adaletsizlik olduğunda, şekle dayanan iş tanımlamasında belirtilen işlerin tam tamına yapılmaması durumunda şekilsel ödüllerden yoksun kalılabileceği bilindiği için örgütsel vatandaşlık tutumlarından vazgeçmektedir (İşbaşı, 2000: 84).

3. METODOLOJİ

3.1. Araştırmanın Kapsamı, Varsayımlar ve Sınırlılıklar

Kamu kurumlarında çalışan personelin iş tatmini ve örgütsel bağlılık düzeyleri son derece önem taşımaktadır. Personelin yaptığı işten duyduğu mutluluk, iş ortamındaki memnuniyet kurumda uzun yıllar çalışma isteğini, kuruma duyduğu minnettarlığı ve kuruma bağlılığını etkilemektedir. Bu yüzden çalışanların iş tatminlerinin artırılarak verimli çalışmalarını sağlayacak ortamın oluşturulması, işindeki başarılı çalışmalarının karşılığının verilmesi ve böylelikle de örgüte bağlılıklarının artırılması gerekmektedir.

Bu çalışmada Sivas Cumhuriyet Üniversitesinde 2016 yılında görev yapan 1556 idari personeli kapsamaktadır. Araştırmanın sınırını bu Üniversitede çalışan idari personel oluşturmaktadır.

3.2. Araştırmanın Amacı

İş tatmini ve örgütsel bağlılık, kurumlarda performansın yüksek tutulması ve kurum açısından istenilen sonuçların kazanılması açısından çok büyük anlam ifade etmektedir. İş tatmini ve örgütsel bağlılık, kurumların varlığını sürdürmesi bakımından ele alınması gereken konuların başında gelmektedir (Çelik, 2015: 45).

Araştırmanın amacı; idari personelin iş tatminine ve örgütsel bağlılığına etki eden faktörlerin belirlenmesidir.

3.3. Araştırmanın Modeli ve Hipotezi

Çalışma için kurulan toplam 9 adet hipotez ise aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

- H1: İçsel Tatmin ile Duygusal Bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H2: İçsel Tatmin ile Devam Bağlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H3: İçsel Tatmin ile Normatif Bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H4: Dışsal Tatmin ile Duygusal Bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H5: Dışsal Tatmin ile Devam Bağlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H6: Dışsal Tatmin ile Normatif Bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H7: Genel Tatmin Düzeyi ile Duygusal Bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H8: Genel Tatmin Düzeyi ile Devam Bağlılığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- H9: Genel Tatmin Düzeyi ile Normatif Bağlılık arasında anlamlı bir ilişki vardır.

3.4. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmada ana kütle olarak seçilen Cumhuriyet Üniversitesi'ndeki 1556 idari personel bulunmaktadır.

Araştırmanın örnekleminin yöntemi kolaylı örneklemedir. Kolaylı örnekleme yönteminde örneklem araştırmacının kolaylıkla ulaşabileceği kişilerden oluşmaktadır. Bu yöntem hazır örneklem olarak da anılmaktadır. Araştırmacı ile örneklem arasında iş ya da bireysel ilişkiler söz konusu olabilir. Uygulamada düşük maliyet, izin almada kolaylık, zaman kazanma gibi sebeplerle kolaylı örnekleme uygulanmaktadır (Karataş, 2016: 23).

Örneklem büyüklüğünün belirlenmesinde aşağıdaki formül kullanılmıştır (Yamane, 2001: 116).

$$n = \frac{N * z_{\alpha/2}^2 * p * q}{d^2 * (N - 1) + z_{\alpha/2}^2 * p * q}$$

N: Yığındaki birey sayısı

n: Örneklemdaki birey sayısı

z: İstenilen güvenilirlik düzeyi için standart normal dağılım tablo değeri

d: Duyarlılık ($\bar{x} - \mu = d$)

p: Yığında istenilen özelliği taşıyan bireylerin oranı ($p+q=1$)

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi için formülün uygulanışı:

n: Örneklem büyüklüğü

N: 1556

p: 0,5 (En büyük örneklem sayısına ulaşmak için alınmıştır)

q: 0,5

z: 1,96 (%95 güven düzeyi için $\alpha = 0,05$ alınmıştır)

d: 0,05

$$n = \frac{1556 * (1,96)^2 * 0,5 * 0,5}{(0,05)^2 * (1556 - 1) + (1,96)^2 * 0,5 * 0,5}$$

n= 308

şeklinde örneklem büyüklüğü elde edilmiştir.

3.5. Araştırmanın Verileri ve Toplanması

2016 yılı itibariyle Nisan ve mayıs ayları içinde gerçekleştirilen araştırmada araştırmanın verilerinin toplanmasında idari personel olarak toplam 1556 personelden 322 kişiye anket çalışması yapılmıştır. Fakat bu anketlerin 14 tanesi değerlendirmeye uygun olmadığı için elenmiştir.

Bu araştırma neticesinde bulunan bulgular, örgütsel bağlılık ve iş tatmini kavramlarında literatüre ve insan kaynaklarında yönetim uygulamalarına fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

3.6. Araştırmanın Yöntemi ve Gereçler

Araştırmada ana kütle olarak seçilen Cumhuriyet Üniversitesi'ndeki 1556 idari personel oluşturmaktadır. Çalışmada toplamda 322 adet örnek mevcuttur. Anket verileri SPSS Paket Programı ile analiz edilmiştir. Sonuç olarak idari personel arasından tesadüfi olarak 308 kişinin anketi değerlendirmeye alınmış ve bu kişiler çalışmanın örneklemini oluşturmuştur.

Çalışanların örgütsel bağlılık ve iş tatmini seviyelerine bakmak için ortalama ve standart sapma değerlerine bakılmıştır. Araştırmada veriler çözümlenirken değişkenlerdeki ilişki korelasyonla saptanmış, hipotezlerin test edilmesi için (örgütsel bağlılığın ve örgütsel bağlılığın alt boyutlarının iş tatmini üzerindeki tesiri) regresyon analizinden yararlanılmıştır.

Çalışanlara kişisel bilgi formu verilmiş ve iki ölçek uygulanmıştır. Birincisi 20 maddelik Minnesota İş Tatmin Ölçeğidir. Ölçek Weiss, Davis, Ebgland, ve Lofquist (1967) tarafından geliştirilmiş, Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Baycan (1985) tarafından yapılmıştır. Ölçek genel iş tatmin seviyesini tespit etmeye yönelik 5'li Likert tipi 20 maddeden oluşmakta ve 1 ile 5 arasında puanlanmaktadır. Ölçeğin puanlanmasında, Çok Memnunum;1, Memnunum;2, Kararsızım;3, Memnun Değilim;4, Hiç Memnun Değilim;5 puan olarak değerlendirilmektedir. Minnesota İş Tatmini Ölçeği içsel, dışsal ve genel tatmin düzeyini belirleyici özelliklere sahiptir (Yelboğa, 2007: 7). İş Tatmin ölçeğinin Cronbach Alpha katsayısı 0,912 olarak saptanmıştır. Alt boyutlarındaki Cronbach Alpha katsayıları ise içsel tatmin boyutunda 0,873; dışsal tatmin boyutunda ise 0,825 olarak tespit edilmiştir.

Örgütsel bağlılığı ölçmeye yönelik Meyer ve Allen tarafından geliştirilen ve 18 maddeden oluşan örgütsel bağlılık anketi kullanılmıştır (Karim ve Noor, 2006: 93). Çalışmada anketin Wasti tarafından yapılmış Türkçe çevirisi uygulanmıştır (Wasti, 2000: 5). Üç boyutlu bir ölçektir. Ayrıca literatürde çokça benimsenen bağlılık sınıflandırması Meyer ve Allen

tarafından geliştirilen örgütsel bağlılık sınıflandırmasıdır (Karcıoğlu ve Çelik, 2012: 63). Bu sınıflandırmada örgütsel bağlılık; duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık şeklinde üç boyuttan oluşmaktadır (Allen ve Meyer, 2002).

Ölçek 18 sorudan oluşup ilk 6 soru duygusal bağlılığı, ikinci 6 soru devam bağlılığı, son 6 soru ise normatif bağlılığı ölçmeye yönelik sorulmuştur. Ölçekte yer alan ifadeler 1: Kesinlikle katılıyorum, 2: Katılıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılmıyorum, 5: Kesinlikle Katılmıyorum'a kadar beş aşamalı likert tipi ölçekle değerlendirilmektedir.

4. BULGULAR

4.1. Demografik Bulgular

Sivas Cumhuriyet Üniversitesinde ankete katılan idari personele ait demografik bulgular - Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Demografik Özellikler

	Kişi Sayısı	Yüzde (%)		Kişi Sayısı	Yüzde (%)
Cinsiyet			Medeni durum		
Bay	187	60,7	Evli	233	75,6
Bayan	121	39,3	Bekar	75	24,4
Yaş			Kaç çocuğunuz var?		
18-25 arası	19	6,2	Yok	87	28,2
26-30 arası	60	19,5	"1" tane	66	21,4
31-35 arası	79	25,6	"2" tane	111	36,0
36-40 arası	46	14,9	"3" tane	28	9,1
41 ve üstü	104	33,7	"4 ve yukarısı"	16	5,2
Eşiniz çalışıyor mu ?			Memleket		
Evet	123	52,7	Sivas	242	78,6
Hayır	110	47,3	Diğer	66	21,4
Yönetim sorumluluğunuz var mı?			Çalıştığınız birim		
Evet	77	25,0	Fakülte/Yüksekokul/ Enstitü	78	25,3
Hayır	231	75,0	Rektörlük/Daire Başkanlıkları/ Araştırma Merkezleri/Bağlı Birimler	230	74,7
Hizmet Sınıfı			Uzun vadede mesleki planınız?		
Avuk. Hiz. Sınıfı	4	1,3	Emeklilik	97	31,5
Din Hiz. Sınıfı	1	0,3	Kariyer	64	20,8
Genel İdare Hiz Sınıfı	167	54,2	Kurum Değişirme	19	6,2
Sağlık Hiz. Sınıfı	74	24,0	İstifa	7	2,3

Teknik Hiz. Sınıfı	30	9,7	Göreve Devam	101	32,7
Yard. Hiz. Sınıfı	32	10,4	Meslek Değişimi	20	6,5
Mesleki kıdeminiz?			Bu kurumdaki hizmet yılınız?		
1-5 arası	73	23,7	1-5 arası	97	31,5
6 ve üzeri	235	76,3	6 ve üzeri	211	68,5
Eğitim durumunuz?			Bulduğunuz kurumda niçin çalışmaktasınız?		
İlkokul/Ortaokul	11	3,6	Ekonomik ve Zorunlu nedenlerle	206	66,9
Lise ve dengi	64	20,8	Sevdiğim İçin	88	28,6
Fakülte/Yüksekokul	198	64,3	Diğer	14	4,5
Lisansüstü	35	11,4			
TOPLAM	308	100	TOPLAM	308	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan personelin %60,7’sinin bay, %39,3’ünün bayan olduğu; personelin %3,6’sı ilkokul veya ortaokul mezunu, %20,8’i lise ve dengi okul mezunu, %64,3’ü fakülte veya yüksekokul mezunu ve %11,4’ü lisansüstü mezunu olduğu ; %78,4’ü Sivaslı, %21,4’ü diğer illere mensup olduğu ; %1,3’ünün avukatlık hizmetleri sınıfında, %0,3’ünün din hizmetleri sınıfında, %54,2’sinin genel idare hizmetleri sınıfında, %24’ünün sağlık hizmetleri sınıfında olduğu, %9,7’sinin teknik hizmetleri sınıfında ve %10,4’ünün yardımcı hizmetler sınıfında olduğu %23,7’si 1-5 yıllık, %76,3’ü 6 ve üzeri yıllık mesleki kıdeme sahip olduğu ; %31,5’i 1-5 yıldır Cumhuriyet Üniversitesinde, %68,5’i 6 ve üzeri yıldır Cumhuriyet Üniversitesinde görev yapmakta olduğu ; %25,3’ü fakülte, yüksekokul ve enstitülerde görev yapmakta olup, %74,7’si ise Üniversitemiz rektörlüğünde, daire başkanlıklarında, araştırma merkezlerinde ve bağlı birimlerde (Hastane vs.) görev yapmakta olduğu ; %31,5’i emeklilik planı yapmakta olduğu, %20,8’i kariyer hedeflemekte, %6,2’si kurum değiştirme düşüncesinde, %2,3’i istifa düşünmekte, %32,8’i göreve devam etme isteğinde, %6,5’i meslek değişimi düşüncesinde olduğu görülmektedir. Buna göre, çalışan personelin %85’i uzun vadede kurumda kalmak istemekte olduğu ; %66,9’unun ekonomik ve zorunlu nedenlerle kurumda çalıştığı, %28,6’sının sevdiği için ve %4,5’inin ise diğer nedenlerle bu kurumda çalıştığı tespit edilmiştir.

Buna göre erkeklerin, genel idare hizmetleri alanında çalışanların, fakülte veya yüksekokul mezunu olanların, mesleki ve kurumdaki hizmet yılı fazla olanların, evli olanların ve memleketi Sivas olanların tercih edildiği söylenebilir.

Tablo 2: Verilerin Normallik Testi

Tanımlamalar		İstatistik	Std. Hata
İş Tatmini	Çarpıklık	,353	,139
İş Tatmini	Basıklık	-,192	,277
Örgütsel Bağlılık	Çarpıklık	,056	,139
Örgütsel Bağlılık	Basıklık	-,146	,277

Tablo 2'ye bakıldığında, çarpıklık ve basıklık katsayıları +1,0 ve -1,0 arasında olduğu için verilerin normal dağılıma uygun olduğu söylenebilir (Hair vd., 2014:116).

4. 2. İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Seviyeleri Sonuçları

Tablo 3'e bakıldığında katılımcıların iş tatmini ve örgütsel bağlılık ölçeklerinden elde edilen puanlarda ortalamalar verilmiştir. İş tatmini ve örgütsel bağlılık seviyelerinin tespit edilmesinde 5'li Likert ölçeğine uygun olarak aritmetik ortalama değerlendirme aralığı: 1.00-1.80 aralığı -kesinlikle katılmıyorum- (Çok Düşük), 1.81-2.60 aralığı -katılmıyorum- (Düşük), 2,61-3.40 aralığı -kararsızım- (Orta düzey), 3.41-4.20 aralığı -katılıyorum- (Yüksek) ve 4.21-5.00 aralığı -kesinlikle katılıyorum- (Çok yüksek) olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 3: İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Seviyelerine İlişkin Ortalama ve Standart Sapmalar

Boyutlar	Genel Sonuçlar		
	N	\bar{X}	SS
İçsel Tatmin	308	2,32	0,66
Dışsal Tatmin	308	2,63	0,85
İş Tatmini (Genel)	308	2,45	0,68
Duygusal Bağlılık	308	2,46	0,90
Devam Bağlılığı	308	3,00	0,73
Normatif Bağlılık	308	2,86	0,76
Örgütsel Bağlılık (Genel)	308	2,77	0,60

Tablo 3 incelendiğinde, iş tatmininin ($X_{i\bar{s}} = 2,45$) ve örgütsel bağlılığın ($X_{\bar{o}r\bar{b}a\bar{g}} = 2,77$) olduğu görülmektedir. Buna göre örgütsel bağlılık düzeyinin iş tatmininden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. İş tatminin alt boyutları incelendiğinde içsel tatmin düzeyi 2,34; dışsal tatmin düzeyinin 2,65 olduğu görülmüştür. Örgütsel bağlılığın alt boyutları incelendiğinde duygusal bağlılık düzeyinin 2,46; devam bağlılığının 3,00 ve normatif bağlılık düzeyinin 2,86 olduğu tespit edilmiştir.

4.3. Korelasyon ve Regresyon Analizi Sonuçları

Katılımcıların sorulara verdiği cevaplar korelasyon ve regresyon analizi yapılmış, İş tatmini ve örgütsel bağlılık düzeyleri ile alt boyutları arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Korelasyon analizi sonuçları Tablo-4'te açıklanmıştır.

Tablo 4: Korelasyon Bulguları

<i>Boyutlar</i>	Örgütsel Bağlılığı (Genel)	Duygusal Bağlılığı	Devam Bağlılığı	Normatif Bağlılığı
İş Tatmini (Genel)	,509**	,600**	,090	,420**
İçsel Tatmin	,486**	,559**	,095	,409**
Dışsal Tatmin	,456**	,553**	,071	,367**

Tablo 4'e bakıldığında, iş tatmini ve örgütsel bağlılık arasında genel olarak anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Genel iş tatmini ile genel örgütsel bağlılık ($r=0,50$) ; duygusal bağlılıkla ($r=0,60$) normatif bağlılık ($r=0,42$) arasında pozitif (olumlu) ve önemli bir korelasyon bulunmuştur.

İçsel tatmin düzeyi ile genel örgütsel bağlılık ($r=0,48$) ; duygusal bağlılıkla ($r=0,55$) normatif bağlılık ($r=0,40$) arasında pozitif (olumlu) ve anlamlı bir korelasyon tespit edilmiştir.

Dışsal tatmin düzeyi ile genel örgütsel bağlılık ($r=0,45$) ; duygusal bağlılıkla ($r=0,55$) normatif bağlılık ($r=0,36$) arasında pozitif (olumlu) ve anlamlı bir korelasyon tespit edilmiştir.

Ayrıca devam bağlılığı ile iş tatmini ve iş tatmini boyutları arasında herhangi bir pozitif (olumlu) ve anlamlı bir korelasyon bulunamamıştır.

Regresyon analizi sonuçları aşağıdaki tablolarda açıklanmıştır.

Tablo 5: Örgütsel Bağlılığın İçsel Tatmin Üzerine Etkisi

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken	Modelin Özeti		ANOVA		Regresyon Katsayıları			Hipotez	Sonuçlar
		R	R²	F	P	Beta	t	P		
Duygusal Bağlılık	İçsel Tatmin	0,564	0,318	44,286	0,000	,498	7,895	,000**	H1	Kabul
Devam Bağlılığı						-,002	-,033	,974	H2	Red
Normatif Bağlılık						,097	1,467	,144	H3	Red

Tablo 5’te regresyon analizi sonuçlarına göre, örgütsel bağlılık boyutlarıyla içsel tatmin düzeyi arasında kurulmuş çoklu regresyon modeli anlamlı bulunmuştur ($F=44,286$, $P = 0,000$). Bu model içsel tatmin değişkenindeki değişimin %31’ini ($R^2 = 0,31$) açıklamıştır. Beta değerlerine bakıldığında, duygusal bağlılık değişkeni içsel tatmini etkileyen önemli bir parametredir ve iki boyut arasında önemli olumlu bir ilişki vardır ($\beta=0,49$), $t=7,89$, $P=0,00$). Duygusal bağlılığın içsel tatmin üzerine olumlu bir etkisi vardır.

Sonuç olarak, H1 hipotezi kabul edilmekte, H2 ($P > 0,05$) ve H3($P > 0,05$) hipotezleri reddedilmektedir.

Tablo 6: Örgütsel Bağlılığın Dışsal Tatmin Üzerine Etkisi

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken	Modelin Özeti		ANOVA		Regresyon Katsayıları			Hipotez	Sonuçlar
		R	R ²	F	P	Beta	t	P		
Duygusal Bağlılık	Dışsal Tatmin	0,554	0,307	42,084	0,000	,532	8,356	,000**	H4	Kabul
Devam Bağlılığı						-,011	-,205	,838	H5	Red
Normatif Bağlılık						,037	,556	,578	H6	Red

Tablo 6’da regresyon analizi sonuçlarına göre, örgütsel bağlılık boyutlarıyla dışsal tatmin düzeyi arasında kurulmuş çoklu regresyon modeli anlamlı olduğu görülmektedir ($F=42,084$, $P=0,000$). Bu model dışsal tatmin parametresindeki farklılığın %30’unu ($R^2 = 0,30$) açıklamaktadır. Beta değerlerine bakıldığında, duygusal bağlılık değişkeni dışsal tatmini etkileyen önemli bir parametredir ve iki boyut arasında önemli olumlu bir ilişki vardır ($\beta=0,53$), $t=8,35$, $P=0,00$).

Sonuç olarak, H4 hipotezi kabul edilmekte, H5 ($P > 0,05$) ve H6 ($P > 0,05$) hipotezleri reddedilmektedir.

Tablo 7: Örgütsel Bağlılığın İş Tatmini (Genel) Üzerine Etkisi

Bağımsız Değişkenler	Bağımlı Değişken	Modelin Özeti		ANOVA		Regresyon Katsayıları			Hipotez	Sonuçlar
		R	R ²	F	P	Beta	t	P		
Duygusal Bağlılık	İş Tatmini (Genel)	0,603	0,363	54,155	0,000	,554	9,084	,000*	H7	Kabul
Devam Bağlılığı						-,006	-,127	,899	H8	Red
Normatif Bağlılık						,075	1,167	,244	H9	Red

Tablo 7'ye bakıldığında, örgütsel bağlılık boyutları ile genel iş tatmin düzeyi arasında kurulan çoklu regresyon modeli önemli bulunmuştur ($F=54,155$, $P=0,000$). Bu model genel iş tatmini değişkenindeki değişimin %36'sını ($R^2 =0,36$) açıklamaktadır. Beta değerlerine bakıldığında, duygusal bağlılık değişkeni genel iş tatminini etkileyen önemli bir parametredir ve iki boyut arasında önemli olumlu bir ilişki vardır ($\beta=0,55$), $t=9,08$, $P=0,00$). Buna göre, duygusal bağlılık genel iş tatmin düzeyi üzerinde olumlu bir etkisi vardır.

Sonuç olarak, H7 hipotezi kabul edilmekte olup, H8 ($P>0,05$) ve H9 ($P>0,05$) hipotezleri reddedilmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, Sivas Cumhuriyet Üniversitesindeki idari personelin iş tatmini ve örgütsel bağlılığını etkileyen faktörler incelenmiştir. Cumhuriyet Üniversitesinde çalışan idari personeli kapsamaktadır.

Çalışmada, araştırmaya katılan personelin %60,7'sinin bay, %39,3'ünün bayan oluşturmaktadır. Araştırmadaki katılımcıların %3,6'sı ilkokul veya ortaokul mezunu, %20,8'i lise ve dengi okul mezunu, %64,3'ü fakülte veya yüksekokul mezunu ve %11,4'ü lisansüstü mezundur. Ayrıca bunların %78,4'ü Sivaslı, %21,4'ü diğer illere mensup olduğu; %1,3'ünün avukatlık hizmetleri sınıfında, %0,3'ünün din hizmetleri sınıfında, %54,2'sinin genel idare hizmetleri sınıfında, %24'ünün sağlık hizmetleri sınıfında olduğu, %9,7'sinin teknik hizmetleri sınıfında ve %10,4'ünün yardımcı hizmetler sınıfında olduğu, %23,7'si 1-5 yıllık, %76,3'ü 6 ve üzeri yıllık mesleki kıdeme sahip olduğu ; %31,5'i 1-5 yıldır Cumhuriyet Üniversitesinde, %68,5'i 6 ve üzeri yıldır Cumhuriyet Üniversitesinde görev yapmakta olduğu ; %25,3'ü fakülte, yüksekokul ve enstitülerde görev yapmakta olup, %74,7'si ise Üniversitemiz rektörlüğünde, daire başkanlıklarında, araştırma merkezlerinde ve bağlı birimlerde (Hastane vs.) görev yapmakta olduğu ; %31,5'i emeklilik planı yapmakta olduğu, %20,8'i kariyer hedeflemekte, %6,2'si kurum değiştirme düşüncesinde, %2,3'i istifa düşünmekte, %32,8'i göreve devam etme isteğinde, %6,5'i meslek değişimi düşüncesinde olduğu görülmektedir. Buna göre, çalışan personelin %85'i uzun vadede kurumda kalmak istemekte olduğu ; %66,9'unun ekonomik ve zorunlu nedenlerle kurumda çalıştığı, %28,6'sının sevdikleri için ve %4,5'inin ise diğer nedenlerle bu kurumda çalıştığı tespit edilmiştir.

Buna göre erkeklerin, genel idare hizmetleri sınıfında çalışanların, fakülte veya yükseköğretim mezunu olanların, mesleki ve kurumdaki hizmet yılı fazla olanların, evli olanların ve memleketi Sivas olanların tercih edildiği söylenebilir.

Genel olarak bakıldığında iş tatmininin ($X_{\text{İşTatmini}} = 2,45$) ve örgütsel bağlılığın ($X_{\text{Öbağlılık}} = 2,77$) olduğu görülmektedir. Buna göre örgütsel bağlılık düzeyinin iş tatmininden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. İş tatmininin alt boyutları incelendiğinde içsel tatmin düzeyi 2,34, dışsal tatmin düzeyinin 2,65 olduğu görülmüştür. Örgütsel bağlılığın alt boyutları incelendiğinde duygusal bağlılık düzeyinin 2,46, devam bağlılığının 3,00 ve normatif bağlılık düzeyinin 2,86 olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, araştırmaya katılanların içsel tatmin düzeyinin daha düşük olduğu görülmektedir.

Korelasyon sonuçlarına bakıldığında, genel iş tatmin düzeyi, içsel tatmin ve dışsal tatmin düzeyleri ile genel örgütsel bağlılık düzeyi, duygusal bağlılık ve normatif bağlılık düzeyleri arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Fakat devam bağlılığıyla genel iş tatmin düzeyi, içsel tatmin ve dışsal tatmin düzeyleri arasında bir ilişki tespit edilememiştir.

Hipotez sonuçları değerlendirildiğinde, duygusal bağlılık değişkeni içsel tatmini, dışsal tatmini ve genel iş tatminini etkileyen önemli bir parametredir ve bu boyutlar arasında önemli olumlu bir ilişki vardır. Duygusal bağlılığın bu tatmin düzeyleri üzerine olumlu bir etkisi vardır. Duygusal bağlılık arttıkça diğer tatmin düzeyleri de artmaktadır.

Ayrıca kurumda çalışan personelin yaklaşık %85'i uzun vadede kurumda kalmak istemektedir. Böylece personelin kuruma olan duygusal bağlılıklarının yüksek olduğu söylenebilir. Kurumda kalmak isteyen çalışanlar kurumun sadakat gösterilebilecek bir kurum olduğu düşüncesindedirler.

Kurumda görev yapan personelin örgüte bağlı kalmaları, kendisinden beklenenlerin de üstünde çaba ve yüksek performansla çalışmalarını kurumların var oluşlarını devam ettirebilmeleri için muhakkak büyük önemlilik arz etmektedir.

Bu çalışma, araştırma kapsamındaki idari personelden elde edilen verilerle ve kullanılan yöntemle sınırlıdır. Katılımcıların kuruma olan duygusal bağlılıkları hemen hemen tüm tatmin düzeylerini olumlu yönde etkilemiştir. Bu yüzden duygusal bağlılık faktörüne önem verildiğinde diğer değişkenler de artacağı, böylelikle iş yerinde verimin yükseleceği ve personelin refahının artacağı görülmektedir.

KAYNAKLAR

ADA, Nesrin vd. (2008), “Örgütsel İletişimin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Manisa Organize Sanayi Bölgesinde Yer Alan ve İmalat Sektörü Çalışanları”, Ege Akademik Bakış Dergisi.

AKINCI, Z. (2002), “Turizm Sektöründe İşgören İş Tatminini Etkileyen Faktörler: Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama”, Akdeniz İİBF Dergisi, Sayı:4.

BAŞ, T. ve ARDIÇ, K. (2002), “Yükseköğretimde İş Tatmini ve Tatminsizliği”, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, Eylül, EK sayısı.

BAYRAM, L., (2005), Yönetimde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Bağlılık, Sayıştay Dergisi, Sayı 59, Ekim-Aralık.

BAYRAK, KÖK S., (2006), İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılığın İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20/1.

BAYTOK, Karaca, S. (2001), İş Tatminin Örgütsel Bağlılık Üzerindeki Etkisi ve Bir Uygulama, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

BERRY, L.M., (1997), “Psychology at Work”, Mc Graw Hill Co. Inc., San Francisco.

ÇAKIR, Ö., 2001, “İşe Bağlılık Olgusu ve Etkileyen Faktörler”, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

ÇELEN, Özay, TEKE, Abdulkadir, CİHANGİROĞLU, Necmettin, (2013), Örgütsel Bağlılığın İş Tatmini Üzerine Etkisi: Gülhane Askeri Tıp Fakültesi Eğitim Hastanesinde Bir Araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.18, S.3 s.399,410.

ÇELİK, Ferhat, (2015), İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ,Örgütsel Güvenin İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılıkla İlişkisi: Resmi- Özel Öğretim Kurumlarında Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ÇETİN, M. Ö.,(2004), Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

DAFT, Richard L., (1997), Principles of Management, 4. Ed., The Dryden Press.

DAVIS, K. (1988), “İşletmede İnsan Davranışı-Örgütsel Davranış, (Çev: Kemal Tosun), İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul, s.95.

DOĞAN, S. ve KILIÇ, S., (2007), Örgütsel Bağlılığın Sağlanmasında Personel Güçlendirmenin Yeri ve Önemi. Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı 29, Temmuz-Aralık.

DUYGULU, S. ve ABAAN, S., (2007), Örgütsel Bağlılık: Çalışanların Kurumda Kalma ya da Kurumdan Ayrılma Kararının Bir Belirleyicisi, Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi.

EFİL, İsmail, (1999), İşletmelerde Yönetim ve Organizasyon, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 6. Baskı, Alfa Basım, Ankara.

EĞİNLİ, A. T., (2009), “Çalışanlarda İş Doyumu: Kamu Ve Özel Sektör Çalışanlarının İş Doyumuna Yönelik Bir Araştırma”, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23(3), 35-52.

EREN, Erol, (1993), Yönetim ve Organizasyon, Beta Basım İstanbul.

EREN, Erol, (2010), Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, 12. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş. İstanbul.

FERİK, Funda, (2002), “Öz Yeterliliğe Bağlı Olarak Personel Güçlendirme ve İş Tatmini, Örgüte Bağlılık, Personel Devri Arasındaki İlişkiler”, ACTIVE Mart-Nisan.

GÜL, H. (2002). Örgütsel Bağlılık Yaklaşımlarının Mukayesesi ve Değerlendirmesi. Ege Akademik Bakış, Cilt 2, Sayı 1.

GÜZEL, M.Onur ve BARAKAZI M. (2018), Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı Kapsamında İnsanların Turizm Hareketlerine Katılma Durumları Üzerine İlişkisel Bir Değerlendirme, Social Mentality And Researcher Thinkers Journal Open Access Refereed E-Journal & Refereed & Indexed.

İNCİR, G. (1990), Çalışanların İş Doyumu Üzerine Bir İnceleme. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.

İŞBAŞI, J.Ö., (2000), Çalışanların yöneticilerine duydukları güvenin ve örgütsel adalete ilişkin algılamalarının örgütsel vatandaşlık davranışının oluşumundaki rolü: bir turizm örgütünde uygulama. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

JOSEPH, F. Hair Jr., WILLIAM C. Black, BARRY J. Babin, Rolph E. Anderson, (2014), Pearson New International Eddition, Multivariate Data Analysis.

KARATAŞ, ATEŞ E., (2016), Evren ve Örneklem, ÇOMÜ İletişim Fakültesi, Slayt Sunumu.

KARİM, A. ve NOOR, M., (2006), “Evaluating Psychometric Properties of Allen and Meyer’s Organizational Commitment Scale”, Malaysian Journal of Library and Information Science, Vol:11, No:1, s. 101’den (Aktaran Nilay Kaya), s. 93.

KESER, A., (2009), Çalışma Psikolojisi. Bursa: Ekin Yayınevi.

KONUK, M., (2006), “İşletmelerde Örgüt Kültürünün İş Tatmini Üzerindeki Etkisi ve Önemi Konya Şeker Fabrikasında Bir Uygulama”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

KURT, Türker, (2005), “Herzberg’in Çift Faktörlü Güdüleme Kuramının Öğretmenlerin Motivasyonu Açısından Çözümlemesi”, GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 25, Sayı 1, s.285-299.

MAYER, R.C., DAVIS J.H., SCHOORMAN, F.D., (1995), An integrative model of organizational trust, Academy of Management Review, 20, 709-734.

MEYER, John P. ve ALLEN, Natalie J., (1997), Commitment in the Workplace: Theory, Research, and Application. Sage Publications: USA, (akt: Nülüfer Şahin), s. 106.

- MEYER, J., STANLEY, D. J., HERSCOVITCH, P. and TOPOLNYTSKY, L., (2002), Affective, Continuance, and Normative Commitment to the Organization: A Meta analysis of Antecedents, Correlates, and Consequences. *Journal of Vocational Behavior*, (akt; Yenihan, BORA), Sakarya Üniversitesi İİBF, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Örgütsel bağlılık ve İş tatmini arasındaki ilişki, Cilt: 4, Sayı:2, 2014, Sakarya.
- ÖZGEN, H., ÖZTÜRK, A. ve YALÇIN, A., (2002) İnsan Kaynakları Yönetimi, Nobel Kitabevi, Adana.
- ÖZKALP, E., (2004). Duygular, Değerler ve İş Tatmini, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- ÖZSOY A. S., (2004), “Bir Yüksekokul Çalışanlarının Kuruma Bağlılık Durumlarının İncelenmesi”, Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, cilt 6, sayı:2, s.13-19.
- SEVİMLİ, Figen ve İŞCAN, Ömer Faruk (2005). “Bireysel ve İş Ortamına Ait Etkenler Açısından İş Doyumu”, Ege Üniversitesi, Ege Akademik Bakı_ Dergisi, 5(1), 55-65.
- ŞİMŞEK, B., (2013), Örgütsel Bağlılığı Etkileyen Faktörler ve Tekstil Sektöründe Bir Araştırma, T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- ŞİMŞEK, M. Şerif, AKGEMCİ,(2005), Tahir Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütlerde ÇELİK, Adım Matbaacılık, Konya.
- THOMAS, C. W. (1998), Maintaining and Restoring Public Trust in Government Agencies and Their Employees, *Administration & Society*, 30(2), pp. 166-193.
- TÜMGAN, Cengiz, (2007), Kamu Örgütlerinde Motivasyon ve Tatmin, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- ULUSOY, T., (1993), İşletmelerde İş Tatmini ve Karşılaştırmalı Bir Uygulama Araştırması, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, İstanbul.
- WASTİ A., (2000), Örgütsel bağlılığı belirleyen evrensel ve kültürel etmenler: Türk kültürüne bir bakış, Sabancı Üniversitesi.
- YAMANE, T. (2001). Temel Örneklem Yöntemleri. (İngilizceden Çeviren: Alptekin ESİN, M. Akif BAKIR, Celal AYDIN ve Esen GÜRBÜZSEL). İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- YELBOĞA, A., (2007), “Bireysel Demografik Değişkenlerin İş Doyumu İle İlişkisinin Finans Sektöründe İncelenmesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, C:4, S:2, ss.30-67.

MAKALE / ARTICLE:

KARŞILAŞTIRMALI HUKUKTA MEŞRU SAVUNMA*

LEGITIMATE DEFENSE IN COMPARATIVE LAW

Barış ÇETİN**

ÖZET

“Meşru müdafaa” olarak da ifade edilen “meşru savunma”, insanlığın yaratılışından itibaren var olan ve günümüzde her hukuk sisteminde bulunan ve daha çok kişinin kendi maddi varlığını koruması amacına hizmet eden bir ceza hukuku müessesesidir. Ülkemiz mevzuatında bir hukuka uygunluk nedeni olarak düzenlenen bu müessese, haksız fiillere karşı belirli şartlarda söz konusu olabilmektedir. Kişinin kendini korumak amacıyla o anda karşılık vermesi meşru savunmanın en genel şartlarıdır. Keza meşru savunmanın düzenlendiği Türk Ceza Kanunu’nun 25. maddesinde, herhangi bir hak sınırlamasına gidilmeksizin “hakka” ibaresine yer verilse de, özellikle öldürmeye ve yaralamaya yönelik fiillerde kendini koruma amacına matuf orantılı karşılık vermeler, meşru savunma sayılırken, başka hukuk sistemlerinde bu durum farklılık arz edebilmektedir. Özellikle Kara Avrupası hukuk sisteminde, emniyet güçleri tarafından yapılan operasyonlarda, güvenlik kuvvetlerine karşı gerçekleştirilen silahlı saldırıları, meşru savunma kapsamında değil, kuvvet kullanmanın zorunluluğu çerçevesinde değerlendirmektedir. Gerek Anglo Sakson hukuk sistemi gerek Kara Avrupası hukuk sisteminde farklı düzenlemelerin ülkemiz mevzuatındaki düzenlemelerle karşılaştırılmasının yapılması, ideal ceza hukuku seviyesine gelebilme açısından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Savunma, suç, ceza

* Bu makale, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen “Türk Ceza Kanunu’nda Meşru Savunma” konulu yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Makalede yayın etik ilkelerine uyulmuştur.

** Kavak Cumhuriyet Savcısı, Samsun, Türkiye. E-mail: baris_cetin_4071@hotmail.com . ORCID Number: 0000-0002-4241-1612.

ABSTRACT

“Legitimate defense” which is also referred to as legitimate defense, is a criminal law institution that has existed since the creation of humanity and is present in every legal system and serves the purpose of protecting one's own material existence. This institution, which is regulated as a reason for compliance with the law in our country's legislation, may be subject to certain conditions against unfair acts. Responding to the person in order to protect himself at the moment is the most common condition of legitimate defense. Likewise, in the 25th article of the Turkish Penal Code, where the legitimate defense is regulated, although the expression “right” is included without any limitation on rights, the proportional responses to the purpose of self-protection, especially in the acts of killing and injury, are considered as legitimate defense, this situation is different in other legal systems. In particular, the European Court of Human Rights evaluates the armed attacks against the security forces in the operations carried out by the security forces, not within the scope of legitimate defense, but within the imperative of using force. Comparing the different regulations in the Anglo Saxon legal system and the Land European legal system with the regulations in our country's legislation is important in terms of reaching the ideal criminal law level.

Keywords: Defence, offense, penalty.

1. GİRİŞ

Meşru savunma, temel hak ve hürriyetlerimizi koruma altına alan, her hukuk sisteminde düzenlenen ve tartışma konusu olan, hukuk düzenlerinde bir kişinin kendi maddi varlığını korumasını amaç edinen bir ceza hukuku müessesesidir. Öte yandan meşru savunmanın hukuki esası hakkındaki düşünceler tek başına kurumun hukuki esasını açıklamaya yeterli değildir. Koruma içgüdüğü ile savunmada bulunup kendini koruyan insanın eyleminde ahlaki yönden ayıplanması gereken herhangi bir durum olmadığı gibi ortada herhangi bir toplumsal zarar da bulunmadığından eylemi hukuka uygundur.

Meşru savunma”, “meşru müdafaa”, “haklı ya da yasal savunma” gibi çeşitli anlamlarda kullanılan bu kurum, TCK sistematığında “meşru savunma” adıyla düzenlenmiştir. Bu düzenlemeden yola çıkarsak terim yarı Arapça “meşru”; yarı Türkçe “savunma” olarak düzenlenmiştir (Özbek, vd., 2001:279).

Meşru savunma ya da haklı savunmanın kelime anlamı, uğranılan bir saldırı karşısında kişinin kendisini veya bir başkasını korumasıdır. Hukuki açıdan ise bir kimsenin kendisini veya başkasına yönelik bir saldırıyı defetmek için meşru bir savunmada bulunması dolayısı ile cezalandırılmamasını ifade eder. Bunun gerekçesini açıklayan ve bir hukuki esasa

dayandırmaya çalışan fikirler mevcut olsa da meşru savunma kendini koruma hakkına dayanmaktadır (Güral, 1949:25).

Nitekim sosyal sözleşmeciler, savunma haklarını topluma terk eden bireylerin, herhangi bir tehlikeye maruz kaldıklarında ve kişiyi toplumun savunmadığı hallerde ona ait doğal savunma hakkını kendi kendine savunabileceğini ifade etmektedirler (Güriz, 1999:200). Kusurlu fakat cezalandırılmayan hareket düşüncesi kaynağını kanonik hukuktan almaktadır. Kant tarafından da benimsenen bu düşünceye göre meşru savunmada bulunan kişi kusurludur. Amacı savunmak da olsa eylem bizatihi hukuka aykırı bir eylemdir. Ama maksada uygunluk düşüncesiyle eylem cezalandırılmamaktadır. Kant'ın ceza vermek hakkındaki düşüncesine göre suçluyu cezalandırmak mutlak ve kategorik bir zorunluluk olduğundan, burada maksada uygunluk düşüncesiyle cezalandırılmamasının savunulması çelişmektedir (Çadık, 2018:185).

Pufendorf'a göre, bir saldırıya karşı savunmada bulunan kişi, soğukkanlılığını kaybedecektir ve büyük bir heyecana kapılacaktır. Bunun nedeni saldırının manevi bir cebir olması ve bu cebire karşı kendini savunanın, kasten hareket kabiliyetini yitireceği ve böylece irade serbestisinin kaybolacağıdır. Bu yüzden savunmada bulunan bu kimse kusurlu hareket etmiş sayılmaz, cezalandırılabilirse imkan ortadan kalkar. Bu düşüncede Kant'inkinden ayrı olarak kusur bulunmamaktadır (Demirbaş, 2012:112).

2. TÜRK HUKUKUNDA MEŞRU SAVUNMA

1982 Anayasası'nın 17. maddesinin son fıkrasında yaşama hakkının istisnaları sayılırken meşru müdafaa (savunma) ilk olarak zikredilmiştir. Türk Ceza Kanununun 25. maddesinin 1. fıkrasında ise, meşru savunma bir hukuka uygunluk nedeni olarak düzenlenmiştir. Meşru savunmadan bahsedilebilmesi için öncelikle bir haksız saldırının varlığı gerekmektedir. Daha sonra bu haksız saldırının kişinin somut bir hakkına yönelmiş olması gerekmektedir. Bununla birlikte saldırının halen var olması ve saldırı ile savunma aynı anda olması gerekmektedir.

2.1. Genel Şartlar

Saldırı, kötülük ya da yıpratma amacıyla, bir kimseye karşı doğrudan doğruya silahlı ya da silahsız bir eylemde bulunma, hücum, taarruz, tecavüz anlamına gelmektedir. Savunma ise kelime anlamı olarak uğranılan bir saldırı karşısında kişinin kendisini veya bir başkasını korumasıdır. Hukuki açıdan meşru savunma, bir kimsenin, kendisini veya başkasına yönelik bir saldırıyı defetmek için savunma amacına uygun bir şekilde saldırıyı defedecek ölçüde

kuvvet kullanarak yapmış olduğu bu fiilden dolayı cezalandırılmamasını ifade eder (Özgenç, 2006:45).

5237 sayılı TCK'nın 25. maddesinin birinci fıkrasında ise "Gerek kendisine ve gerek başkasına ait bir hakka yönelmiş, gerçekleşen, gerçekleşmesi veya tekrarı muhakkak olan haksız bir saldırıyı o anda hâl ve koşullara göre saldırı ile orantılı biçimde defetmek zorunluluğu ile işlenen fiillerden dolayı faile ceza verilmez" şeklinde Meşru savunmanın şartları ortaya konulmuştur. 5237 sayılı mülga 765 sayılı yasadan farklı olarak meşru savunmanın "ölçülülük şartını" açıkça belirtmiştir (Özbek vd., 2001: 286).

2.2. Saldırıya İlişkin Şartlar

Saldırıya ilişkin koşullar genel olarak bir saldırının var olması, saldırının haksız olması, saldırının kişiliğe ilişkin bir hakka yönelmiş olması ve saldırının halen var olması olmak üzere dört başlık altında incelenmektedir.

(a) Bir Saldırı Olması Koşulu

Saldırı, hukuk tarafından korunan haklara karşı zarar ve tehlike yaratacak şekilde icrai ya da ihmali iradi insan davranışını ifade etmektedir. Saldırıdan anlaşılan cebir ve şiddettir ama hemen olabilecek bir saldırıyı gösteren "tehdit" de saldırı da sayılabilir. Bütün hukuk dalları tarafından korunan herhangi bir yarar bakımından saldırının zarar veya tehlike oluşturması gerekmektedir (Önder, 1992: 245).

Saldırı bir insan tarafından gerçekleştirilmelidir. Saldırıda bir hayvan veya eşya araç olarak kullanılabilir. Saldırı insan dışındaki bir canlı tarafından gerçekleştirilmişse, meşru savunma hükümleri uygulanmaz. Çünkü insan dışındaki varlıkların saldırısı haksız olamaz. Bunlar hukukun dışında olduklarından, haklarında böyle bir değerlendirme yapılamaz. Saldırının iradi bir insan davranışı olarak gerçekleşmesi gerektiğinden insan temeline dayanmayan doğa olayları ya da hayvanlardan gelen eylemleri kural olarak meşru savunma kapsamında bir saldırı olarak nitelendirilemez. Zira hayvanlardan ya da doğa olaylarından gelen saldırıların haklılığı ya da haksızlığı tartışılmayacağından bu eylemler, "tehlike" olarak adlandırılır ve şartlarının varlığı halinde zorunluluk halinin konusunu oluştururlar (Özgenç vd., 2012: 37).

(b) Saldırının Halen Mevcut Olma (Güncelliği) Koşulu

Saldırının belirttiğimiz özellikleri taşımasının yanında ayrıca güncel bir niteliği olması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle saldırı başlamadan önce ya da saldırı bittikten sonra da meşru savunmada bulunulamayacağından saldırı ve savunma aynı anda gerçekleşmelidir. Bu

anlamda, saldırının başlayıp başlamadığının somut olayda ortaya konulması gerekmektedir. Henüz başlamamış fakat başlamasından korkulan saldırı ile başlamayıp bitmesine rağmen tekrarından korkulan saldırılar, doktrin ve yargı kararlarında geniş olarak yorumlanmış ve bu nitelikteki saldırılar da meşru savunma kapsamında güncel bir saldırı olarak kabul edilmiştir (Akyazan, 2006: 77).

(c) Saldırının Haksız Olma Koşulu

Meşru savunmadan temel olarak sadece saldırı yetmemekte ayrıca saldırının haksız olması yani harekete karşı kişinin tahammül yükünün olmaması gerekmektedir. Bu nedenle saldırıya karşı kişinin hukuken tahammül yükünün olduğu bir hukuka uygunluk nedeninin mevcudiyeti halinde meşru savunma mümkün değildir. Meşru savunma bir kimsenin kendisine veya başkasına yöneltilen ağır ve haksız bir saldırıyı uzaklaştırmak için gösterdiği zorunlu tepkidir (Oğuzman ve Nami, 2005: 170).

Saldırıda bulunan kimsenin sübjektif bir hakkını kullanma veya bir görevi yerine getirme suretiyle gerçekleştirdiği eyleme karşı meşru savunma sözkonusu değildir. Çünkü hukuku korumak düşüncesi ancak hukuka aykırı bir saldırı olması halinde olabilir (Doğanay, 1947: 391).

(d) Saldırının Bir Hakka Yönelmiş Olma Koşulu

5237 sayılı TCK'nın 25.maddesinde "hakka" ibaresine yer verilerek sadece nefse ve ırza yönelik haklara karşı değil; malvarlığına yönelik haklara karşı da meşru savunma kabul edilmektedir. 5237 sayılı kanun ile meşru savunmanın yöneldiği hakkın kapsamı genişlemekte, bu bağlamda vücut bütünlüğü, sağlık, hayat, cinsel dokunulmazlık, kişisel özgürlük, kişi güvenliği, şeref ve onur duyguları, malvarlığı gibi haklar da savunma hakkı kapsamında değerlendirilmektedir (Özbek vd., 2010: 197).

2.3. Savunmaya İlişkin Şartlar

Savunmaya ilişkin koşullar, savunmanın, saldırana ve saldırıya karşı yapılması ve orantılı olması şeklinde üç grupta inceleyeceğiz.

(a) Zorunluluk bulunmalıdır

Meşru savunma durumunda işlenen eylemi hukuka uygun hale getiren en önemli unsur savunmada zorunluluk bulunması ve saldırıya uğrayanın başka bir tarzda hareket imkanının olmamasıdır. Savunmada zorunluluk, savunmak için yapılan davranışın ve başvuru aracının saldırıyı bertaraf etmede elverişli ve en ılımlı yöntem olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, failin

kendisine veya başkasına ait bir hakkı koruyup saldırıyı sona erdirebilmesi için savunmadan başka daha yumuşak ve etkili bir olanağının bulunmaması, savunmada zorunluluğu ifade etmektedir (Özgenç, 2006: 45).

Savunmada zorunluluk bulunması şartının nasıl tespit edileceği önemlidir. Savunmada zorunluluğun bulunup bulunmadığı mutlak ve soyut bir biçimde değil, fakat mevcut olayın bütün özellikleri değerlendirilerek belirlenmelidir.

(b) Savunma Saldırıya ve Saldırana Karşı Yapılmalıdır

Savunma saldırana karşı yapılmalı, saldırının bir sonucu oluşunu göstermelidir ve ayrıca saldırının kimden geldiğinin bilinmesi gerekmektedir. Bu kişi bizzat saldırıyı gerçekleştiren kişi olabileceği gibi saldırı eylemine iştirak eden kişi de olabilmektedir. Ancak Ersan'ında ifade ettiği gibi bu kişiler dışındakilere savunma amacıyla da olsa yapılan eylem, meşru savunma kapsamında kabul edilmemektedir (Ersan, 2012: 36).

(c) Savunma ve Saldırı Arasında Oran Bulunmalıdır

Meşru savunmanın kabul edilmesi için aranan diğer şartlardan birisi de savunmanın saldırı ile orantılı olmasıdır. Savunma saldırıyı yapan kişiye karşı yapılmalıdır. Savunma saldırıyı yapan kişiye karşı yapılmadığında artık meşru savunma olmayacaktır. Fail eğer saldırıda bulunan kişinin şahsında yanılmış veya bir sapma sonucu savunma saldırganın dışında birine yöneldiği takdirde buna ait kurallar uygulanacaktır. Bu kural “savunma ile saldırı arasında nedensellik bağının bulunması” gerektiği biçiminde ortaya konmaktadır (Ersan, 2012: 219).

3. DÜNYA COĞRAFYASINDA MEŞRU SAVUNMA

Dünya genelinde iki temel hukuk sistemidir. Bunlar, Anglo sakson hukuk sistemi ve kara Avrupası Hukuk sistemidir. Biz de bu iki sistemin uygulandığı belirli ülkeler üzerinde çalışmamızı incelemiş bulunmaktayız.

3.1. Anglo Sakson Hukuk Sisteminde Meşru Savunma

Anglo Sakson Hukuk sisteminin uygulandığı temel ülkeler İngiltere ve ABD olduğundan bu iki ülke üzerinde meşru savunma konusunu incelemeye çalışacağız.

(a) İngiltere

Anglo-sakson hukuk sistemi, ingilizce konuşulan birçok ülkeyi etkileyen sistemdir. Anglo-sakson hukuk sistemine dahil olan ülkeler “ortak hukuk” (common law) uygulamaktadırlar.

Ortak hukuk terimi ise hukuk terminolojisinde birden çok anlam taşımaktadır. Ortak hukuk terimi, bütün ülkede uygulanan hukuk anlamını taşımakla birlikte, daha geniş bir anlama sahiptir. Nitekim ortak hukuk, bir yasama faaliyetinin değil, halkın örf adeti ve yargıçların kararlarıyla yaratılmış hukuk olarak kabul edilir (Tan, 1939: 289).

Ortak hukuk, bir yönden, hakim tarafından ve hakimlerin otoriteleriyle oluştuğu için “hakim tarafından oluşturulmuş hukuk” (judge /made law) diğer yönden ise halkın örf ve adetlerinden oluştuğundan “halkın mahsulü” (popular growth) dür. Hakimler tarafından, mahkeme kararlarıyla oluşturulan hukuka, içtihat hukuku (case law) adı verilmektedir. Bu sistemde, her mahkeme kararı örnek oluşturur ve meşru savunma kavramı, her ülkenin hukuk düzeninde değişik şekillerde tanımlanmıştır.

Anglo-sakson hukuk sisteminde meşru savunma, birçok farklı kavramı ve birçok farklı tanımları içermektedir. İngiltere’de yaygın olarak kullanılan kavram, “öz savunma” (self defence) terimidir. Saldırıya uğrayan kişinin kendi yaşamını, vücut bütünlüğünü ve özgürlüğünü korumak amacıyla, saldırgana karşı güç kullanması olarak tanımlanan öz savunma, çok dar bir kavramdır. Nitekim kişinin kendisini savunması yanında, başka kişileri savunması, malvarlığına ya da konutuna yapılan saldırılara karşı güç kullanması da meşru savunmanın kapsamındadır.

Meşru savunma için önerilen bir başka kavram ise “zorunlu savunma” (necessary defence) dır. Bu kavram Fletcher tarafından ortaya atılmıştır. Yazara göre, zorunlu savunma, hem meşru savunma hem de öz savunma kavramlarına göre daha kapsayıcıdır. Fletcher, bu kavramı önerirken, Anglo-sakson hukukundaki tüm özel savunma; kendini savunma (self defence), başkasını savunma (defence of another), eşyayı savunma (defence of property), başkasının eşyasını savunma (defence of the property of another) ve ikametgahı savunma (defence of the dwelling), kategorilerini içeren bir kavram olduğu kanaatini taşımaktadır.

Bu konuda karşılaştığımız diğer bir kavramsa “özel savunma” (private defence) dır. Özel savunma, hukuka aykırı fiili yapan saldırgana karşı, saldırıyı bertaraf etmek ve saldırı sonucu beklenen zarar riskinden yasal bir çıkar sağlamak üzere, savunmaya yönelik gerekli ve makul güç kullanımı anlamına gelir (Weaver, 2008: 395).

(b) Amerika Birleşik Devletleri

Bir davranış normalde bir suç teşkil etse bile, bir kişinin uygun koşullar altında kendisini zarardan koruyabilmesi evrensel olarak kabul edilmiş bir ilkedir. Amerika Birleşik Devletleri

hukuk sisteminde bağı her bir devlet ya da federal hükümet şiddet içeren bir tehdit ile karşı karşıya kalındığında bir kişinin kendini savunması hukuk açısından makul görülmektedir.

Meşru savunma ABD iç hukuku açısından şiddeti önleme hakkı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım basit olmasına karşın gerçek durumlara uygulanmasında birçok soruyu gündeme getirmektedir.

Örneğin kişinin kendini savunurken kullanabileceği yeterli güç ya da şiddet seviyesi nedir? Mağdurlar, tehdit gerçekten mevcut olmasa bile bir tehdit algıladıysa ne olacaktır? vb. birçok soru ABD hukukunda farklı değerlendirmelere tabi tutulmaktadır. Her ne kadar öğretilerde fikir birliği olsa da ABD’de her eyalet ve devletin farklı hukuki kuralları mevcuttur.

ABD hukuku açısından genel bir kural olarak, kendini savunma yalnızca acil bir tehdede cevap olarak kullanıldığında güç kullanımını haklı kılmaktadır. Tehdit, amaçlanan kurbanı bir fiziksel zarar korkusuna maruz bıraktığı sürece sözlü olabilir. Bununla birlikte fiziksel zarar tehdidi içermeyen saldırgan sözler, kendini savunmadaki güç kullanımını haklı çıkarmaz (Weaver, 2008: 395).

Ayrıca, kendini savunmada güç kullanımı, tehdit sona erdiğinde genellikle haklılığını yitirir. Örneğin, bir saldırgan bir kurbanı saldırır ancak saldırıyı sona erdirir ve artık herhangi bir şiddet tehdidi olmadığını gösterirse, tehlike tehdidi sona erer. Bu noktada, saldırgana karşı herhangi bir güç kullanımı, kendini savunma olarak değil, misilleme niteliğindedir.

Meşru savunma açısından “makul kişi” kavramı, uygulamada farklı yorumlara tabi olan yasal bir kavramdır, ancak bir kişinin yakın tehlike algısının koruyucu güç kullanımını haklı gösterip göstermediğini belirlemek için kullanılmaktadır. Meşru savunma özellikle “castle doctrine” olarak bilinen ve birçok eyalet tarafından kabul edilmiş kanunda açıklanmıştır.

Söz konusu bu yasa bireylerin, evlerine izinsiz girenlere karşı kendilerini korumak için ölümcül güç dahil olmak üzere makul güç kullanma hakkına sahip olmasını sağlamıştır. Bu ilke, eyalet yasaları tarafından kanunlaşmış ve genişletilmiştir.

Florida, 2005’te, söz konusu doktrin ile ilgili bir “Stand Your Ground” isimli genişletilmiş bir yasa çıkarmıştır. “Stand Your Ground” yasası, bir kişinin kendini savunmak için güç kullanabileceğini veya bazı eyaletlerde ölümcül güç bile kullanabileceği anlamına gelmektedir. “Stand Your Ground” durumunda, bir kişi yargılanmaktan tamamen kaçınabilmekte ve kendini savunma iddiasıyla kovuşturma dokunulmazlığına sahip olabilmektedir (Weaver, 2008: 396).

Yukarıda da belirtildiği üzere ABD’de meşru savunma bağı devletler ve eyaletler açısından farklılık göstermekle birlikte, genel olarak bireylerin bir tehdit ile karşı karşıya kalmaları durumunda kovuşturma dokunulmazlığına sahip olabilmelerini sağlamaktadır.

3.2. Kıta Avrupası Hukuk Sisteminde Meşru Savunma

Kıta Avrupası Hukuk sisteminin uygulandığı temel ülkeler olarak Avrupa Birliği ülkelerinin önemli bir kısmı üzerinde meşru savunma konusunu incelemeye çalışacağız.

(a) Almanya

Alman hukukunda meşru savunmanın varlığı, bir zaruret hali olarak 13. yüzyılın başlarında kabul edilmiştir. Bu düzenlemeler ile nefse, hayata ve mala yönelik haksız saldırılara karşı yapılan savunmalarda kişinin cezai sorumluluğunun olmayacağı kabul edilmiştir. 1851 tarihli Prusya Ceza Kanununun 41. maddesinde ve 1870 tarihli Alman imparatorluk ceza kanununun 53. maddesinde hayat, ırz, namus şeref, mülkiyet ve diğer medeni haklara yönelik yapılan saldırılarda meşru savunma kabul edilmiştir (Tan, 1939: 89).

Günümüz Alman Ceza Kanununda ise ikinci babının dördünü faslının 32. paragrafında meşru savunma şöyle düzenlenmiştir: “Her kim haklı savunma dolayısıyla zorunlu bir eylemi gerçekleştirirse hareketi hukuka aykırı değildir. Gerek kendisi veya gerek bir başkası açısından halen mevcut ve hukuka aykırı olan bir saldırıyı önlemek için yapılması zorunlu olan savunma, haklı savunmadır”. Bu düzenlemede meşru savunma tüm bireysel haklar için kabul edilmiş, mevcut bir saldırıya karşı kendisinden veya başkasından uzaklaştırmak için zorunlu bir tepki olduğu ifade edilmiş ve bir sonraki paragrafta sınırın aşılması savunmada korku, şaşkınlık ve dehşet nedeniyle oluşmuşsa failin cezalandırılmayacağı belirtilmiştir (Akkan, 1965: 7).

(b) İtalya

Mülga 765 sayılı TCK’nın mehzasını oluşturan İtalya’nın 1889 tarihli Zanardelli Kanunu, meşru savunmayı genel hükümlerde ve tüm suçlar için geçerli bir hukuka uygunluk nedeni kabul etmiştir. 1930 tarihli İtalyan Ceza Kanunu (Rocco Kanunu) ile de bu durum iyice pekiştirilmiş, meşru savunmanın sınırları genişletilmiştir (Özen, 1995: 24).

(c) Fransa

Fransız hukukunda meşru savunma 15.yüzyılda suçu ortadan kaldıran bir fiil olarak değil; cezalandırılmayan bir fiil olarak kabul edilmiş, 1791 ve 1810 tarihli Fransız ceza kanunları ile

meşru savunmanın bir hak olarak tanınması ile birlikte meşru savunmanın niteliği değişse de bu kanunların yürürlüğü sırasında meşru savunmanın kapsamı sadece adam öldürme ve yaralama suçları ile sınırlı olmak üzere dar tutulmuştur (Akkan, 1965: 7).

1791 sayılı kanunun 5.maddesinde bu durum açıkça düzenlenerek meşru savunma halinde adam öldüren kişinin eyleminin suç oluşturmayacağı, bu kişiye ceza verilemeyeceği gibi maddi yönden tazminata da mahkûm edilemeyeceği kabul edilmiştir.

1810 tarihli Fransız ceza kanununun 328 ve 329. maddelerinde de meşru savunmaya ilişkin hükümler düzenlenmiş, bu düzenlemelerde ırza yönelik saldırılara karşı meşru savunma kabul edilmemiş olsa da gece vakti bina veya eklentilerine merdiven kurarak, kapı kırarak ya da duvar delerek girilmesi halinde mala karşı meşru savunma kabul edilmiştir.

Önceleri Fransız hukukunda meşru savunmanın kapsamı önceleri adam öldürme ve yaralama suçları ile sınırlı iken 1993 tarihli yeni Fransız Ceza Kanununun 122-5. maddesi bu kapsamı şöyle genişletmiştir: “Bizzat kendisine ya da başkasına yönelik haksız bir saldırı karşısında o anda, kendisinin ya da başkasının savunması için zorunlu olan bir fiili işleyen bir kimse cezaen sorumlu değildir, meğer ki, savunma için kullanılmış olan olanaklar ile saldırının ağırlığı arasında bir orantısızlık bulunsun, bir mala yönelik, cinayetin ya da cünhanın ifasını durdurmak için kasten adam öldürme dışında, bir savunma fiili ifa eden kimse, bu fiil, varılmak istenen amaç için tam anlamıyla zorunlu ve kullanılmış olan imkanlar suçun ağırlığı ile orantılı ise cezaen sorumlu değildir” (Akkan, 1965: 836).

(d) İsviçre, Hollanda, Finlandiya

Diğer ceza kanunlarından İsviçre, Hollanda, Finlandiya’da tüm hakları kapsayacak şekilde meşru savunmayı düzenlemektedir.

Danimarka CK.13/3; Finlandiya CK. IH Bölüm 8; Norveç CK. 48/3 maddelerinde, kanuni hükümlere uyulmasını sağlamak için yapılan eylemlerin, kanuna uygun yasaklamayı sağlamak için yapılan hareketlerin, tutuklanan ya da yetkililerce kapalı bir yerde tutulan kişinin kaçmasını engellemek için yapılan eylemlerin üçüncü şahıslara zarar vermesi halinde meşru savunmaya benzer kuralların uygulanacağı belirtilmiştir (Bayraktar, 1998: 71).

(e) Rusya

Rus hukukunda meşru savunma kurumu ilk olarak eski Rus hukuk yapıtlarında görülmektedir. 1649 tarihli Kilise Kanunnamesi ile meşru savunmanın kapsamı geniş tutularak hayata ve vücut bütünlüğüne, kadının iffet ve namusuna yönelik saldırılar ile üçüncü kişiler lehine

savunmalar da yasal savunma kabul edilmiş ise de Alman öğretisinin etkisi ile meşru savunmanın kapsamı daha sonradan sınırlandırılmıştır.

Sosyalist sistemin çöküşünden sonra Rusya Federasyonu 1996 tarihinde yeni ceza kanunu kabul ederek meşru savunmayı saldırıdan kaçma veya güvenlik güçlerine başvurma şartını aramaksızın her türlü hak için ayrı bir maddede düzenlemiştir (Özen, 1995: 24).

4. SONUÇ

Meşru savunma Türk Ceza Kanunu'nda bir hukuka uygunluk nedeni olarak düzenlenmiştir. Meşru savunmanın oluşması için saldırıya ve savunmaya ilişkin koşulların varlığı gerekmektedir. Saldırıya ilişkin koşullar bir saldırının varlığı, saldırının haksız olması, saldırının kişiliğe ilişkin bir hakka yönelmiş olması ve saldırının halen var olmasıdır. Saldırı somut olmalı ve saldırı ile savunma aynı anda olmalıdır.

Meşru savunmanın sınırı açısından TCK'da detaylı bir düzenleme yapılmıştır. Kanaatimizce haksız bir saldırı karşısında kişinin kendisi maddi ve manevi bütünlüğünü koruması amacıyla karşısında bulunan kişiye tehdit ve hakaret etmesi de meşru savunma kapsamı altında olmalıdır. Her ne kadar meşru savunma TCK'da kişinin vücut bütünlüğü veya yaşam hakkını ihlal etmesi durumunda düzenlenmiş ise de kanaatimizce kişilik haklarına yönelmiş olan saldırılara karşı da meşru savunma düzenlemesi yerinde olacaktır.

Muhtemel bir saldırıya karşı meşru savunma olamayacağı gibi sona ermiş bir saldırıya karşı da meşru savunma olmaz. Ancak; başlamamış ama başlaması muhakkak olan ve tekrarı beklenen durumlarda saldırı bitmemiş sayılır. Saldırının suç olması gerekmez, hukuk düzenine aykırı olması yeterlidir. Kanunda saldırının nefis ya da ırza yönelmesi şeklinde ifade edilmesine rağmen doktrin ve uygulama bunu geniş yorumlayarak kişiliğe ilişkin tüm haklar açısından meşru savunma kabul edilmiştir.

Kanaatimizce bireyin kendisini koruma içgüdüğü ile savunmada bulunmasının ahlaki yönden ayıplanması gereken herhangi bir durum olmadığı gibi ortada herhangi bir toplumsal zarar da bulunmadığından eylemi hukuka uygundur.

Zira örneklerde belirtildiği üzere yazısız hukuk kuralı niteliği taşıyan örf ve adet kuralları toplumumuzu bir arada tutan, geleneklerimizi yaşatmaya devam eden ayrıca kanun maddelerinin eksik kaldığı veya düzenlenmediği yerlerde hukuk kuralı olarak uygulanan toplumu toplum yapan kurallardır. Her ne kadar 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nu ülke olarak kendimiz düzenlemişsek de toplumun değerleriyle tam örtüşmeyen, bazı durumlarda haksız

yargılamalara ve cezalandırılmalara neden olan tehdit, hakaret gibi insanı insan yapan kişilik değerlerine önem vermeden bir düzenleme yapmak kanunumuzda bir eksikliklerdir.

Dünya coğrafyası mevzuatlarında birtakım eksiklikler olduğu, bu eksiklerin başında meşru savunma kavramının daha geniş düzenlenmesi gerektiği, tehdit, hakaret gibi suçlarda da hukuka uygunluk nedenleri arasında yer alan meşru savunma müessesesinin değerlendirilmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Zira örneklerde belirtildiği üzere yazısız hukuk kuralı niteliği taşıyan örf ve adet kuralları toplumumuzu bir arada tutan, geleneklerimizi yaşatmaya devam eden ayrıca kanun maddelerinin eksik kaldığı veya düzenlenmediği yerlerde hukuk kuralı olarak uygulanan toplumu toplum yapan kurallardır.

KAYNAKÇA

Abisel, N. (2006). *Sessiz Sinema*. Ankara: Deki.

Akyazan, A. E. (2006). 5237 Sayılı TCK'da Hukuka Uygunluk Sebepleri, *Ankara Barosu Dergisi*, 77-98.

Akkan, K. (1965). Avrupa Hukukunda Meşru Müdafaa, *Adalet Dergisi*, (7-8).

Çadık, A. (2018). Haksız Tahrikin Felsefi Temelleri, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26.3: 185-238.

Demirbaş, T. (2012). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara: Seçkin.

Doğanay, İ. (1947). Meşru Müdafaa, *AÜHFD*, 5:391.

Güral, J. (1949). Türk Hukukunda Mal İçin Meşru Müdafaa, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6.2: 13-14.

Güriz, A. (1999). *Hukuk Felsefesi*, Ankara: Beta.

Önder, A. (1992). *Ceza Hukuku Dersleri*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Özgenç, İ., (2013). *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Özer, Ö. V., Kanbur N., Bacaksız P. ve Doğan K., Tepe İ., (2010). *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara: Seçkin.

Öztürk, M. V. (2018). Osmanlı Ceza Hukukunda Hukuka Uygunluk Sebepleri, *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 13.2: 371-411.

Tan, H. (1939). Alman Hukukunda Meşru Müdafaa, *AD*, 2:289.

Weaver, Z. L. (2008). Florida's Stand Your Ground Law: The Actual Effects and the Need for Clarification, *U. Miami L. Rev.* 63: 395.

Yalkut, N., (1969). Türk, İtalyan ve Fransız Ceza Hukuku Açısından Meşru Müdafaa, *Adalet Dergisi*, 1-2.69: 109.

Zizek, S. (2009). *Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü*. Bahadır Turan (Çev.). İstanbul: Encore.

MAKALE / ARTICLE:

CİNSEL DOKUNULMAZLIĞA KARŞI İŞLENEN SUÇLAR KAPSAMINDA BİR YARGITAY KARARI İNCELEMESİ

A SUPREME COURT DECISION REVIEW WITHIN THE SCOPE OF CRIMES AGAINST SEXUAL IMMUNITY

Elif UZUN*, Ayşe ÖNEMLİ KOÇER**, Feyza Nur KAYA***

ÖZET

Yüksek mahkeme kararları, ilk derece mahkemeler için yol gösterici, somut olaylara ışık tutucu kararlardır. Kanuni düzenlemelerde anlaşılması zor, yoruma açık hususlardan doğan boşluklar, yüksek mahkeme kararlarıyla doldurularak mahkemelere yardımcı kaynak olarak başvurma imkânı sağlamaktadır. Özellikle Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenen suç tanımlarıyla ilgili uygulamaya ışık tutacak pek çok yüksek mahkeme kararı mevcuttur. Bunlardan önemli bir kısmı ise, cinsel dokunulmazlığa ilişkin suç tanımlarıdır. Cinsel dokunulmazlığa ilişkin özellikle 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenen suç tanımları, 1982 tarihli Anayasamızın 17. maddesinde düzenlenen “kişinin maddi ve manevi varlığının korunması hakkı”nı teminat altına almaktadır. Başka bir ifadeyle kişilerin maddi ve manevi varlığına yapılan müdahaleler, Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenen suç tanımlarıyla koruma altına alınmıştır. Uygulamada Yargıtay başta olmak üzere yüksek mahkeme kararlarıyla bu koruma güçlendirilmektedir. Fakat inceleme konumuz olan Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 2013 tarihinde vermiş olduğu cinsel dokunulmazlığın ihlali ile ilgili somut olayda, birçok

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi. E-posta: elifuzunn001@gmail.com , ORCID numarası: 0000-0002-5903-2184

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi. E-posta: feyzanurkaya96@icloud.com , ORCID numarası: 0000-0002-5018-6021

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi; Memur, Kırşehir Ticaret İl Müdürlüğü. E-posta: a.onemli@ticaret.gov.tr , ORCID numarası: 0000-0003-2241-6181

çelişkinin varlığı dikkat çekici olmuştur. Bu durum, kanuni düzenlemelerin yüksek mahkeme kararlarıyla uyum içerisinde olmasının önemi ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Suç; ceza; cinsel dokunulmazlık; istismar; taciz.

ABSTRACT

Supreme court decisions are guiding decisions for first instance courts and shedding light on concrete events. The gaps arising from issues that are difficult to understand and open to interpretation in legal regulations are filled with high court decisions and provide the courts with the opportunity to apply as an auxiliary resource. There are many high court decisions that will shed light on the implementation of the definitions of crime, especially in the Turkish Criminal Code. An important part of these are the definitions of crime related to sexual immunity. The definitions of crime, especially in the Turkish Penal Code No. 5237, regarding sexual immunity, guarantee the right to "the protection of the material and moral existence of the person" regulated in article 17 of our 1982 Constitution. In other words, the interventions on the material and moral existence of the people are protected by the definitions of the crime regulated in the Turkish Criminal Code. In practice, this protection is strengthened with high court decisions, especially the Supreme Court. However, the existence of many contradictions in the concrete incident related to the violation of the sexual immunity of the Supreme Court Criminal General Assembly, which is our subject of investigation, in 2013 was remarkable. This situation reveals the importance of legal regulations in compliance with high court decisions.

Keywords: Crime; punishment; sexual immunity; abuse; harassment.

1. GİRİŞ VE KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR

Kişisel haklar, insanın en temel haklarıdır. Bu haklar arasında en değerli hak, "kişinin yaşama hakkı"dır. Yaşama hakkından sonra en temel hak ise, "kişinin maddi ve manevi varlığının korunması hakkı"dır. Kişinin maddi varlığından kasıt ise, onun maddi vücudu iken; manevi varlığını ise, onun şerefi, haysiyeti ve namusu gibi manevi değerleri oluşturmaktadır. İşte cinsel dokunulmazlık, bu manevi değerleri içine alan geniş bir kavramdır (Ertuğrul, 2016:4).

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK), bu manevi değerleri korumak adına belirli fiilleri suç olarak yaptırıma bağlamış olmasına rağmen, bu suç tipleriyle korunmak istenen fayda henüz ideal seviyeye ulaşamadığı bir gerçektir. Yargıtay başta olmak üzere, yüksek mahkemelerin bu suç tipleri ile ilgili pek çok kararları bulunmaktadır (Centel, 2012: 275).

Bu çalışmamızın konusunu, uygulama ve teorik açıdan tartışılabilir, Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 17.12.2013 yılında vermiş olduğu bir kararı oluşturmaktadır. Bu kararı incelemeyi önce cinsel dokunulmazlığı koruyan temel suç tanımları ilgili kavramsal açıklamalarda bulunmayı önem arz etmekteyiz.

1.1. Cinsel Taciz

Cinsel taciz, dokunma olmaksızın cinsel amaçla bir kimsenin rahatsız edilmesini ifade etmektedir. Arapça 'acz'den türeyen taciz kelimesi; bir kimseyi "tedirgin etme, canını sıkma, güç duruma düşürme ve bir şey yapamaz hale getirme" anlamına gelmektedir (Tuğlacı, 1971; 2747).

Cinsel taciz suçu, 5237 sayılı TCK'nın 105. maddesinde bağımsız bir suç olarak düzenlenmiştir. 105. maddesinin birinci fıkrasında "Bir kimseyi cinsel amaçlı olarak taciz eden kişi hakkında, mağdurun şikayeti üzerine, üç aydan iki yıla kadar hapis cezasına veya adli para cezasına, fiilin çocuğa karşı işlenmesi halinde altı aydan üç yıla kadar hapis cezasına hükmolunur" denilerek suçun temel şekli tanımlanmıştır. Görüleceği üzere, şikayete bağlı bir suç olan cinsel taciz; çocuğa karşı işlenmesi halinde, şikayete bağlı olmayıp ayrıca cezanın arttığı ve sadece hapis cezasının uygulanabileceği bir suç görünümündedir.

Cinsel taciz suçunun gerçekleşmesi için birçok yol söz konusu olabilir. Laf atmak, ıslık çalmak, cinsel içerikli mesaj yazmak, açık saçık fıkra anlatmak, cinsel içerikli espri yapmak veya fotoğraf göstermek, cinsellikle alakalı imada bulunmak, soyunmak, cinsiyet üzerinden çıkar sağlamaya çalışmak gibi davranışlar buna örnek olarak gösterilebilir (Oktay, 2012: 75).

Cinsel tacizi oluşturan fillerin vücuda teması olmadan gerçekleşmesi gerekmektedir. aksi bir durumda yani vücuda temas halinde mağdurun yaşına göre cinsel saldırı suçu veya cinsel istismar suçu oluşmaktadır. Bu suçlar TCK'da 102 m. ve 103 m. kapsamında değerlendirilmektedir (Sevük, 2018:156).

Cinsel taciz suçunu faili veya mağduru hakkında m. 105'de özel bir düzenleme yapılmamıştır. Kadın veya erkek herkes suçun faili veya mağduru konumunda olabilir. Bu suç ayrı cinsiyetler arasında işlenebileceği gibi, aynı cinsten kişiler arasında da işlenebilir. Suçun failinin ve mağdurunun gerçek kişiler olması gerekir (Baş, 2016:1151).

Ancak TCK m. 105'in 2 fıkrasında, failin kamu görevi ya da hizmet ilişkisi içinde veya aileden biri olması özel olarak öngörülmüştür. Aynı şekilde failin vasi, eğitici, öğretici, bakıcı, koruyucu yada gözetici konumunda bulunması, aynı iş yerinde çalışan kişi olması

dikkate alınmıştır. Bu nitelikli haller düzenlemede cezanın artırılmasının gereği olarak düzenlenmiştir.

1.2. Cinsel İstismar

Cinsel istismar, sadece çocuğa karşı işlenebilen bir fiil olup, çocuğun cinsel gereksinim ve isteklerini karşılamak için zorla ya da ikna edilerek kullanılmasını ifade etmektedir (Mavi Aydoğdu ve Özsoy, 2017: 57).

Cinsel istismar, cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar arasında tespit edilmesi en güç olanıdır ve cinsiyet, ırk, sosyal ve etnik köken ayrımı yapılmaksızın bireyi, ailesini ve toplumu bütünüyle etkileyen önemli bir sorun görünümündedir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda en çok değişikliğe uğrayan suç tanımlarından olan cinsel istismar, bu Kanunun 103. maddesinde bağımsız bir suç olarak tanımlanmıştır.

TCK'nın 103. maddenin 1. fıkrasında basit cinsel istismar suçu düzenlenmiş olup bu fiil, çocuğun vücudu üzerinde gerçekleştirilen, cinsel arzuları tatmin amacına yönelik ve fakat cinsel ilişki düzeyine varmayan dokunmanın bulunup cinsel davranışları ifade etmektedir. Yani burada cinsel beraberlik olmaksızın bir dokunma söz konusu olmaktadır. 2. fıkrada ise, nitelikli cinsel istismar hali düzenlenmiş olup çocuğa karşı çoğunlukla çocuğa bir cinsel ilişki niteliğinde bir fiil uygulanmış olmaktadır. TCK m. 103/2'de vücuda "organ" veya "sair cisim sokulması" şeklinde düzenlenen bu fiil, uygulamada çocuklara karşı işlenen bu cinsel istismar suçuna "çocuğa tecavüz suçu" da denilmektedir (Alpaslan, 2014: 194).

1.3. Cinsel Saldırı

Kelime anlamı olarak cinsel saldırı, yetişkin bir kişiye karşı işlenen ve kişinin cinsel yönden rahatsız, sindirilmiş veya korkmuş hissetmesine neden fiilleri ifade etmektedir. Cinsel saldırı suçu, TCK'nın 102. maddesinde düzenlenmiştir. Maddenin 1. fıkrasına göre; cinsel davranışlarla bir kimsenin vücut dokunulmazlığını ihlâl eden kişi, mağdurun şikâyeti üzerine, beş yıldan on yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılırken; tecavüz gerçekleşmesi durumunda maddenin 2. fıkrasındaki nitelikli hal söz konusu olacaktır ve bu fiil, en az on iki yıl hapis cezasıyla yaptırıma bağlanmıştır.

Görüleceği üzere, cinsel saldırı suçunun basit şeklinin düzenlendiği maddenin 1. fıkrasında suçun oluşabilmesi için failin mağdurun vücuduna cinsel dürtü ve duygularını tatmin etme amacıyla temas etmesi gerekmekte olup, failin amacı mağdurun vücuduna organ sokmak

suretiyle birleşme değildir. İkinci fıkrada ise, vücuda “organ veya cisim” sokmak suretiyle kişinin vücut bütünlüğü ihlal edilmektedir (Soyaslan, 2014: 2359).

Maddenin 3. fıkrasına göre ise suçun; beden veya ruh bakımından kendisini savunamayacak durumda bulunan kişiye karşı; kamu görevinin, vesayet veya hizmet ilişkisinin sağladığı nüfuz kötüye kullanılmak suretiyle; üçüncü derece dâhil kan veya kayın hısımlığı ilişkisi içinde bulunan bir kişiye karşı ya da üvey baba, üvey ana, üvey kardeş, evlat edinen veya evlatlık tarafından; silahla veya birden fazla kişi tarafından birlikte; insanların toplu olarak bir arada yaşama zorunluluğunda bulunduğu ortamların sağladığı kolaylıktan faydalanmak suretiyle işlenmesi hâlinde, verilen cezalar yarı oranında artırılacaktır.

2. OLAY VE HUKUKİ PROBLEM

Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun 17.12.2013 tarihinde vermiş olduğu kararda ifade edildiği üzere;

10.8.2006 tarihinde 27.10.1988 doğumlu İngiliz vatandaşı, annesi Türk, babası yabancı, Türkçe bilen ve tatil amacıyla Muğla'ya gelen X, Ölüdeniz beldesi Hisarönü mahallesinde eğlenmiş daha sonra tuvalet ihtiyacı için 06:00 sıralarında Han Restoranın tuvaletine girmek istemiştir. Tuvalete gireceği sırada, restoranın güvenlik görevlisi karşısına çıkıp “ne yapıyorsun burada” demiş ve elini omzuna koyup “sen iyi misin” diye sormuştur. Mağdur ise, “iyiyim, gidiyorum” diye cevap vermiştir. O sırada sanık iki koluyla kendisini sarıp kucaklayarak tuvaletin duvarına yaslanmış zorla dilini ve parmağını ağzının içine sokarak kendisini öpmüştür. Mağdur çırpınarak sanığın elinden kurtulup kaçmış, dışarıda kendisini beklemekte olan annesinin yanına gitmiştir. O sırada cadde üzerinde, yoldan geçen jandarma görevlilerini görmüş ve başından geçenleri anlatıp şikayetçi olmuştur.

Sanık hakkında Fethiye Cumhuriyet Başsavcılığı'nın 4.6.2007 gün ve 1481-689 Sayılı iddianamesi düzenlenmiş cinsel taciz iddiasıyla kamu davası açılmıştır. İfade tutanaklarında;

Mağdurenin annesi Y. Chartan'ın; olay sırasında dışarıda arabada beklediğini, bu sebeple olayı görmediğini, jandarma görevlileriyle birlikte yanına gelen kızının durumu anlattığını ifade etmiştir.

Olay yerine yakın başka bir iş yerinin bekçisi olan tanık M.I. ise; olay gecesini sanıkla beraber nöbet tuttuklarını, mağdurenin koşarak restoranın kapısından içeri girdiğini, sanığın da engel olmak için arkasından gittiğini, sanıkla mağdurenin konuştuklarını, sanığın mağdureyi

restoranın içinden çıkardığını gördüğünü ancak tuvalet bölümü dışarıdan gözükmediğinden içeride neler yaşandığını bilmediğini ifade etmiştir.

Sanık ise, mağdurenin koşarak gelip bekçiliğini yaptığı otelin restoranın tuvaletine girmek istediğini, aşırı alkollü olduğunu, kendisine içeri giremeyeceğini söylediğini ve dışarı çıkardığını, mağdurenin muhtemelen buna kızarak kendisi hakkında şikayetçi olduğunu ve yüklenen suçlu işlemediğini savunmuştur.

Fethiye 2. Sulh Ceza Mahkemesince yapılan yargılama sonucunda sanığın mağdureye izin vermediği halde sarılıp öpmek suretiyle cinsel taciz suçunu işlediğine karar vermiştir.

Karar temyiz edilmiş Yargıtay'ın 14. Ceza Dairesi, bu davaya Fethiye Ağır Ceza Mahkemesi'nin bakması gerektiğine karar vermiş, Sulh Ceza Mahkemesi ise, kararında direnmiştir. Nihayet Yargıtay Ceza Genel Kurulu toplanmış ve somut olayda TCK'nın 103. maddesinin 1. fıkrasında yer alan basit cinsel istismar suçunun işlendiğine karar vermiştir.

Olayımızda tartışılması gereken hukuki problem, sanığın fiillerinin cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlardan hangisinin olduğu, ilgili adli mercilerin yapmış olduğu hukuki değerlendirmelerinin doğru olup olmadığıdır. Özellikle tartışılması gereken husus, Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun bozma kararında tartışılan, fakat nitelik cinsel istismar olmadığına karar verilen söz konusu nihai kararın ne derece hukuki olup olmadığıdır.

3. OLAYIN DEĞERLENDİRİLMESİ

İfade ettiğimiz üzere, somut olayda öncelikle soruşturmayı yürüten Fethiye Cumhuriyet Başsavcılığı, 4.6.2007 gün ve 1481-689 sayılı iddianamesiyle cinsel taciz iddiasıyla kamu davası açmıştır. Oysaki olayda, sanık iki koluyla mağduru sarıp kucaklayarak tuvaletin duvarına yaslanmış zorla dilini ve parmağını ağzının içine sokarak kendisini öpmüştür. Yani burada cinsel amaçlı bir dokunmanın olduğu çok aşikardır. Kız ise, fiilin gerçekleştiği anda henüz on sekiz yaşını doldurmadığından ceza hukuku anlamında "çocuk" sayılacaktır. Dolayısıyla burada çocuğa karşı bir cinsel istismar söz konusudur. Buna rağmen ilgili savcılığın cinsel tacizden dava açmış olması yani dokunma olmaksızın cinsel amaçlı rahatsız etmenin vuku bulduğunu iddia etmesi, ceza hukuku adına fahiş bir hata olmuştur.

Eğer soruşturma makamı olan Başsavcılık, burada isteğe bağlı bir yakınlaşmanın olduğunu düşünüyorsa, yani kız isteyerek sanıkla öpüştürmüş bilahare sanık dilini ve parmağını kızın ağzına sokmasından dolayı ileri gitmesinden kızın rahatsız olup ayrılmak istediğini düşünse

bile, bu noktada da cinsel taciz nitelendirilmesi doğru olmayacaktır. Çünkü rahatsız olduğu noktada da sanığın zorla dokunması mevcuttur.

İlk derece mahkemesi olan Fethiye 2. Sulh Ceza Mahkemesi'nin de aynı şekilde cinsel tacizden hüküm kurması ifade ettiğimiz gerekçelerle, fahiş hatanın tekrarlanması olmuştur. Burada mahkeme, çocuğa karşı cinsel istismarı suçunun oluşup oluşmadığını tartışıp görevsizlik kararı vermesi gerekirdi. Çünkü cinsel istismar suçu basit veya nitelikli olmasına göre mahkemenin Asliye Ceza veya Ağır Ceza Mahkemesinde görülmesi gerekirdi.

Temyiz sonucu Yargıtay'ın 14. Ceza Dairesinin vermiş olduğu görevsizlik kararı yerindedir. Çünkü çocuğa karşı işlenen suçlarda görevli mahkeme sulh ceza mahkemesi olması mümkün değildir. Fakat bu mahkeme kanaatimizce, asliye ceza mahkemesi değil, ağır ceza mahkemesi olmalıdır. Çünkü burada çocuğa karşı basit cinsel istismar suçu işlenmiş değildir. Sanık, kızın vücuduna cinsel amaçlı olarak organlarından dilini ve parmağını soktuğundan çocuğa karşı nitelikli cinsel istismar suçu oluşmuş olacaktır.

İlk derece mahkemesinin direnme kararı sonrası toplanan Yargıtay Ceza Genel Kurulu, somut olayda basit cinsel istismar suçunun oluştuğunu ifade edip Fethiye Asliye Ceza Mahkemesi'nin görevli olduğuna karar vermiştir. Bu kararda, sanığın kızın ağzına dilini ve parmağını sokmasını ise, vücuda organ sokmak anlamında değerlendirmemiştir. Bunu da ilgili kararda şu şekilde açıklamıştır: “Eğer failin sokma fiilinde kullandığı organ veya sair cisim, cinsel motif taşıyor ve mağdurun sokma fiiline maruz kalan organı da cinsel organ olarak kabul edilen anüs veya vajina değil ise bu suçun nitelikli cinsel saldırı olarak kabul edilmesi mümkün olmayacaktır.” Dikkat edilirse burada Yargıtay iki husustan dolayı fiilin nitelikli cinsel istismar olamayacağını ifade etmiştir. Birinci vücuda sokulan organın cinsel motif taşıması, ikincisi ise, vajina veya anüsten sokulamaması durumudur. Şu halde Yargıtay'a göre nitelikli cinsel istismar suçundan bahsedilebilmesi için, vücuda sokulan organ veya cismin cinsel motif taşıması ve bunun vücuda vajinal veya anal yoldan sokulması gerekmektedir.

Kanaatimizce, bu karar yanlış olmuştur. İlk olarak oral yoldan da vücuda organ veya cisim sokulması nitelikli cinsel istismar sayılmalıdır, nitekim bu yönde Yargıtay'ın kararı da pek çoktur (Bkz: Yargıtay 14. CD, 28.05.2014, E:3281, K:7140; 14. CD, 08.08.2014, E:3046, K:9299).

İkinci olarak ağız pekala somut olaya göre cinsel motiftir. Cinsel birleşmeyi sadece vajinal veya anal yoldan yapılan birliktelik olarak kabul etmek kanaatimizce doğru olmayacaktır.

Dolayısıyla Yargıtay Ceza Genel Kurulu'nun vermiş olduğu bu karar, TCK'nın 103. maddesinin 2. fıkrasında geçen "organ veya sair bir cisim" sokma ibaresindeki lafza aykırılık teşkil etmektedir. Çünkü parmak ve dilin birer organ olduğunda şüphe yoktur. Somut olayda bu organların cinsel bir amaç dışında kızın ağzına sokulması mümkün olamayacağından verilecek kararın basit cinsel istismar değil, nitelikli cinsel istismar olduğunu düşünmekteyiz.

4. SONUÇ

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 102. maddesinin 2. fıkrasında düzenlenen cinsel istismarın, vücuda "organ" veya "sair bir cisim" sokulması suretiyle gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu nitelikli hal için, vücuda vajinal, anal veya oral yoldan organ veya sair bir cismin sokulması gerekir. Bu açıdan mağdurun vücuduna penis sokulabileceği gibi, vajinal veya anal yoldan cop, kalem, şişe, sopa gibi sair bir cisim de sokulabilir. Özellikle belirtmek gerekir ki; çocuğun basit cinsel istismarı suçunun aksine, nitelikli cinsel istismar suçunun oluşabilmesi için, gerçekleştirilen davranışın cinsel arzuların tatmini amacına yönelik olması şart değildir. Çocuğun bedenine "organ" veya "sair bir cisim" sokulması suçun tamamlanması için yeterli olmalıdır (Doğan, 2016:253). Bu açıklamadan yola çıkarak yine ağza dil ve parmak sokulmasını örnek göstererek görüşümüzü destekleyebiliriz. Vücuda sokulan cismin illaki penis ve türevi cisimler olması gerektiği görüşünü desteklememekle birlikte, vücuda sokulan bir organ olduğuna dikkat çekerek, bu açıklamalar doğrultusunda davanın basit cinsel istismar olarak görülmesinin davanın seyrine aykırılık teşkil ettiği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Altun, V. (2019). *Türk Ceza Hukukunda Cinsel Saldırı Suçu*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Alpaslan, A.H. (2014). Çocukluk Döneminde Cinsel İstismar. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 15(2), s.194-201.

Artuk, M. E. (2006). Cinsel Taciz Suçu. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, (4), s.29-44.

Centel, N. (2012). 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Cinsel Saldırı Suçu Ve Cinsel Suçlar Değişiklik Tasarısı'nın Değerlendirilmesi. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S:99, s.269-290.

Doğan, B. (2016). Cinsel İstismar Suçu ve Cezası. Erişim: 15 Mayıs 2020, <https://barandogan.av.tr/blog/ceza-hukuku/cocugun-cinsel-istismari-sucu-cezasi-nedir-tck.html>

Ertuğrul, H. (2016). *Çocuk Düşürtme, Çocuk Düşürme ve Kısırlaştırma Suçları*, Ankara: Adalet.

Mavi Aydoğdu, S. G. ve ÖZSOY, Ü. (2017). Çocuk Hakları İhlali: Cinsel İstismar. G.O.P. Taksim E.A.H. Dergisi, S: 3, s.57-60.

Oktay, A . (2012). İşyerinde Cinsel Taciz ve İstismar. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, (7), s.75-89.

Soner Baykal, C. (2019). *Reşit Olmayanla Cinsel İlişki Suçu*. Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şare, E. (2019). Cinsel Özgürlüğe Karşı Suçlarda İlgilinin Rızası. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21/2, s. 977-1023.

Şişman, S. (2010). *Cinsel Saldırı Suçu*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Tuğlacı, P. (1971). *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Cem Yayınevi.

Türk Ceza Kanunu. (2004). *T.C. Resmi Gazete*, 25611, 12 Ekim 2004.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu, Karar Tarihi: 17.12.2013, Esas: 2013/14-294; Karar: 2013/615.

Baş, E. (2016). Türk Ceza Hukukunda Cinsel Taciz Suçu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65, 4, 1135- 1215.

Sevük, Y. H. (2005). 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda Cinsel Saldırı ve Cinsel Taciz Suçları. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 57, 243-282.

MAKALE / ARTICLE:

1792 -1815 DEVRİM SAVAŞLARI: ÖZGÜRLÜK VE YURTSEVERLİK MÜCADELESİ

THE FRENCH REVOLUTION WARS, 1792-1815: THE STRUGGLE FOR LIBERATION AND PATRIOTISM

Erdal ÇETİNTAŞ *

ÖZET

1789 Fransız Devrimi'nin ardından tüm Avrupa'yı içine alan Devrim Savaşları yaşanır. Devrimci Fransa ile devrim karşıtı devletler arasında yaşanan savaşlar tarafların ortak iradesinin bir ürünüdür. Devrim karşıtı devletler, devrimin doğurduğu yeni siyasi, toplumsal ve ekonomik ilkeleri ve düzeni mahkûm etmek için savaşa girerken, Fransa'da, hem eski düzen yanlıları hem de devrimciler savaş istemişlerdir. Kralcılar, Fransa'nın yenileceği, devrimciler ise Fransız ordularının kazanacağı varsayımları üzerine politik hesaplarla savaşa evet noktasında birleşmişlerdir. Bilhassa devrimciler, devrim ilkelerinin ancak savaş yoluyla karşı devletler coğrafyalarına ve halklarına aktarmanın devrimi korumanın ve yaymanın en doğru yol olduğu hususunda mutabıktılar. Savaşlarda devrim Fransa'sı bütün Avrupa ile mücadele eder. Başlangıçta Fransız orduları yenilgiler alır. Lakin olağanüstü ve devrimci yöntemlerle Fransız halkı savaşa ve direnişe kanalize edilir. Artık devrimden aldıkları ruhla savaşmaya başlayan Fransız orduları galip gelmeye ve Avrupa'yı işgale başlarlar. Devrimin ve özgürlüğün sembolüne dönüşen Napoleon ile Fransız zaferleri ve işgalleri daha da büyür. Hatta özgürlük getirdikleri düşüncesiyle karşı devrimci ülke halklarından destek de görürler. Napoleon, işgallerden bir Avrupa İmparatorluğu yaratmak ister. Fransız ordularının girdiği her yere Fransız kuralları ve çıkarları da girmeye başlar. Ancak, özgürlük getiren devrim ordularının Fransız emperyalizminin temsilcisi olduğunu anlayan Avrupa halkları özgürlükleri için ayaklanarak Napoleon'u kendi silahıyla vururlar.

* Dr. Öğr. Üyesi Kırıkkale Üniversitesi Tarih Bölümü. E-posta: er.cetintas@hotmail.com .
ORCID No: 0000 0002 9814 7574.

Anahtar Kelimeler: Fransız Devrimi, Devrim Savaşları, Napoleon

ABSTRACT

After the French Revolution of 1789, the Revolutionary Wars began all over Europe. Both the royalists and the revolutionaries in France and counter-revolutionary states of Europe wanted war. Each of them had their own plans and expectations. Counter-revolutionary states and the royalists in France wanted to restore the old regime and to condemn the revolution. On the other hand, the revolutionaries in France planned to maintain the revolutionary principles and to spread all over Europe. France fought with the whole Europe. In the first years, the French armies were defeated, and counter-revolutionary armies began to capture the French territories. After these military defeats, the French began to gather and expel the enemies of the revolution. Fighting with the spirit, they acquired from the revolution, French armies started to occupy Europe. The French armies even achieved to find the allies groups in the occupied countries. During the period of Napoleon who became the symbol of revolution and liberty, the French occupations grewed. Napoleon wanted to create a European Empire from the occupations. But, the French political, economic and military rules followed the revolutionary armies. The people living in the occupied countries had to serve for the French interests. Realizing that the revolutionary armies were there for French imperialism, the European peoples revolted for liberation and gave Napoleon a taste of his own medicine.

Keywords: The French Revolution, Wars of Revolution, Napoleon

GİRİŞ

Haziran 1789'da, Fransa'da başlayan ayaklanma, kısa bir süre içerisinde bir yönetim sisteminin siyasi, iktisadi ve toplumsal temelleriyle birlikte tamamen tasfiye edilmesine neden olan bir devrime dönüşmüştür. Fransa'da özgürlük ve eşitlik prensipleri doğrultusunda yeni bir siyasi ve toplumsal nizam inşa edilmeye başlanır. Devrim yeni siyasal modeller sunar. Siyasi ve toplumsal huzursuzlukların artık yönelebilecekleri yeni siyasal modeller vardır. Fransa sınırları içerisinde kalma niyeti taşımayan devrim ve ilkelerinin sınır ötesine taşma ve ihraç edilme eğilimine girmesi mutlakıyla yönetilen ve kendinden menkul imtiyazlara sahip toplumsal sınıfların egemen olduğu devletlerin kâbusu olmaya başlayacaktır. Nitekim gelişmeler, Avrupa'da 1792-1815 yılları sürecektir savaşı tetikleyecek ve devrimi evrensel nitelikli bir olaya dönüştürecektir. Fransa, devrimin öncelikle tehdit ettiği mutlak monarşi ile idare edilen devletlerin başını çektiği ve karşı devrimci cephe adını alacak bir Avrupa koalisyonuna karşı savaşa girer. Savaş, her ne kadar devrim eksenli çıkmış ve yaşanıyor olsa da, dünden kalma hesapların ve başka motivasyonların da aktive edildiği mücadeleleri de barındırır. Bu bağlamda, bölgesel ve kıtasal egemenlik çatışmaları da ihtilal savaşlarının gölgesinde kendine yer bulur.

1792 yılında başlayan savaşların başlangıcında Fransa ciddi yenilgiler almaya başlar. Aslında bu şaşırtıcı ve beklenmeyen bir sonuç değildir. Şaşırtıcı olan, tek başına mücadele eden Fransız ordularının kısa bir zaman zarfında olağanüstü bir performansla düşmanı sınırlarından dışarı atmaya ve sınır ötesinde topraklar kazanmaya başlamış olmasıdır. Yenilgiler ve işgaller karşısında devrim, Fransız halkının özgürlük ve yurtseverlik duyguları temelli enerjisini ortaya çıkarmış, ordularını zafere taşımıştır. Napoleon'un sahneye çıkmasıyla devrim ordularının kesintisiz zaferleri büyüyerek devam eder. Devrim orduları, girdikleri ülkelerde halk arasında, farklı kesimlerden birçok çevrenin de sempatisine ve desteğine mazhar olur. Artık, onları tahakkümden kurtaracak özgürlük ordularıdır. Napoleon, bunu bir fetih siyaseti ve Fransız egemenliğinde bir Avrupa İmparatorluğu ideali çerçevesinde araçsallaştırır. Avrupa halklarının, özgürlük ordularının Fransız emperyalizminin ete kemiğe bürünmüş temsilcisi olduğunu anlaması yıllar alacaktır. Tuhaf olan bunu onlara Napoleon'un öğretmiş olmasıdır. O, bir anlamda kendi silahıyla vurulacaktır. Napoleon'un işgal ve uygulamaları Avrupa halklarında özgürlük ve yurtseverlik bilincini uyandırarak, genel bir direniş ve milliyetçi tepkiye dönüşür. Bu genel tepki, 1814-1815 sürecinde Napoleon'un sonunu getirir. Napoleon ve Fransa kaybetmiştir. Lakin bu defa işgal yaşayan Avrupa halklarının içselleştirdikleri ve silaha dönüştürdükleri devrim ruhu ve ilkeleri kalıcı olacağı anlaşılan bir zafer kazanmıştır.

1. ÇÖZÜM; SAVAŞ

Devrim, evvela bir iç savaşa ardından bir uluslararası savaşa yol açma olasılığını başından beri taşıyordu. Devrim olalı üç yıl geçmişti, ancak, siyasal istikrarsızlığın hâkim olduğu Fransa hem içerde hem dışarıda oldukça zor günler geçirmekteydi. Henüz giderilememiş toplumsal ve ekonomik hoşnutsuzluğa, otoritenin keyfi kullanımı ve mecliste krallık yanlıları ve cumhuriyet yanlıları arasındaki çatışma eşlik ediyordu. Bu konjonktürde, 20 Nisan 1792 tarihinde, meclisin aldığı ve kral XVI. Louis'nin de onayladığı bir kararla Fransa, Avusturya ve Prusya'ya savaş ilan etti. Kararın arkasında hem dâhili hem de harici dinamikler vardı. Hatta bu dinamiklerin birbirlerinden beslendiği ve meşruiyet aldığı söylenebilir.

1789 yazında devrim patlak verdiğinde çevresel bir tepki çekmedi. Hatta gelişmelerin Fransa'nın bir iç meselesi olduğu, gücünü erozyona uğratabileceği hesabıyla sempati bile gördü. Ancak, takip eden süreçte ihtilalin, onunla markalaşan halkın egemenliği, eşitlik ve özgürlük düsturları ile mevcut siyasi, toplumsal ve ekonomik düzeni değiştirmesi, komşu devletler başta olmak üzere, Avrupa devletlerinin bakış açılarını değiştirdi. Hele de bu

fikirlerin Fransa sınırları dışına taşma, kendi ülkelerine ihraç edilme potansiyeline şahit olan mutlak monarşileri ürkütmeyi fazlasıyla başardı. Fransa’da olduğu gibi, buralarda da mutlak monarkların üzerinde yükseldiği devlet ve toplum düzeni yıkılabilir, monarşiler egemenliklerini kaybedebilirdi. Üstelik Fransa’dan gelen haberler korkuların yersiz olmadığını gösterir nitelikteydi. Daha 1791 Mayısı Fransız basınında, tüm monarkların yıkılması, tiranlığa son verilmesi gerektiği vurgulanmaya başlanmıştı (Armaoğlu, 1997, s. 44). Bir ay sonra, Haziran 1791’de, XVI. Louis’in yurt dışına kaçma girişiminin ardından tutuklandığı haberi endişeleri daha da artırdı (Soboul, 1969, s. 236-237; Lefebvre, 2005, s. 202-203). Son gelişme Fransa dışındaki karşı devrimci bir cephenin kuruluşunu hızlandırdı (Potyemkin, 1997, s. 406). Devrimin içerdiği tehdit Orta Avrupa’da hâkimiyet mücadelesi veren Avusturya ve Prusya’yı yakınlaştırdı. Aynı zamanda XVI. Louis’in eşi Marie Antoinette’in erkek kardeşi olan Avusturya İmparatoru II. Leopold ve Prusya kralı II. Friedrich 27 Ağustos 1791 tarihinde Pillnitz Bildirisi’ni yayınladılar. Fransız monarşisinin düştüğü durumun kendilerini oldukça kaygılandırıldığını ifade eden iki hükümdar, Fransa’da devrimin değiştirdiği siyasal düzenin restore edilmesini istediklerini ve bu meseleyle yakından ilgilendiklerini belirttiler (Soboul, 1969, s. 240; Lefebvre, 2005, s. 205; Merriman, 2010, s. 508). Bir anlamda devrimci Fransa’ya karşı gerekirse bir savaşa girmeye hazır olduklarını vurguladılar. Çok geçmeden, Aralık ayında da bir ittifak anlaşması yaptılar.

Karşı cephenin teşekkülünde, devrimden kaçarak başta Avusturya ve Prusya olmak üzere komşu devletlere sığınan Fransız soylu ve din adamlarının propagandaları da oldukça etkili oldu. Fransa’da çektiklerini anlatmaya can atan bu sığınmacılara göre, eski rejim ancak bir dış müdahale ile geri getirilebilirdi (Hobsbawm, 1989, s. 122; Kennedy, 1994, s. 143; Lefebvre, 2005, s. 183-184).

Fransa içinde, savaşa girilmesi, çok daha karmaşık nedenlere dayanıyordu. İktidar mücadelesi içerisinde olan hem kralcılar hem de devrimciler savaş istiyorlardı. XVI. Louis’in yakın çevresi ve kralcılara göre eski rejime dönülmesi sadece bir harici müdahaleyle mümkün olabilirdi. Aslında tereddüt içinde olan kralın kafasına savaş fikrini sokanlar arasında Kraliçe Marie Antoinette de vardı. Kraliçe de kurtuluşu savaşta görüyordu. O’na göre devrim erkek kardeşi imparator Leopold’un tertip ettiği bir uluslararası kurtarma ordusuyla mahkûm edilebilirdi. 14 Aralık 1791’de dostu Fersen’e yazdığı bir mektupta, savaş isteyen devrimcileri kastederek kraliçe şöyle diyordu: “Sersemeler! Bunun bizim işimize yarayacağını anlamıyorlar” (Soboul, 1969, s. 250; Lefebvre, 2005, s. 206). Devrimin bu şekilde ancak

bastırılabilceğini düşünönlör, bu aşamada karşı cepheyle mukayese edildiğinde, oldukça yetersiz ve hazırlıksız olan kendi ordularının yenileceğini varsayarak ve ümit ederek bir anlamda büyük bir kumar oynuyorlardı (Lerner, 1941, s. 669; Davies, 2011, s. 766).

Nasıl Fransa'da devrimin yol açtığı gelişmeler karşı devrimci cepheyi beslediye, dışarıda karşı devrimci cephenin aldığı pozisyon da içeride devrimcileri ve savaş isteklerini besledi. Temel hedefleri devrimin siyasi, toplumsal ve ekonomik kazanımlarının ancak özgürlüğün evrensel zaferiyle olabileceğiydi. Bütün halkları özgürlüklerine kavuşturma, devrimin anavatanı olan Fransa'ya düşen bir görevdi (Hobsbawm, 1989, s. 123). Bir başka ifadeyle, devrimi muhafaza etmenin en etkili yolu, devrim fikirlerini diğer uluslara yaymak, kendi reçetelerini diğerlerine dayatmak ve kabul etmelerini sağlamaktı. Bu da ancak, savaşla, devrim orduları vasıtasıyla olabilirdi (Hobsbawm, 1989, s. 123; Roberts, 2010, s. 427). Savaş isteyen devrimcilerin önde gelen ismi Brissot bunu şöyle ifade ediyordu: “Yeni bir haçlı seferine girişmenin zamanı gelmiştir; bu haçlı seferi evrensel hürriyetin haçlı seferi olacaktır” (Soboul, 1969, s. 252). Karşı cephedeki gelişmeler Fransız halkı üzerinde de önemli etki yarattı. Halk, yabancı güçlerin devrime müdahale edip, saatin yönünü tersine çevireceğine, tüm kazanımların ellerinden alınacağına inanmaya başlamıştı (Roberts, 2010, s. 423). Öte yandan, o anki yönetime göre, savaş birçok iç meselenin de çözülmesine yardımcı olabilirdi. Geçen yıllar, halkın siyasi, ekonomik ve toplumsal sıkıntılarına henüz çare olamamış, toplumsal hoşnutsuzluk ve belirsizlik önemli bir iç meseleye dönüşmüştü. Yönetim savaş atmosferinden istifade ederek halkın sadakatini ve kontrolünü sağlayabileceğini düşündü. Böylece, yaşanan sıkıntılar karşı devrimci tehditle açıklanabilir, memnuniyetsizlik, dış düşmana ve savaşa kanalize edilebilirdi (Soboul, 1969, s. 246; Lerner, 1941, s. 668; Hobsbawm, 1989, s. 123). İş çevreleri de aynı düşüncede idi. Ekonomik durumdaki belirsizlik büyük oranda dış tehditten kaynaklanıyordu. Eğer tehdit ortadan kalkarsa ekonomi düzelirdi (Soboul, 1969, s. 252; Hobsbawm, 1989, s. 123-124).

2. DEVRİMSEL SEFERBERLİK VE FRANSIZ ZAFERLERİ

Savaşın ilk başlarında Fransız orduları ağır yenilgiler yaşadı. Avusturya ve Prusya kuvvetleri kuzeyden ve güneyden Fransa'yı işgal etmeye başladı. Bu, XVI. Louis, kraliçe ve eski rejim yanlılarının planları ve beklentilerinin gerçekleşmekte olduğu kanaatini oluşturmuştur. Ancak, yaşanan yenilgiler ve işgaller, hem monarşinin ve kraliyet ailesinin yazgısını tayin edecek gelişmeleri tetikler hem de Fransız halkının devrimci enerjisini ortaya çıkararak savaşın seyrini değiştirir.

İstila ile karşı karşıya kalan halk arasında, yenilgilerin ana nedeninin kral ve çevresinin Fransa'ya ihanet etmeleri olduğuna dair bir inanç ortaya çıktı. 1791 yılının sonuna doğru XVI. Louis'nin, kayınbiraderi Avusturya İmparatoru Leopold'e bir mektup yazdığı ve Avrupa krallarının bir araya gelip Fransa üzerine gelmelerini talep ettiğine dair haberler bu inancı daha da güçlendirdi. Kral Fransa'nın düşmanlarıyla gizli temas halindeydi (Lefebvre, 2005, s. 188, 207; Lerner, 1941, s. 669; Merriman, 2010, s. 508). Belki, kısmen de olsa eski subayların hala etkisinin sürdüğü Fransız ordusu düşmana karşı koymak istemiyordu (Soboul, 1969, s. 258; Potyemkin, 1997, s. 412). Gelişmeler halk arasında bir panik ve korkuya neden oldu. Yönetim tarafından da ajite edilen bu duygular monarşinin alaşağı edilmesine ortam hazırladı. Paris halkının sarayı basmasının ardından, meclis, kraliyet ailesini tutuklama ve anayasal monarşi rejimine son verme kararı aldı. 21 Eylül 1792 tarihinde de Cumhuriyet ilan edildi.

Son gelişmeler savaşın seyrini değiştirecek bir kırılma yarattı. Devrimin ilk günlerinde olduğu gibi sokaklardaki endişe ve korku düşmana direnişe kanalize edildi. Meclis, vatanın tehlikede olduğunu ilan ederek, tüm yurttaşları Fransa'nın ve özgürlüğün hem içerdeki hem dışarıdaki düşmanlarına karşı bir araya gelmeye ve topyekûn mücadeleye çağırdı (Soboul, 1969, s. 259; Merriman, 2010, s. 508). Sadık devrimci yurttaşlardan oluşan yeni Fransız ordusu Eylül 1792'de Avusturya ve Prusya ordularının ilerleyişini durdurarak kısa sürede etkili bir muharip güce dönüşebileceğini gösterdi. Valmy'de elde edilen başarı yurttaş ordu için manevi bir zaferdi. Devrim, 1789 yazında onu ilk kez gerçekleştirmiş olan aynı yığınlar tarafından kurtarılmıştı. Savaşa şahit olan Alman şair Goethe, “bugün burada insanlık tarihinin büyük bir devri başlamıştır” demişti (Soboul, 1969, s. 285; Lefebvre, 2005, s. 252).¹ Bu zaferin hemen ardından Fransızlar, Prusya kuvvetlerini Rhen'in ötesine püskürttüler ve Ekim ayında da Mainz'e girdiler. Bir başka devrim ordusu da Belçika'yı ele geçirdi. Bu beklenmedik zaferlerden cesaret alan yönetim, Aralık 1792'de bir bildiri yayımladı. Bildiride, Fransız İhtilali ilkelerini bütün Avrupa halklarına da tanıdığını, bu bağlamda Fransız ordularınca ele geçirilen bölgelerdeki tüm feodal yükümlülükleri ve vergileri kaldırdığını ilan etti. Ayrıca devrim ilkelerini yayma ve uygulama vazifesinin de Fransız ordusuna verildiği belirtiliyordu (Kennedy, 1994, s. 144; Soboul, 1969, s. 306; Merriman, 2010, s. 511). Bir başka ifadeyle, orduya fetihler yoluyla devrimi ihraç etme görevi verildi. Bu aynı zamanda, savaşın ideolojik bir mücadeleye dönüşmeye başladığının da işaretiydi (Kennedy, 1994, s. 144).

¹ Eski rejim döneminde yetişmiş bir Fransız subayı, savaşan yurttaş askerleri şöyle tanımlıyordu: “Yamyamlar gibi ağızlarından köpükler saçan elli bin vahşi hayvan, cesaretlerini ateşleyecek hiçbir hırsı olmayan askerlerin üzerine olanca hızıyla atıldılar.” Merriman, a.g.e., s. 510-511.

Karşı devrimci cepheye göre, Fransız orduları, halklara özgürlük getirme bahanesiyle bir ilhak siyaseti yürütüyor, sınırlarını genişletiyordu. Yani, devrimi ve ilkelerini araçsallaştırıyorlardı. Bir ay kadar sonra, Fransa'dan gelen bir haber sadece karşı devrimcileri değil, tüm Avrupa'yı ürküttü ve neredeyse tamamının Fransa'ya karşı savaşa girmesine neden oldu. Yukarıda ifade edildiği gibi, oynadıkları kumarı kaybeden XVI. Louis, vatana ihanetten yargılanarak 21 Ocak 1793 tarihinde idam edildi (Soboul, 1969, s. 302-303; Lefebvre, 2005, s. 265). Bu hadisenin ardından, Birleşik Krallık, İspanya, Rusya, Hollanda, Napoli, Toskana, Venedik ve Papa da Fransa'ya karşı savaşa dâhil oldular. Böylece, devrim bir Avrupa savaşına dönüştü. Devrim orduları artık çok daha büyük bir koalisyonla, bir Avrupa koalisyonu ile baş etmek zorundaydı. Brissot, ordulara hitaben şöyle diyordu: “Şimdi karada ve denizde mücadele edeceğiniz kuvvetler Avrupa'daki tüm müstebitlerdir” (Soboul, 1969, s. 311).

İngilizlerin de savaşa müdahil olması önemliydi. Ana kıtaya kıyasla çok daha liberal bir siyasi ve toplumsal yapıya sahip Birleşik Krallık, Fransa'daki özgürlükçü gelişmeleri ilk başlarda sempati ve memnuniyetle karşılamıştı. Lakin Fransız ordularının özgürlük götürme adına işgal ve ilhaklara başlaması, bilhassa Belçika'nın işgali, Londra yönetiminin siyasi tavrını değiştirdi. Britanya, ideolojik nedenlerden ziyade stratejik ve ekonomik nedenlerden ötürü savaşa girdi. Belçika'yı alarak Manş kıyısına ulaşan Fransa, stratejik açıdan Londra'yı tehdit edecek bir konuma gelmiş, aynı zamanda, ilhaklarla Avrupa devletleri arasındaki siyasi dengeyi bozmuştu (Armaoğlu, 1997, s. 49). İngilizler buna daha fazla seyirci kalamazdı. Diğer yandan, Fransız yayılcılığının ekonomik etkileri de kabul edilebilir olmaktan çıkmıştı. Britanya, ihracata ve ticarete dayalı bir ekonomiye sahipti. İhracat sanayi için Avrupa pazarları hayati öneme haizdi. Ancak, yaşanan gelişmeler İngilizlerin bu pazarlar üzerindeki nüfuzunu ve faaliyetlerini, hâsılı, maliyesini tehdit etmekteydi (Soboul, 1969, s. 309-310; Kennedy, 1994, s. 145; Lefebvre, 2005, s. 274; Roberts, 2010, s. 424). Kısaca ifade edilen bu nedenlerden ötürü savaşa girmiş olan Birleşik Krallık, karşı cepheye yer almakla birlikte, ana kıtada verilen savaşlara sınırlı aktif destek verecektir. Daha ziyade deniz aşırı coğrafyalarda Fransa ile mücadele edip sömürgelerini ele geçirmeye çalışacak, Avrupa'da ise Fransa karşıtı koalisyonu finanse etmeyi tercih edecektir (Kennedy, 1994, s. 151).

3. FRANSA'NIN MÜTTEFİKLERİ

Neredeyse Avrupa'nın tüm devletlerinin savaşa girmesiyle, Fransa'nın cephelerdeki durumu yeniden kötüleşti. Yenilgiler almaya başlayan Fransa, Belçika dâhil ele geçirdiği birçok yerden çekilmek zorunda kaldı. Hatta koalisyon güçleri Fransa sınırlarını geçmeye başladı.

Ancak, 1794 yılından itibaren, içerde yönetimin tekrar hayata geçirdiği sert tedbirler sonucu savaşların seyri tekrar Fransa'nın lehine değişti (Soboul, 1969, s. 355-358). Daha evvel hiç görülmemiş bir takım devrimci yöntemler ve tedbirler tatbik edilmeye başlandı. Topyekn savaş ve seferberlik ilan edildi. Tüm yurttaşlara mecburi askerlik getirildi. Askerler ile sivil halk arasında ayırım neredeyse kalktı. Bir savaş ekonomisi benimsenerek tktm malları karneye bağlandı (Soboul, 1969, s. 283-284; Hobsbawm, 1989, s. 125; Merriman, 2010, s. 508). Böylece halkın devrimci enerjisi ve yurtseverlik bilinci ortaya çıkarılarak maddi ve manevi tüm ulusal kaynaklar Fransa'nın ve devrimin düşmanlarına karşı seferber edildi.

Fransa yeniden ilhak ve işgallere başladı. Devrimin kültü haline gelecek olan Napoleon Bonaparte ile Fransız zaferleri senelerce devam etti. Avrupa devletleri her fırsatta yeni koalisyonlar kurarak savaş verdiler; fakat her defasında da başarısız olup Napoleon'un dayattığı anlaşmalara boyun eğdiler.

Daha disiplinli, daha eğitimi ve daha güçlü koalisyon orduları karşısında tek başına mücadele veren Fransız ordularının zaferleri nasıl açıklanabilirdi? Kanaatimizce bu, şu üç faktörle izah edilebilir: Devrimin içerdeki motivasyonu, Fransa'nın ideolojik müttefikler bulması ve koalisyon devletlerinin zaafıları. Bu zamana kadar, asker strateji ve taktikler sivillerin savaşa katılmasına müsaade etmez, hatta hoş karşılamazdı (Hobsbawm, 1989, s. 157). Fakat devrim bu gelenekleri tamamen alt üst etti. İstila ve kazanımların kaybedilmesi tehdidiyle karşı karşıya kalınca, Fransız halkı topyekn askere çağırılmış, kendisini davaya adanmış insanlar yurttaş-asker olarak orduya alınmıştı. Bu şekilde, halkın savaşa katılması, Fransızların harp tarzını değiştirerek, onları geleneksel ordular karşısında üstün kıldı. Bir başka ifadeyle, paralı askerlerden ziyade, davasına daha bir istekle sarılan yurttaş askerlerden oluşmuş ordular savaşların gidişatını değiştirdi (Hobsbawm, 1989, s. 157; Merriman, 2010, s. 541). Oysa koalisyon askerleri motive olacak benzer bir politik ideolojiden yoksundular.

Evet, hiçbir Avrupa devleti Fransa'nın yanında değildi. Fakat Fransız ordularının Avrupa genelinde ideolojik müttefikleri vardı. Bunlar, karşı devrimci ülke halklarındandı. Fransız ordularını nerdeyse ülkelerin tamamında kendilerini destekleyecek yerli unsurlar buldu (Palmer, 1960, s. 394). Bilhassa, devrimin ve özgürlüklerin şahsında idealize edildiği Napoleon devrinde. Bunlar, hkmetlerine ve ordularına destek vermek yerine kendilerine hürriyet getirdiğine inandıkları Fransızlara sempati ve destek göstererek ülkelerinin de direncini zayıflattılar. Söz konusu yerel unsurlar, ruhban karşıtları, soyluların kendilerinden menkul ayrıcalıklarına karşı çıkanlar, daha fazla eşit haklar isteyen, ayrımcılığa karşı olanlar, tacirler,

meslek grupları, bazı partiler, tahsilliler ve fikir ve edebiyat çevreleriydi (Palmer, 1960, s. 394; Hobsbawm, 1989, s. 145-146). Her ülkeden, her coğrafyadandılar. Kitleler üzerindeki tesirlerinden ötürü fikir ve edebiyat çevreleri en etkili olanlardı. Devrim fikirlerinin ülkelerdeki öncüsü ve önemli aktarıcısı olan aydınların öne çıkanları şunlardı: Britanya’da Wordsword, Blake, Cleridge, Roberts Burns, Soutley gibi şairler, Alman coğrafyasında, ünlü filozof Kant, Herder, Fichte, Schelling, Hegel, ve müzisyen Ludwig van Beethoven. Hatta Beethoven, tüm Avrupa aydın çevresince özgürlüğün sembolü kabul edilen Napoleon’a ithafen, “kahramanca” anlamına gelen Eroica Senfonosi’ni (Üçüncü Senfoni) bestelemişti (Hobsbawm, 1989, s. 146; Merriman, 2010, s. 536).

Devrim, asıl etkisini Fransa’ya benzer siyasi ve toplumsal sorunlar yaşayan ülkelerde gösterdi ve yerel parti ve grupların sempatisini kazandı. Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İsviçre’nin bazı bölgeleri, Batı Almanya ve İtalya’nın bir kısmında ortaya çıkan Fransız yanlısı duygular bu çerçevede izah edilebilir. Buralarda, Jacoben ideolojiye sahip parti ve gruplar, Fransız istilası ve egemenliğini iktidarı ele geçirmek için bir fırsat olarak değerlendiriyorlardı (Hobsbawm, 1989, s. 149-150).

Fransız zaferlerini farklı nedenlerden ötürü alkışlayanlar da vardı. Devrim ilkelerine yönelik alakadan ziyade, ulusal çıkarlarıydı bu ilginin ana kaynağı. Polonya ve İrlanda bunun en bariz iki örneğiydi. Rusya, Avusturya ve Prusya Polonya’nın büyük bir bölümünü aralarında paylaşmışlar ve geri kalanına da yakın zamanda elden çıkacağı gözüyle bakılıyordu. Polonyalılar, ülkelerini ortadan kaldırmaya niyetli bu devlete karşı, Fransa’yı bir denge unsuru, bir müttefik olarak görüyorlardı. Fransız ordularının düşmanlarını yenilgiye uğratması bu düşünceyi güçlendiriyordu. İrlanda’da da benzer bir durum söz konusuydu. İngilizlerden nefret eden İrlandalılar, Fransızları onlara karşı bir mukavemet unsuru olarak telakki ediyor, bir Fransız istilasını adeta dört gözle bekliyorlardı. Hatta Katolik İrlanda’da Fransızların zaferleri için kiliselerde ayinler bile tertip ediliyordu (Hobsbawm, 1989, s. 148-149; Kennedy, 1994, s. 145). Bir de Saksonya vardı. Önemli bir sanayi geçmişi olan Saksonya, Prusya ile rekabet içerisindeydi. Prusya’nın kendisiyle alakalı emellerine karşı Saksonya da Napoleon’cu olmuştu (Hobsbawm, 1989, s. 156).²

Karşı devrimci devletler, aralarındaki ulusal çıkar çatışmalarını ve kişisel planlarını bir tarafa bırakarak ortak bir cephe kurmuş, Fransa’ya karşı savaşmaya başlamışlardı. Buna rağmen,

² Napoleon Fransası’nın bozduğu siyasi, coğrafi ve toplumsal düzeni restore etmek için 1815 yılında Viyana’da bir araya gelen muzaffer güçler, topraklarının doğal kaynaklar açısından zengin önemli bir kısmını Prusya’ya vererek Saksonya’ya bunun bedelini ağır ödeteceklerdir.

koalisyonda hedefler ve strateji açısından genel bir görüş birliği yoktu. Bu açıdan gevşek bir ittifak fotoğrafı veren koalisyon üyelerinin her biri de Napoleon kadar hırslı ve hedeflere sahipti. Birleşik Krallık bir ticari imparatorluğun peşindeydi. Rusya, Osmanlı Devleti ve Polonya aleyhine genişlemek, Avusturya ve Prusya ise Alman coğrafyası üzerinde lider olmak istiyorlardı (Palmer, 1960, s. 377; Kennedy, 1994, s. 145). Daha 1792 yılında oluşturulan ilk koalisyon, ulusal ihtirasları göz ardı etmenin ve karşı cepheyi bir arada tutmanın zorluğunu göstermişti. Zira bu koalisyonun en büyük icraatı, zavallı Polonya'yı aralarında paylaşmaktı. Daha doğrusu, Polonya'nın parçalanıp, sindirilmesiyle çok daha meşgul olmuşlardı (Lefebvre, 2005, s. 255-256; Davies, 2011, s. 770). Fransa'yı devrim üzerinden istila ve ilhak ile suçlarken, savaş şartları ve ortamından özel fırsatlar çıkarıp, benzer adımlar atmaktan çekinmiyorlardı.

4. NAPOLEON VE FRANSIZ EMPERYALİZMİ

1799 Ağustosunda bir darbeyle siyasi iktidarı ele geçiren Napoleon Bonaparte, devrimin lideri ve sembolü haline geldi (Soboul, 1969, s. 621-622; Hunt, 2004, s. 241-243). Daha evvel, devrimin ne teorisyenleri, ne öncüleri ne de siyasetçileri onun ulaştığı bu üne ve ilgiye sahip olmuşlardı. Bu, onun askeri kişiliği ve 1792'de Fransa'da yayımlanan bir bildiriyle ilişkilendirilebilir. Hatırlanacağı üzere, bildiri, hem iç hem de dış düşmana karşı devrim ilkelerini koruma ve yayma görevini orduya emanet etmişti. Bir anlamda devrimin liderliği ordu ve askerlere verilmişti. Dolayısıyla, karşı devrimciler karşısında elde edilen her zaferin bu başarının mimarı orduyu ve generallerini birkaç adım öne çıkarması kaçınılmazdı. Devrimin 24 yaşında general yaptığı Korsikalı Napoleon Bonaparte da işte böyle bir hikâyenin kahramanıydı. 1795 yılında, başında bulunduğu birlikle Paris'e girerek, kralcıların iktidarı ele geçirmesine mani olan ve Cumhuriyetçileri kurtaran genç generalin yıldızı parlamaya başladı (Soboul, 1969, s. 530; Furet, 1996, s. 185). Ardından, Avusturya'ya karşı savaşacak ordunun komutanlığına getirildi. 1797 yılındaki Kuzey İtalya zaferi ve Campo Formio Barışı ona, Fransa'daki tüm siyasetçiler üzerinde bir üstünlük sağladı (Soboul, 1969, s. 573-615; Furet, 1996, s. 188; Davies, 2011, s. 771). O artık, asker-sivil, tüm Fransızların kahramanıydı. Adı, devrimden pay almayı bekleyen Avrupa halkları ve aydınlarınca özgürlük ile eş anlamlı hale getirildi, devrim onunla sembolize edildi.

Napoleon'un iktidara gelmesiyle kesintisiz Fransız zaferleri çarpıcı bir şekilde devam etti. Buna paralel olarak, savaşın ideolojik boyutu da gittikçe anlamını kaybetmeye başladı. Napoleon, devrimi yayma ve özgürleştirme misyonunu ve karşı ülke halklarının beklentilerini

araçsallaştırarak gerçekten bir işgal ve ilhak siyasetine dönüştürdü. Fransız zaferlerini siyasal bir hedefe kanalize ederek savaşın karakterini değiştirdi. Karşı cephe, başından beri savaşın bu boyutuna dair endişelerini ifade ediyordu zaten. Üstelik her Fransız zaferi ve toprak kazanımı kıtada devletlerarası güç dengesini alt üst ediyor, Fransa lehine bozuyordu.

Muhteris bir kişiliğe sahip Napoleon, Fransa'nın liderliğinde bir Avrupa imparatorluğu planlıyordu. Korsikalı ailesi de Bonaparte hanedanına dönüşecek, bu imparatorluğu yönetecekti (Palmer, 1960, s.392). Bu düşüncesinin nasıl şekillendiği kısaca da olsa üzerinde durulması gereken bir noktadır. Yılların birikimi gelişmeler ve yeni şartlar mı bu düşünceye sevk etti? Yoksa böyle bir tutkusu vardı da yaptıkları bunun bir altyapısı mıydı? 1794 yılından, iktidara geldiği 1799 yılına kadar olan savaşlar, fetih ve ilhaklar göz önüne alındığında, birinci görüşün daha belirleyici olduğu söylenebilir. Napoleon'dan önce Fransa topraklarını genişletmeye başlamış, onunla bu genişleme büyük bir ivme kazanmıştı. Napoleon'un, büyüyen coğrafyanın yönetimi ve muhafaza edilmesi maksadıyla yeni bir idari sisteme geçmeyi planlaması göz ardı edilmemesi gereken bir düşüncedir. Buna paralel olarak, daha fonksiyonel bir güvenlik ve finansal sisteme de ihtiyaç duymuş olabilir. Kanaatimizce, Napoleon, kendi yönetiminde bir Avrupa İmparatorluğu fikriyle söz konusu siyasal sistemi hayata geçirmek istemiş olabilir.

Süreç,1804 yılında Napoleon'nun kendini imparator seçtirmesiyle başladı (Furet, 1996, s. 240-241; Lefebvre, 2011, s. 156). Ardından, her biri Fransa'ya sıkı bir şekilde bağlanmış yeni devletler oluşturuldu. Bu uydu devletlerin her biri kendi anayasal modellerine ve Fransız usulü idareye sahipti (Davies, 2011, s. 777). Bunlar, Hollanda'da Batavya Cumhuriyeti, Etruria Krallığı, Ren Konfederasyonu, Berg Büyük Dükalığı, Varşova Büyük Dükalığı, İtalyan Cumhuriyetleri ve Kuzey İtalya Krallığı'nı kapsamaktaydı (Palmer, 1960, s. 379; Furet, 1996, s. 162,191; Hunt, 2004, s. 68; Roberts, 2010, s. 434; Davies, 2011, s. 777). Fransız bayrağının girdiği her yere yurttaş haklarının yanı sıra Napoleon'un akraba yöneticileri, bürokratları, gizli polisi, levazım subayları ve gümrük memurları da girdi (Soboul, 1969, s. 308; Roberts, 2010, s. 436). Bu vassal devletlerin bir kısmına bizzat Bonaparte ailesinin üyeleri yönetici olarak atandı. Kardeşi Joseph, önce Napoli, 1808'den sonra da İspanya kralı oldu. Hollanda'da Louis Bonaparte, Westphalia'da Jerome kral oldu. Kız kardeşi Caroline, 1808 yılında Napoli kraliçesi oldu (Palmer, 1960, s. 389; Davies, 2011, s. 774). Bu devletler ve halkları, sayısı zamanla milyonu aşan Napoleon'un savaş makinesinin ihtiyaçları için dayatılan ağır katkıları da sağlamak zorundaydılar. Yalnız vergi olarak değil,

insan kaynağı olarak da Napoleon ordusuna asker vermeye mecburdular (Furet, 1996, s. 162; Lerner, 1941; s. 684; Kennedy, 1994, s. 144). Açıkça ifade etmek gerekirse, ordunun masrafları Fransa sınırları dışındaki halkların sırtına yüklenmişti. Büyük bölümü Fransa dışında, Avrupa'nın dört bir yanında konuşlu olan ordunun az kısmı Fransızlardan, çoğunluğu yabancı askerlerden, Almanlar, Hollandalılar, Belçikalılar, İtalyanlar, Polonyalılar ve hatta İspanyollardan oluşuyordu (Lee, 2010, s. 45). Bağımlı devletlerin, bu şekilde Napoleon ordusunu ve savaşlarını finanse etmesi, Fransa'nın ve Fransızların ekonomik sıkıntılarını da kısmen azalttı. Vassal ülke halklarından yüksek vergiler toplanırken Fransa'da alınan vergiler daha düşük seyrediyordu. Fransız ekonomisi bir miktar toparlandı (Palmer, 1960, s. 395; Kennedy, 1994, s. 144). Ayrıca, fütuhat yaparak kendi masraflarını karşılayan ordu, ganimet yoluyla da Fransa maliyesine katkı sağlıyordu (Hobsbawm, 1989, s. 136).

Avrupa'nın önemli bir bölümünü işgal ederek vassal devletler kuran Napoleon, Birleşik Krallık dışında büyük Avrupa devletlerini de defaten mağlup etti ve kendine itaat etmelerini sağladı. Mücadeleye daha çok Fransa karşıtı cepheyi ve ordularını finanse ederek katılan İngilizlerle cephede karşılaşma olanağı bulamıyor ve diz çöktüremiyordu (Lefebvre, 2011, s. 159). Bu nedenle, koalisyon üyeleri söz konusu mali yardım ve teşvik sayesinde tekrar ve tekrar Napoleon'un karşısına çıkabiliyorlardı. Bundan ötürü, Napoleon, Britanya'nın bu gücünü kırarak savaş dışı bırakma ve itaat ettirme yolunu deneyecekti. 1806 yılında Kıta Ablukası adı verilen ekonomik mücadeleyi başlattı. Plan, Birleşik Krallık ile Avrupa arasındaki tüm ticareti yasaklıyordu. Ne onlar Avrupa ile ne de Avrupa onlar ile alışveriş yapacaktı. Böylece, Britanya'nın Avrupa'ya bağımlı ticareti zarar görecekti, gelirleri azalacak ve ekonomik olarak zayıflayacaktı (Palmer, 1960, s. 397-398; Furet, 1996, s. 257-258; Lefebvre, 2011, s. 166-167; Merriman, 2010, s. 549). Hal böyle olunca da, Londra yönetiminin müttefiklerine yardım yapabilmesi mümkün olmayacaktı. Hatta deniz aşırı coğrafyalardaki sömürgelerde Fransızlarla mücadele veren kendi ordularının ihtiyaçlarını karşılayabilecek gerekli finansmanı bulmakta zorlanacaktı (Kennedy, 1994, s. 151). Ayrıca, Napoleon bu yolla, pazarlardaki İngiliz tekeline son verip, kıta Avrupası'nda her anlamda kendi kendine yeten bağımsız bir ekonomik düzene ulaşmak istiyordu (Palmer, 1960, s. 399; Lefebvre, 2011, s. 335).

Hem vassal ülkeler hem de diğer büyük devletler bu yasağa riayet edeceklerdi. Ancak, plan başarısız oldu. Beklenenin aksine, Britanya değil, kıta devletleri olumsuz etkilendi (Lefebvre, 2011, s. 307). Tüm Avrupa limanları yüzüne kapatılan İngiliz ticaret gemileri Amerika'da ve

denizaşırı başka yerlerde pazar ve müşteri bulmaya devam ettiler. Üstelik sanayi devrimine adam akıllı girmiş olan Britanya, imkânlarını ve potansiyelini değerlendirmenin başka yollarını öğrenerek, süreçten daha karlı çıktı (Kennedy, 1994, s. 153). Diğer taraftan, kıtadaki tedarikçiler ve üreticiler, pazarlara zamanında ve yeterince mal sağlayamadılar. İngiliz tacirlerin ve ürünlerinin yerini dolduramadılar. Bu bağlamda, karşılaştıkları en ciddi problem ulaşım oldu. Denizcilikte lider olan İngilizler ticareti denizden yapıyordu. Ancak, İngilizlerin karşı blokajı nedeniyle deniz yollarını kullanamayan kıta tacirleri, kara yollarına yoğunlaşmak zorunda kaldılar ama bu asla deniz yollarının yerini alamadı (Palmer, 1960, s. 399). Kıtada, birçok üretici ve tacir sistemden olumsuz etkilendi, zarar gördü. Bu olumsuzluklara ilaveten, abluka, giderek Fransız üreticileri ve tacirlerinin çıkarlarını önceleyen bir hale dönüştü. Bir anlamda, İngilizlerin pazarlardaki yerini Fransızlar doldurmaya başladı (Palmer, 1960, s. 399; Kurat, 1993, s. 301). Çok geçmeden, Napoleon'un çok yakınları da dâhil, şeker, tütün başta olmak üzere, deniz aşırı ithal ürünlerin çekiciliğinden fedakârlıkta bulunamayan kıta ülkeleri ve halkları ablukayı delerek sistemin çökmesine yol açtılar (Lefebvre, 2011, s. 337).

5. TEPKİ, DİRENİŞ, MİLLİYETÇİLİK VE NAPOLEON'UN SONU

Napoleon ve orduları, Avrupa halklarını monarşik ve aristokratik tahakkümden kurtarma ve özgürlük getirme söyleminde oldukça güçlüydü. Lakin pratikte bir o kadar zayıftı (Davies, 2011, s. 778). Devrim ordularının girdiği ülkelerde, Almanca, Felemenkçe, İtalyanca ve başka dillerde yankılanan “hürriyet, eşitlik ve kardeşlik” sloganları ve haykırışları, kısa sürede Fransız tüfeklerinin, emirlerinin ve idamlarının gölgesinde yitip gitti (Merriman, 2010, s. 525).

Napoleon ordularının özgürleştirmeyi işgale dönüştürmesi, uzayıp giden savaşların ve kıta ablukasının bağımlı ülkelerin ekonomik durumlarında yol açtığı erozyon ve de kendi yönetiminde bir Avrupa imparatorluğu dayatması tepki yaratmaya başladı. Zira Napoleon, Avrupa'yı Fransa'nın ve Fransızların menfaatine yönetmeye başlamış, diğerlerinin kişisel, sınıfsal ve ulusal hakları, çıkarları göz ardı edilmişti. Avrupa halkları kendi tarım ve ticaretlerinin Fransız ekonomi politikasına feda edildiğini, Napoleon'un ordularında askerlik yapmak, aşırı vergi vermek zorunda bırakıldıklarını, Fransız yönetici ve bürokratlara boyun eğmek zorunda kaldıklarını gördüler. Böyle olunca, ülkeler ve kitleler kendi hak ve menfaatleri doğrultusunda seslerini yükseltmeye ve karşı çıkmaya başladılar. Napoleon'un uluslar üstü planı ne kadar Fransız karakterdeyse, yerel tepkiler de o kadar anti-Fransız ve anti-Napoleon olmaya başladı (Palmer, 1960, s. 401; Roberts, 2010, s. 436).

Devrim ilkelerini kullanan Napoleon, bir anlamda bindiği dalı kesiyordu. Fransız çıkarlarına öncelik veren dayatmacı politikaları, Avrupa’da genel bir muhalefeti ve ulusal duyguları tetikledi. Halkların devrim ilkelerini içselleştirmesine Napoleon bir bakıma, yaşatarak vesile oldu (Merriman, 2010, s. 585; Roberts, 2010, s. 436). Kuramsal olarak devrimi ve Napoleon’u desteklemiş olan çevreler bile uygulamaları baskıcı bulmaya, özgürlüklerinin ellerinden alındığını görmeye başlayarak muhalefete katıldılar. Bunlara göre, monarşik ve aristokratik tahakkümün yerini Fransız tahakkümü almış, bir şey değişmemiştir. Bu düşüncedekiler arasında, onu bir kahraman olarak görmüş olan Beethoven da vardı. Napoleon’un, 1807’de Viyana, Berlin ve Varşova’yı işgal etmesini yaşayan müzisyenin, ona ithafen yazmış olduğu senfonisini şöyle bağırarak karaladığı rivayet edilir: “Demek o da bayağı bir adammış! Şimdi, insanlık haklarını ayaklarının altına alacak ve yalnızca kendi hırsını tatmin edecek; bundan böyle, kendisini başka herkesten üstün kılacak ve bir tiran olacak” (Merriman, 2010, s.536-537).

Fransız emperyalizmine karşı doğan bu kitlesel tepkiler ile tüm Avrupa ülkeleri ve halkları, Fransa’ya karşı ortak bir çıkarı paylaştıklarını gördüler. Devrim, bir vakitler Fransızların enerjisini ve yurtseverlik bilincini ortaya çıkardığı gibi şimdi de Fransız tehdidi altındaki diğer ülkelerin enerjisini ve yurtseverlik duygularını açığa çıkarmıştı (Roberts, 2010, s. 436). Ulusal haklar, politikalar, çıkarlar ve beklentiler temelinde tezahür eden bu duygu ve hareketlerin ortak adı milliyetçilik olacaktır. Milliyetçi duygu ve tepkilerin evvela bölgesel, ardından, bir salgın gibi genel bir direniş hareketine evrilmesi vakit almadı. İşte, gücünü halkların yurtsever duygularından alan bu kuvvet, Napoleon’un ve Fransız hegemonyasının kaderini belirleyecek olandı (Kennedy, 1994, s. 145).

Napoleon’a karşı ilk milli direniş hareketi İspanya’da çıktı. Britanya’ya diz çöktürme takıntısından dolayı 1807-1808 sürecinde Portekiz ve İspanya’ya giren Napoleon, İspanya kralını tahttan indirerek yerine ağabeyi Joseph Bonaparte’ı kral yaptı. Ardından, Fransız yönetim tarzı ve sömürü öğeleri geldi. İspanyol ordularının başarısız olmasıyla, İspanyolluk duygusu filizlenen halk direnişe başladı. Fransız hâkimiyetine karşı direniş her sınıftan insanın katıldığı genel bir isyana dönüştü. Geliştirilen gerilla savaş taktikleri ile istilacı Fransız orduları durdurulmaya başlandı (Palmer, 1960, s. 401; Furet, 1996, s. 258; Lefebvre, 2011, s. 252-253; Merriman, 2010, s. 548). İspanya’daki direniş tüm Avrupa’ya örnek oldu. Adeta can çekişmekte olan karşı devrimci koalisyon üyeleri birer birer canlanmaya başladılar.

Nitekim İspanyolları İtalya ve Alman devletlerindeki milliyetçi direnişler takip etti; Ardından tüm Avrupa.

Halk direnişini asla tahmin edemeyen Napoleon, başta İspanya olmak üzere, işgal edilen ülkeleri elde tutmanın bedelinin gün geçtikçe ağırlaştığı bir dönemde, kendisinin de sonradan itiraf edeceği gibi en büyük hatasını yaptı; 1812 yılında Rusya'ya sefere çıktı. Yine kıta ablukası ve Britanya'ya boyun eğdirme ısrarıyla 600.000'i aşkın askerden oluşan büyük bir orduyla Rusya'ya girdi. Moskova'ya kadar işgal etti. Taktik olarak çekilen Rus ordusuyla kati bir karşılaşma ve savaşıma olanağı bulamayan Napoleon, burada da Rusların yurt sever direniş ve gerilla saldırıları ile karşı karşıya kaldı. Yakılarak terk edilmiş Moskova'da kısa bir süre kalan büyük ordu, açlık tehdidi altında Kasım 1812'de çekilmeye başladı. Aynı anda, Rusya'nın general kışı da gelmekte olduğunu hissettiriyordu. Geri çekilmekte olan ordu, bu defa hem düzenli Rus ordusunun hem de direnişçilerin arkadan saldırısına maruz kaldı. Aralık ayında Paris'e ulaşıldığında büyük ordudan geriye 40.000 kadarı kalmıştı. Bu çekiliş, sadece Napoleon'un değil, tüm çağların en büyük askeri hezimetlerinden biriydi (Furet, 1996, s. 263-264; Kurat, 1993, s. 307; Merriman, 2010, s. 556-557; Davies, 2011, s.791; Lefebvre, 2011, s. 498-502).

Bu hadise, Napoleon'un şansının döndüğü ve kaderinin değiştiği noktadır. Onun uğradığı bu yıkıcı hezimetten cesaret alan müttefikler son bir koalisyon daha kurdular. Yeni ve büyük oranda tecrübesiz olan Fransız ordusu, Ekim 1813'de Leipzig'de (Milletler Muharebesi) büyük bir bozguna uğradı (Furet, 1996, s. 264). Müttefikler, Paris'i işgal ettiler ve İmparator Napoleon'u 6 Nisan 1814 tarihinde tahttan çekilmeye zorlayarak sürgüne gönderdiler. Napoleon, Elbe Adası'ndaki sürgünden kaçarak iktidarı tekrar ele geçirmeyi denediysen de Haziran 1815 tarihli Waterloo Savaşı bu çabaya kesin olarak son verdi (Hobsbawm, 1989, s. 161; Merriman, 2010, s. 558-559).

6. SONUÇ

Müttefik orduların gözetiminde Bourbon Monarşisi restore edildi ve Fransa devrim savaşları öncesi sınırlarına döndü. Yaklaşık 23 yıl süren mücadelenin sonunda, kazanan müttefikler, bir başka ifadeyle karşı devrimci koalisyon oldu. Bununla birlikte, 1792 yılı Fransa'sında devrimcilerin, “devrimi korumanın en iyi yolu, savaş yoluyla bizim reçetemizi diğer coğrafyalara dayatmak, kabul ettirmektir” görüşü göz önünde bulundurulduğunda, onların da haklı çıktığı, kaybetmedikleri sonucuna varılabilir. Zira devrimcilerin öncelikli hedefi devrim ilkelerini ve kazanımlarını muhafaza etmek ve tüm kıtaya yaymaktı. Napoleon, devrimin

ideolojik mücadelesini Fransız ulusal politikaları ve kişisel hırsları bağlamında kullanarak, emperyal politikaları öne çıkarmış olsa da başlangıç yıllarında olduğu gibi savaşın sonunda da belirleyici olan o ideolojik tarafı olmuştur. Waterloo’da Fransa, Napoleon ve hırsları yenilgiye uğradı, mahkûm edildi ve Fransız zaferlerinin bozmuş olduğu Avrupa devletleri arasındaki siyasi dengenin yeniden tanzim edilmesinin önü açıldı. Bir başka deyişle bu, sonradan, Napoleon’un şahsında somutlaşan askeri ve siyasi mücadelenin sonucuydu. Devrim savaşlarının ana nedeni olan ideolojik savaşın sonucu tamamen farklı oldu. Bu yönüyle ideolojik mücadeleyi karşı taraf, yani devrim ve devrimci düşünce kazandı, devrim karşıtı devletler kaybetti. Napoleon’un siyasi hırsları ve dayatmacı uygulamaları işgal edilen ülkelerde devrimci duygu ve düşüncelerin yerleşmesine neden oldu. Bir anlamda Napoleon, uygulamalarıyla bir zamanlar devrim arifesinde Fransa’da oluşan siyasi, ekonomik ve toplumsal hoşnutsuzlukların neredeyse aynısının işgal ettiği veya tabi kıldığı ülkelerde de ortaya çıkmasına vesile oldu. Bu şartlarda yaşamaya mahkûm edilen ülkeler ve halkları söylemde bildikleri hürriyet ve yurtseverlik başta devrim ilkelerini yaşayarak içselleştirdiler. Savaşları daima kaybeden ülkeler, ancak halkları bu devrimci duyguları yaşayıp ondan aldıkları itici güç ve enerjiyle istilacı Fransızları durdurabildiler. Böylece devrim fikirleri artık tüm Avrupa’ya mal olmuş oldu. Belki de 1792 yılı devrimcisinin arzu ettiği tam da buydu.

KAYNAKÇA

ARMAOĞLU, F., (1997), **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, (TTK), Ankara.

DAVIES, N., (2011), **Avrupa Tarihi**, Çeviren: Burcu Çığman, (İmge), Ankara.

FURET, F., (1996), **The French Revolution 1770-1814**, (Blackwell Publishers), Oxford.

HUNT, L., (2004), **Politics, Culture, and Class in the French Revolution**, (University of California Press), California.

HOBBSBAWM, E. J., (1989), **Devrim Çağı: 1789-1848**, Çeviren: Jülide Ergüder-Alaeddin Şenel, (V Yayınları), Ankara.

KENNEDY, P., (1994), **Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri**, Çeviren: Birtane Karanakçı, (Türkiye İş Bankası Yayınları), Ankara.

KURAT, A. N., (1993), **Rusya Tarihi**, (TTK), Ankara.

LEE, S., (2010), **Avrupa Tarihinden Kesitler**, Çeviren: Savaş Aktur, (Dost Kitabevi), Ankara.

LEFEBVRE, G., (2005), **The French Revolution**, (Taylor&Francis), New York.

LEFEBVRE, G., (2011), **Napoleon**, (Routledge), New York.

LERNER, R. E., (1941), **Western Civilizations**, (W.W. Norton & Company), New York.

MERRIMAN, John, **Rönesans'tan Bugüne Modern Avrupa Tarihi**, (çev. Şükrü Alpakut), Say Yayınları, İstanbul, 2010.

PALMER, R. R., (1960), **A History of the Modern World**, (Alfred A. Knoph), New York.

POTYEMKIN, V., (1977), **Uluslararası İlişkiler Tarihi**, C. I, Çeviren: Attila Tokatlı, (MAY Yayınları), İstanbul.

ROBERTS, J. M., (2010), **Avrupa Tarihi**, Çeviren: Fethi Aytuna, (İnkılap Kitabevi), İstanbul.

SOBOUL, A., (1969), **1789 Fransız İnkılabı Tarihi**, Çeviren: Şerif Hulusi, (Cem Yayınları), İstanbul.

MAKALE / ARTICLE:

TÜRKİYE'DEKİ İLLERİN SOSYAL GÜVENLİK KONUSUNA İLİŞKİN GÖSTERGELERİN İSTATİSTİKSEL OLARAK ANALİZİ

STATISTICAL ANALYSIS OF THE INDICATORS FOR THE SOCIAL SECURITY OF PROVINCES IN TURKEY

Fatih ÇEMREK*

ÖZET

Sosyal güvenlik insanların geleceğini güvence altına almayı amaçlar ve bu nedenle sosyal politikanın bir parçası olarak düşünülmektedir. Bu çalışmada Türkiye'deki illerin Sosyal Güvenlik konusuna ilişkin değişkenleri açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından yayımlanan 2018 yılı istatistikleri kullanılmıştır. Veriler SGK istatistik yıllığı 2018'den elde edilmiştir. Çalışmada, Türkiye'de illerin SGK istatistikleri bakımından benzerliklerini belirlemek üzere kümeleme analizi uygulanmıştır. Daha sonra illerin bu istatistiklere göre sıralanmasını belirlemek üzere faktör analizi kullanılmıştır. Kümeleme analizinde küme sayısı 3, 4, ve 5 olacak şekilde aşamalı olmayan (k ortalamalar tekniği) ve aşamalı (Gruplar arası bağlantı kümeleme tekniği ile Grup-içi bağlantı kümeleme tekniği) kümeleme teknikleri kullanılmış ve iller kümelendirilmiştir. Faktör analizinde ise iki faktör elde edilmiş ve bu faktörler göre iller için faktör skorları hesaplanmıştır. Daha sonra da bu faktör skorlarına göre birbirine en uzak iller belirlenmiştir. Birinci faktör skoruna göre, Şanlıurfa ile İstanbul illerinin birbirine en uzak iller ve ikinci faktör skoru bakımından ise, Bolu ile Şanlıurfa birbirine en uzak iller oldukları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Güvenlik İstatistikleri; İller; Kümeleme Analizi, Faktör Analizi

* Doçent Doktor, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi İstatistik Bölümü. E-posta: fcmrek@ogu.edu.tr . ORCID Number: 0000-0002-6528-7159.

ABSTRACT

Social security aims to secure the future of people and is therefore considered as part of social policy. In this study, it was aimed to provinces in Turkey in terms of the variables examined issues related to Social Security. For this purpose, 2018 statistics published by the Social Security Institution (SGK) were used. The data were obtained from the SSI statistical yearbook 2018. In this study, cluster analysis was performed to determine the similarity of SSI statistics of provinces in Turkey. Then factor analysis was used to determine the ordering of the provinces according to these statistics. In cluster analysis, In cluster analysis, the number of clusters are 3, 4, and 5.taken, nonhierarcical (k means technique) hierarcical (Inter-group link clustering technique and In-group link clustering technique) clustering techniques were used and provinces were clustered. In factor analysis, two factors were obtained and factor scores for provinces were calculated according to these factors. Later, according to these factor scores, the most distant provinces were determined.

Keywords: Social Security Statistics; Province; Cluster Analysis; Factor Analysis.

1. GİRİŞ

Günümüzde, sosyal politikanın en önemli unsurlarından birisi olan sosyal güvenlik kavramları bireyleri ve toplumu oluşacak toplumsal risklere karşı koruyan bir araçtır. Çalışanlar sosyal sigortalar ile diğer insanlar ise sosyal yardımlarla sosyal güvenlik sistemi içerisinde yer almaktadır. Sosyal güvenlik sistemi ekonomik, sosyal, demografik psikolojik vb. birçok sistemle iç-içe geçmiş durumdadır. Bundan dolayı, sosyal güvenlik kavramı ile sosyal güvenlik politikaları veya sosyal güvenlik sistemleri ifade edilebilmektedir.

İnsanlar, yaşamları boyunca bazen gelirlerinin azalması ya da kaybına neden olan ya da bazen fazladan harcama yapmasını gerektirebilecek kaza, hastalık, işsiz kalma gibi durumlarla karşılaşabilmektedir. Sosyal Güvenlik insanların gelecekteki hayatlarında oluşabilecek risk ve belirsizlikleri azaltmak veya ortadan kaldırmak üzere bir güvence oluşturma şeklinde tanımlanabilir. Sosyal Güvenlik ile bir ülkede yaşayan insanların bazı sosyal risklerin meydana getirebileceği gelir kayıpları ve gider artışlarına karşı ekonomik ve sosyal güvenliklerini sağlamaya çalışmaktadır (Ayhan, 2012; Başmanav, 2016).

Sosyal yardımlar ve sosyal sigortalar sosyal güvenlik kapsamında yer almaktadır. Bu iki konu, piyasada oluşan gelirin toplumda dağıtımını sağlamayı amaçlamaktadır. Sosyal yardımların finansmanı vergilerle sağlanırken, sosyal sigortalar ise çalışanların katılımlarıyla yapılmaktadır (Ulutürk ve Dane, 2009).

19. yüzyılda Almanya’da Bismarck tarafından hayata geçirilen sosyal sigorta sisteminde, hastalık, kaza, yaşlılık ve sakatlık sigortaları yer almaktadır. Günümüzdeki anlamıyla sosyal güvenlik sistemi 1935 yılında ABD’de yürürlüğe giren Sosyal Güvenlik Kanunu ile oluşturulmuştur. Sosyal güvenlik kavramı, 1941 tarihinde Atlantik Şartında ve 1948’de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi içerisinde yer almıştır ve 1952 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından “Sosyal Güvenliğin Asgari Normları” sözleşmesinde en kapsamlı haliyle kullanılmıştır. İnsan Hakları Bildirgesinin 22. Maddesinde “Herkesin, toplumun bir üyesi olarak sosyal güvenliğe hakkı vardır” ifadesi ile temel sosyal haklar olarak belirtilmiştir (Arıcı ve Alper, 2018; Kırmızı ve Hüseyinli, 2019).

Türkiye’de çağdaş anlamda sosyal güvenlik kavramı Cumhuriyet Dönemi’nde ortaya çıkmış ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kullanılmaya başlanmıştır. Sosyal güvenlik sistemi ülkemizde, 1960 ve 1970’li yıllarda hızla gelişme kaydetmiştir. 1980’den itibaren sosyal güvenlik harcamalarının artması devlet bütçesine önemli bir yük getirmiştir. Sosyal güvenlik sistemine yönelik önemli düzenlemelerden birisi 2008 yılında yürürlüğe giren 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’dur. 5510 Sayılı Kanun ile sosyal güvenlik sistemi içindeki tüm unsurlar Sosyal Güvenlik Kurumu bünyesinde tek çatı altında toplanmıştır (Yenihan, 2017). Bir diğer önemli düzenleme ise 28.03.2001 yılında Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunudur. 7 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe giren bu kanun ile 27 Ekim 2003 tarihinde Bireysel Emeklilik Sistemi fiilen hayata geçmiştir. Daha sonra, 6740 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 25.08.2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile 2017 yılı itibarıyla 45 yaşını doldurmamış olan kamu ve özel sektörde çalışmakta olan tüm bireylerin sisteme otomatik olarak katılmaları sağlanmıştır (Organ ve Yavuz, 2017).

2. LİTERATÜR TARAMASI

Literatür incelendiğinde; Lee and Chang (2006) panel birim kök ve panel eşbütünleşme testi kullanmışlardır. Çalışmalarında, 25 OECD ülkesi için 1980-2001 dönemi yıllık verileri kullanarak, uzun dönemli birlikte hareketi ve GSYİH ile sosyal güvenlik harcaması arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. GSYİH ve sosyal güvenlik harcaması arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, uzun dönemde, ekonomik büyümenin sosyal koruma politikasına dayanması gerektiği ve ekonomik büyümenin sosyal koruma politikasında iyileştirmeye neden olacağı da belirlenmiştir.

Kurt Topuz (2009), Türkiye’de 2001–2009 yılları arasında devlet tarafından yapılan eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamalarının genel eğilimini incelemiştir. Bu üç harcama türü bakımından da Türkiye’yi OECD ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerini karşılaştırmıştır. Çalışmadan, Türkiye’de devletin yaptığı sağlık harcamalarının (GSYİH içindeki oranı) OECD ülkeleri ortalamasına yakın olduğu belirlenmiştir.

Eğitim harcamalarının GSYİH içindeki payı değişkeni bakımından, Türkiye’nin Avrupa ülkeleri arasında 29. sırada yer aldığı sonucu elde edilmiştir. Sosyal koruma harcamalarının GSYİH içindeki payı bakımından yapılan karşılaştırmada ise, Türkiye’nin %14’lük bir orana sahip olduğu ve bu oranla Kore ve Meksika’nın üzerinde sondan üçüncü sırada yer aldığı belirlenmiştir.

Jimeno, Rojasa ve Puente (2008), sosyal güvenlik harcamalarında nüfus yaşlanmasının etkilerini belirlemede kullanılan çeşitli yaklaşımların araştırmışlardır. Bu yaklaşımların zayıf ve üstün yanlarını da inceleyerek, İspanya ekonomisinde özel bir duruma ilişkin vurgu yapmak üzere sonuçları karşılaştırmışlardır.

Pereria ve Mendez (2015), 12 AB ülkesi için sosyal güvenlik ve sosyal koruma harcaması arasındaki uzun dönem ilişkisini tahmin etmişlerdir. GSYİH, işsizlik, tasarruf ve sosyal harcama değişkenleri için VAR modeli kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuç, bir çok ülke için sosyal harcamanın olumsuz etkisinin olduğu ve bazı ülkeler için de ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkisi olduğu şeklindedir.

Organ ve Yavuz (2017), SGK açıklarına yönelik yapılan bütçe aktarmalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. İstatistiksel analiz olarak regresyon analizi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, SGK açıklarına bütçeden yapılan aktarmanın milli gelir oranı %1 artmasının, ekonomik büyümeyi yaklaşık %4 olumsuz etkilediği belirlenmiştir.

Altunöz ve Çondur (2018), Türkiye’de sosyal güvenlik harcamaları ile gelir dağılımı adaletsizliği arasındaki nedensellik ilişkisini incelemiştir. Bu amaçla, Türkiye’de 1985-2016 dönemi yıllık verileri kullanılarak analizler gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonuçları incelendiğinde, GINI katsayısından kamu harcamalarına doğru tek yönlü ve sosyal güvenlik harcamalarının milli gelir içindeki payı değişkeninden kamu harcaması değişkenine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu belirlenmiştir.

Boyacıoğlu ve Öçal (2018), Türkiye ve dünyadaki sosyal güvenlik sisteminin finansmanı incelemiştir. Çalışmada SGK'nın finansman açığının sürekli arttığı tespit edilmiştir. Ayrıca, ülkemizde, sosyal güvenlik kurumlarının giderlerin gelirlerinden fazla olması nedeniyle sistemin açık vermeye devam edeceği ve bu açığın kapatılmaya çalışıldığı vurgulanmıştır.

Bulut (2019) Türkiye'de önemli bir düzeye sahip olan devlet katkısı tutarlarının sosyal güvenlik açıkları üzerindeki etkisini açıklamıştır

Uygun ve Yardımcıoğlu (2019), Türkiye ve AB üyesi 28 ülke için toplam sağlık harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı, özel sağlık harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı ve kamu sağlık harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı bakımından incelemiştir. Verileri analiz etmede kümeleme analizi kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, toplam sağlık harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya oranı değişkeni bakımından Türkiye ve Romanya aynı kümede toplanmıştır. Türkiye ve Romanya'ya en yakın ülke Polonya iken, Fransa en uzak ülke olarak belirlenmiştir. Özel sağlık harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki payı değişkeni bakımından, Danimarka, İrlanda, Litvanya, Polonya, İsveç, Türkiye ve Birleşik Krallık aynı grupta yer aldığı belirlenmiştir. Türkiye'ye en yakın ülkeler Birleşik Krallıktır. Kamu sağlık harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasıla içindeki payı bakımından ise, Bulgaristan, Kıbrıs Rum Kesimi Romanya ve Türkiye aynı gruptadır. Türkiye'ye en yakın ülkeler Romanya, Bulgaristan olduğu belirlenmiştir.

Yiğit (2019), OECD ülkelerinin sağlık harcaması ve çıktı göstergeleri bakımından performanslarını TOPSİS yöntemiyle incelemiştir. Kullanılan sağlık harcaması değişkenleri, sağlık harcamasının GSYİH içindeki payı (%), kişi başına sağlık harcaması (\$), iken, çıktı değişkenleri doğumda beklenen yaşam süresi (yıl), 1000 canlı doğumda bebek ölüm oranı, 100000 kadında potansiyel yaşam kaybı (yıl), 100000 erkekte potansiyel yaşam kaybı (yıl) şeklindedir.

Bu çalışmada amaç Türkiye'deki iller Sosyal Güvenlik İstatistikleri bakımından incelemektir. Bu kapsamda, veriler Kümeleme analizi ve Faktör Analizi ile analiz edilerek, iller benzer kümelerde toplanacak ve sıralanacaktır.

3. VERİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada; Türkiye'deki 81 ilin sosyal güvenlik istatistiklerine ilişkin verilerle, aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymak ve Faktör Analizi yardımıyla, illerin sıralamasını yapmak amaçlanmaktadır.

Bu doğrultuda 81 ile ilişkin sosyal güvenlik göstergelerine ait veriler, Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yayımlanan SGK İstatistik Yıllığı 2018 'den alınmıştır. (http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari)

3.1. Kullanılan Değişkenler ve Tanımlamaları

Çalışmada incelenen değişkenler;

X₁: Aktif ve Pasif ve Genel Sağlık Sigortası Kapsamında olan kişi sayısı

X₂: Sosyal Sigorta Kapsamında olan kişi sayısı

X₃: Sosyal Güvenlik Kapsamında Aktif Çalışan Kişi Sayısı(4a)³

X₄: Sosyal Güvenlik Kapsamında Aktif Çalışan Kişi Sayısı(4b)

X₅: Sosyal Güvenlik Kapsamında Aktif Çalışan Kişi Sayısı(4c)

X₆: Sosyal Güvenlik Kapsamında Aylık Alan Kişi Sayısı(4a)

X₇: Sosyal Güvenlik Kapsamında Aylık Alan Kişi Sayısı(4b)

X₈: Sosyal Güvenlik Kapsamında Aylık Alan Kişi Sayısı(4c)

X₉: Sosyal Güvenlik Kapsamında Bakmakla Yükümlü Tutulan Kişi Sayısı(4a)

X₁₀: Sosyal Güvenlik Kapsamında Bakmakla Yükümlü Tutulan Kişi Sayısı(4b)

X₁₁: Sosyal Güvenlik Kapsamında Bakmakla Yükümlü Tutulan Kişi Sayısı(4c)

X₁₂: Genel Sağlık Sigortası Kapsamına Tescil Edilen Kişi Sayısı

X₁₃: Genel Sağlık Sigortası Devlet Tarafından Ödenen Kişi Sayısı

X₁₄: Genel Sağlık Sigortası Primleri Kendi Tarafından Ödenenler (60/1-g)⁴

³4A eski adıyla SSK'ya prim ödeyenleri kapsamaktadır.4B grubu çalışanları, kariyer meslek grubu olarak adlandırılan meslekler dışında kalan kadroları kapsamaktadır. 4C grubu çalışanları daha önce Emekli Sandığı'na bağlı çalışanlar olarak adlandırılmaktaydı(<https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2020/04/14/sgk-4a-4b-ve-4c-nedir-4a-4b-ve-4c-sgk-is-kolu-hizmet-dokumu-kimleri-kapsar-k1>)

3.2. Kullanılan Teknikler

3.2.1. Kümeleme Analizi

Kümeleme analizi grup sayısının bilinmediği ve gruplandırılmamış verilerin benzerliklerine göre sınıflandırılmak istendiği çalışmalarda yaygın şekilde kullanılmaktadır. Kümeleme analizi birbirine benzer olan bireylerin aynı gruplarda toplanmasını amaçlar ve veri indirgeme özelliğine sahiptir (Tatlídil, 2002).

Kümeleme analizi aşağıda belirtilen amaçlar için uygulanmaktadır;

- ✓ N tane birim, nesne vb. p değişken itibariyle belirlenen özellikler bakımından kendi aralarında homojen alt gruplara ayırmak,
- ✓ Birimleri ve değişkenleri birlikte inceler ve böylelikle n tane birimi p tane değişkene göre ortak özellikleri olan alt kümelere ayırmak.
- ✓ Birimlerin p değişkene göre aldıkları değerlere göre, izledikleri biyolojik vb sınıflandırmayı gerçekleştirmek.

Küme, birbirlerine yakın birimlerin çok boyutlu uzayda oluşturdukları grup olarak tanımlanmaktadır. Böylelikle, küme kavramı, "**benzerlik**" ve "**uzaklık**" kavramları ile anılmaktadır.

Veri girişi yapıldıktan sonra, hesaplanan uzaklık değerleri kullanılarak, birim ya da nesnelerin kümelere atanma işlemi yapılır. Kümeleme yöntemlerinde **uzaklık matrisi** ya da **benzerlik matrisinden** yararlanılır. Böylece, birimler ya da değişkenler kendi içinde homojen kümeler oluşturur. Farklı kümeleme yöntemleri ile değişik özelliklerde kümeler tespit edilir.

Genel olarak birim ya da değişkenleri uygun gruplara ayırırken grupları belirlemede Aşamalı (Hierarchical) ve Aşamalı Olmayan (Nonhierarchical) Kümeleme Yöntemleri kullanılmaktadır (Zırhlıoğlu ve Karaca, 2006). Bu iki yöntem arasındaki temel fark; aşamalı kümeleme yöntemlerinde veri setlerinin kaç kümeye ayrılacağı ön bilgisi olmadan küme sayısı belirlenir. Aşamalı olmayan yöntemde ise başlangıçta kaç küme olacağına karar verilir ve analizler yapılır (Akın ve Eren, 2012; Tatlídil, 2002; Alpar, 2011).

⁴Herhangi bir kapsamda genel sağlık sigortalısı veya genel sağlık sigortalısının bakmakla yükümlü olduğu kişi kapsamında sağlık yardımlarından yararlanma hakkı bulunmayan kişiler 5510 sayılı Kanunun 60 ncı maddesinin birinci fıkrasının (g) bendi kapsamında genel sağlık sigortalısı tescil edilmektedir <https://www.isvesosyalguvenlik.com/gss-uygulamasinda-60-c-1-ve-60-g-ne-demektir/>

3.2.2. Faktör Analizi

Faktör analizinde, p değişkenli bir konuya ilişkin birbiriyle ilişkili olan değişkenler, faktör adı verilen daha az sayıda ve yeni birbiriyle ilişkisi olmayan değişken belirlenmeye çalışılır. Bu analiz ile boyut indirgeme ve bağımlılık yapısı yok edilmesi sağlanır (Sharma, 1996: 90; Tatlıdil, 2002: 167).

$X_{p \times n}$ ham veri matrisi standart hale getirilir ve $Z_{p \times n}$ veri matrisinden yararlanır. Z_j değişkenleri ile ortak olarak elde edilen ve faktör adı verilen değişkenlerle arasındaki ilişkiyi ifade eden doğrusal toplamsal model Eşitlik 1’de ifade edilmiştir.

$$z_j = a_{j1}f_1 + a_{j2}f_2 + \dots + a_{jm}f_m + b_ju_j; j = 1, 2, \dots, p \quad (1)$$

a_{jm} : j. Değişkenin m’inci faktör üzerindeki yükü ya da ağırlığı,

f_m : m. faktörü; u_j : artık faktörü; b_j : artık faktöre ilişkin katsayıyı göstermektedir.

(1) modelini matris formunda aşağıdaki gibi yazmak ta mümkündür:

$$Z=AF+BU \quad (2)$$

Faktör Analizi uygulandıktan sonra faktör dönüşümüyle boyut indirgeme, diklik (ortogonallik) sağlama ve kavramsal anlamlılık elde edilmektedir.

Faktör Analizinde, incelenen değişkenler arasındaki ilişkileri en iyi açıklayan en az sayıda faktör tanımlaması yapılır. Faktör döndürmesi ile en uygun faktör belirlenir. Daha sonra, faktör yükleri tahmin edilir ve sonunda ortak faktör(ler) yorumlanır. Ayrıca, ihtiyaç duyulursa, faktörlere ilişkin skorları tahmin edilir (Johnson and Wichern, 1992; Sharma, 1996; Hair ve arkadaşları al. 1998; Anderson, 2003).

3.3. Bulgular

Kullanılan değişkenler için tanımlayıcı istatistikler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Kullanılan Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	En Küçük Değer	En Büyük Değer	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma
X ₁	74.890	15.449.243	1.009.252,65	1.866.278,50
X ₂	62.549	14.296.123	867.603,17	1.723.827,84
X ₃	9.305	4.425.287	197.654,34	520.611,018
X ₄	2.899	561.172	35.656,22	67.655,32
X ₅	4.702	395.506	38.306,27	59.280,66
X ₆	4.035	1.866.809	99.032,95	224.163,87
X ₇	2.190	296.469	32.982,41	41.543,89
X ₈	1.126	335.800	28.135,70	55.396,23
X ₉	390	4.066.129	230.665,71	484.076,00
X ₁₀	5.346	1.601.077	120.275,81	195.582,49
X ₁₁	8.877	793.217	84.893,72	113.968,79
X ₁₂	11.353	1.153.120	141.649,48	191.263,50
X ₁₃	73.67	881.789	112.105,19	149.081,49
X ₁₄	22.64	538.847	29.544,28	63.259,10

3.3.1. Kümeleme Analizi Sonuçları

Yapılan aşamalı olmayan kümeleme analizleri sonucunda elde edilen küme yapıları Tablo 2-4’de verilmiştir.

Tablo 2: 3 Küme İçin Sonuçlar

1.küme (4 Şehir)	2.küme (76 Şehir Ülke)	3.küme (1 Şehir)
Ankara, Antalya Bursa, İzmir	Adana, Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Hatay, Isparta, Mersin, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, K.Maraş, Mardin, Muğla, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Tunceli, Şanlıurfa, Uşak, Van, Yozgat, Zonguldak, Aksaray, Bayburt, Karaman, Kırıkkale, Batman, Şırnak, Bartın, Ardahan, Iğdır, Yalova, Karabük, Kilis, Batman, Osmaniye, Düzce	İstanbul

81 il 3 kümede sınıflandırıldığında, Ankara, Antalya, Bursa, İzmir bir küme oluşturmakta; İstanbul tek başına bir küme oluşturmaktadır. Kalan 76 il ise ayrı bir kümede toplanmışlardır.

Tablo 3: 4 Küme İçin Sonuçlar

1.küme (1 Şehir)	2.küme (64 Şehir))	3.küme (14 Şehir)	4.küme (2 Şehir)
İstanbul	Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Artvin, Aydın, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Isparta, Kars, Kastamonu, Kırklareli, Kırşehir, , Kütahya, Malatya, K.Maraş, Mardin, Muğla, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Rize., Sakarya, Siirt, Sinop, Sivas, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Tunceli, Uşak, Van, Yozgat, Zonguldak, Aksaray, Bayburt, Karaman, Kırıkkale, Batman, Şırnak, Bartın, Ardahan, Iğdır, Yalova, Karabük, Kilis, Batman, Osmaniye, Düzce	Adana, Antalya Balıkesir, Bursa Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Mersin, Kayseri, Kocaeli, Konya, Manisa Samsun, Şanlıurfa,	Ankara İzmir

81 il 4 kümede sınıflandırıldığında, İstanbul bir küme oluşturmakta; Ankara ve İzmir bir küme oluşturmakta; Adana, Antalya, Balıkesir, Bursa, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Mersin, Kayseri, Kocaeli, Konya, Manisa, Samsun, Şanlıurfa bir kümede toplanmakta ve kalan diğer iller de bir küme oluşturmaktadır.

Tablo 4: 5 Küme İçin Sonuçlar

1.küme (1 Şehir)	2.küme (1 Şehir)	3.küme (1 Şehir)	4.küme (14 Şehir)	5.küme (64 Şehir)
İstanbul	Ankara	İzmir	Adana, Antalya Balıkesir, Bursa Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Mersin, Kayseri, Kocaeli, Konya, Manisa, Samsun, Şanlıurfa,	Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Artvin, Aydın, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Isparta, Kars, Kastamonu, Kırklareli, Kırşehir, , Kütahya, Malatya, K.Maraş, Mardin, Muğla, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Rize,, Sakarya, Siirt, Sinop, Sivas, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Tunceli, Uşak, Van, Yozgat, Zonguldak, Aksaray, Bayburt, Karaman, Kırıkkale, Batman, Şırnak, Bartın, Ardahan, Iğdır, Yalova, Karabük, Kilis, Batman, Osmaniye, Düzce

5'li küme yapısı incelendiğinde; 81 il5 kümede sınıflandırıldığında, İstanbul, Ankara ve İzmir tek başlarına bir küme oluşturmaktadır. Adana, Antalya, Balıkesir, Bursa, Diyarbakır, Gaziantep,Hatay, Mersin, Kayseri, Kocaeli, Konya, Manisa, Samsun, Şanlıurfa, bir kümede toplanmaktadır. Kalan diğer iller de bir küme oluşturmaktadır.

Aşamalı kümeleme (Gruplar arası bağlantı kümeleme tekniği) analizleri sonucunda elde edilen küme yapıları Tablo 5-7'de verilmiştir.

Tablo 5: 3 Küme İçin Sonuçlar

1.küme (1 Şehir)	2.küme(78 Şehir)	3.küme (2 Şehir)
İstanbul	Adana, Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Antalya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Bursa ,Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Hatay, Isparta, Mersin, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, K.Maraş, Mardin, Muğla, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Rize,, Sakarya, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Tunceli, Şanlıurfa, Uşak, Van, Yozgat, Zonguldak, Aksaray, Bayburt, Karaman, Kırıkkale, Batman, Şırnak, Bartın, Ardahan, Iğdır, Yalova, Karabük, Kilis, Batman, Osmaniye, Düzce	Ankara İzmir

81 i 3 kümede sınıflandırıldığında, İsveç bir küme oluşturmakta; Ankara ve İzmir bir küme oluşturmaktadır. Kalan diğer ülkeler de ayrı bir küme de toplanmışlardır.

Tablo 6: 4 Küme İçin Sonuçlar

1.küme (6 Şehir)	2.küme (72 Şehir)	3.küme (2 Şehir)	4.küme (1 Şehir)
Adana, Antalya Bursa, Gaziantep, Kocaeli, Konya,	Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Hatay Isparta, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, , Kütahya, Malatya, K.Maraş, Mardin, Manisa Mersin, Muğla, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Rize,, Sakarya Samsun, Şanlıurfa, Siirt, Sinop, Sivas, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Tunceli, Uşak, Van, Yozgat, Zonguldak, Aksaray, Bayburt, Karaman, Kırıkkale, Batman, Şırnak, Bartın, Ardahan, Iğdır, Yalova, Karabük, Kilis, Batman, Osmaniye, Düzce	Ankara İzmir	İstanbul

81 il 4 kümede sınıflandırıldığında, İstanbul başlı başına bir küme oluşturmaktadır. Ankara ve İzmir ayrı bir küme oluştururken; Adana, Antalya, Bursa, Gaziantep, Kocaeli ve Konya bir küme oluşturmaktadır.

Tablo 7: 5 Küme İçin Sonuçlar

1.küme (6 Şehir)	2.küme (72 Şehir)	3.küme (1 Şehir)	4.küme (1 Şehir)	5. küme (1 Şehir)
Adana, Antalya Bursa Gaziantep, Kocaeli, Konya,	Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Hatay, Isparta, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, , Kütahya, Malatya, K.Maraş, Manisa Mardin, Mersin, Muğla, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Rize,, Sakarya, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Tunceli, Uşak, Van, Yozgat, Zonguldak, Aksaray, Bayburt, Karaman, Kırıkkale, Batman, Şırnak, Bartın, Ardahan, Iğdır, Yalova, Karabük, Kilis, Batman, Osmaniye, Düzce	Ankara	İstanbul	İzmir

5'li küme yapısı incelendiğinde; 81 il 5 kümede sınıflandırıldığında, Ankara, İstanbul ve İzmir tek başlarına bir küme oluşturmaktadır. Adana, Antalya,Bursa,Gaziantep, Kocaeli ve Konyabiir küme oluşturmaktadır. Kalan diğer iller de bir küme oluşturmaktadır.

Aşamalı kümeleme (Grup içi bağlantı kümeleme tekniği) analizleri sonucunda elde edilen küme yapıları Tablo 8-10'da verilmiştir.

Tablo 8: 3 Küme İçin Sonuçlar

1.küme (79 Şehir)	2.küme (1 Şehir)	3.küme (1 Şehir)
Adana, Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Antalya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Bursa Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Hatay, Isparta, İzmir,Mersin, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, K.Maraş, Mardin, Muğla, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Rize,, Sakarya, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Tunceli, Şanlıurfa, Uşak, Van, Yozgat, Zonguldak, Aksaray, Bayburt, Karaman, Kırıkkale, Batman, Şırnak, Bartın, Ardahan, Iğdır, Yalova, Karabük, Kilis, Batman, Osmaniye, Düzce	Ankara	İstanbul ,

81 il 3 kümede sınıflandırıldığında, Ankara ve İstanbul ayrı birer küme oluşturmaktadır.

Kalan diğer ülkeler de ayrı bir küme de toplanmışlardır.

Tablo 9: 4 Küme İçin Sonuçlar

1.küme (6 Şehir)	2.küme (73 Şehir))	3.küme (1 Şehir)	4.küme (1 Şehir)
Adana AntalyaBu rsa Gaziantep Kocaeli, Konya	Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Artvin, Aydın, Balıkesir,Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Hatay Isparta, İzmir,Kars, Kastamonu, Kayseri,Kırklareli, Kırşehir, , Kütahya, Malatya, K.Maraş, Mardin, Manisa Mersin, Muğla, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Rize,, Sakarya Samsun, Şanlıurfa, Siirt, Sinop, Sivas, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Tunceli, Uşak, Van, Yozgat, Zonguldak, Aksaray, Bayburt, Karaman, Kırıkkale, Batman, Şırnak, Bartın, Ardahan, Iğdır, Yalova, Karabük, Kilis, Batman, Osmaniye, Düzce	Ankara	İstanbul

81 il 4 kümede sınıflandırıldığında, İstanbul ve Ankara başlı başına bir küme oluşturmaktadır. Adana, Antalya, Bursa, Gaziantep, Kocaeli ve Konya bir küme oluşturmaktadır. Kalan iller de ayrı bir kümede toplanmıştır.

Tablo 10: 5 Küme İçin Sonuçlar

1.küme (6 Şehir)	2.küme (72 Şehir)	3.küme (1 Şehir)	4.küme (1 Şehir)	5. küme (1 Şehir)
Adana, Antalya Bursa Gaziantep, Kocaeli, Konya,	Adıyaman, Afyonkarahisar, Ağrı, Amasya, Artvin, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bingöl, Bitlis, Bolu, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Giresun, Gümüşhane, Hakkari, Hatay, Isparta, Kars, Kastamonu, Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, , Kütahya, Malatya, K. Maraş, Manisa Mardin, Mersin, Muğla, Muş, Nevşehir, Niğde, Ordu, Rize,, Sakarya, Samsun, Siirt, Sinop, Sivas, Şanlıurfa, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Tunceli, Uşak, Van, Yozgat, Zonguldak, Aksaray, Bayburt, Karaman, Kırıkkale, Batman, Şırnak, Bartın, Ardahan, Iğdır, Yalova, Karabük, Kilis, Batman, Osmaniye, Düzce	Ankara	İstanbul	İzmir

5'li küme yapısı incelendiğinde; 81 il 5 kümede sınıflandırıldığında, Ankara, İstanbul ve İzmir tek başlarına bir küme oluşturmaktadır. Adana, Antalya, Bursa, Gaziantep, Kocaeli ve Konya bir küme oluşturmaktadır. Kalan diğer iller de bir küme oluşturmaktadır.

3.3.2 Faktör Analizinden Elde Edilen Sonuçlar

Verilerin faktör analizine uygunluğunu belirlemek için KMO testi ile Bartlett Küresellik testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11: KMO ve Bartlett's Testi Sonuçları

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği Test İstatistiği.	0,764	
Bartlett Küresellik Testi Sonuçları	Ki-Kare Test İstatistiği	3163,907
	Serbestlik derecesi	45
	Olasılık	<0.01

Tablo 11'e göre; KMO testi için hesaplanan değer 0.764 olarak belirlenmiş ve KMO için iyi bir sonuçtur. Bu değer seçilmiş olan örneklemin yeterli olduğunu göstermektedir ($0.764 > 0.60$). Bartlett's testinde olasılık değeri 0.01'ten küçük olduğu için H_0 hipotezi red

edilmektedir. Bu, değişkenler arasında yüksek korelasyonların mevcut olduğu anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle, veriler faktör analizi için uygundur.

Faktör Analizi sonucunda değeri birden büyük olan iki tane özdeğer elde edilmiştir. İki faktör için varyans açıklama oranı toplamı %95 olarak bulunmuştur. Bu sonuçtan, çalışmadan incelenen 14 adet değişkendeki iki faktörde toplanmasıyla %5'lik bir varyans kaybı sözkonusudur.

Tablo 12: Elde Edilen Faktörlere İlişkin Özdeğerler ve Varyans Açıklama Oranları ve Cronbach Alfa Değerleri

Faktör	Özdeğer	Varyans Açıklama Oranı (%)	Cronbach .Alfa Değeri
1	12,121	86,577	0,823
2	1,192	8,511	0,965
Toplam	-----	95,088	0,832

Tablo 12'den görüldüğü üzere, birinci faktörün varyans açıklama oranı %86,58 iken; ikinci faktörün ise %8,51 olarak belirlenmiştir. Ayrıca, elde edilen faktörler için cronbach alfa değerleri incelendiğinde, güvenilirliklerin iyi olduğu söylenilebilir. Cronbach alfa değeri 0,81 ile 1.00 arasında yer aldığına, yüksek düzeyde güvenilirlik söz konusudur.

İncelenen değişkenlerin hangi faktörlerde yer aldığına belirlemek üzere bileşen matrisi incelenir. Bileşen matrisi Tablo 13'de verilmiştir.

Tablo 13: Bileşen Matrisi

Değişken	Bileşen		Değişken	Bileşen	
	1	2		1	2
x1	0,996	0,020	x6	0,969	-0,169
x2	0,992	-0,034	x11	0,969	-0,029
x14	0,984	-0,063	x7	0,939	-0,167
x9	0,982	-0,035	x8	0,906	-0,215
x4	0,982	-0,045	x5	0,904	-0,099
x3	0,974	-0,095	x12	0,782	0,622
x10	0,972	-0,095	x13	0,586	0,806

Çıkarma Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi
a. 3 bileşen oluşturuldu

Tablo 13 incelendiğinde; X₁₂, değişkeninin hangi faktörde yer aldığına tam olarak belirlenemediği görülmektedir. Bu nedenle, VARIMAX faktör döndürme teknięi⁵ ile elde edilen sonuçlara Tablo 13'te yer verilmiştir.

⁵ VARIMAX döndürme tekniği en çok kullanılan dik döndürme tekniklerindedir (Tatlıdil, 2002:180.) . Çalışmada, diğer döndürme teknikleri denenmiş ve en uygun çözüm verdiği için VARIMAX döndürme tekniği seçilmiştir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için Saraçlı (2011) çalışması incelenebilir.

Tablo 14: Döndürülmüş Bileşen Matrisi

Değişken	Bileşen		Değişken	Bileşen	
	1	2		1	2
x6	0,951	0,252	x1	0,913	0,400
x2	0,938	0,334	x14	0,901	0,396
x3	0,938	0,292	x11	0,892	0,378
x4	0,930	0,328	x5	0,863	0,287
x7	0,923	0,240	x10	0,854	0,471
x9	0,917	0,356	x13	0,196	0,977
x8	0,913	0,184	x12	0,451	0,892

Çıkarma Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi .Döndürme Yöntemi: Kaiser normalleştirme ile Varimax .
a. Döndürme 4 iterasyonda yakınsama gösterdi.

Tablo 14'ten, incelenen 14 değişkenin hangi faktörde toplandığı rahatça görülmektedir. Elde edilen faktörler ve bu faktörlerde yer alan değişkenler Tablo 15'te yer almaktadır.

Tablo 15: Herbir Faktörde Yer Alan Değişkenler

Faktör	Değişken
1	X ₁ , X ₂ , X ₄ , X ₅ , X ₆ , X ₇ , X ₈ , X ₉ , X ₁₀ , X ₁₁ , X ₁₄
2	X ₁₂ , X ₁₃

Tablo 15'e göre, X₁₂ (Genel Sağlık Sigortası Kapsamına Tescil Edilen Kişi Sayısı) ve X₁₃(Genel Sağlık Sigortası Devlet Tarafından Ödenen Kişi Sayısı) 2. faktörde yer almaktadır. Diğer tüm değişkenler birinci faktörde yer almaktadır.

Faktör döndürmesi işlemi ile elde edilen faktör skor katsayı matrisi Tablo 16'daki gibi elde edilmiştir.

Tablo 16: Aktör Döndürmesi Sonucunda Elde Edilen Faktör Skor Katsayı Matrisi

Değişken	Bileşen		Değişken	Bileşen	
	1	2		1	2
x1	0,081	0,020	x8	0,143	-0,132
x2	0,106	-0,034	x9	0,095	-0,012
x3	0,118	-0,063	x10	0,048	0,088
x4	0,105	-0,035	x11	0,083	0,011
x5	0,103	-0,045	x12	-0,160	0,502
x6	0,132	-0,095	x13	-0,239	0,635
x7	0,129	-0,095	x14	0,080	0,021

Çıkarma Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi Döndürme Yöntemi: Kaiser normalleştirme ile Varimax Bileşen skor Değerleri.

Tablo 16'ya bakıldığında Tablo 15'de elde edilen sonucun aynısı bulunmaktadır. Buradan, faktörlerde en çok ağırlığı olan değişkenler aynı kalmaktadır.

Birinci faktör için illerin skor değerleri Tablo 17 'de verilmiştir.

Tablo 17: VARIMAX Faktör Döndürmesi Sonucunda İllerin 1. Faktör İçin Elde Edilen Skor Değerleri

İl	F ₁	İl	F ₁	İl	F ₁
Adana	0,11219	Giresun	-0,13741	Samsun	0,26232
Adıyaman	-0,47082	Gümüşhane	-0,30474	Siirt	-0,45712
Afyonkarahisar	0,03165	Hakkari	-0,45702	Sinop	-0,24565
Ağrı	-0,78428	Hatay	-0,24673	Sivas	-0,06022
Amasya	-0,14460	Isparta	-0,05414	Tekirdağ	0,15090
Ankara	3,25397	Mersin	0,15232	Tokat	-0,11602
Antalya	0,98504	İstanbul	7,03653	Trabzon	0,03515
Artvin	-0,28061	İzmir	2,25412	Tunceli	-0,31994
Aydın	0,24106	Kars	-0,42751	Şanlıurfa	-1,77575
Balıkesir	0,45830	Kastamonu	-0,12785	Uşak	-0,15237
Bilecik	-0,24230	Kayseri	0,27190	Van	-0,97064
Bingöl	-0,41189	Kırklareli	-0,12836	Yozgat	-0,14244
Bitlis	-0,47945	Kırşehir	-0,24194	Zonguldak	-0,09517
Bolu	-0,16974	Kocaeli	0,52962	Aksaray	-0,22264
Burdur	-0,16959	Konya	0,75483	Bayburt	-0,33941
Bursa	1,17970	Kütahya	-0,05717	Karaman	-0,23735
Çanakkale	0,02464	Malatya	-0,11940	Kırıkkale	-,21095
Çankırı	-0,24519	Manisa	0,40451	Batman	-0,53822
Çorum	-0,13161	Kahramanmaraş	-0,19283	Şırnak	-0,63220
Denizli	0,28159	Mardin	-0,64581	Bartın	-0,27244
Diyarbakır	-1,03627	Muğla	0,24109	Ardahan	-0,35570
Edirne	-0,08264	Muş	-0,63520	Iğdır	-0,44847
Elazığ	-0,20726	Nevşehir	-0,19233	Yalova	-0,22632
Erzincan	-0,27044	Niğde	-0,23877	Karabük	-0,23162
Erzurum	-0,38272	Ordu	-0,09014	Kilis	-0,34849
Eskişehir	0,19185	Rize	-0,19313	Osmaniye	-0,25746
Gaziantep	-0,13884	Sakarya	0,11631	Düzce	-0,17431

Tablo 17 incelendiğinde, birinci faktör skorları bakımından birbirine en uzak iller Şanlıurfa ile İstanbul belirlenmiştir. Birbirine en yakın olan iller ise İstanbul ile Ankara'dır.

İkinci faktör için illerin skor değerleri Tablo 18 'de verilmiştir

Tablo 18: VARIMAX Faktör Döndürmesi Sonucunda İllerin 2. Faktör İçin Elde Edilen Skor Değerleri

İl	F ₂	İl	F ₂	İl	F ₂
Adana	1,49018	Giresun	-0,46632	Samsun	0,00738
Adıyaman	0,51669	Gümüşhane	-0,56663	Siirt	0,03928
Afyonkarahisar	-0,39016	Hakkari	0,04964	Sinop	-0,60132
Ağrı	1,0871	Hatay	1,55173	Sivas	-0,34148
Amasya	-0,57976	Isparta	-0,5893	Tekirdağ	-0,46913
Ankara	-0,22931	Mersin	0,97415	Tokat	-0,25338
Antalya	-0,09574	İstanbul	2,383	Trabzon	-0,36147
Artvin	-0,61266	İzmir	0,06602	Tunceli	-0,5986
Aydın	-0,2134	Kars	-0,06582	Şanlıurfa	5,56712
Balıkesir	-0,44441	Kastamonu	-0,57021	Uşak	-0,5649
Bilecik	-0,64711	Kayseri	-0,12013	Van	2,33445
Bingöl	-0,14315	Kırklareli	-0,61802	Yozgat	-0,38822
Bitlis	0,11379	Kırşehir	-0,56123	Zonguldak	-0,52358
Bolu	-0,6547	Kocaeli	-0,38523	Aksaray	-0,32495
Burdur	-0,63961	Konya	0,31418	Bayburt	-0,59397
Bursa	-0,03408	Kütahya	-0,55518	Karaman	-0,55821
Çanakkale	-0,6212	Malatya	-0,02438	Kırıkkale	-0,58007
Çankırı	-0,6421	Manisa	-0,13407	Batman	0,55915
Çorum	-0,39799	Kahramanmaraş	0,53422	Şırnak	0,73953
Denizli	-0,49361	Mardin	1,22941	Bartın	-0,62054
Diyarbakır	3,39451	Muğla	-0,5104	Ardahan	-0,53294
Edirne	-0,55968	Muş	0,56607	Iğdır	-0,16595
Elazığ	-0,15201	Nevşehir	-0,55571	Yalova	-0,59789
Erzincan	-0,52954	Niğde	-0,36972	Karabük	-0,62297
Erzurum	0,50373	Ordu	-0,14957	Kilis	-0,46991
Eskişehir	-0,62794	Rize	-0,56577	Osmaniye	-0,12573
Gaziantep	1,64207	Sakarya	-0,3024	Düzce	-0,54996

İkinci faktöre göre illerin skor değerleri incelendiğinde, birbirine en uzak iki ilin Bolu ile Şanlıurfa olduğu görülmektedir. Birbirine en yakın olan iller ise Şanlıurfa ve Diyarbakır'dır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal güvenlik bireyin karşılaşılabileceği olası tehlikelere ve bunların sonuçlarına karşı bireye gelir garantisi sağlayarak, kişiyi bu durumla karşılaşma riskine karşı güvence altına almak olarak tanımlanmaktadır. Sosyal güvenlik sisteminde, çalışan, işveren ve/ya devlet tarafından prim ödenmesi suretiyle, kişilerin uğrayabileceği sosyal zararlara karşı koruma sağlanması ve toplumun huzur ve refahının iyileştirilmesi amaçlanmaktadır.

Sosyal güvenlikte, riskleri önlemek yerine, ortaya çıkabilecek risklerin ekonomik ve sosyal risklerine karşı tedbir alınmakta ve bireylerin korunması sağlanmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'deki 81 ilin sosyal güvenlik istatistikleri kullanılarak, iller arasındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymak amacıyla kümeleme analizi ve illeri sıralamak üzere Faktör Analizi yapılmıştır.

Kümeleme analizinde aşamalı olmayan (k ortalamalar tekniği) ve aşamalı kümeleme teknikleri (gruplar arası bağlantı ve grup içi bağlantı tekniği) kullanılmıştır. Küme sayısı olarak 3,4 ve 5 alınmıştır.

k- ortalamalar kümeleme tekniği kullanıldığında ve küme sayısı 3 olarak alındığında, İstanbul'un tek başına bir küme oluşturduğu, Ankara, Antalya, Bursa, İzmir'in bir kümede toplandığı ve kalan diğer illerin de ayrı bir küme oluşturduğu belirlenmiştir. Küme sayısı 4 olduğunda, yine İstanbul'un bir küme oluşturduğu;Ankara ve İzmir'in ayrı bir kümede toplandığı; Adana, Antalya, Balıkesir, Bursa, Diyarbakır, Gaziantep,Hatay, Mersin, Kayseri, Kocaeli, Konya, Manisa, Samsun, Şanlıurfaillerinin kendi aralarında bir kümede yer aldığı ve kalan diğer illerin de ayrı bir küme oluşturduğu görülmüştür. Küme sayısı5 olduğunda, yine İstanbul'un Ankara'nın ve İzmir'in tek başlarına ayrı birer küme oluşturdukları; Adana, Antalya, Balıkesir, Bursa, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Mersin, Kayseri, Kocaeli, Konya, Manisa, Samsun, Şanlıurfa illerinin bir küme oluşturduğu ve kalan diğer illerin de ayrı bir küme oluşturduğu tespit edilmiştir.

Aşamalı kümeleme tekniklerinden Gruplar arası bağlantı kümeleme tekniği kullanıldığında ve küme sayısı 3 olarak alındığında, İstanbul'un tek başına bir küme oluşturduğu, Ankara ve İzmir'in bir kümede toplandığı ve kalan diğer illerin de ayrı bir küme oluşturduğu belirlenmiştir. Küme sayısı 4 olduğunda, yine İstanbul'un bir küme oluşturduğu; Ankara ve İzmir'in ayrı bir kümede yer aldığı; Adana, Antalya, Bursa, Gaziantep, Kocaeli ve Konya illerinin bir kümede toplandığı ve kalan diğer illerin de ayrı bir kümede yer aldıkları görülmüştür. Küme sayısı5 olduğunda, yine İstanbul'un Ankara'nın ve İzmir'in tek başlarına ayrı birer küme oluşturdukları; Adana, Antalya, Bursa, Gaziantep, Kocaeli ve Konyaillerinin bir kümede toplandıkları ve kalan diğer illerin de ayrı bir küme oluşturdukları belirlenmiştir.

Grup-içi bağlantı kümeleme tekniği kullanıldığında ve küme sayısı 3 olarak alındığında, Ankara ve İstanbul'un tek başlarına bir küme oluşturduğu, kalan diğer illerin ayrı bir kümede toplandıkları belirlenmiştir. Küme sayısı 4 olduğunda, yine İstanbul ve Ankara'nın ayrı ayrı bir küme oluşturduğu; Adana, Antalya, Bursa, Gaziantep, Kocaeli ve Konya illerinin bir kümede yer aldığı ve kalan diğer illerin de ayrı bir kümede toplandıkları görülmüştür. Küme

sayısı 5 olduğunda ise, yine İstanbul'un Ankara'nın ve İzmir'in tek başlarına ayrı birer küme oluşturdukları; Adana, Antalya, Bursa, Gaziantep, Kocaeli ve Konyaillerinin bir kümede toplandıkları ve kalan diğer illerin de ayrı bir küme oluşturdukları belirlenmiştir.

İlleri sıralamak üzere yapılan Faktör analizinde iki tane faktör belirlenmiştir. Birinci faktör skoruna göre, Şanlıurfa ile İstanbul illerinin birbirine en uzak iller olduğu belirlenmiştir. Birbirine en yakın olan iller ise İstanbul ile Ankara'dır.

İkinci faktör skoru bakımındanise, Bolu ile Şanlıurfa birbirine en uzak iller oldukları tespit edilmiştir. Birbirine en yakın olan iller ise Şanlıurfa ve Diyarbakır'dır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara dayanılarak, illerdeki SGK kapsamında yer alan bireyler dikkate alınarak çalışma hayatı, istihdam politikaları, sosyal güvenlik konularında illerin durumları göz önünde bulundurulmasının iyi olacağı düşünülmektedir. SGK kapsamında daha çok bireyin yer alabilmesi anabilmesi için çalışan ve/ya işverene yönelik yasal düzenlemeler, vergi teşvikleri, çalışanların prim ödemelerinin kolaylaştırılması gibi çalışmaların yapılabileceği önerilebilir. Bu çalışma sonuçları dikkate alınarak, SGK tarafından açıklanan sigortalılık veya diğer göstergelere ilişkin istatistiksel veriler kullanılarak Türkiye'deki illerin ya da bölgelerin karşılaştırılması yapılabilir. Elde edilecek sonuçlar araştırmacılar ve karar vericiler için ışık tutacağı düşünülebilir. Aynı şekilde, sosyal güvenlik istatistikleri kullanılarak ülkeler karşılaştırılabilir.

KAYNAKLAR

Akın, H.B. ve Eren Ö. (2012). OECD Ülkelerinin Eğitim Göstergelerinin Kümeleme Analizi ve Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi İle Karşılaştırmalı Analizi, *Öneri*, .10(37), s.175-181.

Altunöz U. ve Çondur F. (2018). Sosyal Güvenlik Harcamaları Gelir Dağılımında Etkin mi? Türkiye Ekonomisi İçin Nedensellik Analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, CEEİK 2018 Özel Sayısı, s.173-189.

Anderson, T. W. (2003). *An Introduction to Multivariate Statistical Analysis*. New York: Wiley. 3rd ed., New York, USA.

Arıcı, K. ve Alper, Y. (2018). *Sosyal Güvenlik*. Alper, Y., Tekeli, S. (Ed.) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Yayın No: 2659,

Ayhan, A. (2012), Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Güvenlik İlkeleri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 1(1), s. 41-55.

Başmanav, Y. (2016), Sosyal Güvenlik Kavramına İlişkin Genel Bir İnceleme. *Sakarya Barosu Dergisi*, 2016/1.

Boyacıoğlu N. ve Öçal M. (2018), Sosyal Güvenlik Hizmetlerinin Finansman Yöntemleri: Türkiye’de ve Dünyada Sosyal Güvenliğin Finansmanına Kısa Bir Bakış. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(26), s. 920-933.

Bulut M. (2019), Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Finansmanında Devlet Katkısı Uygulaması ve İstatistiksel Görünüm. *Sayıştay Dergisi*, 30(115), s. 83-108.

Hair, J.F., Anderson, R.E., Tahtam, R.L. ve Black W.C. (1998), *Multivariate Data Analysis*. Prentice-Hall International, New Jersey, USA.

Jimeno J.F., Rojasa J.A. and Puente S. (2008), *Modelling the Impact of Aging on Social Security Expenditures, Economic Modelling*, 25(2), pp. 201-224.

Johnson, R.A. ve Wichern, D.A. (1992), *Applied Multivariate Statistical Analysis*; Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey, USA.

Kırmızı E. ve Hüseyinli N. (2019), Sosyal Güvenlik Hakkının Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme. *Çalışma ve Toplum*, 2019/2, s. 1205-1238.

Kurt Topuz, S. (2009), Türkiye’de Sosyal Devlet Harcamalarının Genel Eğilimi: 2001–2009 Yılları Arasında Yapılan Eğitim, Sağlık ve Sosyal Koruma Harcamaları. *Alternatif Politika*, 1(1), 115-136.

Lee CC. and Chang C.P. (2006) Social Security Expenditure and GDP in OECD countries: A Cointegrated Panel Analysis, *International Economic Journal*, 20(3), pp. 303-320.

Organ, İ. ve Yavuz, E. (2017), Sosyal Güvenlik Sistemi Açıklarının Analizi ve Ekonomi Üzerindeki Etkisi. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(1), s. 105-123.

Pereira A.M., and Andraz J.M. (2015), On the Long-Term Macroeconomic Effects of Social Security Spending: Evidence For 12 EU Countries, *Journal of International Business and Economics* 3(2), pp. 63-78

Saraçlı, S. (2011), Faktör Analizinde Yer Alan Döndürme Metotlarının Karşılaştırmalı İncelenmesi Üzerine Bir Uygulama. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(3), s. 22-26.

Sharma, S. (1996), *Applied Multivariate Techniques*. John Wiley & Sons, Inc., USA.

Ulutürk, S., Dane, K. (2009), Sosyal Güvenlik: Teori, Dönüşüm ve Türkiye Uygulaması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (29), s. 114-142.

Sosyal Güvenlik Kurumu (2020), SGK İstatistik Yıllıkları 2018, Ankara. (http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari) (Erişim Tarihi: 10.04.2020)

Tatlıdil, H. (2002), *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz*. Ziraat Matbaacılık A.Ş. Ankara

Uygun, U. ve Yardımcıoğlu F. (2019), Evaluation Of Health Expenditures in Turkey and EU Countries: A Cluster Analysis. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(3), s. 401-415.

Yenihan, B. (2017), Bir Sosyal Politika Aracı Olarak Sosyal Güvenlik:Dünya'da ve Türkiye'de Gelişimi Üzerine Bir İnceleme. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 15(30), s. 177-196.

Yiğit, A. (2019). Performance Analysis of OECD Countries Based on Health Outcomes and Expenditure Indicators. *Journal of International Health Sciences and Management*, 5(9), ss..114-123.

Zırhlıoğlu G. ve Karaca, S. (2006). 2005 Genç Bayanlar Dünya Voleybol Şampiyonasına Katılan Sporcuların Kümeleme Analizi İle İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi* 17 (1), s. 20-25.

MAKALE / ARTICLE:

FRİEDRİCH A. HAYEK, ROBERT NOZİCK VE MURRAY N. ROTHBARD'IN DEVLET KAVRAMINA YAKLAŞIMLARININ MUKAYESELİ ANALİZİ

A COMPARATIVE ANALYSIS ABOUT APPROACHES TO CONCEPT OF STATE BY FRIEDRICH A. HAYEK, ROBERT NOZICK AND MURRAY N. ROTHBARD

Kerem YAVAŞÇA *

ÖZET

Bu makalede, 20. yüzyılda liberteryenizmin üç önemli düşünürünün devlet kavramı özelindeki görüşleri karşılaştırmalı biçimde irdelenmiştir. Bu bağlamda Friedrich A. Hayek, Robert Nozick ve Murray N. Rothbard'ın devlet kurumuna bakış açıları mukayese edilmiştir. Makalede adı anılan üç düşünürün devlete olan yaklaşımları yine üç başlık altında değerlendirilmektedir. İlk bölümde F. Hayek'in devlet kavramına yaklaşımının klasik liberalizm çerçevesinde şekillendiği ortaya koyulmuştur. İkinci bölümde M. Rothbard'ın devlete yaklaşımının minimalist devlet yaklaşımını içerdiği ifade edilmiştir. Üçüncü bölümde ise R. Nozick'in devletle ilgili fikirlerinin anarko-kapitalist bir zeminde vücut bulduğu açıklanmıştır. Sonuç bölümünde ise makalede görüşleri irdelenen yazarların devlet ile ilgili fikirleri karşılaştırmalı olarak tartışılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Liberteryenizm; Friedrich A. Hayek; Murray Rothbard; Robert Nozick; Liberalizm

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi. E-mail: kerem.yavasca@ahievran.edu.tr. ORCID ID: 0000-0003-3229-1722. Bu çalışma yayın etiği ilkelerine uygun olarak hazırlanmıştır.

ABSTRACT

The aim of the article is to analyze the approaches to the concept of state by three important scholars of libertarianism in the 20th century comparatively. Thus, the perspectives of Friedrich A. Hayek, Robert Nozick and Murray N. Rothbard about the concept of state are compared. The approaches to the concept of state by the aforementioned thinkers are evaluated in three sections. In the first section, it is pointed out that Hayek's approach was shaped in terms of classical liberalism. In the second section, it is argued that M. Rothbard's approach to state contained the minimalist approach to state. In the third section, it is explained that R. Nozick's ideas about state flourished in an anarcho-capitalist background. In the conclusion section, the opinions of the authors examined in the article are discussed comparatively.

Key Words: Libertarianism; Fredrich A. Hayek; Murray Rothbard; Robert Nozick; Liberalism

GİRİŞ

Liberalizmin doğuşu 17. yüzyıla kadar geri götürülebilmektedir. Bu dönemde fikri temelleri ortaya çıkan ve sonraki dönemlerde Adam Smith, John Locke, David Hume gibi düşünürlerin katkılarıyla olgunlaşan liberal anlayış, temel olarak klasik liberalizm olarak adlandırılmaktadır (Can ve Şahin, 2018, s. 9-11). Ancak, yüzyıllar içinde klasik liberalizmden önemli ölçüde farklılaşmasına rağmen, yine liberal düşünce geleneği içinde sayılan anlayışlar üretilmiştir. Herbert Spencer ve Gustave de Molinari gibi düşünürlerin siyaset felsefeleri bu bağlamda değerlendirilebilir (Davies, 2013, s. 206). Yüzyıllar içinde liberal siyaset felsefesinde ortaya koyulan görüşler çerçevesinde farklı liberal geleneklere olan entelektüel ilgi artmıştır. Lakin liberal düşünürlerin birkaç istisna dışında devlete karşı kuşkucu bakışları belirgindir. 20. yüzyıl, liberal siyaset felsefesinin bilhassa devlet kurumuna yaklaşımı konusunda, zengin tartışmalara sahne olmuştur. Bu bağlamda, klasik liberalizmin ortaya koyduğu devlet anlayışından farklılaşan anlayışlar da bu tartışmalar ile şekillenmiştir.

Bu makalede, 20. yüzyıldaki liberteryenizm⁶ fikriyatında yer alan klasik liberalizm ve ondan farklı argümanlar geliştiren iki farklı anlayışı temsil eden üç önemli düşünürün devlet kavramı

⁶ Liberalizm ve liberteryenizm kavramları arasında özellikle İngilizce konuşulan dünyada bir gerilim söz konusudur. Bu çevrede önceleri liberalizm kavramı yaygın olarak kullanılırken, özellikle ABD’de bu kavramının içeriğinin zamanla değişmesinden ötürü liberteryen kelimesi klasik liberalizm kavramlarına işaret etmesi için kullanılmış ve bu kullanım yaygınlaşmıştır. Bkz. (Palmer, 2016, s. 31); (Davies, 2013, s. 192). Türkçe’de ise bu iki kavramın birbirinden net bir biçimde ayrışmaması sebebiyle bu makalede liberteryenizm kavramı liberalizm kavramıyla aynı anlamda kullanılmıştır.

hakkındaki görüşleri analiz edilecektir. Bu bağlamda klasik liberalizmin 20. yüzyıldaki en önemli temsilcisi olarak kabul gören Friedrich A. von Hayek'in; bunun yanı sıra, minimal bir devlet anlayışını savunan Robert Nozick'in, ve devlete karşı kuşkulu bakışı daha uç noktalara taşıyan argümanlar geliştiren Murray N. Rothbard'ın devlete yaklaşımları ele alınacaktır. Zira 20. yüzyılda liberalizmin devlet anlayışındaki tartışmaları anlamlandırabilmek için, klasik liberalizmin ve ondan farklılaşan iki anlayışın bir hülasasını ortaya koyan Hayek, Nozick ve Rothbard'ın görüşleri irdelenmelidir. Bu bağlamda, düşünürlerin devlet kavramına bakış açıları karşılaştırmalı biçimde sunulmaya çalışılacaktır. Böylece, devlete şüpheyle yaklaştıkları varsayılan liberteryen yazarların aralarındaki görüş farklılıklarının ortaya çıkartılması amaçlanmaktadır.

Liberteryen düşüncede, insan hak ve özgürlüklerini ihlal edebilecek başlıca kurumun devlet olması savına dayanarak, devlet minimalist bir çerçevede değerlendirilir. Mamafih, liberteryen akım içinde farklı yaklaşımlar mevcuttur ve bu düşüncelerin birbirinden farklılaşan yönlerinin ortaya koyulma ihtiyacı vardır (Kocaoğlu, 2018, s. 241). Bir başka ifadeyle liberteryen yazarların birbirinden farklı devlet tasavvurlarını incelemek hem liberteryen akımın muhtevasını anlamak için gereklidir; hem de düşünürlerin felsefi arka planlarını anlamlandırmak için önemlidir. Makalede fikirleri incelenecek olan üç düşünürün ilki olan Hayek, klasik liberalizme paralel görüşleri savunmaktadır. Diğer iki düşünür ise Hayek'ten farklılaşmaktadır. Zira Hayek'ten farklı olarak "Liberteryanizm içindeki en temel ayırım, Nozick ve Rothbard çizgisi olarak kendini göstermektedir. Bu isimlerin kavramsal karşılığı ise, minarşizm⁷ ve anarko kapitalizmdir." (Yaman, 2018, s. 276).

Liberteryen düşünürlerin özgürlük ve mülkiyet hakkını odağa almaları ve bu iki özel alanın devlet müdahalesinden masun tutulmasını istemeleri sebebiyle temelde Lockeçu bir tutum içinde oldukları söylenebilir (Erdoğan, 2006, s. 72). Bu çerçevede Hayek, alt-yapı hizmetleri ve adaletin sağlanması gibi faaliyetlerin yerine getirilmesi açısından devleti gerekli görmektedir. Devletin bu alanlara müdahalesini sınırlayan unsur ise bireysel özgürlüklerin kısıtlanmaması gerekliliğidir. Hayek'ten farklı olarak, Nozick minimal devleti savunmuştur ve devlete yapılan vurgu ile bireysel özgürlükler arasında ters orantılı bir ilişkiden söz etmiştir. Nozick öz itibarıyla, bireylerin birbirine zarar vermesinin önüne geçmesi bakımından devlet kurumuna yaklaşmakta ve devlet aygıtını yalnızca bu ilke doğrultusunda gerekli görmektedir. Rothbard ise konuya anarko-kapitalist bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Buna

⁷ Bu kavram makalede farklı yerlerde *minarkizm* olarak da kullanılmıştır. Bunun sebebi atıf yapılan yazarların kullanımlarına sadık kalma ilkesidir.

göre, devletin varlığının ne sebeple olursa olsun bireysel özgürlükleri kısıtlayacağını savunan Rothbard, bireylerin her türden sorunlarını piyasada mübadele yoluyla çözebileceklerini savunmuştur.

Yukarıda çizilen çerçevede, liberteryenizmin 20. yüzyılda önde gelen üç düşünürünün devlete olan yaklaşımları üç başlık altında değerlendirilecektir. İlk bölümde Hayek'in siyaset felsefesi ve devlete yaklaşımı tartışılacaktır. İkinci bölümde Nozick'in siyaset felsefesi ve devlete dair fikirleri sunulacaktır. Üçüncü bölümde Rothbard'ın siyaset felsefesi ve devletle ilgili fikirleri irdelenecektir. Sonuç bölümünde ise makalede görüşleri irdelenen yazarların devlete ilgili fikirleri karşılaştırmalı olarak tartışılmaya çalışılacaktır.

1. FRIEDRICH A. HAYEK

Friedrich August von Hayek, 1899'da Viyana'da dünyaya gelmiş; gençlik yılları Avrupa'nın çalkantılı yıllarında geçmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda orduda görev almış ve yüksek öğretimini savaş sonrasında tamamlamıştır. 1923'te Viyana üniversitesinden iki farklı alanda doktora derecesi (hukuk ve siyaset) alarak mezun olmuştur. Bu dönemde liberteryenizmin ünlü fikir adamlarından biri olan Avusturyalı ekonomist Ludwig von Mises'in liberal fikirlerinden etkilenen Hayek, çalışmalarını bu alana kaydırmıştır. Kamu sektöründe beş yıl süreyle Mises'le birlikte çalışmasının ardından 1927'de Institu for Business Cycle Research'te direktörlük yapmıştır. "Bu enstitü iş döngüsünün teorik ve ampirik incelemesi için tahsis edilmişti." (Boettke, 2016, s. 141). Sonraki yıllarda Hayek, akademik hayatına İngiltere'de devam etmek istemiştir. Bu bağlamda 1938'de İngiliz vatandaşı olmuş ve London School of Economics'te profesör ünvanıyla dersler vermiştir.

Hayek ekonomide, temel olarak kamu müdahaleciliğini savunan Keynesyen fikirleri eleştirmiştir. Bu fikirlere karşı, piyasa ekonomisini ve devletin ekonomideki sınırlı rolünü savunmuştur. Keynesyen fikriyatla mücadele eden Hayek, 20. yüzyılın en etkili düşünürlerinden biri olmayı başarmıştır. İktisat alanında İngilizce yayımlanan akademik dergilerde 1931-1935 arasında en çok referans yapılan üçüncü kişi olan Hayek, Keynes ve Robertson'un ardından gelmiştir (Ebeling, 1999, s. 28). Hayek, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa'da güçlenen planlama ekonomisini eleştirmeye başlamıştır. Bu dönemde yazdığı *Kölelik Yolu (The Road to Serfdom)* kitabında faşist rejimler ile sosyalist rejimleri birbirine benzeterek, bu tip yönetimlerin birey hak ve özgürlüklerini kısıtlayan diktatöryal rejimlere dönüşme eğilimini vurgulamıştır (Hayek, 2014).

Hayek'in fikirlerinin odağında kurucu rasyonalizm felsefesine temelden bir karşı çıkış yatmaktadır. "Kurucu Rasyonalistler akla dayalı olarak herhangi bir sosyal düzeni, toplumu, doğayı en ideal şekilde yeniden tasarlayabileceklerine veya dönüştürebileceklerine inanırlar. Sosyalizm ve faşizm bu kurucu rasyonalist aklın iki örneğidir." (Gürpınar, 2016, s. 354). Hayek ise kurucu rasyonalistlerin aksine, doğal olana müdahalede bulunulduğunda başlangıçta planlanmamış yahut bir başka ifadeyle niyet edilmemiş sonuçların ortaya çıkabileceğini iddia etmiştir. Hayek, fikirlerine muhalefet ettiği kurucu rasyonalizmi şu sözcüklerle ifade etmektedir:

(K)urucu rasyonalizm, her şeyi rasyonel kontrolün konusu haline getirme amacıyla, somutu tercih edişinde ve soyut kuralların disiplinine boyun eğmeyi reddedişinde, irrasyonalizmle birlik oluşturmaktadır. Kuruculuk sadece nedensel olmamak zorunda olan ve üzerlerinde hiçbir rasyonel muhakemenin, eğer daha başında mevcut değilse, anlaşma yaratmayacağı belirli amaçlara hizmet edebilir (Hayek, 2014, s. 368).

Düşünürün emeğinin geçtiği en önemli kurumlardan biri ise Mont Pelerin Topluluğu'dur. Hayek, "...Karl Popper, Karl Polanyi, Milton Friedman, Ludwig von Mises ve George Stigler gibi düşünürlerin de bulunduğu üst düzey entelektüellerle birlikte bir çeşit liberal enternasyonal olan Mont Pelerin Topluluğu'nu kur[muş] ve 1961'e kadar bu topluluğun başkanlığını yürüt[müştür]." (Yılmaz, 2010, s. 449). Bu toplulukta serbest piyasa ekonomisine dayalı ve insan hak ve özgürlükleri odaklı fikirler geliştirilmiştir. Sonraki yıllarda -1950'de- Londra'dan ayrılan Hayek, Amerika Birleşik Devletleri'ne (ABD) giderek Chicago Üniversitesi bünyesinde çalışmaya başlamış; yaklaşık on yıl sonra ise Almanya'ya dönerek Freiburg Üniversitesinde görev yapmıştır. 1962'den 1968'e değin bu üniversitede çalıştıktan sonra emekliye ayrılmıştır.

Friedrich A. Hayek akademik kariyerinde üretken bir bilim insanı olarak birçok kitap yayınlamıştır.⁸ Hayek'in kitapları arasında ikisi evrensel olarak diğerlerinden daha popüler hale gelmiştir. İlki *Kölelik Yolu* (2014) isimli kitabıdır. Bu kitabı, İkinci Dünya Savaşı yıllarında yayınlanmıştır. Bu dönemde planlamacı ekonomileri eleştiren Hayek, diktatörlük rejimlerinin insan hak ve hürriyetlerini kısıtlayacağını vurgulamıştır. İkinci popüler kitabı ise *Özgürlüğün Anayasası* (2013) isimli kitabıdır. Kitabını 1960'ta ABD'de yayınlayan Hayek,

⁸ Yazarın bibliyografisinde yer alan yayınlar konusunda farklı sayılar verilmiştir. Örneğin Sallas (2010, s. 103) Hayek'in ilgili alanlarda yazdığı en az 54 kitabı olduğunu söylemektedir. Boettke (2016, s. 140) ise 130 makale ve 25 kitap yayınladığını iddia etmektedir.

hukukun üstünlüğüne vurgu yaparak, bireysel özgürlüklerin gelişmesi açısından ülke yönetimlerine önerilerde bulunmuştur. Yazarın bu eseri 20. yüzyıl liberalizminin temel kaynaklarından biri olarak görülmektedir (Yılmaz, 2010, s. 450).

Hayek 1974'te Nobel İktisat Ödülü'nü kazanmıştır. İktisat bilimine katkıları ve bunun yanında bireysel özgürlükleri önceleyen siyasal tutumu ile 20. yüzyılın en önemli düşünürlerinden biri olan Hayek 1992 yılında Almanya'da hayatını kaybetmiştir.

1.1. Hayek'in Devlet Hakkındaki Görüşleri

Hayek'in devletle ilgili spesifik görüşlerine geçmeden önce, siyaset felsefesinde vurguladığı kavramlardan kısaca söz etmek gerekir. Hayek, totaliter rejimlere karşı bireysel özgürlüklerin korunduğu liberal devlet yapısını savunmaktadır. Buna göre, insanın tabiatı gereği sahip olduğu yaşam hakkı ve mülkiyet hakkı gibi özgürlükler ancak piyasa ekonomisinin uygulandığı ve hukuk devleti ilkesinin⁹ benimsendiği toplumlarda sağlanabilir. Ezcümle, Hayek bu kavramların birbirinden bağımsız şekillerini değil, bir arada olduğu bir tahayyülü ön plana çıkartmaktadır.

Hayek'in devlet kurumuna bakışında ekonomi alanı oldukça önemli bir yer tutar. Devletin ekonomiye müdahalesinin "...gereklilik mazeretiyle meşruiyeti sağlanırsa, bu meşruiyetin sınırlarını çizebilecek ahlaki ve normatif bir engel kalmayaca[ğın] ve bu şekilde] ...kaçınılmaz olarak devletin ekonomiyi yutmasını ve akabinde de demokrasi ve özgürlükleri ortadan kaldırmasını getirece[ğini]" vurgulamıştır (Gürpınar, 2016, s. 353).

Hayek'in özgürlük konusundaki görüşleri oldukça açıktır. Özgürlüğü, zorlamanın yokluğu olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla zorlamanın, bireyin özgür alanını daraltıcı ve hatta yok edici yönünü vurgulamaktadır. Ancak, özgürlük konusunda zorlamanın niteliği kavramın tanımını zorlaştırmaktadır. Hayek bu zorluğu aşmak için bir ayrıma gitmektedir. Yazara göre İngilizce 'compell' kelimesi, şartların etkisi altında beliren bir zorlamayı kastederken, 'coerce' kelimesi ise bir insanın etkisiyle bir duruma zorlanmak anlamı taşımaktadır. Hayek önemli olanın, bir insanın diğer insanı bir faaliyette bulunması için zorlaması (coerce/icbar) olduğunu belirtir (Hayek, 2013, s. 213). Buna göre, bir bireyi bir diğerinin yaptığı baskıdan koruyabilecek yegâne unsur, kişinin özgür alanıdır. Özgür alanı doğuran en önemli unsur ise özel mülkiyet kavramıdır. Bir başka ifadeyle, Hayek'e göre özel mülkiyet zorlamanın

⁹ Hayek, piyasanın ortaya çıkışında kendiliğinden doğan düzen argümanını savunmuştur. Ayrıca "Hukukun da piyasa gibi 'kendiliğinden' doğan bir düzeni olduğu ve bir dizayn değil insan eylemlerinin sonucu olduğunu..." iddia etmektedir (Boettke, 2016, s. 147).

önündeki en önemli koruyucudur. Devletin bu sürece müdahil olması ise esas odaklanılan konudur. Hayek zorlama (icbar) konusunda devleti faydalı olarak değerlendirmektedir. Zira bir insan diğerini bir şey yapması için zorladığında, devlet zor kullanarak bireyin üzerindeki bu tehdidi savuşturabilir. Bu anlamıyla devlet, temel olarak bireysel özgürlükleri korumakta bir araçtır. Ne var ki, devletin zor kullanma gücüne sahip olması, bu gücü birey üzerinde kullanabilme riskini de beraberinde getirmektedir. Bu durumda, bireyin devletten nasıl korunacağı sorusu akla gelmektedir. Hülâsa sorun, bireyin bireye karşı zorlama yapması değil, bu durumu ortadan kaldırmak amacıyla güç kullanma yetkisi verilen devletin bireyi zorlama yetkisinin nasıl kontrol altına alınacağı meseledir.

Hayek, devletin bireyi zorlaması sorunsalında, çözümü yasal düzenlemelerde görmektedir. Zira yasalar/kanunlar, toplumsal kuralların en başta gelen ögesidir. Devlet bu yolla bireylerin birbiri üzerinde baskı kurmalarına mahal vermeyen bir zemin edinecektir. Hakeza, kanunlar aynı zamanda devleti de bağlamaktadır ve birey üzerinde baskı kurma teşebbüsüne de engel olacaktır. Hayek, kanun aracılığıyla bireysel özgürlüklerin korunması konusunda birkaç önemli hususa dikkat çekmektedir. Buna göre kanunların caydırıcılığının sağlanması için kaçınılabilir ve tahmin edilebilir olması gerekmektedir (Hayek, 2013, s. 227). Bu sayede bireylerin, kanunların yaptırımına (cezalandırma) gerek kalmaksızın oto-kontrol mekanizması ile diğer kişilerin bireysel özgürlük alanına girmekten kaçınacakları ön görülmektedir.

Bunlardan farklı olarak Hayek, devletin iki konuda zorlama yapabileceğini dile getirmektedir; askerlik ve vergilendirme (Hayek, 2013, s. 228). Buna göre, devletin bireysel özgürlükleri koruması için bazı harcamalar yapması gerekmektedir; bu sebeple bireyleri bu iki konuda karşılıksız zorlama hakkına sahip olduğu varsayılmaktadır. Hayek, özellikle “suça karşı koruma ve bulaşıcı hastalıkların yayılmasının engellenmesi” gibi bazı kritik hizmetlerin sunulabilmesi için vergilere ihtiyaç olduğunu belirtmektedir (Hayek, 2009, s. 218).

Son kertede, Hayek’in devlet hakkındaki görüşlerinin hukuk devleti ilkesi çerçevesinde zuhur ettiği söylenebilir. Zira devletin varlığını, bireysel özgürlükleri koruma görevine dayandıran Hayek, bu zor kullanma hakkının keyfilik içermemesi gerektiğini belirtmektedir. “Hayek’e göre keyfi yönetimden hukuksal yönetime geçme liberalizmin tarihsel bir hedefidir.” (Öztürk, 2018, s. 184). Bu sebeple devletin de uyması gereken kuralların varlığına işaret eden Hayek, hukuk devleti ilkesinin önemini vurgulamaktadır. Hülâsa zor kullanma tekeli verilen ve bu tekeli bireyleri korumak adına kullanan siyasal iktidara sınırsız güç kullanma yetkisi

verilmemektedir. Devlete tevdi edilen bu kritik yetki ancak, önceden belirlenmiş bazı katı şartlar dâhilinde kullanılabilir.

2. ROBERT NOZİCK

Robert Nozick, 1939 New York doğumludur. ABD'nin en prestijli eğitim kurumlarından biri olan Columbia ve Princeton üniversitelerinde akademik eğitimini tamamlamıştır. 2002'deki vefatına kadar Harvard üniversitesinde profesör ünvanıyla çalışmıştır. Akademik kariyerine ek olarak, bir süre Amerikan Felsefe Derneği'nin başkanlığını yürütmüştür. En ünlü eseri olan *Anarchy, State, and Utopia (Anarşi, Devlet ve Ütopya)* isimli kitabını 1974'te yayımlamıştır. Bu eserini John Rawls'ın 1971'de yayımlanan *A Theory of Justice (Bir Adalet Kuramı)*'na eleştiri getirmek amacıyla yazmıştır. Diğer önemli eserleri ise şunlardır: *Philosophical Explanations* (1981); *The Examined Life* (1989); *Nature of Rationality* (1993); *Socratic Puzzles* (1997).

1960'lı yıllarda Batı dünyasında sol eğilimli görüşler yükselişe geçmiştir. Özellikle kaynakların adil dağıtımı hususunda siyasal, sosyal ve ekonomik alanda yaşanan gelişmeler 1970'lerin başında Rawls ve Nozick'in ünlü eserlerini kaleme aldıkları başlıca konular olmuştur. Bu gelişmeler karşısında Rawls ve Nozick adalet ve adil bölüşüm konularını gündeme getirmişlerdir. Her iki yazar da geniş anlamda bakıldığında liberal bir perspektiften ilgili sorunlara yaklaşmışlardır ve bu yönelimler çerçevesinde geliştirdikleri düşünceler ile entelektüel camiada yankı uyandırmışlardır. Rawls eserinde adil dağıtımcı bir teori önerirken, Nozick bunu eleştirmiş ve dağıtımcı devlet yerine minimal devlet anlayışını savunmuştur. Yani Rawls'un bireysel özgürlüklerle refah devletinin bağdaşabileceği yolundaki tezine karşı Nozick, görevi sadece birey haklarını korumakla sınırlı olan bir devletin meşru olabileceğini ileri sürmüştür. Bu bağlamda, Nozick'in eseri (*Anarşi, Devlet ve Ütopya*), liberteryenizm akımının önde gelen örneklerinden biri olarak nitelendirilebilir. Norman Barry bu kitabı, liberteryen siyasi düşüncede İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yayınlanan en önemli kitap olarak değerlendirmektedir (Barry, 1986, s. 132). Ayrıca Nozick'in fikirleri, 1980'lerde yeşermeye başlayan yeni sağ (new right) akımının tezlerinin oluşmasında da önemli katkılar yapmıştır. İngiliz Başbakanı Margaret Thatcher'ın, "toplum diye bir şey yoktur" ifadesi bu dönemin ruhunu yansıtmaktadır.¹⁰ 1980'lerde yeni sağ akımının önemli bir siyasi temsilcisinin anonimleşmiş ve bir aksiyom vasfı kazanmış bu veciz sözlerini, Nozick'in bireysel

¹⁰ İlgili söyleşi için bkz. <https://www.margarethatcher.org/document/106689>

özgürlükler ile minimal devlet anlayışı arasında kurduğu bağlantının bir tezahürü olarak görmek mümkündür (Borovalı, 2006, s. 9-11).

Anarşi, Devlet ve Ütopya, diğer felsefi metinlerin aksine, akıcı bir dille biçimde yazılmıştır. Yazar tarafında somut örnekler verilerek, kitapta ifade edilenler soyutluktan arındırılmaya çalışılmıştır. Aslında, kitabın etkisi siyaset felsefesiyle de sınırlı kalmamış, 20. yüzyılın genel entelektüel mirası içinde seçkin bir yer edinmiştir. Nitekim bu eser *Times Literary Supplement* tarafından İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki en etkili yüz kitaptan¹¹ biri olarak sayılmıştır. *Anarşi, Devlet ve Ütopya* kitabı hakkında bir değerlendirme kaleme alan Murat Borovalı kitabın temel olarak üç tez üzerine kurulu olduğunu ifade etmektedir (2006, s. 12).

- i. Anarşist tezlere karşı sınırlı (minimal) devlet anlayışının savunusu.
- ii. Minimal devletten daha fazla yetki barındıran devlet anlayışının meşru olmayacağını savunusu.
- iii. Bireylerin kendi ütopyalarını oluşturabildikleri en iyi sistemin minimal devletin sağlayabileceği savunusu.

“Robert Nozick’in düşüncelerini açıkladığı *Anarşi, Devlet ve Ütopya* kitabı Rawls’ın teorisini eleştiren önemli analizler içerirken, sadece eleştirilerden oluşmaz ve yeni bir kurgu da meydana getirir.” (Yaralı-Akkaya, 2010, s. 224). Bu kurgunun temel taşlarından biri Nozick’in siyaset felsefesinde yer verdiği birey haklarına atfettiği önemdir. Bunun sınırı ise yan sınırlamalardır. “Yan sınırlamalar, diğer insanların belli şekillerde dokunulmazlıklarını ifade eder.” (Nozick, 2006, s. 68). Bu şekilde birey hakları ve bireyler arasındaki ilişkiler konusunda denge sağlanmaktadır. Nozick, özellikle saldırmazlık ilkesinin altını çizmiştir. Bireylerin sahip olduğu saldırıdan masun olma hakkını devletler arasındaki saldırmazlık ilkesiyle bağdaştırarak açıklamaktadır (Nozick, 2006, s. 68). Böylece egemen bireyin varlığını güçlendirmesi mümkün olacaktır.

2.1. Nozick’in Devlet Hakkındaki Görüşleri

Nozick, anarko-kapitalist görüşlerin aksine devletin faydalı bir varlık olabileceği savını tamamen reddetmez. Devletin gece bekçisi (night watchmen) olarak varlığını meşru ve gerekli görür. Zira devletin birey haklarını ihlal etmeden var olabileceği hakkında olumlu görüşlere sahiptir (Barnett, 2007, s. 171). Bu çerçevede Nozick’in devlet hakkındaki görüşünü minimal devlet ya da minarkizm savunusu olarak özetlemek mümkündür. Minarkizm,

¹¹ Bu eserlerin listesi için bkz. (The Hundred Most Influential Books Since the War, 1996, s. 17).

“...devletin ahlâken meşru olduğu veya özgürlüklerin korunması için gerekli olduğu sonucuna ulaşan, ancak her türlü devletin değil sadece ve sadece minimal bir devletin (gece bekçisi devlet, sınırlı devlet) meşru olduğunu ileri süren anlayışı” ifade etmektedir (Uslu, 2007, s. 144).

“Nozick’in teorisinde devlet doğal durumdan kademeli olarak doğar.” (Yayla, 2009, s. 209). Düşünüre göre, toplumu oluşturan bireylerin yükümlülükleri sadece diğerlerine zarar vermemek ve onların yaşamlarına karışmamakla sınırlıdır. Yani onlara yardım etmeyi içermez. Ücretsiz eğitim, sağlık ve karşılıksız ekonomik destek birey hakkı değildir. Zira Nozick’e göre eğer hak yoksa yükümlülük de yoktur. Nozick anarşistlere karşı, bireylerin zarar görmeme ve hayatlarına karışılmama haklarının korunmasını sağlayacak gece bekçisi devletin meşruluğunu savunmaktadır. Nozick ilgili eserlerinde sınırlı yetkileri bu bağlamdan fazla olan devletin meşru olmayacağını savunmaktadır (Erdoğan, 2002, s. 101). Buna göre, refah devleti vergi aldığı bireyleri diğerlerine yardım etmeye zorladığı için kişilik haklarını ihlal etmiş olacaktır.

Nozick, minimal devleti, kişilerin kendi ütopyalarını yaşamalarını sağlayacak en iyi yapı olarak sunmaktadır. Buna göre devletin çoğulcu toplum yapısını koruması gerekmektedir. Böylece Nozick’in devlet anlayışının bireyin tercihlerine saygı duyan ve çoğulculuğu gözetten bir anlayış olduğu söylenebilir. Bundan farklı olarak, Nozick toplum çıkarı için birey çıkarının feda edilemez olduğunu savunmaktadır. Yani yazar ahlaki bir hiyerarşi olmadığı sonucuna varmaktadır (Nozick, 2006, s. 67). Ayrıca, devletin meşruluğunu koruması için iki şartı yerine getirmesi gerektiğinin altını çizmektedir: Güç kullanma tekeline sahip olmak ve herkesi koruyormak (Nozick, 2006, s. 158).

Netice itibariyle Nozick’in minimal/minarkist devlet anlayışını savunmakta olduğu söylenebilir. Yani devletin meşruiyeti yalnızca hukuku tesis etme ve vatandaşlarının güvenliğini sağlama görevini yerine getirmesine bağlıdır (Gürpınar, 2016, s. 330).

3. MURRAY N. ROTHBARD

Rothbard 1926’da New York’ta dünyaya gelmiştir. Eğitimini Columbia Üniversitesinde tamamlamış; 1956’da aynı üniversiteden iktisat alanında doktora derecesi almıştır. Rothbard’ın entelektüel gelişiminde Avusturya İktisat Okulu’nun önde gelen temsilcilerinden Ludwig von Mises’in önemli bir yeri vardır. New York üniversitesinde Mises’in verdiği seminerlere aktif olarak katıldığı ve onun fikirlerinden etkilendiği bilinmektedir (Taner, 2009, s. 49-50).

Rothbard akademik yaşamında oldukça üretken bir yazar olarak bilinmektedir. Öyle ki, Mises Institue tarafından yayımlanan bibliyografyası (yalnızca eserlerinin künyeleri) 62 sayfa tutmaktadır. Bu sebeple tam olarak kaç yayını olduğunu tespit etmek bile zahmetli bir uğraştır. Kısaca, 25 yayımlanmış kitabı ve *Freeman, National Review, Libertarian Forum, Journal of Libertarian Studies, Review Of Austrian Economics, Rothbard-Rockwell Report* gibi dergilerde yayınlanan yüzlerce makalesi olduğu belirtilebilir. Bu itibarla Rothbard'ın, 20. yüzyılın en üretken fikir adamlarından biri olduğu söylenebilir.

Farklı zamanlarda hem sağ hem de sol akımlar içinde bulunan yazar, kendini “radikal bir sağcı” olarak tanımlamıştır. Ne var ki, birbirinden farklı politik çevrelerde bulunan Rothbard'ın temel olarak bazı ilkeler çerçevesinde hareket ettiği söylenebilir. Bireycilik, özgürlük ve anti-devletçilik onun ana ilkeleridir. Zira içinde bulunduğu politik grupların anti-devletçi özelliği sürdüğü müddetçe onlarla bir arada olmuştur (Taner, 2009, s. 51-52). Rothbard sağ-sol ayrımının anlamlarını sorgulayan yazılara yer verdiği *Left And Right: A Journal of Liberterian Thought* adında bir de dergi çıkartmıştır.

Rothbard 20. yüzyılın ikinci yarısında revaçta olan ılımlı ve orta yol arayan akımlardan farklı olarak, radikal bir anlayışla sınırları zorlamayı tercih etmiştir. “Kendini devlet karşıtı sağla özdeşleştiren Rothbard, Amerikan sağcı kültürüyle liberteryenizm arasında ince bir çizgide fenomenal bir hareketin öncülüğünü yapar.” (Gürpınar, 2016, s. 252). Bu bağlamda, akademik üretkenliği her alana yansımıştır. Siyasetten ekonomiye, tarihten iktisada uzanan geniş bir alanda çalışmalara imza atmıştır.

Rothbard'ın liberteryen akım içinde de fikirsel değişimleri olmuştur. Üniversite yıllarında Mises'in de etkisiyle klasik liberal fikirleri benimsemiş; daha sonraki yıllarda bireyci anarşizm görüşlerine yatkınlık göstermiştir. Bir başka deyişle, önceleri sınırlı devlet fikrine yatkın olan düşünür, sonraki yıllarda devletin varlığını sorgulayan bir çizgiye evrilmiştir. Bu süreç sonunda Rothbard, anarko-kapitalist bir bakış açısıyla devletin insanlığın karşısındaki en büyük tehlike olduğunu ileri sürmüştür. Keza yazar, 1950'lerde McCarty'ciliğin yaygınlaştığı dönemde ABD'nin en önemli kaygısının komünizm değil devletçilik olduğunu belirtmiştir.

Rothbard ünlü eseri *Özgürlüğün Etiği* (2009) kitabında, sübjektif bir etik anlayışına nazaran, nesnel bir etik anlayışını öne çıkartmaya çalışmaktadır. Bu amaçla mülkiyet hakkını ve bireyi öne çıkartan bir anlayışı savunmuştur. Yazar böylece devletsiz toplum idealinin temellerini ortaya çıkartmaktadır. Devletin ekonomideki rolünü ise üretim-fiyat müdahalesi ve tekelci

imtiyazlar ayrımı yaparak analiz etmektedir (Taner, 2009, s. 55). Bunlardan farklı olarak, devletin varlığına meşruiyet kazandıran güvenlik ve savunma hizmetlerinin piyasada devletten bağımsız olarak giderilebilmesini tartışmaktadır. Bu iddiasını “saldırmazlık” (non-aggression) ve “öz-sahiplik” (self-ownership) ilkelerine dayandırarak güçlendirmektedir. Keza bu ilkeleri felsefi düşüncelerinin temeline yerleştirmiştir ve sosyal teorisinin temel taşları haline getirmiştir (Kuznicki, 2012).

3.1. Rothbard’ın Devlet Hakkındaki Görüşleri

Rothbard liberteryen gelenekte yer alan yaygın devlet kuramlarına eleştirel bakmaktadır. Öncelikle rekabetten masun tutulan tekel durumundaki devlet yapısının pahalı ve kalitesiz bir hizmet sunduğunu söylemektedir. Bu bağlamda alt yapı hizmetlerinin sağlanması adına gerekli görülen devletin aslında toplum için bir hizmetçiden öte bir eşkıya haline gelmesinin altını çizmektedir. Zira devlet kalitesiz ve pahalı sunduğu hizmetleri sağlamak için vergilendirme yapmaktadır. Bu vergilendirme ise gönüllülük esasına göre değil, zor kullanılarak alıkoyulan bir zenginlik yaratmaktadır. Rothbard bunun tersini savunanlara yani verginin gönüllü olarak verildiğini düşünenlere, vergi ödemelerini yapmadıklarında ne olacağına bakmalarını önerir (Rothbard, 2006, s. 62). Ona göre ödenmemesi durumunda cezalandırılacağınız bir para sizden gasp yoluyla alınıyor demektir. Böylece vergi toplamının devleti ayakta tutmak için verilen gönüllü bir faaliyet değil, aksine zorla alınan bir eşkıya faaliyeti olduğunu söylemektedir. Ezcümle, Rothbard’a göre “Devlet (...) özel mülkiyetin yağmalanmasının yasal, düzenli ve sistematik bir kanalını sağla[maktadır].” (Rothbard, 2009a, s. 40).

Yazar, devletin güç kullanımı konusunda tekel durumda olmasına rağmen, bireylerin birbirlerine karşı işlediği suçları engelleyemediğini ifade etmektedir. Zira adaleti sağlama, yargılama faaliyetlerini yürütme ve topluma karşı zararlı bireyleri toplumdan uzaklaştırma göreviyle donatılan devlet, bu görevleri çoğunlukla bireylerin lehine değil, kendi lehine gelişecek şekilde bozmaktadır. Yani devlet tekelleşme ile zenginlik üretmek için bir araç değil, bilakis onu engelleyici bir amaç haline gelmiştir (Rothbard, 2009b, s. 167-180). Franz Oppenheimer’e göre bireylerin zenginleşmesinin iki yolu vardır. Biri, gönüllü olarak yapılan mal ve hizmetlerin mübadelesi yani ticaret ile elde edilen zenginlik; diğeri ise zorla sahip olunan zenginliktir (Rothbard, 2009b, s. 167-180). Rothbard, devletin ikinci yöntemle kendini zenginleştirdiğini iddia etmektedir. Ona göre “yalnızca hükümet [devlet] gelirini baskı ve şiddet yoluyla elde eder. (...) Bu zorla el koymanın adı ise ‘vergilendirme’dir.” (Rothbard,

2006, s. 57). Ayrıca vergilendirme yoluyla bireylerin de zenginleşmesinin önüne geçilmektedir. Güç kullanma tekeline sahip devlet bu yolla bireyler üzerinde iktidarını güçlü bir biçimde kurmaktadır. Dolayısıyla Rothbard'ın devlet hakkında en önemli tespiti, devletin gönüllülüğe değil, zora dayanan bir yapı olmasıdır. Oysa liberteryenizm akımındaki yaygın anlayışa göre devlet, gönüllülük esasına bağlı olarak toplum için bazı hizmetleri yerine getirmektedir ve bireyler de rızasıyla, hizmet sağlaması için devleti finanse etmektedir. Görüldüğü üzere, Rothbard bu klasik liberal devlet anlayışına temelden karşı çıkmaktadır.

Son analizde, Rothbard, liberteryenlerin ortaya koyduğu sınırlı devlet anlayışını kıyasıya eleştirmektedir. Yazar, güç kullanımı ve vergi toplama yetkileriyle donatılmış mekanizmanın asla sınırlarına riayet etmeyeceğini belirtmektedir. Çünkü onu dengeleyecek herhangi somut bir güç bulunmamaktadır. Bu da, onu en kapsamlı suç örgütü haline getirmektedir. Keza Rothbard devletin hukuk, eğitim, alt yapı gibi temel hizmetlerdeki belirleyici rolünün toplumsal iyi konusuna da sirayet etmesini yukardaki sınırlı devlete karşı ürettiği tezlere örnek olarak sunmaktadır. Buna göre ahlak konusunda toplum için iyi olanı belirleyen devletin bunu yapmaya hakkı yoktur. Zira en büyük ahlaksızlıkları üreten mekanizma bizatihi kendisidir (Rothbard, 2009b, s. 180).

SONUÇ

Sonuç kısmında, ilk üç bölümde belirli bir çerçevede görüşleri sunulan düşünürlerin devlet kurumuna yaklaşımlarının bir özet olarak sunarak, aralarındaki farkları ve benzerlikleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Hayek, devlet anlayışının temeline hukuk devleti kavramını yerleştirmiştir. Bireyleri bir başkası tarafından bir şey yapmaya zorlamaya engel olmak amacıyla devlet fikrine sıcak bakan Hayek, devletin belirli kurallar çerçevesinde hareket etmek şartıyla hükümlerlik haklarını kullanabileceğini vurgulamaktadır. Düşünür, bu çerçevenin dışına çıktığı durumda meşruluğunu kaybedecek olan devlet kurumunun ancak iki konuda bireyleri zorlayabileceğini iddia etmektedir: Vergilendirme ve askerlik hizmeti.

Nozick ise Hayek'ten farklı olarak devlet kurumuna daha şüpheli bakmaktadır. Devlete ne kadar alan sağlanırsa, o kadar güçleneceğini ve bireysel özgürlükleri kısıtlayacağını ön gören Nozick, minimal devlet fikrini öne sürmüştür. Bu anlayışa göre gece bekçisi olarak tanımlanabilecek devlet yalnızca yargılama hizmetleri ve güvenlik hizmetleri gibi görevleri yerine getirmekle yükümlü olacaktır. Bir başka ifadeyle, Nozick'in devlet anlayışı minarkist bir anlayışa dayanmaktadır. Buna göre, eğitim ve sağlık gibi konularda devlet hizmet

sağlamayacak; böylece adalet ve gelirin yeniden dağıtılmasında devletin hâkimiyeti mümkün olmayacaktır.

Rothbard ise özgürlükleri kısıtlayacağı gerekçesiyle devletin varlığına doğrudan karşı çıkmaktadır. Hatta, onu büyük bir suç örgütüne benzetmektedir. Zira devlete yetki verildiğinde, tüm faaliyetlerinde bu gücünü arttırmak için hareket edeceğini savunmuştur. Bu sebeple devletin bireysel özgürlükleri giderek daha çok baskı altına alacağını öngörmektedir. Hangi alanda olursa olsun, tekellik sağlanan devletin dengelenemez bir güç olarak pahalı ve kalitesiz hizmetler sunacağını vurgulayan Rothbard, zenginliğin esas olarak -müdahaleden masun piyasada- bireylerin mübadele yoluyla üretebileceğini söylemektedir.

Yukarıdaki paragraflarda görüldüğü üzere, Hayek, Nozick ve Rothbard'ın devlete şüpheyle yaklaşımları bakidir. Ancak Hayek ve Nozick devletin -sınırlı da olsa- varlığına müsaade ederken, Rothbard devletin varlığına doğrudan karşı çıkmaktadır. Bundan farklı olarak, Hayek alt-yapı hizmetlerinin devlet tarafından sağlanması gerektiğini vurgularken, Nozick ve Rothbard bu konuların piyasa tarafından çözülmesi gerektiğine inanmaktadırlar. Bu sebeple Rothbard ve Nozick'in fikirleri piyasanın devlet müdahalesinden bağımsız olarak var olması eğilimine daha yakındır. Hayek ise devlete -sınırlı olarak- piyasayı kontrol edebileceği yetkiler verilmesi görüşünden kaçınmamaktadır.

Bir diğer önemli başlık ise vergi konusudur. Bu konuda üç düşünür farklı pozisyonlar almaktadır. Hayek vergilendirmeyi devletin vazgeçilmez görevi olarak görürken, Nozick ve Rothbard bu konuda oldukça şüpheli bir pozisyonda konumlanmaktadırlar. Hatta Rothbard bu konuyu bir seviye daha üste taşıyarak vergilendirmeyi devletin, bireylerin mallarını gasp etmesi olarak tanımlamaktadır.

Sonuç olarak Hayek, Nozick ve Rothbard'ın devlet kurumuna şüpheli bir şekilde yaklaştıklarını söylemek mümkündür. Bu benzerliğin temel taşı ise devletin kısıtlanmaması durumunda bireysel özgürlükleri törpüleyebilme potansiyeline sahip olduğuna dair olan inançtır. Devletin doğası gereği daha fazla güç için gerekirse bireysel özgürlükleri yok edebilecek devasa bir mekanizma olmasına dair ortak noktalara mukabil, düşünürler, bu mekanizmanın tehdit seviyesi konusunda farklı yorumlar geliştirmişlerdir. Bu sebeple piyasa ekonomisi, vergilendirme ve alt-yapı hizmetleri konusunda bu üç düşünür farklı noktalara temas etmişler ve farklı sonuçlara ulaşmışlardır.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C. ve Şahin, B. (2018). “Sunuş” İçinde Coşkun Can Aktan ve Bican Şahin (Der.), *Liberalizm, Demokrasi ve Sınırlı Devlet*. Ankara: Orion Yayınları.
- Barnett, R. (2007). “Anarşi Nereye? Robert Nozick Devleti Meşrulaştırdı mı?” (çev.: N. Yeşim Erdoğan), *Liberal Düşünce Dergisi*, sayı: 47-48. s. 171-180.
- Barry, N. P. (1986). *On Classical Liberalism And Libertarianism*, Hong Kong: Macmillan.
- Boettke, P. J. (2016). "Sosyalizmin Nemesis'i", *Liberalizmin Kurucu Babaları*. (çev. Bünyamin Aydın), İstanbul: Liberplus Yayınları.
- Borovalı, M. (2006). “Robert Nozick-Anarşi, Devlet ve Ütopya” İçinde Robert Nozick, (2006). *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Davies, S. (2013). “Liberteryenizme Tarihi ve Güncel Açından Kısa bir Bakış”, İçinde Atilla Yayla (Der.) *Hangi Liberalizm*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Ebeling, R. M. (1999). "Friedrich A. Hayek: A Centenary Appreciation". *Freeman: Ideas on Liberty*, Foundation for Economic Education, sayı: 49, s. 28-49.
- Erdoğan, M. (2002). "Robert Nozick'in ardından veya bireylerin hakları vardır" *Liberal Düşünce Dergisi*, sayı 27. s. 99-103.
- Erdoğan, M. (2006). *Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm*. Ankara: Orion Yayınları.
- Gürpınar, D. (2016). *Özgürlüğün İdeolojisi Liberalizm*. İstanbul: Liberplus Yayınları.
- Hayek, F. A. (2009). “Liberalizm”, (çev.: Ünsal Çetin), *Liberal Düşünce Dergisi*, sayı: 55, s. 197-223.
- Hayek, F. A. (2013). *Özgürlüğün Anayasası*, (çev. Yusuf Ziya Çelikkaya), Ankara: BigBang Yayınları.
- Hayek, F. A. (2014). *Kölelik Yolu*, (çev.: Turhan Feyzioğlu ve diğerleri), Ankara: Liberte Yayınları.
- Kocaoğlu, M. (2018). “Liberteryenizm, Yeniden Dağıtım ve Devlet Faaliyetinin Sınırları”, İçinde Coşkun Can Aktan ve Bican Şahin (Der.), *Liberalizm, Demokrasi ve Sınırlı Devlet*. Ankara: Orion Yayınları.
- Kuznicki, J. (2012). “Self-Ownership in The Ethics of Liberty”, 15.10.2019 tarihinde <https://www.libertarianism.org/blog/self-ownership-ethics-liberty> erişildi.
- Nozick, R. (2006). *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, (çev.: Alişan Oktay), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, A. (2018). “Hayek, Liberalizm ve Demokrasi”, İçinde Coşkun Can Aktan ve Bican Şahin (Der.), *Liberalizm, Demokrasi ve Sınırlı Devlet*. Ankara: Orion Yayınları.
- Palmer, T. (2016). “Liberteryen Düşüncenin Tarihi ve Yapısı”, İçinde Tom Palmer (der), *Neden Özgürlük*. (çev.: Medeni Sungur), Ankara: Orion Yayınları.
- Rothbard, M. N. (2006). *For a New Liberty The Libertarian Manifesto*, Alabama: Ludwig von Mises Institute.
- Rothbard, M. N. (2009a), *Eşitlikçilik: Doğaya Karşı İnsan*, (çev.: Mustafa Acar), Ankara: Liberte Yayınları.

- Rothbard, M. N. (2009b). *Özgürlüğün Etiği*, (çev.: Recep Tapramaz), Ankara: Liberte Yayınları.
- Sallas, R. (2010). “Friedrich Von Hayek: Liberalizmin Lideri ve Üstadı”, (çev.: Can Madenci), *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, sayı: 18, s.103-108.
- Taner, A. (2009). *Liberteryen Gelenekte Murray N. Rothbard ve Siyaset Felsefesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Thatcher, M. (t.y.). <https://www.margareththatcher.org/document/106689>. 10.03.2019 tarihinde erişildi.
- The Hundred Most Influential Books Since the War (1996). *Bulletin of the American Academy of Arts and Sciences*. 49(8), s. 12-18.
- Uslu, C. (2007). “Robert Nozick: Anarko-Kapitalizme Karşı Minarkizm”, *Liberal Düşünce Dergisi*, sayı: 47-48, s. 143-169.
- Yaman, S. (2018) “Devlet Kurumlarına Anarko-Kapitalist bir Alternatif”, İçinde Coşkun Can Aktan ve Bican Şahin (Der.), *Liberalizm, Demokrasi ve Sınırlı Devlet*. Ankara: Orion Yayınları.
- Yaralı-Akkaya, A. (2010). “Liberalizmin Sınırlı Devlet Teorisine Çağdaş Bir Bakış: Robert Nozick ve Minimal Devlet” İçinde Hilal Onur İnce Günümüzde Yeni Siyasal Yaklaşımlar Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Yayla, A. (2009). *Liberalizm*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Yılmaz, İ. (2010). “Friedrich August von Hayek”, İçinde Çetin Veysal (Der.) *1900'den Günümüze Büyük Düşünürler (İkinci Cilt)*. İstanbul: Etik Yayınları.

MAKALE / ARTICLE:

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KİŞİLERARASI İLETİŞİMİNDE SOSYAL MEDYANIN YERİ VE ÖNEMİ*

THE SIGNIFICANCE OF SOCIAL MEDIA IN THE INTERPERSONAL COMMUNICATION OF GRADUATE STUDENTS

Mehmet SUIÇMEZ**, Mehmet ÖZDEMİR***

ÖZET

Teknolojinin gelişmesi, kişilerarası iletişimin şeklini de değiştirmiştir. Günümüzde kişilerarası iletişimde yüz yüze iletişimin hala öncelikli bir iletişim biçimi olduğu düşünülmektedir. Ancak kişiler birbirleriyle iletişimlerini eskiye oranla bugün daha çok sosyal ağlar üzerinden gerçekleştirmektedirler. Sosyal ağlar sayesinde kişiler mesajlaşma, fotoğraf ve yazı paylaşma, gündemi takip etme, bilgiye erişme gibi birçok şeyi yapabilmektedirler. Her geçen gün kullanıcı sayısı artan sosyal medya özellikle gençlerin ilgisini çekmektedir. Bu çalışmada kişilerarası iletişimde sosyal medyanın önemi belirtilerek Ankara ilinde öğrenim gören üniversite öğrencileri ile Sinop ilinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin sosyal medyayı kişilerarası iletişimlerinde ne amaçla kullandıkları anket yöntemiyle karşılaştırarak elde edilen bulgular ile gençlerin sosyal medya kullanım alışkanlıkları ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kişilerarası iletişim, gençlik, internet, sosyal medya.

* Bu çalışma, 2-3 Mayıs 2019 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilen 6. Uluslararası İletişim Günleri Dijital Dönüşüm Sempozyumunda sözlü bildiri olarak sunulmuştur. Etik Kurul Onayına İhtiyaç Duyulmamıştır. Bu makalede "Araştırma ve Yayın Etiğine" uyulmuştur.

** İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü Doktora Öğrencisi. E-posta: suicmehmet@gmail.com, ORCID Number: 0000-0001-7909-0704

*** İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü Doktora Öğrencisi. E- posta: mehmet255@gmail.com, ORCID Number: 0000-0002-9213-1926

ABSTRACT

The advance of the technology has had a huge impact on the way the interpersonal communication is being conducted. Yet, communication has lately become a phenomenon of social networking. With social networking, people are now able to enjoy instant messaging, share their fotos and writings, keep up with the latest news, and access information globally. Both the internet and social media have become indispensable aspects of the daily life. The youth is growing increasingly attracted to social media, adding up to the total number of its users. The present study relies on a recent survey conducted both in Ankara and Sinop to compare graduate students in both cities with respect to their tendencies in using social media. The statistical outcome of the survey has been interpreted to point out to various ways in which the youth has been making use of social media.

Key Words: Interpersonal communication, the youth, the internet, social media

GİRİŞ

İletişim kelimesi Latince’de bölüşmek anlamına gelen communis kelimesinden türemiştir.

Birbirlerine ortamlarındaki nesnelere, olaylar, olgularla ilgili değişimleri haber veren, bunlara ilişkin bilgileri birbirine aktaran, aynı olgular, nesnelere, sorunlar karşısında benzer yaşam deneyimlerinden kaynaklanan, benzer duygular taşıyıp bunları birbirine ifade eden insanların oluşturduğu topluluk ya da toplum yaşamı içinde gerçekleştirilen tutum, yargı, düşünce ve duygu bildirimlerine iletişim diyoruz. (Oskay, 2016: 23).

Dijital temelli kitle iletişim araçları devreye girmeden önce kişilerarası iletişim denildiğinde akla ilk olarak yüz yüze iletişim gelmekteydi. Ancak günümüzde gelişen teknolojiyle birlikte kişinin kendini ifade etmesi, çevresindeki insanlarla iletişim kurması daha çok cep telefonu ve sosyal medya gibi araçlarla yapılmaktadır. Bu da kişilerarası iletişimin biçimini ve sınırlarını bir hayli değiştirmiştir.

Özellikle 1990 sonrası doğmuş olan yeni kuşak, büyük ölçüde bilgisayar ekranlarıyla örülmüş bir ağın içerisinde yaşamaktadır. Bu dijital dünya, onların kişilerarası iletişiminden yeme-içme alışkanlıklarına ve ödev yapma biçimlerine kadar farklılıklar getirmiştir. Dijital yerliler olarak da adlandırılan bu kuşağın çoğunlukla da içerisinde yer aldığı sosyal gerçeklikten kopuk, sanal bazlı bir gerçekliğin içerisinde kapandığı gözlenmektedir.

Kendisini, teknolojinin iletişim yüzü olan sosyal medyayla ifade eden gençlik, içerisinde fiziksel olarak yer aldığı ortamlarda iletişim kurmak yerine telefon veya bilgisayarın tuşlarına basarak gerçekliği tartışılan sonsuz ve sınırsız özgürlüğün etrafında sörf yaparak iletişim kurmayı tercih etmektedir. Bu bağlamda karmaşıklaşan dünyada iletişim kurma yöntemleri de farklı bir mecraaya sürüklenmektedir. Teknolojinin her alana sızdığı dünyada gençler de

kişilerarası iletişimleri başta olmak üzere dünyayı anlama ve kavrama çabalarını sosyal medya aracılığıyla gerçekleştirmektedirler.

Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin kişilerarası iletişimde sosyal medyanın yeri ve önemi araştırılarak gençlerin iletişimlerinde sosyal medyayı kullanma sıklığı, zamanı ve hangi amaçlarla kullandıkları ölçülmeye çalışılmıştır. Kişilerarası iletişimde sosyal medyanın etkisi açıklanarak çalışma kapsamında büyükşehir olan ve daha kentsel özelliklere sahip olan Ankara'da öğrenim gören üniversite öğrencileri ile daha küçük bir şehir olan ve kırsal özelliklere sahip olan Sinop'ta öğrenim gören üniversite öğrencilerinin sosyal medya tutumlarını ve bu tutumların kişilerarası etkileşimdeki rolü karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgular hem nitel hem de nicel veriler şeklinde sunulmuştur.

Çalışmanın hazırlık aşamasında ayrıntılı bir literatür taraması yapılarak benzer çalışmalar için uygulanmış ölçekler değerlendirilmiştir. Yapılan bu değerlendirmeler sonucunda çalışmanın amaçlarına uygun özgün bir ölçeklendirme geliştirilmiş ve soru formu da yine özgün bir biçimde tasarlanmıştır. Alan çalışması sonrasında elde edilen bulgular SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) istatistik paket programına aktarılarak Frekans, cross, t-test başta olmak üzere gerekli tüm analizler yapılmıştır. Bu bulgular değerlendirilirken temel amaç olan üniversite öğrencilerinin kişilerarası iletişimde sosyal medyanın etkisinin ölçülmesine çalışılmış ve elde edilen tüm bulgular Ankara ve Sinop illeri kapsamında karşılaştırmalı olarak incelenerek oluşturulan hipotezler sınanmıştır.

1. SÖZEL İLETİŞİMİN ÖNEMİ

İnsan toplumsal bir varlık olmanın gereği olarak bir başka insanla iletişim kurmak istemektedir. Kurduğu ilişkilerde düşüncelerine, duygularına, kültürüne yakınlık gibi şeyler de aramaktadırlar. Kendi iç dünyasına temas eden kişilerle daha sıcak ve samimi ilişkiler yürütmektedir. Bu sıcaklık gerçekleşmezse ilişki başlamadan bitebilmektedir. Böylece insanlararası mesafe artmakta ve insanlar birbirlerinden uzaklaşıp yalnızlaşmaktadırlar.

İnsan kendini ve dışını tanımaya başladığında, ilk ve en yoğun ilişkide bulunduğu çevre kişilerarası olandır. Çeşitli örgütlü yer ve zamanda iki kişi arasında olan ilişki ve bu ilişkinin olmasını sağlayan iletişim kişilerarası iletişimdir (Erdoğan, 2002: 175).

İletişimi güçlü kişilerin yaşam pratiklerini aktif biçimde gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu kişiler iyi iletişim kurma becerileri sayesinde toplumda işlerini kolaylıkla yürütebilmektedirler. İnsanlar kendilerine yakın buldukları kişilerin sorunlarına, isteklerine

abuk cevap verebilmektedirler. İletişim becerileri gelişmiş bireyler, toplumsal yaşam içerisinde başkalarıyla daha kolay temas kurabildikleri için onların deneyimlerinden, bilgi ve becerilerinden faydalanabilmektedirler.

Kişilerarası ilişkilerin doğası gereği, karşılıklı olarak geliştirilen ilgi, samimiyet ve güven duygusu kişilerarası iletişimin önemini vurgulamaktadır. İletişimsizlik duyarsızlaşmış/yalnızlık duygusu içinde olan bir kişilik ve kimlik yaratırken, samimi ilişkiler ise sosyal ve toplumla bütünleşmiş bir kişiliğe dönüşmektedir (zodaşık, 2013: 30).

Kişilerarası iletişimde kullanılan araçlardan en önemlisi dildir. Sözlü iletişimin verimli gerçekleşmesi için dilimizi etkin kullanmamız gerekmektedir. Kişiler birbirlerine mesajlarını sözcükler yoluyla iletmektedir. Bu nedenle iletişim sırasında seçilen sözcüklerin, ses tonunun önemi büyüktür. Kelime hazinesinin genişliği, kurulan iletişimin sağlıklı bir Şekilde ilerlemesinde etkilidir. Kişi, karşısındaki kişiyi dinlerken kurduğu cümlelerden anlamlar çıkararak tepkiler vermektedir. Konuşulan konunun içeriği de iletişimi kuran kişilerin ilgi alanına uygun olmalıdır.

Etkin dinleme, iyi konuşmak kadar önemlidir. Konuşmanın bir mesaj içermesi yani bir amacının olması gerekmektedir. İyi bir konuşmacı olmak için kitap okumak, gündemi takip etmek, eleştirel bir bakış açısına, merak duygusuna sahip olunmalıdır. Konuşmacının kelime hazinesinin genişliği dinleyiciye keyif verir ve dikkat çeker. Konuşmanın uzunluğu iyi ayarlanmalı ve dinleyicilerin tepkilerine göre içerik konuşma esnasında düzenlenmelidir (Serttaş Ertike, 2012: 15).

2. BEDEN DİLİ

Kişilerarası iletişimin yapılabilmesi için sadece sözcüklerden yararlanılmamaktadır. Karşılaştığımız kişinin fiziksel görünümü iletişime geçmeden önce bize az çok o kişiyle ilgili bilgi vermektedir. Kişinin beden dili, giyimi, kuracağımız kişilerarası iletişimde olumlu veya olumsuz bir tutum sergilememize yol açmaktadır. Mimikler, samimi ve samimiyetsiz tavırlar kişilerarasındaki yakınlık düzeyini de belirlemektedir.

Kişilerarası iletişimde ses tonu, araya konan mesafe, giyim kuşam özellikleri, vücudun duruşu vb. gibi sözsüz iletişim ögeleri ilişkilerin nasıl anlaşılması gerektiğini belirler. (Zillioğlu, 1996: 181).

İster kitle iletişiminde olsun, isterse kişilerarası iletişimde olsun görsellik çok önemli bir yer işgal etmektedir. İnsanlar diğer bireylerle karşılaştıklarında sözel iletişimden önce beden yoluyla sözsüz iletişime geçerler. (Işık, 2004: 24).

Sözlü kültürden yazılı kültüre, yazılı kültürden elektronik kültüre doğru zaman içindeki geçiş elbette medyanın kullanım biçimlerini de değiştirmiştir ve giderek değiştirmektedir. Önceleri düşünceler sözlü iletişim dışında beden hareketleri ile desteklenerek ifade edilirken oluşan yeni kültürde, sözler yazıyla, beden dili ise dijital ortamlarda bırakılan sembollerle ifade edilmektedir. Dolayısıyla mimik ve vücut hareketleriyle ifade edilebilecek bir kavram sosyal medya ortamında ancak okuyucunun hayal gücü çerçevesinde kendine bir karşılık bulabilmektedir.

3. İLETİŞİMİN BİÇİMİNİ DEĞİŞTİREN TEKNOLOJİ OLARAK İNTERNET

Teknolojinin gelişmesiyle kişilerarası iletişim internete taşınmıştır. Kişiler birbirleriyle iletişim kurarken yüz yüze iletişim, telefon gibi geleneksel yöntemleri kullanmalarının yanı sıra sosyal ağlar üzerinden iletişime geçebilmektedir. Teknolojinin olanaklarından yararlanan insanoğlu aynı ortamda bulunmadığı kişilerle internet vasıtasıyla iletişim kurarak yalnızlığını gidermeye çalışmaktadır.

İnternetin geniş halk kitleleriyle buluşmasıyla birlikte uzaktaki arkadaşımızla hızlı bir şekilde iletişime geçebiliyoruz. İnternette yazarak iletişim kurduğumuz kişiyle bilgisayarın kamerası sayesinde görüntülü iletişim de kurabiliyoruz. Böylece sosyal medya vasıtasıyla aynı ortamda bulunmayan iki kişi çift yönlü iletişim kurarak birbirlerine duygularını, düşüncelerini aktarabilmektedir. İnternet sayesinde daha önce hiç yan yana gelmediğimiz bir kişiyle de rahatlıkla iletişime geçerek arkadaşlık kurulabilmektedir.

İletişim teknolojileri tarihinde ilk kez internet aracılığıyla bireyler, iletişimde bulunduğu ötekini biyolojik ve toplumsal varlığını, sesini, görüntüsünü, cinsiyetini, kısaca bireysel tarihini dikkate almaksızın iletişimde bulunabilmektedirler. İletişim kurgulanmış kimlikler aracılığıyla yapılı hale gelmiştir (Timisi, 2003: 172).

ChristineBorgman dijital teknolojilerin iletişim alanında meydana getirdikleri değişimi ve bu değişimin etkilerini şu şekilde sıralamıştır (Öztürk, 2013: 17):

- Yeni medya, geleneksel iletişim biçimlerine oranla çok daha fazla insanla sık sık iletişime geçmeyi mümkün kılmıştır.
- Yeni medya ucuz bir biçimde iletişim kurma imkânı tanınmasının yanı sıra sağladığı iletişimin hacmi ve büyüklüğü de geleneksel medyaya oranla daha fazladır.
- Yeni medya ile belgelerin kullanımı ve dağıtımını yeni formatlarla mümkün olmaktadır.

- Yeni medyada e-posta, çevrimiçi tartışma ve sunumlar gibi yeni iletişim uygulamalarının kullanımı mümkündür.
- Yeni medya ortamında, resmi ve resmi olmayan iletişim biçimi sayısı artmaktadır.

4. İLETİŞİMDE YENİ ADRES: SOSYAL MEDYA

Sosyal medya gençlerin cazibe merkezlerinin başında gelmektedir. Gençler boş vakitlerinde eğlence ve bilgi edinmek amaçlı sosyal medyayı kullanmaktadır. Sosyalleşmek için gençler farklı mekânlarda eğlenmek yerine sanal ortamlarda daha önce tanıdığı ya da tanımadığı kişilerle sınırsız özgürlüğün rahatlığıyla sohbet etmektedir. Bu ortamlarda gençler yalnızlığın sıkıcılığından kurtularak merak dürtüsüyle bir sanal siteden başka bir sanal siteye geçerek bilgiye ulaşmanın kolaylığıyla uzak ve yakın çevrelerindeki olup bitenlerden haberdar olmaktadır. Bu derinlikten uzak yüzeysel bilgileriyle yaşamı kapsamlı bir şekilde yorumlamaya çalıştıklarını düşünmektedirler.

Sanal ortamda sosyalleşme adına yapılan etkinliklerin bireylerin sosyalleşmelerine çok fazla katkısı bulunmasa da var olan sosyal ilişkilerini sanal ortama taşıyarak sosyal bir varlık olma ihtiyacını karşılayabilmektedir. Bu bağlamda yüz yüze iletişimin yerini bu ağlar almıştır. Yani aslında bireyler normalde ne yapıyorlarsa yine aynı şeyleri yapmaktadır. Ne ki bir farkla; sanal uzamda ve sanal araçlarla. Söz gelimi, sohbet etmek için yüz yüze iletişimi değil anlık ileti uygulamasını seçmektedir. Okey oynamaya kahvehaneye değil bilgisayarın başına geçmektedir... (Toprak, Binark, Yıldırım, Aygül, Börekçi ve Çomu, 2009: 159'dan akt. Babacan, 2017: 86).

Gençler beğenilme arzularını da sosyal medya üzerinden sağlamaktadırlar. Facebook, instagram gibi sosyal ağlardan paylaştıkları fotoğraflar gençliğin beğenilme isteğini yansıtmaktadır. Ne kadar çok beğeni alırlarsa tanınırlıklarının o denli arttığını düşünmektedirler. Gençlerin çevrelerinde iyi mekânlarda gezen, çok arkadaşı olan biriymiş gibi algı yaratılarak kişiye önemlilik hissi verilmektedir. Hatta paylaşılan fotoğraf ve yazılara alınan beğeni sayısının çokluğu ve azlığı kişi için sorun teşkil edebilmekte, çoğu zaman ruh sağlığını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Yalnızlaşma, depresyon, narsistik yönelimler bu tür olumsuzların başında gelmektedir.

İnönü Üniversitesi Sosyoloji Bölüm Başkanı, Doç. Dr. Vehbi Bayhan, konuyla ilgili yaptığı araştırmaların sonucuna göre; sosyal medyanın 'narsizm'i körüklediğini belirterek sosyal medyanın günümüzde, Narkissos'un yansımını gördüğü gölün yerini aldığı bu bağlamda kişilerin, telefon kameralarıyla sürekli 'selfie' çekerek sosyal medyada yayınlamalarının da narsist ruh durumunun bir göstergesi olduğunu bu nedenle de sosyal medyada yayınladıkları fotoğraf ya da görüşlerinin takipçileri

tarafından 'like'lanmasının narsist birey için çok önemli olduğunu belirterek narsist kişiliklerin zaman içinde bireysel ve toplumsal psikolojide yaratacağı sorunlara dikkat çekmeye çalışmaktadır (Işıklar, 2017: 177).

Gençler yakın çevrelerinden ve dünyada olup bitenlerden haberdar olmanın yanı sıra eğlenme, arkadaş edinme ve toplumsal baskıdan kurtulup rahatlamak için de sosyal medyayı kullanmaktadır. Sanal ortam üzerinden gençler, yeni kişilerle mesajlaşmak için sosyal medyanın sunduğu fırsatlardan yararlanmaktadır. Sosyal medya sitelerinde paylaşılan fotoğraflarla toplumda kabul görmek isteyen birey bir imaj oluşturmak istemektedir. Ayrıca gençler, var olan ilişkilerini korumak için de yine interneti tercih etmektedirler.

Üniversiteli gençler sosyal medyadan dersleri için araştırmalar yaparak ödevlerini de hazırlamaktadır. Kütüphaneye gitmek yerine çeşitli konularda fikir edinmek için sosyal medyadan yararlanmaya yönelirler. Gençler sosyal medyada sadece sohbet etmek değil duygusal arkadaşlık ilişkileri kurmak için de gezinmektedirler. Sevgililer günü, doğum günü gibi özel günlerde yaptıkları etkinlikleri de paylaşım alanına taşıyarak aldıkları beğeni oranıyla kişisel tatmin yaşamaya çalışmaktadırlar.

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada aşağıda belirtilen hipotezlerin anlamlı olup olmadığına cevap aranmıştır:

- Üniversite öğrencilerinin öğrenim görülen iller ile internete olan bağlılıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark vardır (Hipotez 1, H_1).
- Üniversite öğrencilerinin öğrenim görülen iller ile internetin güvenilir olması algıları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark vardır (Hipotez 2, H_2).
- Üniversite öğrencilerinin öğrenim görülen iller ile internete olan kaygıları arasında istatistiksel olarak anlamlı fark vardır (Hipotez 3, H_3).
- Üniversite öğrencilerinin öğrenim görülen iller ile internetten duyulan tatminleri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark vardır (Hipotez 4, H_4).

6. AMAÇ VE YÖNTEM

Bu araştırma üniversite öğrencilerinin kişilerarası iletişimde sosyal medyanın etkisini ölçmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Kişilerarası iletişimde sosyal medyanın rolü ayrıntılı bir biçimde incelenirken belli faktörlerin kişilerarası iletişim üzerinde ne derece etkili olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bir diğer amacı ise Ankara ilinde öğrenim gören üniversite öğrencileri ile Sinop ilinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin sosyal medya

tutumlarını ve bu tutumların kişilerarası etkileşimdeki rolünü karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktadır. Bu bağlamda seçilen illerden Ankara'nın metropol kentleri, Sinop ilinin de taşra kentleri temsil edeceği öngörülmüştür. Çalışma kapsamında Ankara'da 100, Sinop'ta 100 olmak üzere toplam 200 üniversite öğrencisi ile görüşülmüştür. Ankara ilinde yapılan anketlerden 13'ü, Sinop ilinde yapılan anketlerden de 13'ü güvenilirlik testini geçemediği için değerlendirme kapsamından çıkarılmış, toplamda 87 anket formu Ankara'da ve 87 anket formu da Sinop'ta olmak üzere toplam 174 anket formu değerlendirme kapsamına alınmıştır.

Güvenirlilik Analizi

Güvenirlilik analizi; daha önceden belirlenmiş bir ölçek türüne göre hazırlanmış ankete verilen yanıtların tutarlılığını ölçmektedir. Bu analiz, soruların birbirleri ile yakınlıklarının derecesini ortaya koymak için yapılmaktadır. Bu analizi yaparken incelenmesi gereken önemli noktalardan birisi Cronbach's Alpha (güvenirlilik katsayısı) değeridir. Bu değer;

$0.00 < a < 0.40$ ise ölçek güvenilir değil

$0.40 < a < 0.60$ ise ölçek düşük güvenilirlikte

$0.60 < a < 0.80$ ise ölçek oldukça güvenilir

$0.80 < a < 1.00$ ise ölçek yüksek güvenilirlikte

şeklinde yorumlanabilir.

Yapılan güvenirlilik analizinde güvenirlilik katsayısı (Cronbach's Alpha değeri) 0.911 olarak çıkmıştır. Dolayısıyla çalışma için verilerin oldukça güvenilir olduğundan söz edilebilmektedir.

Anketler yüz yüze görüşme tekniği ile uygulanmıştır. Böylece sayısal verilere ulaşma gerekliliğinin ve çalışmanın öneminin görüşme yapılan kişilerce doğru algılanarak ankette yer alan soruların yanıtsız bırakılmaması amaçlanmıştır. Anket tekniğiyle elde edilen verilerin analizi ise SPSS aracılığıyla yapılmıştır.

7. BULGULAR

Aşağıdaki çalışmanın varsayımları doğrultusunda elde edilen bulgular gösterilmiştir.

7.1. Hipotez Testlerine İlişkin Bulgular

Tablo 1: İllere Göre İnternete olan bağılıklarına yönelik t-testi bulgusu

	Varyans eşitliği testi (Levene's)		t-test (anlam eşitliği)				
	F	Sig.	T	Df	Sig. (2-tailed)	Ortalama farkı	Standart hata farkı
BAĞLILIK	2,146	,145	2,710	172	,007	,30180	,11135
			2,717	166,561	,007	,30180	,11109

	<i>İl</i>	Mean (Ortalama)
BAĞLILIK	Sinop	3,0942
	Ankara	2,7924

Tablo 1 incelendiğinde il değişkenine göre öğrencilerin internet bağımlılığına ilişkin tutum düzeylerinin farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için bağımsız örneklem t-test yapılmış olup yaşanan ile göre öğrencilerin internet bağılılığı düzeylerinin anlamlı bir fark gösterdiği tespit edilmiştir ($p < 0.05$ olduğundan H1 hipotezi kabul edilmiştir.). Yapılan t-test sonucunda Sinop ilinde öğrenim gören öğrencilerin internet bağılılık düzeyinin Ankara ilinde öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ortalama değerlerin yer aldığı tabloda bağılılık ile ilgili sorulara verilen cevapların ortalamalarının iller arasında farklılık gösterdiği ve Sinop ilinde öğrenim gören öğrencilerin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 2: İllere göre internetin güvenilir olması algısına yönelik t-testi bulgusu

	Varyans eşitliği testi (Levene's)		t-test (anlam eşitliği)				
	F	Sig.	T	Df	Sig. (2-tailed)	Ortalama farkı	Standart hata farkı
GÜVEN	5,670	,018	1,795	172	,074	,14466	,08057
			1,802	159,716	,074	,14466	,08030

	<i>İl</i>	Mean (Ortalama)
GÜVEN	Sinop	2,9048
	Ankara	2,7602

Tablo 2 incelendiğinde il değişkenine göre öğrencilerin internetin gerçekliği ile ilgili tutum düzeylerinin farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için bağımsız örneklem t-test yapılmış olup yaşanan ile göre öğrencilerin internetin gerçekliği ile ilgili tutum düzeyinin

anamlı bir fark göstermediği tespit edilmiştir ($p > 0,05$ olduğundan H2 hipotezi reddedilmiştir).

Tablo 3: İllere göre internetten duyulan kaygıya yönelik t-testi bulgusu

	Varyans eşitliği testi (Levene's)		t-test (anlam eşitliği)				
	F	Sig.	T	Df	Sig. (2-tailed)	Ortalama farkı	Standart hata farkı
KAYGI	5,991	,015	2,768	169	,006	,31700	,11451
			2,793	159,611	,006	,31700	,11351

	İl	Mean (Ortalama)
KAYGI	Sinop	2,6423
	Ankara	2,3253

Tablo 3 incelendiğinde il değişkenine göre öğrencilerin internetten duyulan kaygı düzeyine ilişkin tutum düzeylerinin farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için bağımsız örneklem t-test yapılmış olup yaşanan ile göre öğrencilerin internetten duyulan kaygı düzeyinin anlamlı bir fark gösterdiği tespit edilmiştir. ($p < 0,05$ olduğundan H3 hipotezi kabul edilmiştir.). Yapılan t-test sonucunda, Sinop ilinde öğrenim gören öğrencilerin internetten duyulan kaygı düzeyinin Ankara ilinde öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Kaygı puan ortalama değerlerinin de birbirlerine yakın düzeyde oldukları görülmektedir.

Tablo 4: İllere göre internetten duyulan tatmine yönelik t-testi bulgusu

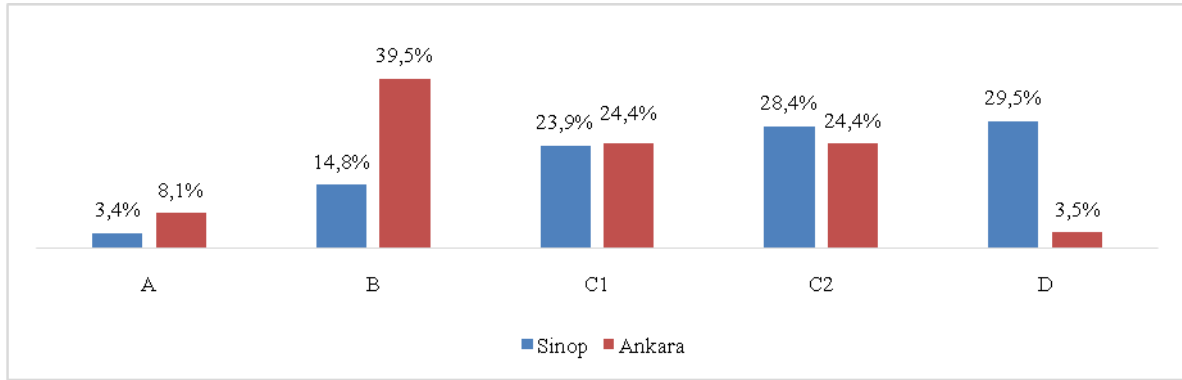
	Varyans eşitliği testi (Levene's)		t-test (anlam eşitliği)				
	F	Sig.	T	df	Sig. (2-tailed)	Ortalama farkı	Standart hata farkı
TATMİN	,476	,491	,755	172	,451	,10119	,13401
			,756	170,978	,451	,10119	,13385

	İl	Mean (Ortalama)
TATMİN	Sinop	2,9972
	Ankara	2,8960

Tablo 4 incelendiğinde il değişkenine göre öğrencilerin internetten duyulan tatmin ile ilgili tutum düzeylerinin farklılık gösterip göstermediğini tespit etmek için bağımsız örneklem t-test yapılmış olup yaşanan ile göre öğrencilerin internetten duyulan tatmin ile ilgili tutum düzeyinin anlamlı bir fark göstermediği tespit edilmiştir ($p > 0,05$ olduğundan H4 hipotezi reddedilmiştir).

İller arasında anlamlı bir fark olmadığı yönünde geliştirilen hipotezler incelendiğinde internete duyulan güven ve internetten duyulan tatmin ile iller arasında anlamlı bir fark olmadığı görülürken internete olan bağlılık ve internetten duyulan kaygı ile iller arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Buna göre; Sinop ilinde öğrenim gören öğrencilerin internete olan bağlılığının ve internetten duydukları kaygı düzeyinin Ankara ilinde öğrenim gören öğrencilere kıyasla daha yüksek olduğu görülmektedir.

7.2. Demografi ve Genel Bilgiler

Grafik 1: Sosyo-Ekonomik Statü (SES)

Çalışmaya katılanların sosyo-ekonomik yapısı incelendiğinde Sinop ilinde öğrenim gören öğrencilerin Ankara'ya nazaran göreceli olarak daha düşük profilde seyrettikleri görülmektedir. Ankara'da A ve B grubunda (üst gelir grubu) yer alan öğrenciler yoğunlukta iken Sinop'ta C2 ve D grubu (alt gelir grubu) öğrenciler yoğunluktadır. C1 (orta gelir grubu) grubundaki öğrencilerin dağılımları her iki ilde de birbirine yakın seyretmektedir.

Sosyo-ekonomik Statü ve İnternet Kullanım Alışkanlıkları

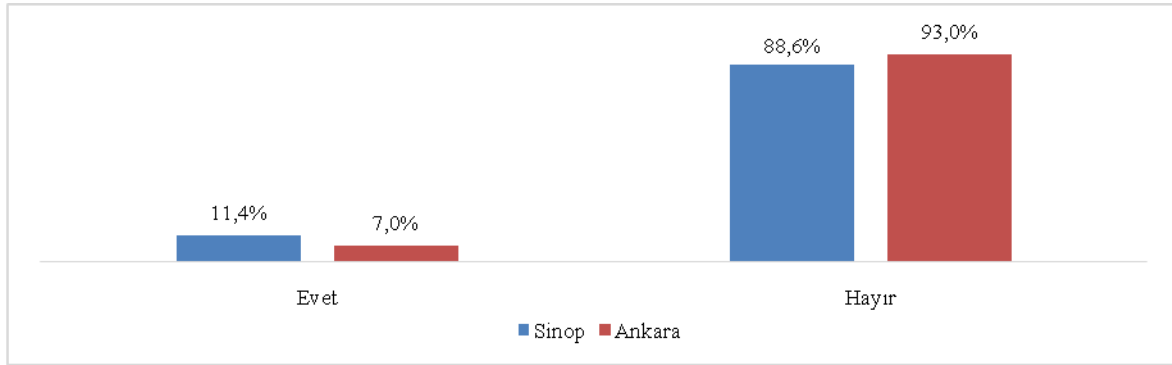
Çalışmaya katılan tüm üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik statüsüne göre internet kullanım alışkanlıkları karşılaştırılmış elde edilen bulgulara aşağıdaki tablolarda yer verilmiştir.

Tablo 5: Sosyal medya araçlarını kullanma sıklıkları

	SES					Toplam
	A	B	C1	C2	D	
Hergün	6,1%	27,6%	23,9%	26,4%	16,0%	100,0%
Haftada birkaç kez		16,7%	16,7%	33,3%	33,3%	100,0%
Haftada 1 kez			100,0%			100,0%
Ayda birkaç kez					100,0%	100,0%
Ayda 1 ve daha seyrek		33,3%	33,3%	33,3%		100,0%
Toplam	5,7%	27,0%	24,1%	26,4%	16,7%	100,0%

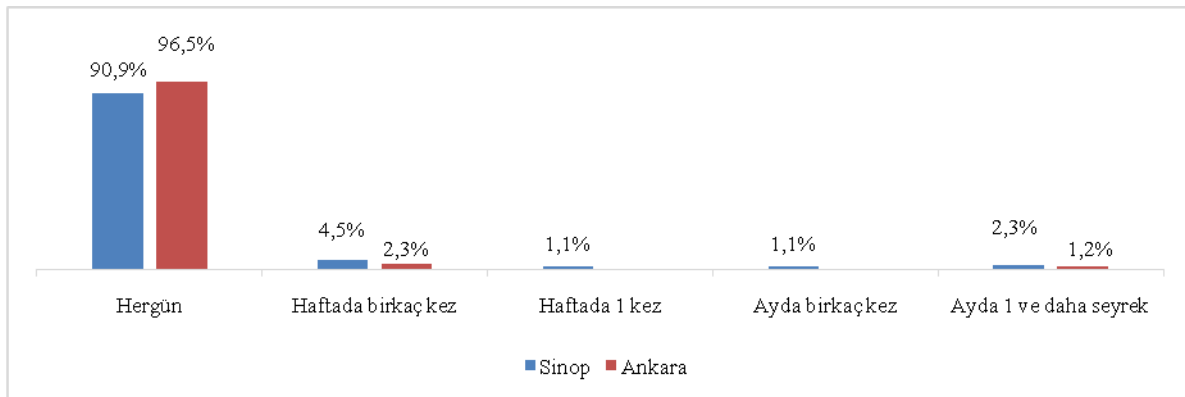
	SES					Toplam
	A	B	C1	C2	D	
1 saatten az	3,1%	25,0%	18,8%	34,4%	18,8%	100,0%
1-3 saat	7,8%	27,3%	28,6%	24,7%	11,7%	100,0%
4-6 saat	6,8%	29,5%	25,0%	18,2%	20,5%	100,0%
7-8 saat		22,2%	11,1%	44,4%	22,2%	100,0%
9 saat ve üzeri		25,0%	16,7%	33,3%	25,0%	100,0%
Toplam	5,7%	27,0%	24,1%	26,4%	16,7%	100,0%

Her iki tablo incelendiğinde orta gelir grubundaki öğrencilerin sosyal medya kullanım sıklıklarının alt ve üst gelire göre daha yoğun olduğu görülmektedir.

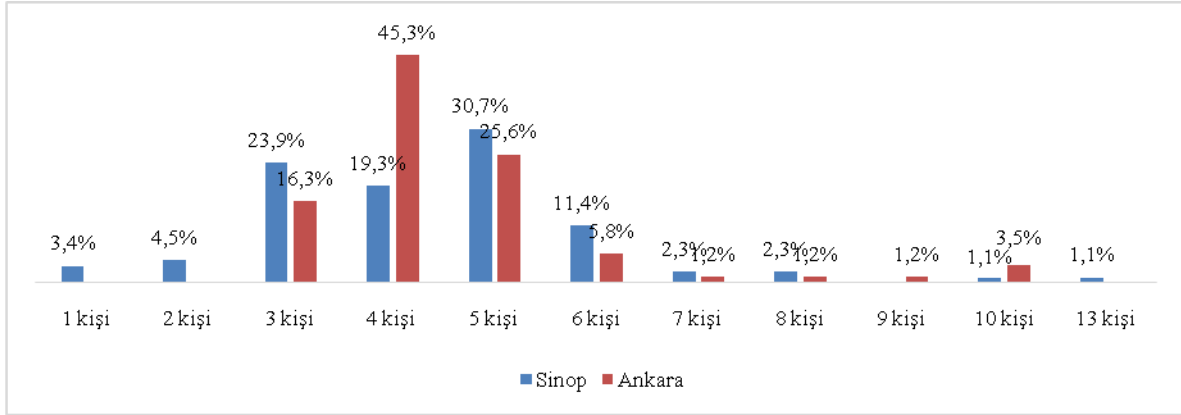
Grafik 2: Okul Dışındaki Zamanın Kullanımı

Okul dışında herhangi bir işte çalıştığını söyleyenlerin oranı her iki ilde de birbirine yakın değerlerde seyrediyor olsa da Sinop'ta okul dışı çalışma oranının nisbi olarak az da olsa yüksek olması sosyo ekonomik statü ile açıklanabilmektedir.

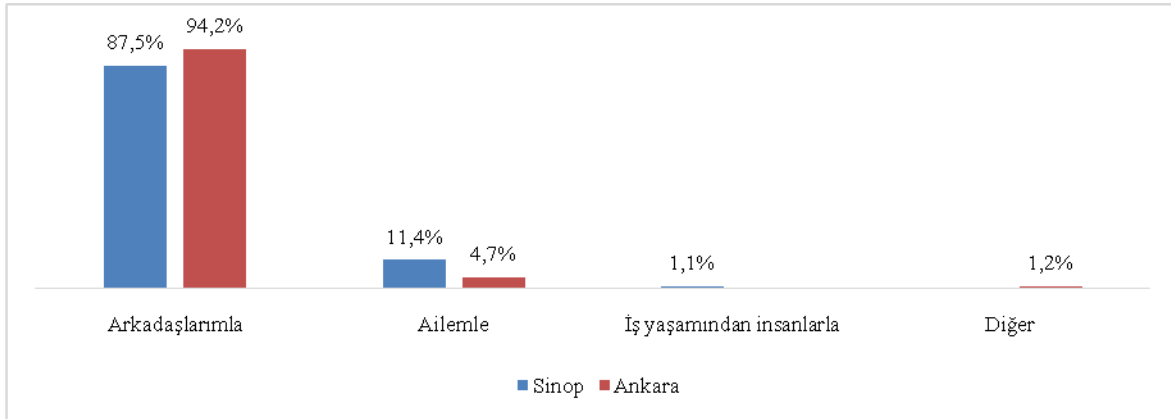
Grafik 3: Sosyal Medya Araçlarını Kullanma Sıklığı

Sosyal medya araçlarını kullanma sıklığı incelendiğinde ise Ankara ilindeki öğrencilerin nisbi olarak daha yüksek oranda sosyal medya araçlarını kullandıkları görülmektedir.

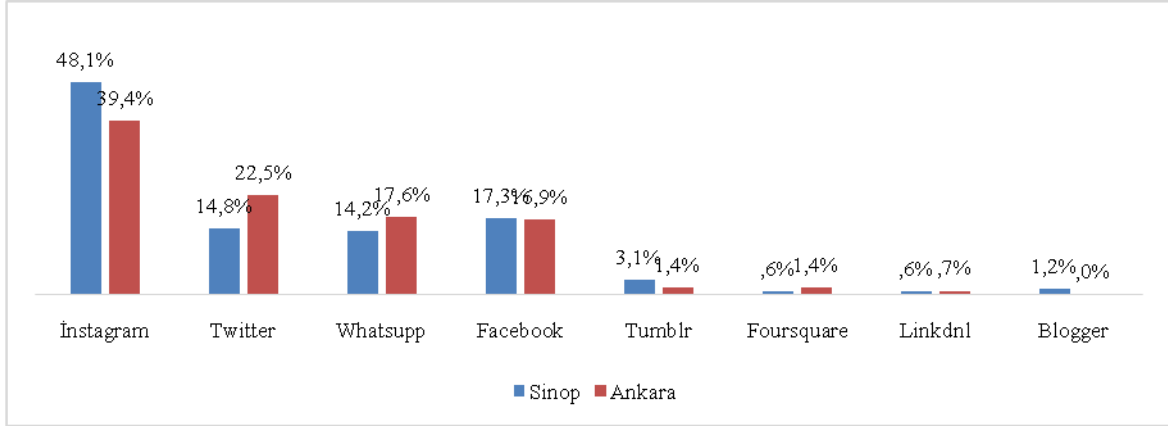
Grafik 4: Hanede Yaşayan Kişi Sayısı

Çalışmaya katılanların hane halkı büyüklüklerine yukarıdaki tabloda yer verilmiştir. Sinop ilinde öğrenim gören öğrencilerin dörtte üçüne yakını 3, 4 ve 5 kişili hanede yaşamaktadırlar. Bununla birlikte Ankara ilinde öğrenim gören öğrencilerin büyük bir çoğunluğu (%90.3'ü) 3, 4 ve 5 kişilik ailede yaşamını sürdürmektedirler.

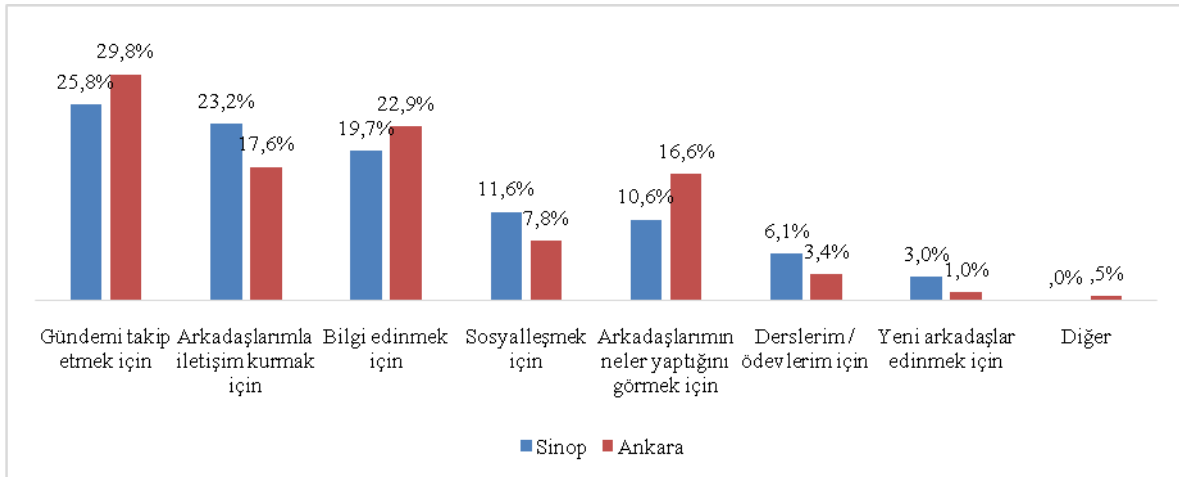
Grafik 5: Sosyal Medya Üzerinden Kurulan Sosyal İlişkiler

Grafikte, çalışmaya katılanların sosyal medya üzerinden en çok kimlerle iletişim kurduklarına yer verilmiştir. Buna göre Ankara ilinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin tamamına yakınının sosyal medya üzerinden en çok arkadaşlarıyla iletişim kurdukları görülürken Sinop ilinde büyük çoğunluğunun arkadaşlarıyla iletişim kurarken bir kısmının da genelde aile bireyleriyle iletişim kurdukları gözlenmektedir.

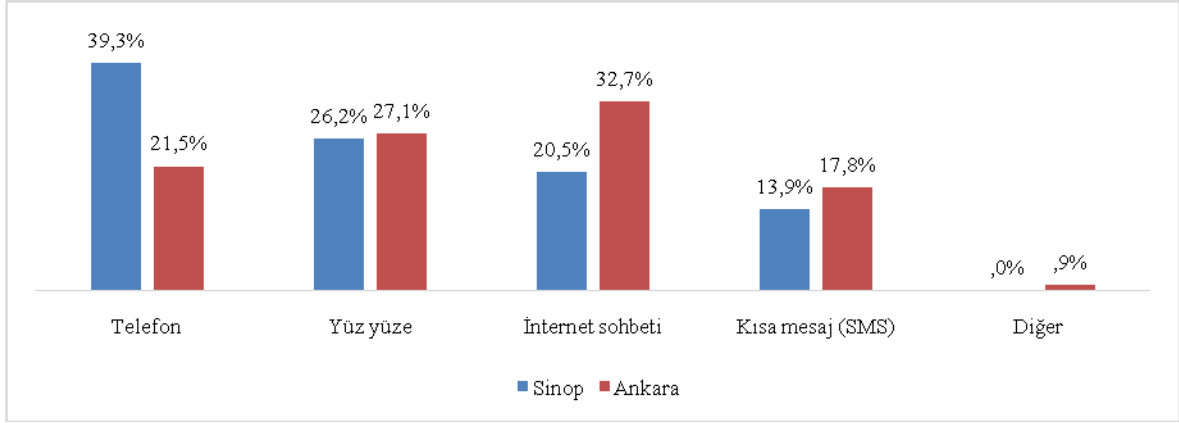
Grafik 6: En Sık Kullanılan Sosyal Medya Araçları

En sık kullanılan sosyal medya aracı İnstagram'dır. Bunu sırasıyla Twitter, Whatsapp ve Facebook takip etmektedir. İnstagram'ın diğer sosyal medya araçlarına göre anlık etkileşimli haberleşmeyi kolaylaştırdığı ve ortaya çıkış sırası göz önünde bulundurulduğunda öğrenciler tarafından takip edilmesi kaçınılmaz olarak yorumlanabilmektedir.

Grafik 7: Sosyal Medya Kullanım Amacı

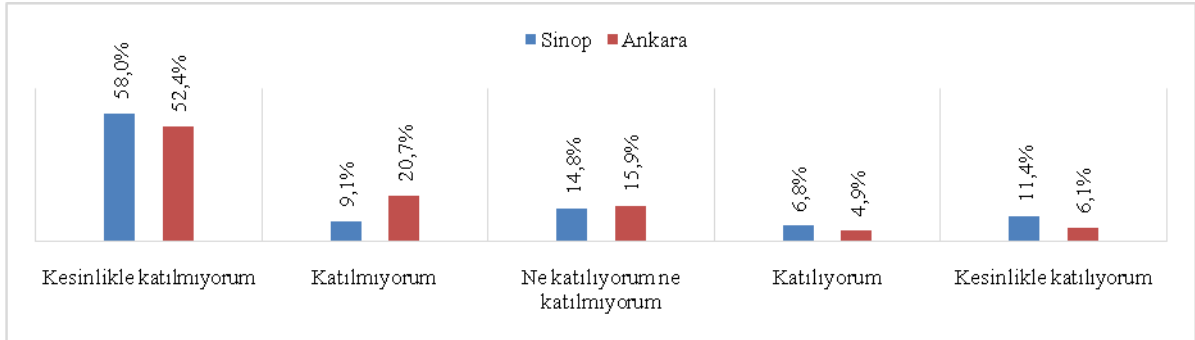
Çalışmaya katılanlar en çok gündemi takip etmek için sosyal medyayı kullandıklarını belirtmişlerdir. İkinci sırada en fazla verilen yanıt “arkadaşlarımla iletişim kurmak için” olmuştur. Bu bulgu, “sosyal medya iletişim aracı olarak tercih ediliyor” yönündeki varsayımımızı desteklemektedir. Buna göre sosyal medya özellikle de gençler arasında öne çıkan bir gayri resmi iletişim aracı olarak da oldukça fazla rağbet görmektedir. Arkadaş ve akran çevrelerinin öncelikli iletişim ortam ve aracı haline gelmiş olduğu dikkati çekmektedir.

Grafik 8: Öncelikli Tercih Edilen İletişim Biçim ve Araçları

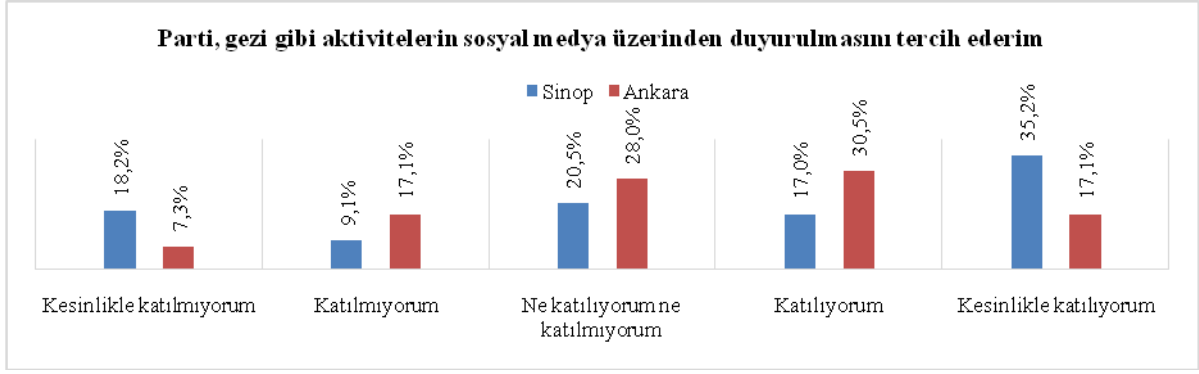
Ankara’da öğrenim gören öğrencilerin %32,7’si iletişim kurmak için en fazla internet sohbetini tercih ettiklerini belirtirken Sinop’ta yaşayanların en fazla tercih ettikleri iletişim aracının telefon olduğu saptanmıştır. Ankara ilinde sosyal medya kullanım sıklığının yüksek olması da bu veriyi desteklemektedir. Ancak telefon ortamında da sosyal medyanın mümkün olduğu dikkate alınacak olursa bu yöndeki bulgunun başka araştırmalarla desteklenmeye ihtiyacı olduğunu da burada vurgulamakta yarar bulunmaktadır.

7.3. İletişim

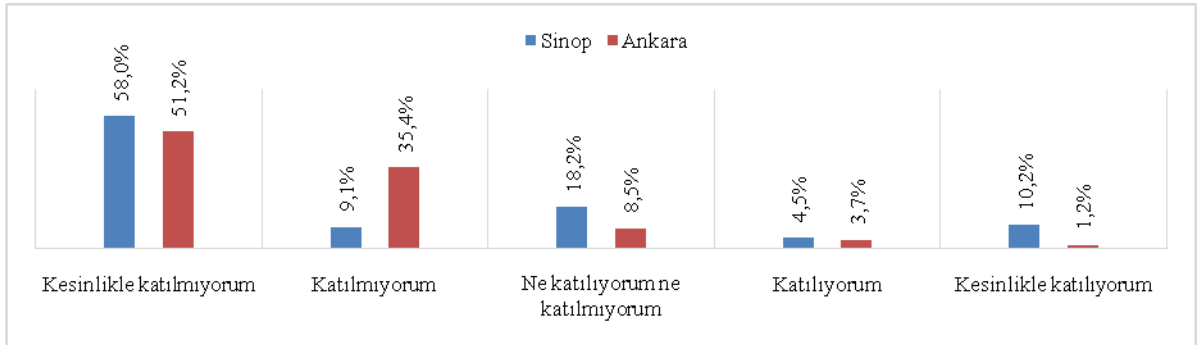
Grafik 9: YüzYüze İletişim Ya da Sosyal Medya Yoluyla İletişim

Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin büyük çoğunluğu yüz yüze iletişimi sosyal medya üzerinden iletişime tercih edebileceklerini belirtmişlerdir. Ancak anketlere verilen yanıtların bunu çok da desteklemediği görülmektedir.

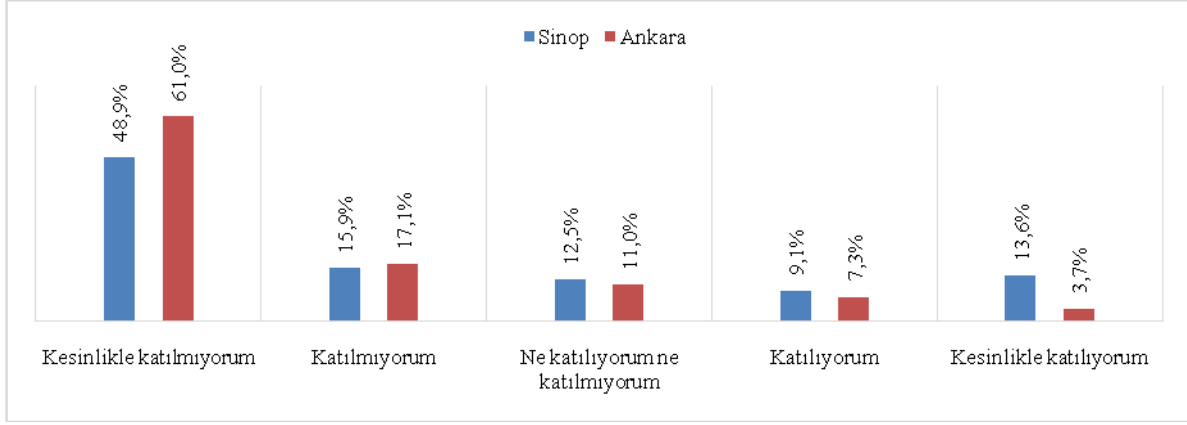
Grafik 10: Bir Sosyal Etkinlik Paylaşım Alanı Olarak Sosyal Medya

Sosyal medyanın çoğunlukla bir sosyal etkinlik paylaşım alanı olarak kullanımı dikkat çekmektedir. Öğrencilerin çoğunun parti, gezi gibi aktivitelerin sosyal medya üzerinden duyurulmasını tercih ettiklerini belirtmeleri de bunu göstermektedir. Bunun yanında Sinop ilindeki üniversite öğrencileri, Ankara ilindeki öğrencilere kıyasla daha yüksek oranda sosyal medya duyurularını tercih etmektedir. Bunun temel nedeni ise Ankara'nın Sinop'a oranla gençlere çok daha çeşitli ve fazla sayıda seçenek sunabilmesi olarak görülmektedir.

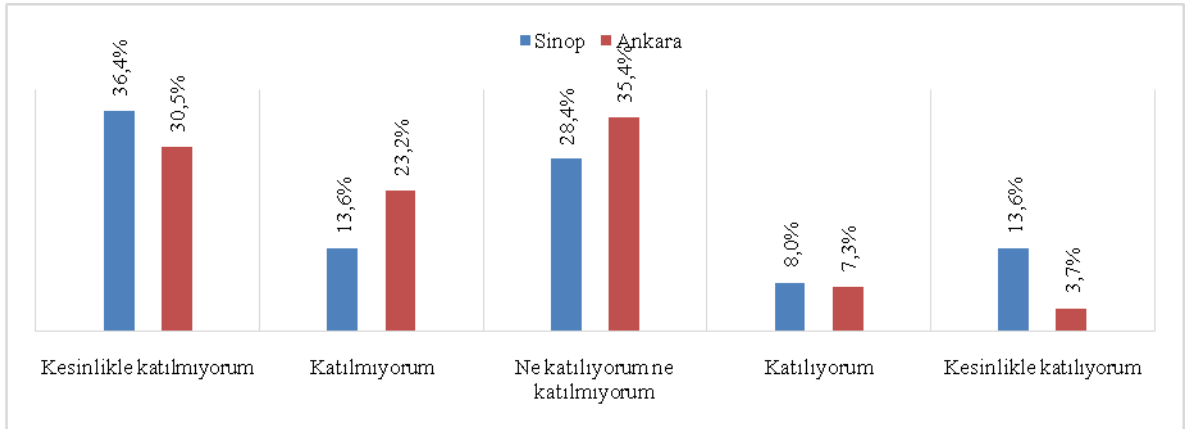
Grafik 11: Sosyal Çevre Olarak Sosyal Medya Ortamının Kullanımı

Sosyal medyanın çoğunlukla sosyal çevre oluşturma ve sosyal ilişkiler kurmak için öncelikli kullanılan bir alan olduğu görülmektedir. Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin büyük çoğunluğu sosyal medyada oluşturulmuş gruplarda sohbet etmek yerine yeni bir arkadaş grubuna dâhil olmayı tercih edeceğini belirtmiştir. “Kesinlikle katılmıyorum” ve “Katılmıyorum” cevaplarının toplamına bakıldığında Sinop iline kıyasla Ankara ilinde arkadaş grubuna dâhil olmayı tercih edenlerin oranı yüksek çıkmıştır. Bunun nedeni ise büyük kentin olanakları içerisinde her zevke ve ilgi alanına uygun arkadaş gruplarının mevcut olması olarak gösterilebilmektedir.

Grafik 12: Sosyal Medya ve Arkadaş Edinme

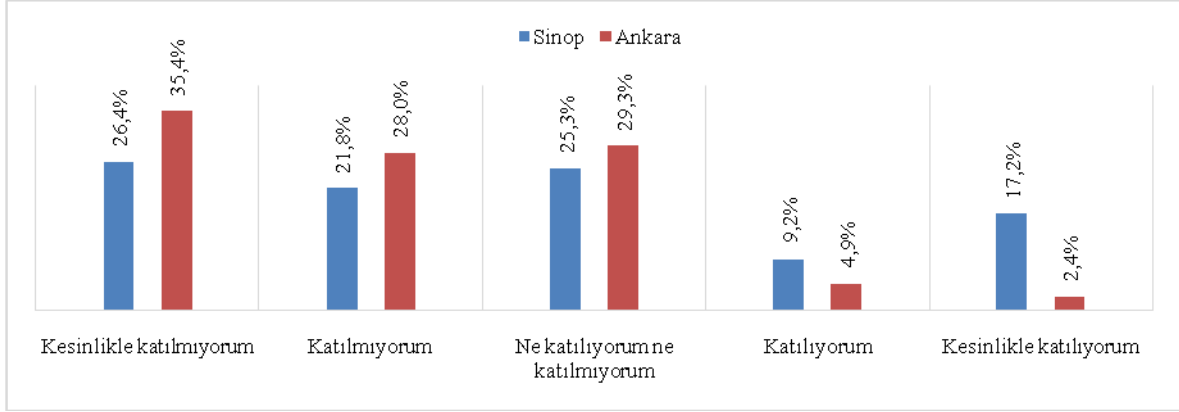
Sosyal medya ortamı arkadaş edinmek ve sosyal çevre oluşturmak için de öne çıkan bir araç olarak yorumlanmaktadır. Ancak anketimize katılan gençlerin önemli bir kesimi arkadaş edinmek için sosyal medyayı değil yüz yüze iletişim yollarını tercih ettiklerini belirtmektedirler. Özellikle büyük kent ortamındaki gençlerin bu konuda çok daha kararlı oldukları gözlenmektedir. Bu durumda kentin sosyal olanakları, ilişki ağları çeşitlendikçe gençlerin sosyal medyaya sığınma oranları da azalmaktadır.

Grafik 13: Sosyal Medya ve kişilerarası İletişim

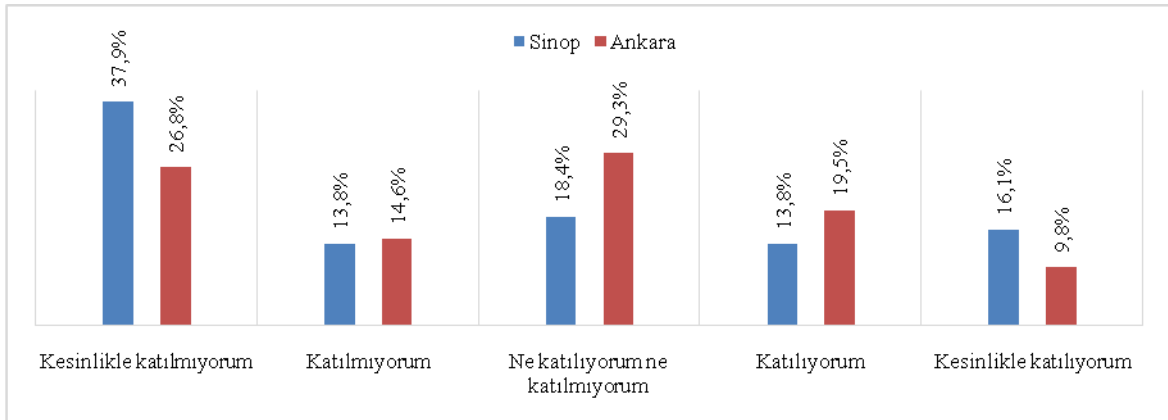
Sosyal medyanın kişisel iletişimi olumlu yönde etkilediğini düşünenlerin oranı düşüktür. Bununla birlikte, Sinop'taki öğrenciler Ankara'dakilere kıyasla sosyal medyanın kişisel iletişimi olumlu yönde etkilediğini daha yüksek oranda düşünmektedirler. Bunun da nedeni gençlerin içerisinde buldukları ortamın iletişimsel olanaklarıdır. Eğer iletişimsel olanaklar yeterince çeşitliyse öğrencilerin sosyal medyaya yoğunlaşmalarına ya da bağlanmalarına

gerek yoktur. Ancak yaşadıkları sosyal ortamın iletişim olanakları yetersizse bu eksikliği sosyal medyayla giderme yollarına yönelebilmektedirler. Büyükşehirde yaşayan öğrenciler etkileşim kurabilecekleri çok fazla alan bulurken küçük şehirlerde yaşayan öğrencilerin etkileşim alanları oldukça sınırlıdır. Büyükşehirde yaşayan öğrenciler sinema, tiyatro, konser gibi sosyal etkinliklerden daha fazla yararlanma olanağına sahipken küçük şehirlerde bu olanaklardan faydalanma oranı oldukça düşüktür.

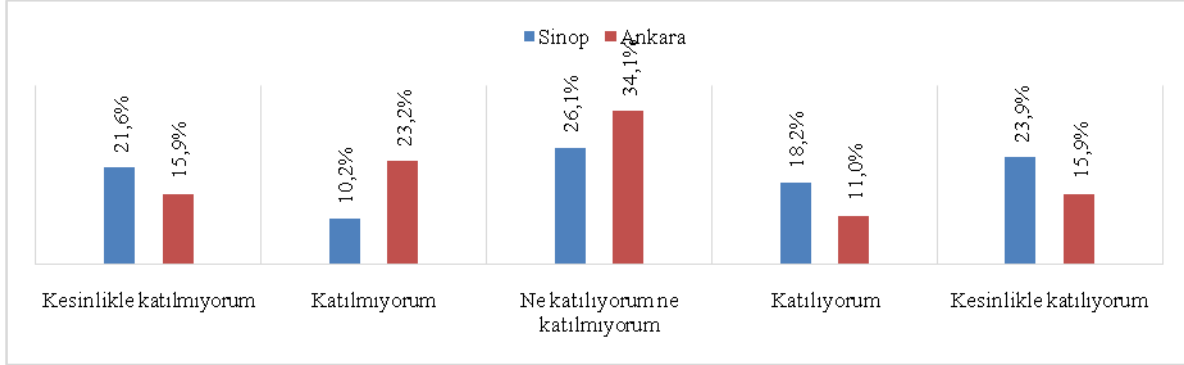
Grafik 14: Sosyal Medya ve Sosyalleşme

Sosyal medyanın elbette bir sosyalleşme aracı ve ortamı olduğu bilinmektedir. Ancak bunun da bütün bireyler için değil bireylerin sosyal ortam ve olanaklarına göre değiştiği gözlenmektedir. Öğrencilerin çoğu sosyal medyanın sosyal ilişki ve iletişim ağına olumlu katkı yaptığını düşünmediklerini belirtmektedirler. Ancak iki kent arasındaki karşılaştırmada Sinop'ta yaşayan öğrencilerin bu anlamda da sosyal medyadan medet umdukları görülmektedir.

Grafik 15: Konuşmak Yerine Mesaj Yazmak

Sosyal medya ortamları insanlar arası sözlü iletişimi büyük ölçüde sınırlamaktadır. Çünkü sosyal medyayla insan yaşamına yazı çok daha fazla girmeye başlamıştır. Bu durum yaptığımız araştırmada da ortaya çıkmaktadır. Öğrencilerin çoğu başka kişilerle görüşmek yerine sosyal medya ortamında yazılı iletişim kurmayı tercih ettiklerini belirtmektedirler. Bunun da temel nedeni yazılı iletişimin mekân ve zaman aşkın olduğu ve insanlara bu anlamda kolaylık sunduğu söylenebilmektedir.

Grafik 16: Sosyal Medya Siteleri Sayesinde Ortak İlgi ve Amaçlara Sahip Olduğum Kişilere Ulaşabileceğimi Düşünüyorum

İletişim bölümündeki tablolar genel olarak incelendiğinde Sinop'taki öğrencilerin Ankara'dakilere kıyasla sosyal medyayı daha fazla kişisel iletişimlerine dâhil ettikleri görülmektedir. Bunun yanı sıra sosyal medyanın kişisel iletişime ve sosyalleşmeye katkısı bakımından Sinop'taki öğrencilerin Ankara'dakilere kıyasla sosyal medyayı daha faydalı bulduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

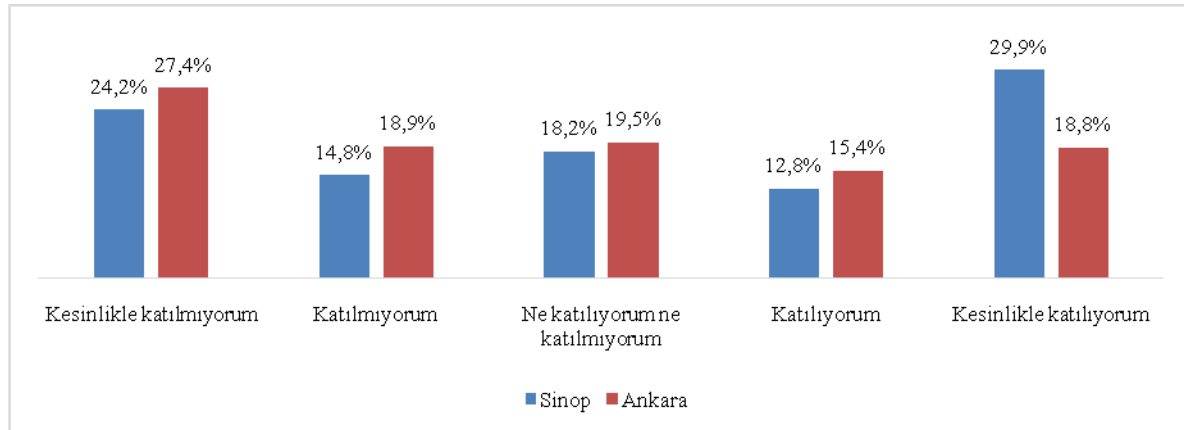
Tablo 6: İletişim Bölümünde Yer Alan Maddeler

	İller	İller		İller		İller	
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum	Kesinlikle katılmıyorum
Yüzyüze iletişimden çok sosyal medya üzerinden iletişimi tercih ederim.	Sinop	58,0%	9,1%	14,8%	6,8%	11,4%	
	Ankara	52,4%	20,7%	15,9%	4,9%	6,1%	
Parti, gezi gibi aktivitelerin sosyal medya üzerinden duyurulmasını tercih ederim.	Sinop	18,2%	9,1%	20,5%	17,0%	35,2%	
	Ankara	7,3%	17,1%	28,0%	30,5%	17,1%	
Yeni bir arkadaş grubuna dâhil olmaktan çok sosyal medyada oluşturulmuş gruplarda sohbet etmeyi tercih ederim.	Sinop	58,0%	9,1%	18,2%	4,5%	10,2%	
	Ankara	51,2%	35,4%	8,5%	3,7%	1,2%	
Sosyal medya siteleri sayesinde daha fazla arkadaşımın olacağını düşünüyorum.	Sinop	48,9%	15,9%	12,5%	9,1%	13,6%	
	Ankara	61,0%	17,1%	11,0%	7,3%	3,7%	

Sosyal medya kişisel iletişimimi olumlu yönde etkiliyor.	Sinop	36,4%	13,6%	28,4%	8,0%	13,6%
	Ankara	30,5%	23,2%	35,4%	7,3%	3,7%
Sosyal medya gruplara girmemi sağlayarak sosyalleşmeme katkı sağlıyor.	Sinop	26,4%	21,8%	25,3%	9,2%	17,2%
	Ankara	35,4%	28,0%	29,3%	4,9%	2,4%
Çoğu zaman konuşmak yerine mesaj yazmayı tercih ediyorum.	Sinop	37,9%	13,8%	18,4%	13,8%	16,1%
	Ankara	26,8%	14,6%	29,3%	19,5%	9,8%
Sosyal medya siteleri sayesinde yalnızlıktan kurtulduğumu düşünüyorum.	Sinop	52,3%	14,8%	17,0%	6,8%	9,1%
	Ankara	67,1%	17,1%	6,1%	8,5%	1,2%
Sosyal medya siteleri sayesinde ortak ilgi ve amaçlara sahip olduğum kişilere ulaşabileceğimi düşünüyorum.	Sinop	21,6%	10,2%	26,1%	18,2%	23,9%
	Ankara	15,9%	23,2%	34,1%	11,0%	15,9%

7.4. Bağlılık

Bağlılık bölümünde katılımcıların sosyal medya araçlarına ne kadar bağlı olduğunun test edilebilecek maddeler yer bulunmaktadır. İfadelere yüksek puan veren katılımcılar bağımlı olarak daha düşük puan veren katılımcılar ise daha az bağımlı olarak tanımlanmıştır. Bu bilgiler ışığında elde edilen verilere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Grafik 17: Bağlılık Sorularına Verilen Cevapların Ortalamaları

Tablo 7 genel olarak incelendiğinde katılımcıların yüksek oranda bir bağımlılığının olduğundan söz etmek çok mümkün görünmemektedir. Buna karşın Sinop ilindeki üniversite öğrencilerinin bağımlılık oranının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Bağlılık Bölümünde Yer Alan Maddeler

	İller	Kesinlikle katılmıyorum		Ne katılıyorum ne katılmıyorum		Kesinlikle katılıyorum	
		Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Katılıyorum
Kullandığım sosyal medya araçlarında mutlaka bir üyeliğim vardır.	Sinop	10,2%	11,4%	14,8%	11,4%	52,3%	
	Ankara	11,6%	11,6%	19,8%	16,3%	40,7%	
Birden fazla sosyal medya aracını sıklıkla ve düzenli bir şekilde takip ederim.	Sinop	10,2%	12,5%	20,5%	17,0%	39,8%	
	Ankara	20,9%	14,0%	29,1%	17,4%	18,6%	
Düzenli olarak bloglara katılır ve/veya yorum paylaşıyorum.	Sinop	43,2%	26,1%	13,6%	5,7%	11,4%	
	Ankara	61,6%	27,9%	5,8%	2,3%	2,3%	
Kullandığım sosyal medya araçlarına katılmaları için arkadaşlarımı teşvik ederim.	Sinop	52,9%	11,5%	10,3%	10,3%	14,9%	
	Ankara	50,0%	24,4%	16,3%	7,0%	2,3%	
Sosyal medya araçlarına gün içinde sık sık bağlanıp güncel bilgilerden haberdar olurum.	Sinop	5,7%	10,2%	21,6%	22,7%	39,8%	
	Ankara	5,8%	8,1%	17,4%	34,9%	33,7%	
Sosyal medya hayatımın bir parçasıdır.	Sinop	14,8%	11,4%	29,5%	14,8%	29,5%	
	Ankara	11,6%	29,1%	17,4%	19,8%	22,1%	
Sosyal medya araçlarını kullanırken yayınlanmış kurallara uymaya özen gösteririm.	Sinop	11,4%	15,9%	19,3%	14,8%	38,6%	
	Ankara	5,9%	12,9%	30,6%	24,7%	25,9%	
Sosyal medyada diğer insanlardan daha aktif görünmek hoşuma gider.	Sinop	46,0%	19,5%	16,1%	5,7%	12,6%	
	Ankara	51,2%	23,3%	19,8%	1,2%	4,7%	

7.5. Gerçeklik

Tablo 8 incelendiğinde Sinop'taki üniversite öğrencilerinin Ankara'daki öğrencilere kıyasla sosyal medya haberlerine daha az güvendiği görülmektedir. Ankara'daki öğrenciler Sinop'takilere kıyasla sosyal medya sitelerinde daha fazla sahte hesap bulunduğunu düşünmektedir.

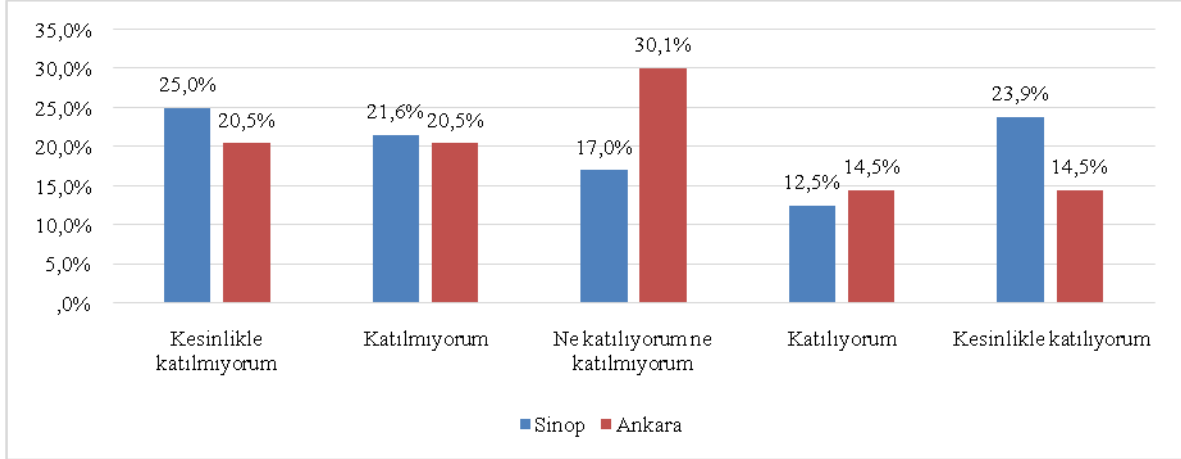
Tablo 8: Gerçeklik Bölümünde Yer Alan Maddeler

	İller	Kesinlikle katılmıyorum		Ne katılıyorum ne katılmıyorum		Kesinlikle katılıyorum	
		Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılmıyorum	Katılıyorum	Katılıyorum
Geleneksel medyada yer alan haberler sosyal medyadan daha güvenilirdir.	Sinop	19,3%	14,8%	21,6%	14,8%	29,5%	
	Ankara	22,1%	16,3%	26,7%	14,0%	20,9%	
Sosyal medya araçlarında yapay gündemler hakkında gereğinden fazla yorum yapılmaktadır.	Sinop	30,7%	12,5%	21,6%	5,7%	29,5%	
	Ankara	41,9%	17,4%	14,0%	15,1%	11,6%	

Sosyal medya sitelerinde birçok sahte hesap vardır.	Sinop	8,0%	9,1%	20,5%	14,8%	47,7%
	Ankara	5,8%	2,3%	10,5%	26,7%	54,7%
Yapılmış bir yorumun kimin tarafından yazıldığını çoğu zaman bilemiyorum.	Sinop	53,4%	15,9%	13,6%	9,1%	8,0%
	Ankara	45,9%	30,6%	11,8%	8,2%	3,5%

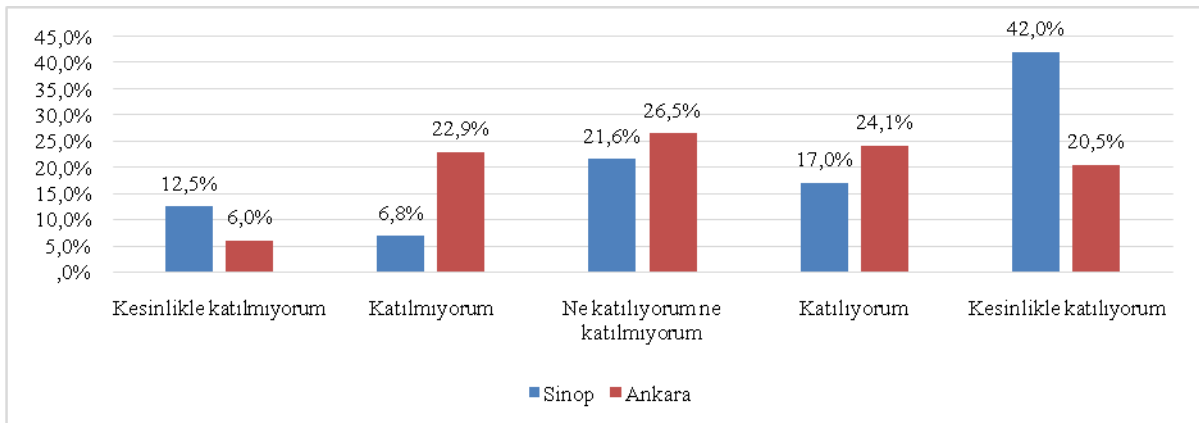
7.6. Kaygı

Öğrencilerin sosyal hayatlarındaki kaygı durumlarını ölçmek amacıyla bazı sorular sorulmuş, verilen cevaplarla ilgili tablo ve grafiklere aşağıda yer verilmiştir.

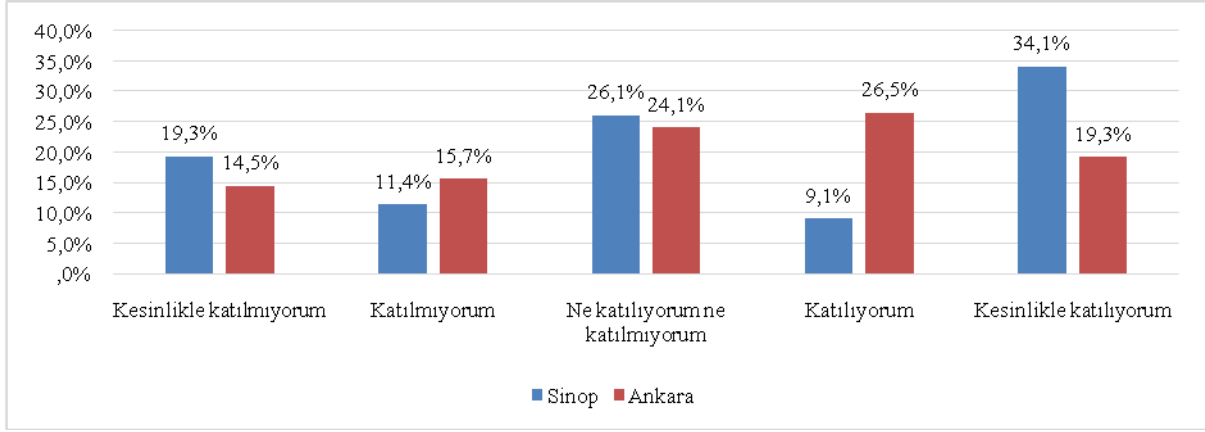
Grafik 18: Yeni Bir Ortama Girdiğimde İlk İletişimi Kurarken Tedirgin Olurum

Sinop'taki öğrenciler Ankara'daki öğrencilere kıyasla yeni bir ortama girdiklerinde daha tedirgin olduklarını belirtmişlerdir.

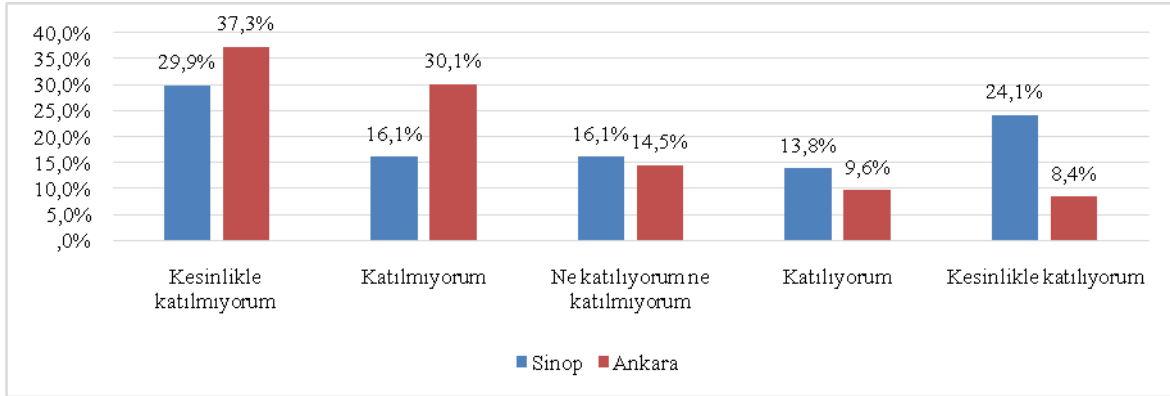
Grafik 19: Bir Grubun İçindeyken Konuşmaktan Çok Dinlerim

Bir grubun içindeyken konuşmaktan çok dinlerim ifadesine katılan öğrenciler Ankara'dakilere kıyasla Sinop'ta daha fazla bulunmaktadır.

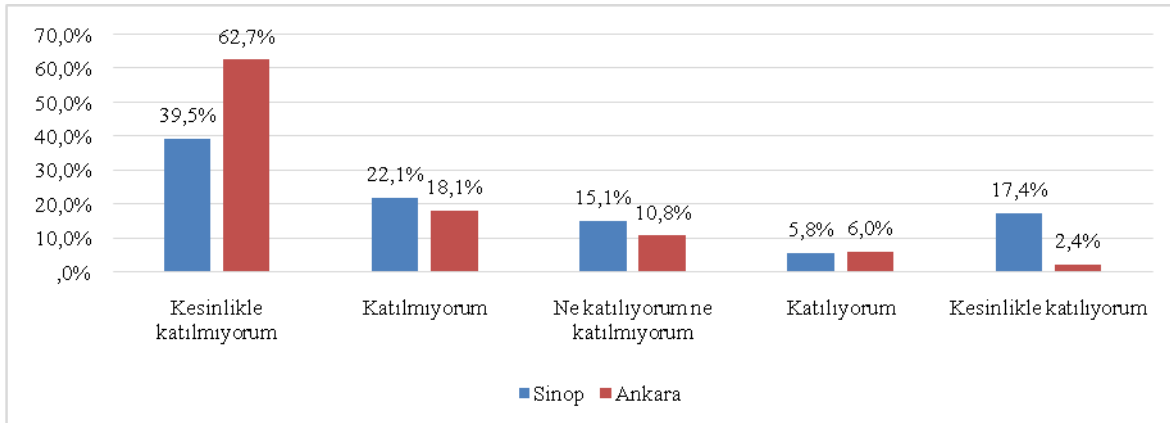

Grafik 20: Topluluk Önünde Konuşmak Beni Tedirgin Eder

Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinden Sinop'takiler, Ankara'dakilere kıyasla topluluk önünde konuşmaktan daha fazla tedirgin olduklarını belirtmişlerdir. Sinop'taki öğrenciler Ankara'dakilere kıyasla daha fazla okul kafeteryası yerine internette vakit geçirmeyi tercih etmektedir.

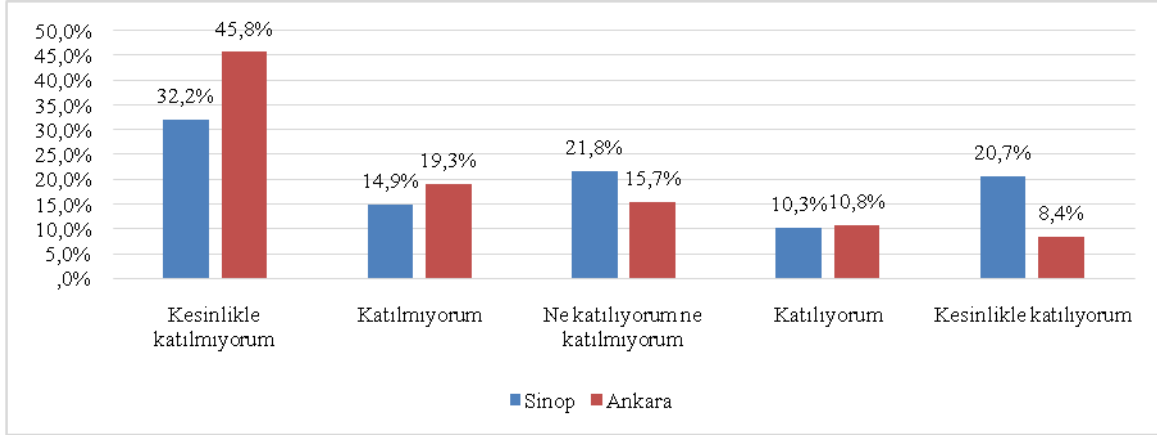

Grafik 21: Okulun Kafeteryasında Vakit Geçirmektense İnternette Olmayı Yeğlerim

Grafik 22: Sosyal Medya Siteleri Sayesinde Yalnızlıktan Kurtulduğumu Düşünüyorum

Sosyal medya siteleri sayesinde yalnızlıktan kurtulduğunu düşünen öğrencilerin oranı düşüktür. Buna karşın Ankara'dakilere kıyasla Sinop'ta öğrenim gören üniversite öğrencilerinde internet sayesinde yalnızlıktan kurtulduğunu düşünenlerin oranı yüksektir.

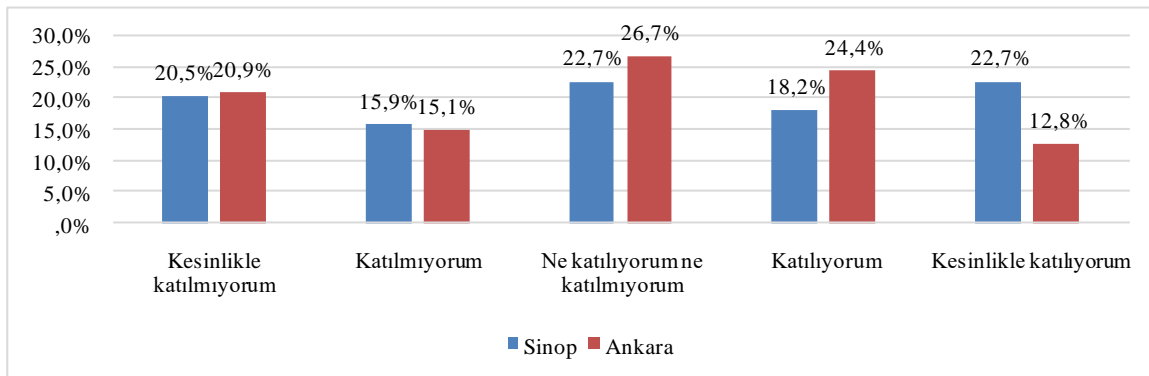

Grafik 23: Özel İlgi Duyduğum Arkadaşıma Sosyal Medya Siteleri Aracılığıyla Duygularımı Daha Rahat İfade Edebiliyorum

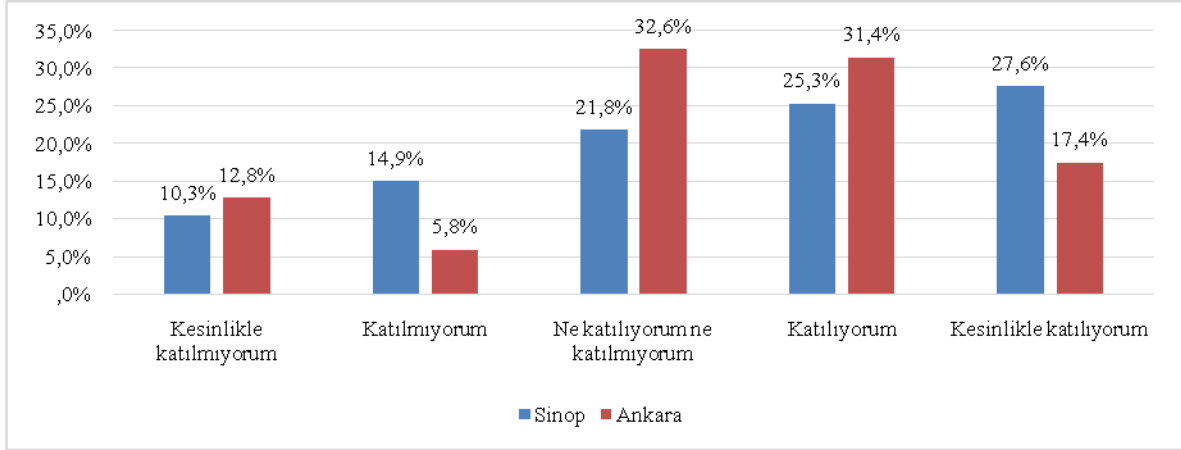
Tüm grafikler incelendiğinde Sinop'ta öğrenim gören üniversite öğrencilerinin sosyal hayatlarındaki kaygı durumlarının Ankara'dakilere kıyasla daha yüksek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

7.7.Tatmin

Üniversite öğrencilerinin sosyal medya tatminlerinin ne boyutta olduğu incelenmeye çalışılmış ve elde edilen bulgulara aşağıdaki grafik ve tablolarda yer verilmiştir. Arkadaşlarının paylaşımları hakkında yorum yapması Ankara'dakilere kıyasla Sinop'taki öğrencileri daha mutlu ediyor.

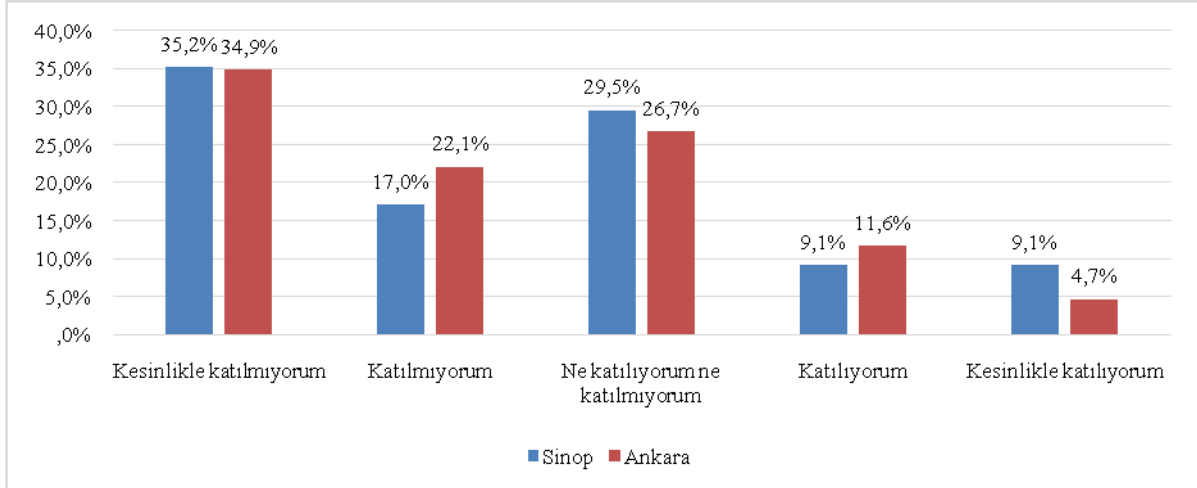

Grafik 24: Arkadaşlarının Paylaşımlarım Hakkında Yorum Yapmaları Beni Mutlu Ediyor

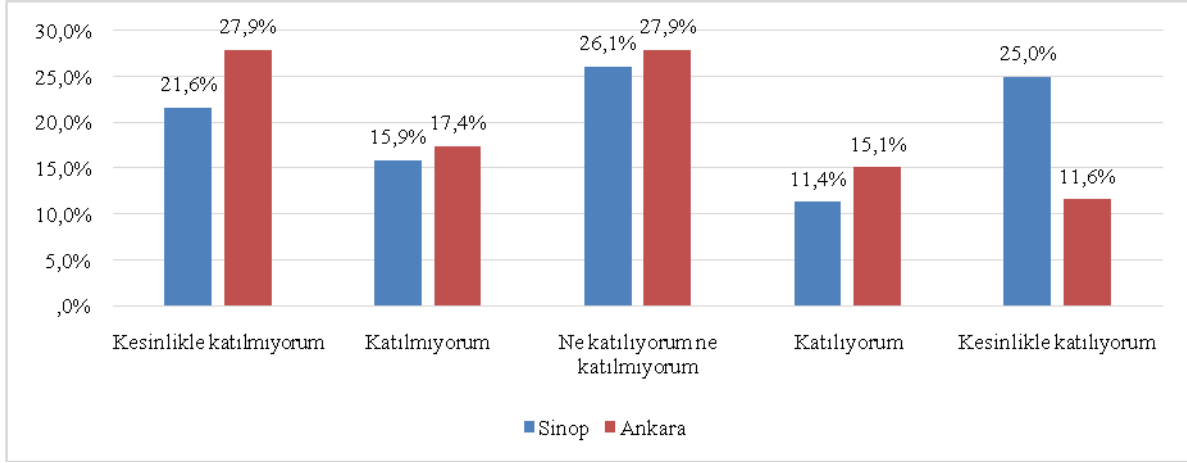
Grafik 25: Paylaşımlarımın Arkadaşlarım Tarafından Beğenilmesinden Hoşlanıyorum

Paylaşımlarının arkadaşları tarafından beğenilmesi Ankara'dakilere kıyasla Sinop'taki öğrencileri daha mutlu ediyor.

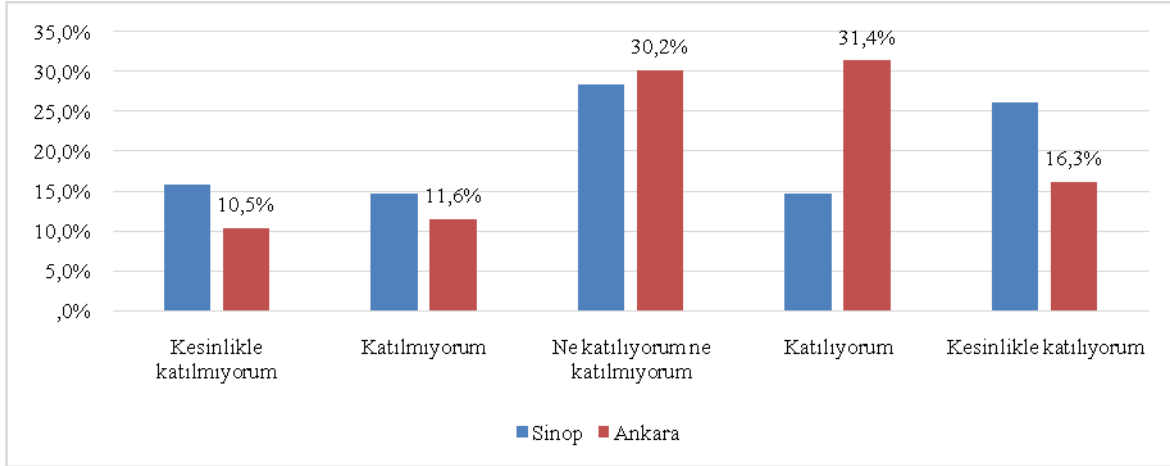
Grafik 26: Sosyal Medya Sitelerindeki İçerikler Hakkında Yorum Yapmak Hoşuma Gidiyor

Sosyal medya sitelerindeki içeriklere yorum yapmaktan hoşlananların oranı düşüktür. Bununla birlikte bu durumun hoşuna gittiğini söyleyenlerin oranı Sinop'taki öğrencilerde Ankara'dakilere kıyasla daha yüksektir.

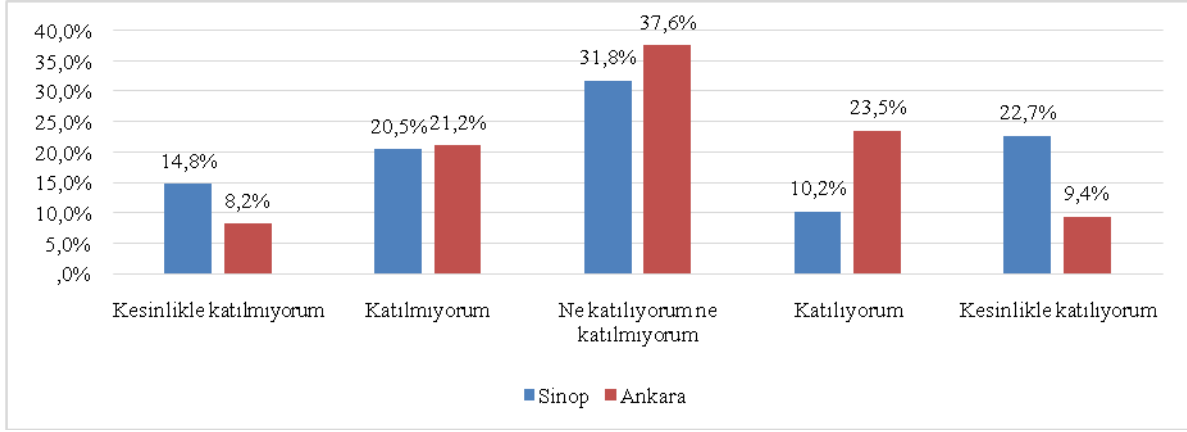
Grafik 27: Sosyal Medya Sitelerinde Yazı, Video, Müzik vb. Paylaşımlarda Bulunmaktan Hoşlanıyorum

Sosyal medya sitelerinde yazı, video, müzik vb. paylaşımlarda bulunmaktan hoşlananların oranı Sinop'taki öğrencilerde daha yüksektir.

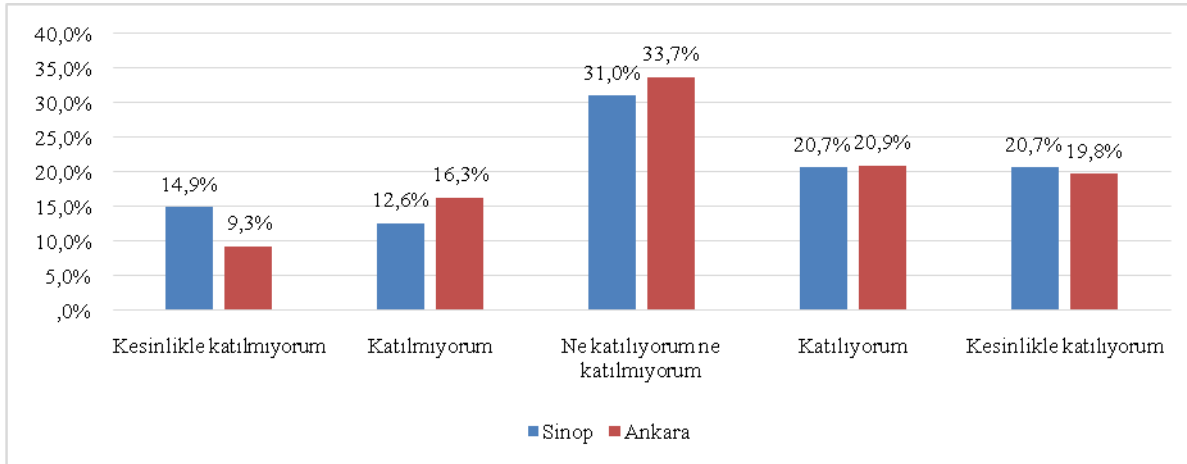
Grafik 28: Sosyal Medya Sitelerinde Gördüğüm Paylaşımları Arkadaşlarımla Sohbet Konusu Yapmak Hoşuma Gidiyor

Sosyal medya sitelerinde gördüğü paylaşımları arkadaşlarıyla sohbet konusu yapmanın hoşuna gittiğini söyleyen öğrenciler Sinop'ta Ankara'dakilere kıyasla daha yüksektir.

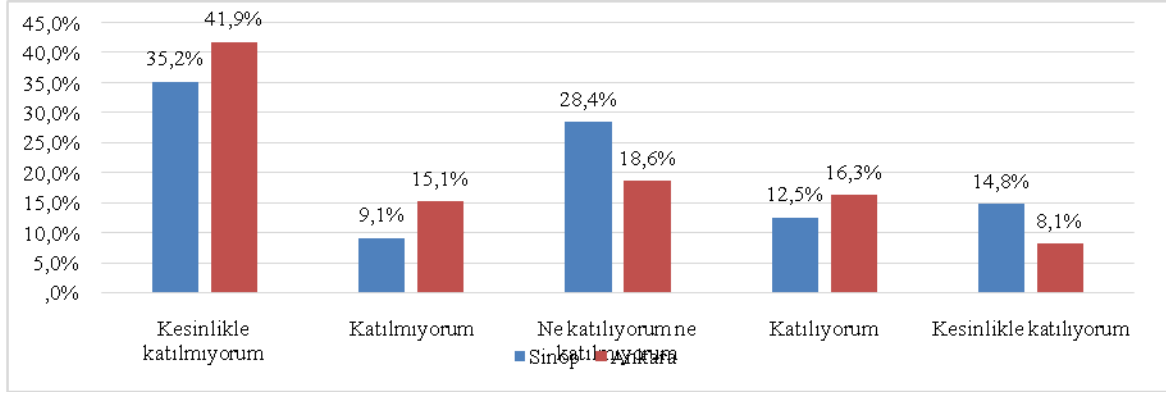
Grafik 29: Sosyal Medya Sitelerinde Zaman Geçirmekten Mutlu Oluyorum

Sinop'taki öğrenciler Ankara'dakilere kıyasla sosyal medya sitelerinde zaman geçirmekten daha mutludur.

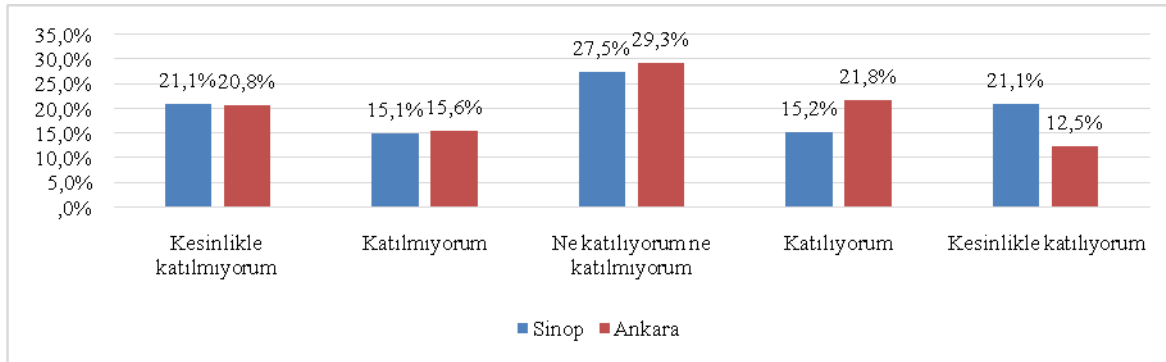

Grafik 30: Sosyal Medya Siteleri Sayesinde Düzenlenen Etkinliklerden Haberim Olması Hoşuma Gidiyor

Sosyal medya siteleri sayesinde düzenlenen etkinliklerden haberim olması hoşuma gidiyor ifadesine verilen yanıtlar hem Ankara'da hem de Sinop'taki öğrencilerde birbirine yakın oranlarda seyretmektedir. Her iki ilde de bu durumun hoşuna gittiğini söyleyenlerin oranı nisbi olarak yüksektir.

Grafik 31: Öğretmenlerimin Sosyal Medya Sitelerinde Beni Takip Etmesi Kendimi Değerli Hissetmemi Sağlıyor

Grafik 32: Tatmin Bölümü Genel Ortalamaları

Tablo 9: Tatmin Bölümünü İfade Eden Maddeler

	İller	Tatmin Bölümü				
		Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Ne katılıyorum ne katılmıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
Arkadaşlarımın paylaşımlarım hakkında yorum yapmaları beni mutlu ediyor	Sinop	20,5%	15,9%	22,7%	18,2%	22,7%
	Ankara	20,9%	15,1%	26,7%	24,4%	12,8%
Paylaşımlarımın arkadaşlarım tarafından beğenilmesinden hoşlanıyorum	Sinop	10,3%	14,9%	21,8%	25,3%	27,6%
	Ankara	12,8%	5,8%	32,6%	31,4%	17,4%
Sosyal medya sitelerindeki içerikler hakkında yorum yapmak hoşuma gidiyor	Sinop	35,2%	17,0%	29,5%	9,1%	9,1%
	Ankara	34,9%	22,1%	26,7%	11,6%	4,7%
Sosyal medya sitelerinde yazı, video, müzik vb. paylaşımlarda bulunmaktan hoşlanıyorum	Sinop	21,6%	15,9%	26,1%	11,4%	25,0%
	Ankara	27,9%	17,4%	27,9%	15,1%	11,6%
Sosyal medya sitelerinde gördüğüm paylaşımları arkadaşlarımla sohbet konusu yapmak hoşuma gidiyor	Sinop	15,9%	14,8%	28,4%	14,8%	26,1%
	Ankara	10,5%	11,6%	30,2%	31,4%	16,3%
Sosyal medya sitelerinde zaman geçirmekten mutlu oluyorum	Sinop	14,8%	20,5%	31,8%	10,2%	22,7%
	Ankara	8,2%	21,2%	37,6%	23,5%	9,4%
Sosyal medya siteleri sayesinde düzenlenen etkinliklerden haberim olması hoşuma gidiyor	Sinop	14,9%	12,6%	31,0%	20,7%	20,7%
	Ankara	9,3%	16,3%	33,7%	20,9%	19,8%
Öğretmenlerimin sosyal medya sitelerinde beni takip etmesi kendimi değerli hissetmemi sağlıyor	Sinop	35,2%	9,1%	28,4%	12,5%	14,8%
	Ankara	41,9%	15,1%	18,6%	16,3%	8,1%

Tablo 10 incelendiğinde Sinop ilindeki öğrencilerin çok küçük bir farkla da olsa sosyal medyadan duydukları tatminin Ankara'dakilere kıyasla yüksek olduğu söylenebilir.

SONUÇ

İnsanoğlu tarihin ilk dönemlerinden itibaren hayatını sürdürmek ve kolaylaştırmak için diğer insanlarla iletişim kurmak zorunda kalmıştır. Zaman ilerledikçe insanoğlu iletişim biçimini geliştirmek için teknolojik aletlerden faydalanmıştır. Modern insanın günümüzde en çok kullandığı iletişim biçimi olan yüz yüze iletişimi devam ettirirken sosyal medyayı da kullanmaktadır. İletişim teknolojilerinde görülen gelişmelerle birlikte ortaya çıkan sosyal medya, kişilerarası iletişimde gençlerin iletişim kurmak için kullandığı bir ortam olmuştur.

Sosyal medya, bireylere sağladığı kolay, yeni ve ucuz iletişim sayesinde tercih edilir duruma gelmiştir. Gençler günlük iletişimlerinde arkadaşlarıyla sohbet etmek, habere ulaşmak, eğlenmek için sosyal medyayı kullanmaktadır. Yenilik arayışındaki gençler bu özgür alanda boş zamanlarını değerlendirirken yanı sıra üniversiteleri hakkındaki gelişmeleri ve etkinlikleri de sosyal ağ üzerinden takip etmektedir.

Şehir yaşamının zorlukları ve telaşı insanların boş vakitlerinde kendi iç dünyalarına dönmelerine neden olmaktadır. Birey günlük yaşamın içerisinde ilişki kurduğu insanlardan karakter aşınmasından dolayı çoğunlukla uzaklaşmaktadır. Yaşadığı sorunlar yüzünden kalabalıklardan uzaklaşan birey dijital çağda bilgisayar ekranına hapsedilmektedir. Yalnızlığını sosyal medyada gezinerek gidermeye çalışan birey gerçek yaşamdan uzaklaşarak kendine sanal bir dünya inşa etmektedir. Öncelikli olarak gençler cep telefonu ile çektiği fotoğrafları çeşitli bilgisayar programlarında düzenleyerek kusursuz bir görüntüye kavuşmaktadır.

Gittikleri mekânlardan yaptıkları paylaşımlarla sosyal becerilere sahip olduklarını arkadaşlarına gösteren gençler, aldıkları beğenilerle motivasyonlarını artırarak yalnızlıklarını unutmaktadırlar. Şehir hayatının sıklığı sörf ortamında giderilerek gençler başka kişilerin yaşamlarına ortak olarak onlarla çeşitli paylaşımlarda bulunabilmektedirler. Bu paylaşımlar sayesinde gerçeğin sosyalliğini internet ağlarında bulan gençler bir nebze de olsa duygusal ve psikolojik hallerini rahatlatmaktadır.

Bu çalışmada hem üniversite öğrencilerinin kişilerarası iletişimde sosyal medyanın etkisini ölçmek hem de Ankara ilinde öğrenim gören üniversite öğrencileri ile Sinop ilinde öğrenim

gören üniversite öğrencilerinin sosyal medya tutumlarını ve bu tutumların kişilerarası etkileşimdeki rolünü karşılaştırmalı olarak ortaya koymak amaçlanmıştır.

Üniversite öğrencilerinin kişilerarası iletişimde sosyal medyanın etkisini ölçmek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada elde edilen bulgular incelendiğinde şu sonuçlar elde edilmiştir:

- Hem Ankara hem de Sinop illerinde interneti ve sosyal medyayı kullanım oranları oldukça yüksektir.
- Her iki ilde de öğrenciler en fazla arkadaşlarıyla sosyal medya üzerinden iletişim kurmaktadır. Burada kastedilen sosyal medya üzerinden tanıştıkları arkadaşları değil gerçek hayatlarındaki mevcut arkadaşlarıdır.
- Her iki ilde de en çok kullanılan ve üzerinden en çok iletişim kurulan sosyal medya aracı instagram'dır.
- Öğrenciler en fazla gündemi takip etmek için ve arkadaşlarıyla iletişim kurmak için sosyal medya araçlarını kullanmaktadır. Bunu bilgi edinme amacı izlemektedir.
- Sinop'taki öğrenciler iletişim kurmak için en çok telefonu kullanıyorken Ankara'daki öğrenciler en çok internet üzerinden mesajlaşmayı tercih etmektedir.

İletişim bölümü bulguları incelendiğinde her iki ilde de iletişim tercihleri arasında en önde yüz yüze iletişim olmasına karşın öğrencilerin bu yöntemi nispeten daha az kullandığı görülmektedir. Bu durum, öğrencilerin öncelikli tercihi yüz yüze iletişim olmasına karşın teknolojinin sunduğu imkânlar karşısında daha hızlı ve ucuz iletişim yöntemlerine eğilim gösterdikleri şeklinde yorumlanabilir. Çalışmaya katılan öğrencilerin birçoğu sosyal medya iletişiminin sosyalleşmeye katkısının olmadığını düşünürken birçok alanda (aktivite duyuruları, ilgi alanları, iletişim vb.) sosyal medya kullanmaktan çekinmemektedir.

Bağlılık bölümü soruları incelendiğinde ilk göze çarpan durum Sinop ilindeki öğrencilerin Ankara'dakilere kıyasla internet bağlılığının yüksek olduğudur. Bu durum farklı açılardan ele alınabilir. Örneğin Sinop ilinde sosyo-ekonomik statü profilinin Ankara'ya kıyasla düşük olması bunun başlıca nedeni olabilir. Daha düşük gelir düzeyi sosyal aktivitelere dâhil olmayı kısıtlayarak kişileri sosyalleşmek için başka yollar aramaya sevk edebilir. Bunun yanı sıra Sinop iline nazaran Ankara'da sosyalleşecek daha fazla alanın olması (Kafeler, aktiviteler, iş olanakları vs.) da bu sonucu etkileyen faktörlerden olabilir. Bu bölümde dikkat çeken diğer nokta ise Sinop'taki öğrencilerin arkadaşlarını internet ve sosyal medya kullanmaya teşvik etme oranının nisbi olarak daha yüksek olmasıdır. Bu durum da internet ve sosyal medyaya bağlılığın diğer bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Gerçeklik bölümünde de her iki ilin bulguları birbirine yakın oranlarda seyretmektedir. Buna karşın Sinop'taki üniversite öğrencilerinin Ankara'daki öğrencilere kıyasla sosyal medya haberlerine daha az güvendiği görülmektedir. Ankara'daki öğrenciler Sinop'takilere kıyasla sosyal medya sitelerinde daha fazla sahte hesap bulunduğunu düşünmektedir.

Kaygı durumu bölümü incelendiğinde en dikkat çeken bulgu Sinop'taki öğrencilerin kaygı durumlarının Ankara'dakilere kıyasla daha yüksek olmasıdır. Çalışmanın genel bulguları ile birlikte değerlendirildiğinde internet ve sosyal medya kullanımının sosyal hayattaki kaygı durumunu olumsuz yönde etkilediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Sosyal kaygı durumunu tespit etmek amaçlı sorulan tüm sorularda Sinop ilindeki öğrencilerin Ankara'dakilere kıyasla belli durumlarda daha yüksek tedirginlik duyduğu ve internet ortamında kaygı düzeylerinin daha düşük olduğu görülmektedir.

Sosyal medya tatmini bölümünde elde edilen bulgular diğer bölüm bulgularıyla örtüşmektedir. Sinop ilindeki öğrencilerin yorum yapmak, internette takip edilmek, bilgi paylaşmak gibi aktivitelerden daha mutlu oldukları görülmektedir.

Yapılan bu çalışma sosyolojik olarak değerlendirildiğinde Ankara ve Sinop illerinin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel olarak birbirlerinden ayrılan yönlerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Örneğin bir metropol olan Ankara ilinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin sosyalleşme alanları (kafe, sinema, buluşma mekanları gibi) Sinop iline kıyasla daha geniştir. Sosyalleşme, iletişim kurma ve bilgi edinme alışkanlıklarının da bu çerçevede farklılık göstereceği beklenmektedir. Bu açıdan incelendiğinde Ankara ilindeki öğrencilerin nisbi olarak interneti daha fazla kullandığı ancak kullanım amaçları ve kullanılan sosyal medya araçları incelendiğinde Sinop ilindeki öğrencilerin interneti bir iletişim aracı olarak kullanma eğilimlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Sinop ilindeki öğrencilerin bağımlılık durumlarının yüksekliği, interneti kullanım amacı ile bağdaştırılarak yorumlanabilmektedir.

KAYNAKÇA

Erdoğan, İ. (2002). *İletişimi Anlamak*. Ankara: Erk Yayınları.

Işık, M. (2004). *Sizinle İletişebilmiyoruz?*, Konya: Eğitim Kitabevi.

Işıklar, G. (2017). "İletişim Teknolojilerindeki Değişimin Kültürel Yansımaları". Suat Gezgin ve Tuğba Akdal (ed.). *İletişim ve Kültür*. İstanbul: Eğitim Yayınevi.

Oskay, Ü. (2016). *İletişimin ABC'si*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.

Özodaşık, M. (2013). *Kişilerarası İletişim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Öztürk, G. (2013). *Dijital Reklamcılık ve Gençlik*. İstanbul: Beta Yayınları.

Sertaş Ertike, A. (2012). *Temel İletişim*. Bursa: Ekin Yayınları.

Timisi, N. (2003). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Demokrasi*. Ankara: Dost Yayınevi.

Toprak, A., Binark, M., Yıldırım, A., Aygöl, E., Börekçi, S., Çomu, T. (2009). *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: "Görülüyorum Öyleyse Varım"*. İstanbul: Kalkedon Yayınları. Akt. Babacan, M. E.(2017). *Sosyal Medya ve Gençlik*. İstanbul: Bir Yayıncılık.

Zıllıoğlu, M. (1996). *İletişim Nedir?*. İstanbul: Cem Yayınevi.

MAKALE / ARTICLE:

SAVUNMACI-SALDIRGAN REALİZM AYRIMINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN ANALYSIS WITHIN THE DISTINCTION BETWEEN DEFENSIVE AND OFFENSIVE REALISM ON TURKISH FOREIGN POLICY

Orhan BATTIR*

ÖZET

Bu çalışmada, geleneksel Türk dış politikasının temel anlayışı ve karakteri ile son dönem dış politika yaklaşımlarının savunmacı realizm ve saldırgan realizm teorileri üzerinden karşılaştırması yapılmıştır. Realizm teorisi içinde ele alınan savunmacı realist anlayış daha çok statükoyu korumayı amaç edinmiş ve devletlerin kendi güvenliklerini sağlamalarının öncelikli hedef olduğunu savunmuştur. Diğer taraftan saldırgan realizm anlayışı bir güç arayışı içine girerken aynı zamanda statükoyu değiştirmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde 2000'li yıllara kadar Türkiye'nin izlediği dış politikanın daha çok savunmacı bir anlayışla yürütüldüğü görülmektedir. Fakat son dönemde çoğu alanda savunmacı eğilim devam ederken, özellikle ulusal güvenlik tehdidi içeren bazı alanlarda ise saldırgan bir pozisyona kaydığını söylemek mümkündür. Bu çalışmada son dönemde izlenen Türk dış politikasının savunmacı mı - saldırgan mı, yoksa bir dengede mi olduğu konusu irdelenmiş; dış politikayı etkileyen bölgesel ya da küresel gelişmeler ve bu gelişmelerin doğrudan ya da dolaylı aktörü/tafı durumundaki ülkeler karşısında Türkiye'nin nasıl bir dış politikayla süreçleri yönettiği örneklerle incelenmiştir. Türkiye'nin savunmacı-saldırgan realizm ayrımında dış politikasının analizi yapılırken TSK'nın sınır ötesi operasyonlarının sonuçlarından da faydalanılmıştır. Çalışmada, genel olarak son dönemde Türk dış politikasında yaşanan değişim ve dönüşümlere değinilmiş, neorealizm teorisi içinde ortaya çıkan savunmacı ve saldırgan realist teoriler çerçevesinde değerlendirmelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dış Politikada Değişim; Savunmacı Realizm; Saldırgan Realizm; Türk Dış Politikası.

* Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.
E-posta: obattir@kmu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6856-8351.

ABSTRACT

In this study, a comparison of the basic concepts of traditional Turkish foreign policy with the new foreign policy approaches that have been determined recently has been made through defensive realism and offensive realism theories. The defensive realist approach, which is taken up within the theory of realism, mostly aims to protect the status quo and argues that it is the primary goal of states to ensure their own security. On the other hand, while the offensive understanding of realism was in search of power, it also aimed to change the status quo. When considered in this context more defensive foreign policy pursued by Turkey until the 2000s shows that an approach executed. However, it is possible to say that while the defensive tendency has continued in many areas especially in the recent period, it has moved to an offensive position especially in some areas containing national security threat. In this study, it has been analyzed whether Turkish foreign policy, which has been followed recently, is defensive or offensive or in balance. regional and global developments affecting foreign policy and the development of direct or indirect actor / opposite side of the case of countries that have been examined with examples how to manage a process of Turkey's foreign policy. Analysis of Turkey's defensive-offensive realism in foreign policy has benefited from the results of distinction while cross-border operations of the Turkish Armed Forces. In this study, the changes and transformations in Turkish foreign policy in general have been mentioned, and evaluations have been made within the framework of defensive and offensive realist theories emerging within the theory of neorealism. In this study, the changes and transformations in Turkish foreign policy in general have been mentioned, and evaluations have been made within the framework of defensive and offensive realist theories emerging within the theory of neorealism.

Keywords: Change in Foreign Policy; Defensive Realism; Offensive Realism; Turkish Foreign Policy.

1. GİRİŞ

Soğuk Savaş sonrası oluşan yeni dünya düzeninde yerini almaya çalışan Türkiye'nin, kimilerine göre tek kutuplu hale dönüşen kimilerine göre de hâlâ çok kutuplu olan uluslararası sistemde yaşanan gelişmelere bağlı olarak dış politikasını adeta güncellemeye ve yeniden şekillendirmeye çalıştığı görülmektedir. Soğuk Savaş sonrasında ilk yıllarında Türkiye'de yaşanan iç politika krizleri, ardı ardına kısa ömürlü ve bir çoğu başarısız koalisyon hükümetlerinin kurulmasıyla sonuçlanmış, dolayısıyla -iç politikadan ayrı düşünilemeyen- dış politikada dinamik ve etkin bir yol izlenmesi mümkün olmamıştır. Koalisyonları oluşturan siyasi partiler arasındaki uyumsuzluk ve anlaşmazlıklar sadece iç politikada etkisini göstermekle kalmamış, kaçınılmaz olarak dış politikaya da yansımıştır. Bu durum da statükoyu korumaya yönelik dış politika uygulamalarını beraberinde getirmiş ve güvenlik eksenli dış politika araçlarının sahada kalmasını sağlamıştır. İç politikada yaşanan krizler sonrasında 2002'de erken genel seçime gidilmiş ve seçim sonucunda Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Türkiye'de tek başına iktidara gelmiştir. İç siyaset açısından önemli bir değişimi ifade eden bu sonuçlardan sonra, benzer bir değişim dış politika alanında da kendini

göstermiştir. 1990'lı yıllarda iş başına gelen hükümetlerin statükoyu korumaya yönelik dış politika adımlarının aksine yeni dönemde, büyük ölçüde Turgut Özal döneminin çok boyutlu dış politika arayışını anımsatan çizgiye doğru bir yönelim yaşanmıştır. İlk AK Parti hükümetinin Özal döneminin dış politika anlayışına benzer bir politika izlemeyi, öncelikle komşular olmak üzere, tüm ülkelerle -siyasi, ekonomik, güvenlik vs.- her alanda ilişkilerini geliştirmeyi amaç edindiği görülmüştür (İnat ve Duran, 2006, s. 15-16). Bu dönemde hem içerde hem de uluslararası toplumla ilişkilerde ekonomik, politik, güvenlik vs. alanlarda yerleşik sorunların etkileşim alanlarındaki tüm aktörlerle uzlaşma ve iş birliği çerçevesinde, yeni ve farklı açılımlarla çözümlerini yoluna gidilmiştir.

Ülkelerin -her alanda olduğu gibi- dış politikalarının belirlenmesinde de fayda-maliyet hesabı yapılması esastır. Dış politikada temel amaç, uluslararası sistemde edilgen değil etkin aktör olmayı başararak kendi çıkarlarını maksimize etmek olmalıdır. Bu çıkarlar tartışmasız ekonomi, güç ve güvenlik temelli çıkarlardır. Robert Gilpin'e göre her ülke uluslararası sistem üzerinde söz sahibi olmayı arzu eder ve sistemi kendi çıkarları için yönlendirmeyi hedef edinir (Gilpin, 1981, s. 50-52). Modern dünyada ulusal güvenliğin dar kapsamlı bakış açısı yerine özellikle ekonomik rekabet/savaş ön plana çıkmış ve bütün ülkelerin/toplumların güç algılarının merkezine oturmuştur. Geline bu durum başarı sayılmasına rağmen, ülkeler arası rekabet ve savaş yerine, dünya kaynaklarının orantılı kullanılması, uluslararası işbirliği, ekonomik büyümenin önemi gibi konular hâlâ tartışılmaktadır. Bu bağlamda ekonomik alanda karşılıklı dayanışma ve işbirlikleri, ülkeler arasında yaşanan rekabeti ve çıkar çatışmalarını yok etmeye yetmemiştir (Gilpin, 1981, s. 219-222). Birçok realist tarafından ihmal edilmesine rağmen ülkeler arası çatışmacı ortamın ve savaşın nedenlerinin analizinde en önemli katkıyı realist teori kapsamında ortaya çıkan savunmacı ve saldırgan realist teorilerin sunduğu söylenebilir (Evera, 1999, s. 117- 119).

Neorealistler ve neoklasik realistler arasında uluslararası sisteme hakim olan anarşinin yapısı ve aktörleri üzerine yapılan farklı yorumlar ve analizler disiplin içerisinde; anarşinin hegemon güçlerin dış politikasını nasıl yönlendirdiğine dair yeni bir tartışmayı ortaya çıkarmıştır. Neo realizm-neoklasik realizm ayrımı içinde bu tartışma "savunmacı" (defensive) ve "saldırgan" (offensive) kavramları ile ifade edilen farklı yaklaşımlardan kaynaklanır. Savunmacı anlayışa göre, anarşi hegemon güçlere -fırsatlar sunsa da- her zaman yayılcı politikalar dayatmaz. Güç bir amaç olarak değil güvenliğin tesisi için bir araç olarak görülür. Devletlerin önceliği güvenliklerini sağlamaktır ve bunun için istikrar ve denge arayışı içerisindeyler. Güçler

dengesi ve bu dengenin uluslararası istikrarın ve barışın tesisindeki rolü merkezdedir. Saldırgan anlayışa göre ise devletler güç dengesi yerine hegemonya arayışındadır ve daima yayılcı politikalar benimsemek durumundadır (Ateş, 2008, s. 52-54). Bu çerçevede savunmacı anlayışın gücü mevcut barış ortamının korunması için bir araç ve denge unsuru olarak, saldırgan anlayışın ise -güvenliği/ni sağlama adına- hâkimiyet/etki alanını büyütmek için bir amaç ve asli unsur olarak gördüğünü söylemek mümkündür. Savunmacı anlayış denge arayışı içerisinde ve iş birliğine açık iken saldırgan anlayış sahip olma ve kontrol altına alma eğilimindedir.

Neorealist Kenneth Waltz, demokrasinin giderek yaygınlaşmasını dikkate alarak, ülke yönetimlerinin demokratikleşmesiyle artık hükümetlerin halka karşı daha fazla sorumluluk sahibi olduğunu ifade etmiştir. Böyle bir sorumluluk artışı da devletler arasındaki sorunların işbirliği ve uzlaşıyla çözülebilmesini zorlaştırmaktadır. Çünkü demokratik hükümetler de diğer devletler gibi varlıklarını ve çıkarlarını korumak üzere dış politika yürütmek isterler. Diğer taraftan devletler arasında artan karşılıklı bağımlılık ilişkisi aralarında iletişimin artmasına neden olacağı ve bunun sonucunda da barış ve huzur ortamının devam etmesine katkı sunacağı varsayılır. Bu bağlamda zamanla karşılıklı bağımlılık devletlerin birbirine entegre olmasını sağlayabilir. Uluslararası sisteme bakıldığında ise bağımsız devletlerin bağımlı devletlere oranla daha özgün bir dış politika izlediğini söylemek mümkündür. Demokratik hükümetlerin aralarında gelişen karşılıklı bağımlılığın artmasının uluslararası barışa daha fazla katkı sağlayacağı düşünülse de, uluslararası politikanın doğası gereği bu düşüncenin her zaman olumlu sonuçlar doğuracağı söylenemez (Waltz, 2000, s. 10-11). Bunun nedeni demokratikleşmeyle artan sorumluluklarından dolayı hükümetlerin pazarlık alanının daralmasıdır. Ancak artan karşılıklı bağımlılığın bu daraltıcı etkiyi belirli ölçüde esnettiği de söylenebilir.

Demokratik hükümetlerin daha barışçıl ve savunmacı politikalar izlediği varsayımı Türkiye üzerinden değerlendirildiğinde, savunmacı ve saldırgan realizm ayrımı son dönem Türk dış politikası analizi için önem arz eder. Türk dış politikasında son döneme gelene kadar genel anlamda statükoculuk ve savunmacı realizm anlayışının hakim olduğu görülmektedir. Zaman zaman saldırgan realist uygulamalar görülse de önemli bir aktivizm ortaya konduğu söylenemez. Genel anlamda Türk dış politikasının, uzunca bir dönem, değişen koşullara uyum sağlama konusunda başarılı olduğunu söylemek de hayli zordur. Bu çalışmada, 2000'li yıllara kadar olan Türk dış politikasının realist teori bağlamında daha çok statükocu ve savunmacı

anlayışla oluşturulduğu örneklerle ortaya konmakta, 2000’li yılların başından itibaren ise konjonktüre, etkileşim alanlarına ve değişen bölgesel ve küresel koşullara göre bazen saldırgan bazen de savunmacı realist yaklaşımların öne çıktığı yeni bir dış politika karakterinin oluştuğuna dikkat çekilmektedir.

Teorik çerçevede kurgulanan bu çalışmada ilk olarak neorealizm kapsamında savunmacı (defensive) ve saldırgan (offensive) realizm kavramları tanımlanmış ve aralarındaki farklılıklara kısaca değinilmiştir. Devamında ise Soğuk Savaş sonrası (1990-2000 arası) Türk dış politikasının savunmacı realizm anlayışı analiz edilerek son dönem (2000-2020) Türk dış politikasında savunmacı-saldırgan realizm ayrımı; Türkiye’nin dahil olduğu küresel ve bölgesel olaylar ile bu süreçte yoğun etkileşim içerisinde olduğu devletler üzerinden izah edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak Türk dış politikasında kaydedilen dönüşümün algılar, eylemler ve reel politik çıktıları bakımından eskiye nazaran çok daha etkin bir görünümü beraberinde getirdiği değerlendirilmektedir.

2. SAVUNMACI REALİZM ve SALDIRGAN REALİZM AYRIMI

2.1. Savunmacı (Defensive) Realizm

Savunmacı realizm neorealizmin içinde ortaya çıkmasına rağmen bazı farklı özellikler içermektedir. Neorealizmde olduğu gibi savunmacı realizmde de uluslararası sistemde -temel aktör durumundaki- devletlerin anarşik ortamda varlığını sürdürdüğü kabul edilmektedir. Savunmacılara göre en önemli sorun güvenliğin sağlanmasıdır. Neorealizm ile savunmacı realizm arasında üç önemli fark bulunmaktadır: Birincisi, neorealizm devletin anarşik ortamdaki davranışlarını, birçok aktörü devreye sokarak açıklamaya çalışırken savunmacı realizm ise bunun sadece rasyonel bir seçimle olabileceğini ifade eder. İkincisi, savunmacı realizm, bir araç olarak savunmacı-saldırgan dengesini sağlamaya katkı sunar. Üçüncüsü de savunmacı realistlere göre devletler bir güç arayışında değil statükoyu yani mevcut durumu koruma eğiliminde olurlar (Elman, 2007, s. 17). Savunmacı realizmde temel konu devletlerin güvenliğidir ve güvenlik algısıyla gerçekleşen eylemlerin desteklenmesi söz konusudur. Bu minvalde savunmacı anlayışta devletlerin ilk ve öncelikli görevi güvenliklerini sağlamak olmalıdır. Ancak devletler kendilerini güvende gördükleri zaman uluslararası barış ve istikrarın sağlanabileceği düşünülür (Ateş, 2008, s. 53). Sonuç olarak savunmacı realist yaklaşım, saldırgan realistlerin aksine, büyük güçlerin -her zaman değil- bazen yayılcı

politikalara yöneldiğini, birinci önceliği güvenlik olan devletlerin güvenlik arayışı içerisinde hareket ettiğini ve buna bağlı olarak da denge aradıklarını iddia etmektedir.

2.2. Saldırgan (Offensive) Realizm

John Mearsheimer gibi saldırgan realistler, uluslararası sistemin anarşik yapıda oluştuğunu iddia etmektedirler. Onlara göre anarşik ortamda devletler güvenliğini sağlamak için gücünü mümkün olan en üst düzeye çıkarmalıdır. Saldırgan realizme göre devletler arasındaki rekabet ortamında, coğrafi, teknolojik üstünlükler ya da eşitsizlikler nedeniyle bugün zor görünse bile, bir “dost” devletin gelecekte bir “düşman” devlet olmayacağına garanti yoktur. Bu nedenle, devletler güvenliklerinden emin olmalı ve diğer devletlerin artan güç kapasitelerini şüphe ile izlemelidir. Bu belirsizlik göz önüne alındığında, devletler genellikle güçlerini artırmaya yönelmekte ve anarşi durumunda hayatta kalmak için diğerlerini zayıflatmaya çalışmaktadırlar. Saldırgan realistler, devletlerin genişleme ve hayatta kalmanın en önemli unsuru olan saldırgan bir dış politika için güce ihtiyaç duyduklarına inanırken, savunmacı realistler devletlerin tehditler karşısında hayatta kalmak için güç dengesiyle hareket etmesi gerektiğini düşünmektedirler. Mearsheimer, “The Tragedy of Great Power Politics” isimli eserinde büyük güçlerin birbirlerine karşı nasıl davrandıklarına dair bir dizi argüman ortaya koymakta ve onların birbirlerine karşı nasıl güç kazanma yolları aradıklarını vurgulamaktadır. Aynı zamanda çatışmayı olası kılan koşullar üzerinde duran Mearsheimer, bu durumu hegemon güçlerin içinde olduğu çok kutuplu sistemin iki kutuplu sisteme göre daha tehlikeli olduğu şeklinde özetlemektedir (Mearsheimer, 2001, s. 32).

3. SOĞUK SAVAŞ SONRASI (1990-2000 arası) TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA SAVUNMACI REALİZM ANLAYIŞI

Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında da Türk dış politikası realist perspektiften incelediğinde, geleneksel savunmacı duruşun değişmediği görülmektedir. Bununla birlikte etkileşim alanları açısından bir genişleme sürecine girildiği açıktır. 1990’larda Türk dış politikasının dönüşümünde iki önemli gelişme etkili olmuştur. Bunlardan ilki, bölgesel düzeyde Birinci Körfez Savaşı (1990-1991) sonrasında Türkiye-İrak sınırında yaşanan gelişmeler, ikincisi de hem Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bağımsız olan Türkî Cumhuriyetler hem de Balkanlar’la ilişkilerin geliştirilerek potansiyel etkileşim alanlarının genişletilmesine yönelik adımlardır.

Türkiye'nin Birinci Körfez Savaşı'ndaki pozisyonu Türk dış politikası açısından değerlendirildiğinde geleneksel yaklaşımlarda bir kırılmanın olduğu söylenebilir. Soğuk Savaş sonrası oluşan konjonktürde Türkiye ABD ve Avrupa ile ilişkilerini geliştirilerek güvenilir bir müttefik olduğunu ortaya koymaya ve proaktif bir dış politika yürüterek BM ile uyumlu politikaları hayata geçirmeye çalışmıştır. Bu olumlu girişimlere rağmen Körfez Savaşı'nda Kuzey Irak'ta yaşanan gelişmeler orta ve uzun vadede Türkiye için üç önemli problemi beraberinde getirmiştir. Bunlardan ilki; bu bölgeden Türkiye'ye gelen çok sayıdaki sığınmacı ve buna bağlı sosyo-ekonomik ve politik sorunlardır. İkincisi; bu savaşın sonucu olarak Kuzey Irak'ta ABD'nin desteğiyle ortaya çıkan Kürt yönetiminin güçlendirilmesi ve bunun da ilerleyen süreçte Türkiye'ye karşı bir tehdit haline dönüşmesidir. Üçüncüsü; Irak'ta oluşan siyasi istikrarsızlık terör örgütü PKK'nın bölgedeki faaliyetlerini genişletmesine yol açmış ve bu durum da Türkiye için güvenlik tehdidinin artmasına neden olmuştur (Turan, 2012, s. 195-196). Körfez Savaşı sonrasında bölgede oluşan ve ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanan yapılarla mücadele edebilmek için öncelikle uluslararası desteğe ihtiyaç olduğu, bu desteğin de ancak küresel bir güç olan ABD ile ve BM, NATO, AB gibi örgütlerle işbirliği yapılarak sağlanabileceği düşüncesi o dönemin Türk dış politikasına hakim olmuştur. Bu çerçevede atılan adımlar Türkiye'nin bölgesinde bir güvenlik arayışında olduğunu ve dış politikada savunmacı realizm anlayışının ilkelerini benimsediğini göstermektedir.

Türkiye, bu savaşta Saddam'a karşı oluşturulan koalisyonun yanında olmuş, Çöl Fırtınası Harekâtı'nda bazı askeri üslerini ABD'nin kullanmasına izin vermiştir. Savaş sırasında BM'nin Irak'a yönelik koyduğu ambargo kararlarına da iştirak etmiştir. Tüm bu gelişmelerin Türkiye'nin dış politikası üzerinde olduğu kadar iç politikası ve ekonomisi üzerindeki etkileri de büyük olmuştur. Türkiye savaştan önemli avantajlar elde etme beklentisiyle hareket etmiş ancak umduğunu bulamamıştır. Üstelik BM tarafından Irak'a uygulanan ambargo nedeniyle ekonomik ve ticari alanda çok büyük zarara uğramıştır. Aynı şekilde ABD ile geliştirilen ilişkiler de Türkiye lehine olumlu kazanımlar getirmemiştir (Arı, 2007, s. 112). Ancak burada Türkiye'nin bölge güvenliği için tehdit olarak görülen Saddam rejimi karşısında koalisyon birlikleriyle birlikte hareket ederken aslında kendi güvenliğini sağlamayı öncelendiği görülmektedir. Bu dönemde Türkiye'nin dış politikada izlediği yolun daha çok savunmacı realist anlayışın temelini oluşturan güvenlik arayışına yakın olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Diğer taraftan 1990'ların ilk yıllarında Yugoslavya'da yaşanan iç çatışmalarda ve bu ülkenin dağılma sürecinde Türkiye, Balkanlar'da barış ve güvenliğin sürdürülebilmesinin yollarını

aramıştır. BM, AGİT ve NATO kapsamında girişimlerde bulunarak bu bölgede yeniden barış ve istikrarın sağlanmasına katkı sunmaya çalışmıştır. Yine bu dönemde Balkan ülkeleri ve Türk Cumhuriyetlerle, başta güvenlik konuları olmak üzere, birçok alanda işbirliği ve dostluk antlaşmaları yapılmıştır. Bu dönemde Türk dış politikasında küresel çıkarlardan ziyade bölgesel ve ulusal çıkarların hakim olduğu bir anlayışın ön plana çıktığı ve Batı ile Doğu arasında bir denge arayışı içerisinde olduğu görülmektedir (Ege, 2008, s. 332).

Dış politika bağlamında Türk-Yunan ilişkileri ele alındığında ise 1980'lerin ve 1990'ların pek çok krize sahne olduğu görülmektedir. İlk kriz Türkiye ve Yunanistan arasında 1987'de yaşanmış ve iki ülkenin savaşa girmesine ramak kalmıştır. Bu krizin nedeni, Yunanistan'ın 1976'da imzalanan Bern Antlaşmasını ihlal ederek Kuzey Ege'de petrol arama girişiminde bulunmak istemesi olmuştur. Türkiye Yunanistan'ın bu girişimine karşılık Sismik-1 gemisini, savaş gemileri kontrolünde Kuzey Ege'ye göndermiştir. ABD ve İngiltere'nin araya girmesi ve her iki ülkenin de savaşın getireceği olumsuzlukları göz önünde bulundurmaları sonucunda kriz sonlandırılmıştır. 1987'nin Mart'ında yaşanan bu kriz iki ülkenin liderlerini de ilişkilerini yeniden gözden geçirmek durumunda bırakmıştır. Dönemin liderleri Özal ve Papandreu, iki ülke arasındaki problemlerin aşılması için ikili görüşmeler yapmış ve ılımlı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. 1988'de Özal ve Papandreu İsviçre'nin Davos şehrinde görüşerek sorunları çözmek için önemli kararlara imza atmışlardır (Karadeli, 2012, s. 160-164). 1996'daki Kardak krizi de, Türkiye ve Yunanistan'ın Ege Denizi üzerinde uzun yıllardır süre gelen egemenlik hakları tartışmalarının alevlenmesine neden olmuş, iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir. Yaşanan bu kriz de ABD'nin arabulucuğuyla savaşa dönüşmeden diplomatik girişimlerle çözülmeye çalışılmıştır. Türkiye-Yunanistan ilişkileri bunların dışında da yine Ege Denizi ve Kıbrıs sorunları nedeniyle sık sık gerilimlere sahne olmuştur. İki tarafın da sorunlara yaklaşımının temelinde ulusal güvenliklerini sağlama düşüncesinin yattığı açıktır. Bu bağlamda iki ülke arasında yaşanan olaylara bağlı olarak öncelikle savunmacı anlayışı ön plana çıkaran bir dış politika benimsendiği söylenebilir. Bu süreçte yeni bir güç arayışından ziyade mevcut durumu yani statükoyu korumaya yönelik girişimlerin ön planda olduğu görülmektedir.

2000'li yıllara kadar Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikası ise özellikle Soğuk Savaş döneminde ABD ile olan ilişkilerin gölgesinde şekillenmiştir. Bu dönemde Türk dış politikasının ana eksenini Batı ve ABD ile ilişkileri koruma üzerine oturduğu için Türkiye bölge üzerinde çok fazla etkili olamamıştır. Türkiye, ABD'nin bölge üzerindeki çıkarları ile çatışan hedeflerini bu dönemde gerçekleştirme imkânı bulamamış, bölgedeki istikrarsızlığın ve çatışma

ortamının -coğrafi yakınlığına bağlı olarak- ulusal güvenliğine yönelik içerdiği tehditler karşısında dış politikasında daha çok savunmacı yaklaşımlar sergilemiştir.

Ankara Antlaşması'nın 1964'te yürürlüğe girmesi ile birlikte Avrupa Topluluğu (AT) ile ortaklık ilişkisi kuran Türkiye, 14 Nisan 1987'de, o dönem hükümetin benimsediği dışa entegre olma politikalarının gerektirdiği yapısal dönüşüm için destek alabilmek amacıyla ve Yunanistan'ın Birliğe üye olmasının oluşturduğu havayla AT'ye tam üyelik için başvurmuştur. Avrupa Komisyonu'nun 1989'da, Türkiye'nin üyeliğe uygun olduğunu ancak siyasi ve ekonomik gerekçelerle müzakerelerin başlamasının mümkün olmadığını ifade eden bir rapor düzenlemesinden itibaren Türkiye-AB ilişkileri inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Daha sonraki süreçte Türkiye, Lüksemburg Zirvesi (1997) ile diğer aday ülkelerden ayrı bir kategoriye alınmış ve katılım sürecinden dışlanmıştır. Sonrasında Helsinki Zirvesi (1999) ile yeniden adaylık statüsü verilmiştir (Açıkmeşe, 2008, s. 439). Helsinki Zirvesi'nden sonra Türkiye'nin demokratikleşme çabaları ve Birliğe uyum yolundaki girişimleri özellikle 2005'e kadar kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. AB'ye üye olma hedefiyle gerçekleştirmiş olduğu reformlarla birlikte Türkiye'nin daha aktif bir dış politika benimsediği görülmüştür. Bu aktif dış politika nedeniyle Türk dış politikasının savunmacı anlayıştan yavaş yavaş uzaklaşarak saldırgan anlayışa doğru evrildiği söylenebilir.

Bu dönemde Türk dış politikasında bir diğer sorun alanı Türkiye-Ermenistan ilişkileridir. 1990'ların başında bu ülkenin Azerbeycan'la yaşadığı Dağlık Karabağ sorunu nedeniyle, zaten uzunca bir süredir olumlu seyretmekten uzak olan ilişkilerin tamamen koptuğu görülmektedir. Yaşanan krizlerden sonra Ermeni diasporası Türkiye aleyhine girişimlerini artırmıştır. İki ülke arasında ilişkilerin normalleştirilmesi ve yaşanan kirizlerin giderilmesi amacıyla 2001'de Cenevre'de Türk-Ermeni Barış Komisyonu oluşturulmuş ancak gerek ilişkilerin seyrinde gerekse krizlerin çözümü konusunda kayda değer bir gelişme sağlanamamıştır (Aydın, 2007, s. 321). Halihazırda Türkiye-Ermenistan ilişkileri sözde Ermeni soykırımı ve Dağlık Karabağ gibi bazı meseleler yüzünden stabil bırakılarak mevcut durum korunmaya çalışılmaktadır. Bu ülkeyle ilişkilerin Türk dış politikası açısından savunmacı anlayışın hakim olduğu bir seviyede kaldığı söylenebilir.

Bu dönemde bir diğer sorun alanı durumundaki Türkiye-Suriye ilişkileri kapsamında ilk kriz 1998'de PKK terör örgütü liderinin Şam'da korunduğunun ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Yine su meselesi yüzünden çıkan krizler ilişkileri zaman zaman germiş ve kopma noktasına

getirmiştir. Krizler çerçevesinde Türkiye, Suriye'ye karşı sert tutumunu 16 Eylül 1998'de Kara Kuvvetleri Komutanının Hatay'da yaptığı konuşmayla göstermiştir. Bu konuşmada gerektiğinde askeri unsurların da içinde olduğu tedbirlerin alınacağı mesajı verilmiştir. Bu tarihte belli bir süreliğine diplomatik olarak iki ülke arasında ilişkilerin askıya alındığı görülmüştür. Sonrasında ABD'nin de araya girmesiyle iki ülke arasında diyalog yoluyla krizlerin aşılması için girişimler başlatılmıştır. Bu girişimler Türkiye lehine sonuçlar içeren ve "Adana Mutabakatı" olarak bilinen antlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlanmıştır (Mumcu, 2012, s. 258-262). Bu dönemde Türkiye'nin önce askeri tedbirler alıp savaşın eşiğinden dönmesi kısmen saldırgan anlayışı bize göstermiş olsa da daha sonra yapılan diplomatik görüşmeler ve varılan mutabakat, Türkiye'nin bölgesinde bir güç arayışında değil güvenlik arayışında olduğunu göstermiştir. Suriye ile yaklaşık 910 km lik bir kara sınırına sahip olunması sınır güvenliğini ön plana çıkarmıştır. Bu nedenle Türk dış politikasında Suriye ile ilişkilerde daha çok savunmacı anlayışın izleri görülmüştür.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, 2000'li yılların başına kadar öne çıkan gelişmeler üzerinden yapılan bu kısa değerlendirmeler ışığında Türk dış politikasında daha çok savunmacı realist anlayışın hakim olduğu görülmektedir. Savunmacı realizm ilkeleri çerçevesinde daha çok işbirliği tercih edilmiş ve bir denge durumu korunmaya çalışılmıştır. Ancak yine de, ulusal güvenliğe yönelik yakın tehditler söz konusu olduğunda, askeri tedbirlerin de unutulmadığı ve gerektiğinde başvurulabileceği gösterilmiştir.

4. SAVUNMACI-SALDIRGAN REALİZM AYRIMINDA SON DÖNEM (2000 SONRASI) TÜRK DIŞ POLİTİKASI

Türkiye'de 1999 genel seçimleriyle kurulan son koalisyon hükümetinde siyasi ve ekonomi istikrarsızlıklar nedeniyle yaşanan krizler yeni bir genel seçime gidilmesinin önünü açmıştır. 2002'de yapılan genel seçimler bu anlamda bir dönüm noktası olmuş, seçimler sonucunda tek başına iktidara gelen AK Parti hükümetiyle birlikte iç siyasette bir istikrar yakalanmış ve bunun dış politikada da önemli yansımaları görülmüştür. Bu tarihten itibaren geleneksel güvenlik arayışına dayalı savunmacı dış politika anlayışı kademeli olarak terk edilmiş ve proaktif dış politika uygulamalarıyla şekillenen -saldırgan realist olarak nitelendirilebilecek- yeni bir dönem başlamıştır.

Bu yeni dönemle birlikte genelde içe kapalı bir görünüm sergileyen Türk dış politikasının yönü daha geniş bir perspektifle dışa çevrilmiş ve bu durum Türkiye'nin güç arayışı içerisinde bir

ülke görünümü kazanmasına yol açmıştır. Uygulanan bu dışa açık politikaların Türkiye'nin uluslararası sistemde mevcut durumu(nu) muhafaza etmekten çok, değişim arayan bir ülke konumuna gelme isteğinin açık göstergesi olmuştur. Tüm etkileşim çevreleriyle ilişkilerinde proaktif bir dış politika izleyen Türkiye, öncesinde hiç dahil olmadığı alanlarda politika geliştirmeye başlamış, çok sert duruş sergilediği alanlarda ise daha yumuşak tavırlar ortaya koyarak sürece dahil olmaya çalışmıştır. Bu gelişmeler, Türkiye'nin uluslararası sistemde olumlu tepkiler almasına neden olmuştur (Ateş, 2009, s. 23).

AK Parti'nin dış politika anlayışında işbirliğini öncelemesi kurumsalcı geleneğe daha yakın olduğunu göstermektedir. Ancak, dış politika yapıcılar tarafından sık sık dile getirilen güç ve çıkarla ilgili sözler nedeniyle, uygulanan dış politikayı sadece bu geleneğin teorileri olan idealizm, liberalizm/neoliberalizm çerçevesinde açıklamak çok doğru olmaz. Diğer yandan dış politikadaki karar vericilerin, realist/neorealist teorilerin argümanlarıyla çok örtüşmeyecek şekilde uluslararası standartlara ve işbirliğine önem vermeleri, bu geleneğe ait teorilerin de AK Parti dış politikasını izah etmede yetersiz kalması sonucunu doğurmaktadır (İnat ve Duran, 2006, s. 26).

Daha önce de vurgulandığı üzere savunmacı-saldırgan realizm ayırımında; ilkinde daha çok güvenlik arayışı, ikincisinde ise güç arayışı ön planda olmaktadır. Güvenlik arayışı bir anlamda statükoyu koruma eğilimini, güç arayışı ise statükoyu değiştirme amacını içerir. Geleneksel Türk dış politikası daha çok savunmacı realizmin özelliklerini taşısa da son dönemde bölgesinde ve küresel düzlemde bir güç arayışı içine girmesi Türkiye'nin saldırgan realizme yöneldiğini açıkça göstermektedir. Türk dış politikasını çok yakından etkileyen Kıbrıs sorunu ve Yunanistan'la ilişkiler, Türkiye-AB ilişkileri, Türkiye-ABD ilişkileri, Türkiye-Rusya ilişkileri, Ermenistan'la ilişkiler, İsrail'le ilişkiler, son olarak Arap Baharı ve Ortadoğu Politikaları üzerinden, ilişkilerin niceliğinde ve niteliğinde yaşanan değişime değinerek konuyu biraz daha açmakta ve örneklerle somutlaştırmakta yarar vardır.

4.1. Kıbrıs Sorunu ve Türkiye-Yunanistan İlişkileri

İngiltere'nin Kıbrıs'tan 1950'lerde ayrılmasından sonra ada, Türkiye için en önemli dış politika alanlarından biri haline gelmiştir. Adanın sahip olduğu jeopolitik önem ve adada yaşayan Türklerin menfaatlerinin korunması gibi nedenler, adayı Türkiye'nin ulusal güvenliğinin bir parçası haline getirmiştir. 2000'li yıllara kadar Kıbrıs sorunu mevcut durumun muhafazasına yönelik görece pasif bir dış politika ile ele alınmıştır. 2002'den sonra adanın statüsü için

Türkiye'nin en önemli adımı BM tarafından hazırlanan barış planının (Annan Planı) 2004'de adanın her iki toplumunda refanduma sunulması konusunda vermiş olduğu destektir. Adada çözüme varma konusunda dış politikada ortaya konan bu tutum değişikliği, uluslararası arenada Türkiye'ye olan bakış açısında olumlu bir etki oluşturmuştur (Ateş, 2009, s. 30-31).

Annan Planı 11 Kasım 2002'de, Kıbrıs'taki iki topluma ve garantör güçler olan İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'ye "Kıbrıs sorununa kapsamlı çözüm" olarak sunulmuştur. Türkiye, AB üyeliği konusunda almak istediği desteği canlandırmak amacıyla iyi niyetini göstermek üzere bu plana destek vermiştir. Annan Planı, 26 Nisan 2004'de, referandumlarla Kıbrıs'taki iki halka sorulmuştur. Sonuçta Kuzey Kıbrıs halkı %64,91 çoğunlukla "evet" dediği halde, plan Rum kesimi tarafından büyük bir çoğunlukla (%75,83) reddedilmiştir. Referandumdan çıkan sonuçlara göre Türk tarafının ödüllendirilmesi Kıbrıs Rum tarafının ise cezalandırılması gerekirken tam aksine planı kabul etmeyen Rumlar referandum sonrası AB'ye tam üye yapılmıştır. Aynı zamanda siyasi ve ekonomik amborgolarla Türkler üzerinde baskıya devam edilmiştir. Yine bu dönemde uluslararası antlaşmalara uymayan Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) Kıbrıs'ın karasuları ve münhasır ekonomik bölgesinde petrol ve doğalgaz arama faaliyetlerine başlaması önlenememiştir. GKRY, Doğu Akdeniz'deki faaliyetleri kapsamında başta Mısır, Lübnan ve İsrail olmak üzere bazı ülkelerle işbirliği yoluna gitmiştir. Bu bağlamda uluslararası antlaşmalara uymayan Rumlar, fiili durum oluşturmaya çalışmışlardır. Avrupa ülkelerinin desteğini de arkasına alan Rumların bu hukuksuzluk durumu, Türkiye'nin yeni adımlar atmasını gerektirmiştir (Öymen, 2012, s. 181-186). Diğer taraftan referandum sonrası ABD ve Rusya KKTC'yi destekleyeci adımlar atmış ve ticari faaliyetlerini artırma yoluna gideceklerini ifade etmişlerdir. Burada Türk tarafının Annan Planını kabul etmiş olması önemli rol oynamıştır.

GKRY'nin 1 Mayıs 2004'de "Kıbrıs Cumhuriyeti" adıyla AB'ye tam üye olarak kabul edilmesiyle birlikte Türkiye'nin AB üyeliğiyle ilgili yapılacak oylamalarda veto hakkını elde etmiş olması Kıbrıs sorununu yeniden çıkmaza sokmuştur. Hemen akabinde Türkiye, AB'ye tam üye yapılan Rum yönetiminin adadaki tüm halkı temsil etmediğini vurgulamıştır. Yine uluslararası toplumun, evet oyu çıkması karşılığında Kıbrıslı Türklere vermiş olduğu sözleri yerine getirmesi gerektiğini dile getirmiştir (Duba, 2012, s. 295-300). Türkiye'nin tüm çabalarına rağmen referanduma evet oyu veren Türk tarafı lehine alınan kararların uygulanmadığı, vaatlerin yerine getirilmediği görülmüştür.

Kıbrıs sorununun öncelikle bir mili güvenlik problemi olarak görülmesi, siyasi elitlerin uygulanan politikaların içeriğine dokunmalarının önüne geçmiştir. Dış politikada bu milli güvenlik çizgilerine bağlı kalmaya zorlanan hükümetler, istemeseler de daha önceki politikaların dışına çıkmamışlardır. Kıbrıs sorununu hayati bir konu olarak görme eğilimi, konunun toplumsal alanda eleştirilmesine ve tartışılmasına engel olmuştur (Kaliber, 2005, s. 52). Bu bağlamda Kıbrıs sorununun Türkiye'nin dış politikasının bir parçası olmaya devam edeceğini söylemek mümkündür. Yine Yunanistan'la olan ilişkilerin de daha çok Kıbrıs ve Ege Denizi'ndeki egemenlik hakları üzerinden şekillendiğini söylemek doğru olacaktır. Ayrıca Kıbrıs meselesi, Türkiye-AB ilişkileriyle doğrudan bağlantılı olduğundan çözüme kavuşturulmasının kısa vadede mümkün gözükmediğini de ifade etmek gerekir.

Kıbrıs sorunu ve Yunanistan'la ilişkiler konusunda izlenen geleneksel dış politika, genel itibarı ile savunmacı realizm özelliklerini sergilese de son dönemde, özellikle Doğu Akdeniz hidrokarbon yataklarının egemenliği konusundaki kararlı tutumu da dikkate alındığında, Türkiye'nin girişimleri saldırgan realizm örnekleme olarak değerlendirilebilir. Zira Türkiye AB ile yapılan müzakerelerin tıkanacağını bilmesine rağmen kararlı bir dış politika izleyerek GKRY'e istediği tavizleri vermemiş, gerektiğinde saldırgan anlayış sergileyerek Kıbrıs üzerinde güç arayışına da girmiştir.

4.2. Türkiye – AB İlişkileri

Bu dönemde Türkiye AB'ye üyelik yolunda önemli ilerlemeler kaydetmiş ve Birliğin Türkiye ile müzakerelere başlaması yönünde beklentiler artmıştır. Devam eden görüşmeler sonucunda 17 Aralık 2004'de AB, Türkiye ile 3 Ekim 2005'de müzakerelere başlama kararını onaylamıştır. Özellikle 2003-2006 arası Türkiye, AB'ye uyum çerçevesinde bir dış politika benimsemiştir. Kıbrıs sorunu, Yunanistan'la ilişkiler, Ortadoğu politikaları, komşularla ilişkiler ve uluslararası örgütlere yönelik politikalarda AB'ye üyelik yolunda atılmış adımların etkisi fazlaca hissedilmiştir.

Türkiye-AB ilişkilerinde ve üyelik sürecinde gündeme gelen önemli bir mesele de “imtiyazlı ortaklık” konusu olmuştur. Bu yaklaşım Türkiye'nin AB'ye tam üye olmamakla birlikte AB ile siyaset, ekonomi ve güvenlik alanlarında işbirliğine devam edilmesi amacıyla Birliğin başat ülkeleri Fransa ve Almanya tarafından ortaya atılan bir alternatif statü olarak değerlendirilebilir. Türkiye bu konuda kararlı bir tutum sergilemiş ve tam üyelik dışında farklı, ikinci sınıf bir statüyü kabul etmeyeceğini deklere etmiştir (DW, 2018). Türkiye bu süreçte AB'ye üyelik

konusunda istekli olduğunu ancak dayatmalar karşısında da edilgen tutun sergilemekten uzak duracağını her fırsatta dile getirmiştir. Türkiye-AB arasında oluşan krizlerde Türkiye'nin kararlı tutumu ve yeri geldiğinde restleşmesi, bu konudaki dış politikasının savunmacı realizmden saldırgan realizme doğru kaydığını göstermektedir.

4.3. Türkiye –ABD İlişkileri

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte tek kutuplu hale gelen dünya düzeninde ABD küresel düzeyde etkinliği artan başat aktör konumuna gelmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan yeni tehditler çok taraflı bir işbirliğini öngörse de ABD'nin birçok konuda tek başına hareket etmesi diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de asla olumlu karşılanmamış ve bu durum Türkiye-ABD ilişkilerinin zaman zaman gerilmesine neden olmuştur. İlişkilerde özelde Suriye, Irak, İran, Filistin ve Mısır, genelde ise tümüyle Ortadoğu politikalarında ciddi görüş ayrılıkları olduğunu söylemek mümkündür. Bu görüş ayrılıkları neticesinde son dönemde Türk dış politikasının başta ulusal güvenlik konuları olmak üzere bir çok alanda ABD'den bağımsız şekillenmeye başladığı görülmektedir. TBMM'nin 1 Mart 2003'de yaptığı oylamada reddetmiş olduğu tezkere*, Türkiye-ABD ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Tezkerenin geçmemesi nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkiler gerilmiş, normalleşme sürecine girilmesi için yoğun çaba harcanması gerekmiştir. Bu tarihten sonra iki ülke liderleri arasında karşılıklı ziyaretler yapılarak yeniden yakınlaşma dönemi başlamıştır (Çelebi, 2012, s. 273-280).

Dış politika açısından incelediğinde Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde bir güç arayışı olduğu söylenebilir. Çünkü Türkiye, jeopolitik konumu gereği kendine yakın bölgelerde (Suriye, Irak, İran, Ortadoğu, Balkanlar) yaşanan sorunların doğrudan muhatabı durumundadır. Bu tür bölgesel sorunların çözümünde ABD'nin izleyeceği tutumlar Türkiye'nin ulusal çıkarlarını yakından ilgilendirmektedir (Ateş, 2009, s. 36). Diğer taraftan iki ülke arasında bazı konularda keskin görüş ayrılıklarının olduğunu da ifade etmek gerekir. Örneğin Türkiye Lübnan'da bulunan Hizbullah'ı terör örgütü olarak görmezken, ABD terör örgütü olarak nitelendirmektedir. Yine ABD, Güney Kıbrıs'ı bütün Kıbrıs'ın meşru hükümeti olarak kabul ederken Türkiye haklı olarak bunu kabul etmemektedir. Aynı şekilde Suriye krizi ve Filistin meselesi gibi birçok konuda görüş ayrılıkları mevcuttur. Bu durumdayken Türkiye ile ABD'nin gerçekten stratejik ortak olduğunu söylemek zordur. ABD'nin geçmişten günümüze kadar gerçek anlamda iki ortağının İngiltere ve İsrail olduğu söylenebilir (Öymen, 2012, s. 89). Türkiye-ABD ilişkileri

* 2003 yılında TBMM'de kabul edilmeyen ve "1 Mart tezkeresi" olarak bilinen; "*Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesi ve Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de Bulunması İçin Hükümete Yetki Verilmesine İlişkin Başbakanlık Tezkeresi*".

özellikle son dönemde Suriye krizi üzerinden gelişmelere bağlı olarak sürekli bir değişkenlik arz etmektedir. ABD'nin Suriye'de faaliyet gösteren PYD/YPG/PKK terör örgütüne vermiş olduğu destek Türkiye tarafından kabul edilemez bir durum olarak görülmektedir. Yine NATO müttefikliği kapsamında Türkiye'nin terörizmle mücadelede ABD'den istediği desteği alamamış olması da ilişkilerin zaman zaman gerilmesine neden olmaktadır. Bu çerçevede Türkiye-ABD ilişkilerinin son dönemde olumsuz seyrettiğini söylemek yanlış olmaz. Stratejik ortaklık ilkelerine uymayan ABD'nin bu konuda güven vermediğini ifade etmek gerekir.

Bölgesel sorunların çözümünde bölge ülkeleri ile işbirliğine gidilerek adımlar atılması daha uygun bir yol olarak tercih edilebilir (Aydın, 2011, s. 112). Bu bağlamda Obama ve Trump döneminde ABD'nin Ortadoğu politikaları Türkiye'yi doğrudan etkilemiş ve Türkiye bundan büyük zararlar görmüştür. Suriye krizi üzerinden yaşanan gerginlikler halihazırda devam etmektedir. Özellikle ABD'nin Suriye'de yuvalanmış terör örgütlerine vermiş olduğu silah ve eğitim desteği iki ülke arasında son yıllarda yaşanan gerginliklerin temelini oluşturmaktadır. Yine Filistin meselesinde var olan derin görüş ayrılıkları ilişkileri doğrudan etkilemektedir.

Son dönemde Türkiye-ABD ilişkileri inişli-çıkışlı bir seyir izlemekte, özellikle terörizm ve Ortadoğu'daki çıkarlar konusunda derin fikir ayrılıkları yaşanmaktadır. Türkiye, bölgesinde saldırgan realist anlayış çerçevesinde politikalar izlemek istese de ABD ve Rusya tarafından yapılan dolaylı engellemelerle karşı karşıya kalmaktadır.

Türkiye-ABD ilişkilerinin bu süreçte daha çok, yaşanan Suriye, F-35 ve Filistin krizleri üzerinden şekillendiğini söylemek mümkündür. Yine Türkiye'nin Rusya'ya yakınlaşmış olması ilişkilerin zaman zaman gerilmesine neden olmaktadır. Türkiye, NATO'da müttefiki olan ABD'den özellikle PKK ve DEAŞ tarafından gerçekleştirilen terör saldırılarında istediği desteği alamamıştır. Tam aksine ABD Suriye'nin kuzeyinde geniş bir bölgede faaliyet gösteren PYD/YPG/PKK terör örgütüne yüklü miktarda silah yardımı yapmıştır. Ayrıca NATO'nun da sadık müttefiki olan Türkiye'yi terörizmle mücadelesinde yalnız bıraktığı görülmektedir (Yiğittepe, 2017, s. 111). Bu bağlamda Türkiye yeni dış politika arayışında Suriye sınırından yönelen tehditlerin bertaraf edilmesi adına askeri muharip unsurların devreye sokulması da dahil olmak üzere her türlü seçeneği göz önünde bulundurmak zorunda kalmıştır.

Genel anlamda Türkiye-ABD ilişkilerinin bazen saldırgan realizm anlayışı ile yapılan ani çıkışlarla, bazen de savunmacı anlayışın temel ilkelerinden olan işbirliği ve uzlaşma çerçevesinde inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. Bu dönemdeki dış politikayı, savunmacı-saldırgan

ayrımında değerlendirdiğimizde ise durumun daha çok dengede olduğunu söylemek doğru bir yaklaşım olacaktır. Türkiye'nin bulunduğu bölge itibariyle ve ABD'nin de buradaki çıkarları göz önüne alındığında ilişkilerin dalgalı bir seyir izlemesinin kaçınılmaz olacağı öngörüsünde bulunmak yanlış olmaz.

4.4. Türkiye-Rusya İlişkileri

Türkiye-Rusya ilişkileri 1990'lar boyunca daha çok ekonomik alanda gelişmelere sahne olmuş ve bavul ticareti, turizm alanında yapılan antlaşmalar ve Türk inşaat firmalarının yapmış olduğu projelerle Şekil almıştır. Rusya, bu dönemi daha çok kendini toparlama süreci olarak görmüştür. 11 Eyll saldırısının ardından ABD'nin tek yanlı müdahaleci yaklaşımları Rusya'yı rahatsız etmiş ve yeniden bir g arayışına girmesine neden olmuştur.

2000'li yıllarla birlikte hem iki ülke liderleri sayesinde hem de zorunlu olarak bölgesel işbirliği çerçevesinde Türkiye-Rusya ilişkileri çok boyutlu bir hale dönüşmüştür. Bu çok boyutlu işbirliği ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda kendini göstermiştir. Özellikle ABD askerlerinin Türkiye topraklarını kullanmasını içeren 1 Mart 2003 tezkeresinin TBMM tarafından reddilmiş olması, Rusya tarafında, kendi mttetiklerine karşı karar verebilen bir Türkiye algısının oluşmasına yol açmıştır. Yine Gürcistan krizinde Türkiye'nin ABD'nin yardım için göndermiş olduğu gemilerin Karadeniz'e geçmesini engellemiş olması Rusya tarafından olumlu karşılanmış ve karşılıklı güvenin tesisini sağlamıştır (zdal vd., 2013, s. 20-22). Türkiye-Rusya ilişkileri 2010'da st Düzey İşbirliği Konseyi'nin (DİK) kurulmasıyla yeni bir zemine oturtulmuştur. İlişkilerin en önemli boyutu ekonomik ve ticari alanlarda gerçekleşmiş olsa da siyasi alanda da pek çok anlaşmaya imza atılmıştır. Enerji anlaşmaları iki ülke arasındaki ilişkilerin en önemli unsuru durumundadır. İlişkilerdeki bu olumlu seyrin dışında iki ülke arasında 2013 Kırım'ın İlhakı, 2015 Rus uçağının düşürülmesi ve Rusya Büyükelçisi Andrey Karlow'un Ankara'da suikastla öldürülmesi (2016) gibi olaylar kısa dönemli krizlere neden olmuştur. Yine Suriye krizine zm bulma yolunda görüşmeler ve anlaşmalar yapılmasına rağmen zaman zaman yaşanan gerginlikler iki ülke ilişkilerini doğrudan etkilemektedir. Bölge sorunlarının üzümünde işbirliği içerisinde hareket etme zorunluluğu her iki ülke tarafından anlaşılmış durumdadır. Yine bu dönemde Türkiye, Rusya'dan S-400 hava savunma sistemini satın alma yoluna giderek başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerle arasında bir dengeleme politikası ortaya koymuştur. Rusya'dan S-400 hava savunma sisteminin alınmasından sonra ABD'nin F-35 projesinden çıkarma tehdidine karşı Türkiye, Rusya ile

askeri alanda işbirliğini geliştirmeye devam etmiş ve seçeneklerini çoğaltarak kendi savunma sanayisini geliştirmeye yönelik politikalarada yönelmiştir.

Türkiye-Rusya ilişkilerinin daha çok ABD ile bir dengeleme çerçevesinde gelişmesi dış politika açısından savunmacı realizm özelliklerini taşıdığı söylenebilir. Ancak özellikle Suriye krizine çözüm arayışları sürecinde, önemli aşamalarda liderlik etmesi ve görüş ayrılığına düşülen noktalarda bağımsız hareket ederek askeri seçenekler dahil olmak üzere kendi politikalarını hayata geçirmesi bölgesel bir güç arayışı olarak da değerlendirilebilir. Zira her ne kadar işbirliği içerisinde bir çözüm süreci yürütülmeye çalışıyor olsa da Suriye konusunda sahada zaman zaman uyuşmazlığa düşüldüğü durumlar olmakta ve Türkiye-Rusya ilişkilerinde türbülanslar yaşanabilmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin bu ülkeye karşı yürüttüğü dış politikasına saldırgan realizm anlayışı özelliklerinin de yansıdığını söylemek yanlış olmayacaktır.

4.5. Türkiye-Ermenistan İlişkileri

2002'de ikili ilişkilerde olumlu bazı adımlar atılmış, Türk ve Ermeni Dışişleri Bakanları İsmail Cem ve Vartan Oskanyan birkaç kez görüşerek, iki ülke ilişkilerinin normalleştirilmesine çalışmışlardır. 2003'te de dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ve Oskanyan çeşitli uluslararası toplantılarda iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek adına birkaç kez bir araya gelmiştir. 2005'te dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Ermenistan Cumhurbaşkanı Koçaryan'a ilişkilerin normalleştirilmesi için bir mektup göndererek önemli bir girişimde bulunmuştur. Erdoğan bu mektupta 1915 olaylarını tartışmak ve araştırmak üzere iki ülke tarafından ortak bir tarih komisyonu kurulmasını önermiştir. Koçaryan ise cevabında normal ilişkiler kurmak için önce sınırların açılmasını, sonrasında komisyonun kurulabileceğini belirtmiştir (Aydın, 2007, s. 314-315).

Türkiye'nin Yukarı Karabağ meselesinde izlediği politika da Ermenistan ile ilişkileri doğrudan etkileyen bir unsur olarak görülmektedir. İki ülke ile gerçekleştirilen tüm görüşmelerin iki önemli unsuru Yukarı Karabağ ve sınırların açılması olmaktadır. Özellikle sınır kapısının açılması yoğun olarak tartışılmaktadır. Sınır açıldığı takdirde Türkiye'nin Kafkaslarla olan sorunlardan birinin çözüleceği, aynı zamanda Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki sorunların çözümünde kayda değer bir ilerleme yaşanabileceği görüşü hakimdir. Prag'da yapılan görüşmelerde iki ülkenin Dışişleri Bakanları arasında 10 Ekim 2009'da imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol"de sınırın açılmasına ait bir madde de bulunmaktadır. Ancak Ermenistan ile imzalanan

protokollerin Türkiye’de ve Azerbaycan’da olumsuz tepkilerle karşılanması üzerine hükümet, Yukarı Karabağ sorunu çözülmeyen sınır kapılarının açılmayacağını belirtmiştir. Yine Türkiye, Azerbaycan’ın her zaman yanında olduğunu dile getirmiş (Gökçe, 2011) ve bu konudaki önceliklerinin değişmediğini ortaya koymuştur.

Türkiye’nin Ermenistan’a yönelik dış politikasını etkileyen birçok parametrenin olduğu söylemek mümkündür. Türkiye bu dönemde Ermenistan’a karşı diğer ülkelere olduğu gibi ön yargısız, barışçıl ve aktif bir dış politika sergilemiştir. Buna karşılık Ermenistan’da Türkiye kadar aktif bir politika izlendiğini söylemek zordur. Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin geleceğinin nasıl şekilleneceği; iki ülke karar vericilerinin politikaları, bölgede etkili olmaya çalışan Rusya, ABD ve AB’nin tutumları, Ermeni diasporasının etkisi, sözde soykırım iddiaları ve ekonomik zorunluluklar gibi etmenlere bağlıdır (Aydın, 2007, s. 323-324).

Genel anlamda Türkiye’nin Ermenistan’a karşı izlediği diyalog yanlısı olumlu politikalar savunmacı realizm çerçevesinde değerlendirilebilir. Ayrıca Ermenistan ile sınır komşuluğu ilişkisi konunun daha çok güvenlik bağlamında ele alınmasını beraberinde getirmektedir. Sınır güvenliğinin ön planda tutulması ise bu ülkeye yönelik dış politikanın daha çok savunmacı görünüm arz etmesine yol açmaktadır. Bununla birlikte sözde soykırım meselesi yüzünden gerilen ilişkiler sonucunda Türkiye’nin tutumu ve mesafeli duruşunun ve özellikle bu konuda Ermenistan’a parlamento kararlarıyla destek veren ülkelere yönelik sert tepkilerinin dış politikada saldırgan realizme doğru bir kaymaya işaret ettiği düşünülebilir. Son dönem Türk dış politikasında sergilenen genel aktivizmin henüz Türkiye-Ermenistan ilişkilerine yansımadığını da ifade etmek gerekir.

4.6. Türkiye- İsrail İlişkileri

Türkiye’nin İsrail ile ilişkileri hâlen daha çok Filistin meselesi üzerinden şekillenmektedir. Son dönemde ilişkilerin kırılma noktası Başbakan Erdoğan’ın 30 Ocak 2009’de Davos’ta İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres’le tartıştığı Gazze konulu panel olmuştur. Kayıtlara “one minute” krizi olarak geçen olayda Başbakan Erdoğan’ın İsrail’in Gazze’ye yönelik saldırılarını yüksek sesle dile getirmesi ve sonrasında moderatör tarafından kendisine yapılan saygısızlığı protesto ederek paneli terk etmesi uluslararası platformda bütün dikkatlerin Türkiye’ye çevrilmesine yol açmıştır. Davos’ta yaşanan bu gelişmeler, Türkiye’nin bölgede sadece Batı merkezli değil, alternatif yönelimler de içeren, dahası gerektiğinde Batı’yı karşısına almayı göze alabilen bir dış politika izleyeceği mesajını vermiştir. Türkiye yeni dönemde Batı ve Doğu arasında dengeli bir

dış politika uygulayacağını ve sonrasında da bölgesel sorunların çözümünde aktif bir rol oynamak istediğini göstermiştir.

Davos'ta yaşanan bu olay hem Arap dünyasında hem de tüm İslam ülkelerinde, özellikle halklar nezdinde geniş yankı bulmuş ve olumlu karşılanmıştır. Özellikle Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Ürdün ve Körfez'in diğer zengin ülkelerinin ABD ve İsrail'le olan ilişkileri Müslüman halklar tarafından yakinen görülmüştür. Davos'ta yaşanan olaydan sonra Filistin'i devlet olarak tanıyan ülke sayısı kısa süre içerisinde 97'den 120'ye yükselmiştir (Çakmak, 2012, s. 319).

Diğer taraftan yaşanan bu kriz, Yunanistan için bir fırsat yaratmış, İsrail ile stratejik ortaklığa gitmesine zemin hazırlamıştır. Devamında ise İsrail ve Yunanistan Akdeniz'de ortak askeri tatbikatlar gerçekleştirmiştir. Yine krizin hemen sonrasında GKRY'yle birlikte Yunanistan ve İsrail, uluslararası hukuka aykırı olarak Doğu Akdeniz'de münhasır ekonomik bölgelerde petrol ve doğalgaz arama antlaşmaları imzalamıştır. 30 Mayıs 2010'da gerçekleşen Mavi Marmara olayı da Türkiye-İsrail ilişkilerinin iyice gerilmesine neden olmuştur. Olayda 9 Türk vatandaşının öldürülmesinden dolayı Türkiye, uluslararası platformlarda sürekli olarak İsrail'i eleştirmiş ve kınamıştır (Öymen, 2012, s. 154-155). Türkiye ayrıca diplomatik ve hukuki girişimlerde de bulunmuş; İsrail'in resmi özür dilemesini ve hayatını kaybedenler için tazminat ödemesini istemiştir. Tazminat talebinden olumlu sonuçlar alınmış ve süreç başlamış olsa da ilk etapta özür konusunda İsrail tarafından bir adım atılmamıştır.

Bu süreçte Türkiye-İsrail ilişkileri özellikle başta Filistin meselesi olmak üzere birçok konuda görüş ayrılıkları yüzünden giderek olumsuz bir hal almıştır. İsrail de bu krizin ardından başta Yunanistan ve Mısır olmak üzere Türkiye'nin dış politikada sıkıntılı olduğu ülkelerle işbirliğine gitmiştir (Öymen, 2012, s. 155). Türkiye'nin özür talebi olaydan 3 yıl sonra 2013'de yerine getirilmiştir (BBC NEWS, 2013). İsrail bu olaydan dolayı özür dilemiş olsa da bu aşamada, Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerinin normalleştiğini söylemek ya da gelecekte nasıl şekilleneceğini kestirmek zordur. Çünkü Türkiye'nin başta Filistin meselesi olmak üzere Ortadoğu'daki çıkarları İsrail'in çıkarlarıyla çatışmakta, bazı konularda taban tabana zıt bir görünüm arz etmektedir.

Son olarak ABD'nin 2017'de Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak kabul etmesi ve büyükelçiliğini de 2018'de Kudüs'e taşıması başta Türkiye olmak üzere bölge ülkelerinin büyük tepkisini çekmiştir. Türkiye, bu olaya seyirci kalmamış konuyu BM Genel Kuruluna taşımıştır.

Türkiye'nin girişimiyle burada yapılan oylamada ezici bir çoğunlukla ABD'nin tek taraflı olarak Kudüs'ü başkent ilan etmesine karşı hazırlamış olduğu tasarımı kabul ettirmeyi başarmıştır. Arap Baharının gölgesinde kalmış olsa da Türkiye, Filistin meselesine göstermiş olduğu hassasiyeti halihazırda devam ettirmektedir (Yiğittepe, 2019, s. 228-232). Türkiye-İsrail ilişkilerinin daha çok Filistin meselesi ve Ortadoğu'daki dengeler üzerinden şekillendiği söylenebilir. Bu bağlamda Türkiye'nin bölge sorunlarının çözümünde engeller çıkaran İsrail'e karşı siyasi anlamda sert tutum sergilemek ve İsrail'in işgal politikaları karşısında uluslararası toplum nezdinde girişimlerde bulunmak suretiyle sergilediği aktivizm, Türk dış politikasında saldırgan realist eğilimlerin göstergesi olarak kabul edilebilir.

4.7. Türkiye'nin Arap Baharına Yaklaşımı ve Ortadoğu Politikaları

Türkiye'nin temel kaygıları olan ulusal güvenliğinin sağlanması ve ekonomik gelişimi için çıkarının bölge ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmaktan geçtiğini anlaması biraz zaman almıştır. 2000'li yıllara kadar Türk dış politikası bu rasyonaliteden uzak ve daha çok ideolojik bir zeminde şekillenmiştir. Bu yaklaşımın etkin olduğu zamanlarda Türkiye'nin, salt kendine ait bir Ortadoğu politikası geliştiremediği görülmüştür. Bunun nedeni kendisini bu bölgenin bir parçası olarak görmekten ziyade Batı ittifakına daha yakın hissetmesi olmuştur. Bu durum Türkiye'nin uzun yıllar boyunca aynı coğrafyayı paylaştığı, tarihi ve kültürel bağları olan ülkeler ve toplumlarla ilişkilerinin güçlenmesine engel olmuştur.

1990'lı yıllarda görülen istikrarsız siyasi ortamın son bulmasıyla birlikte, 2002 sonrası dönemde görülen demokratikleşme adımları ve ekonomide yaşanan iyileşmelere paralel yürütülen dış politika açılımları Türkiye'deki siyasi atmosferin değişmesine yol açmıştır. Arap Baharı sürecinin ilk dönemleri diyebileceğimiz 2010'ların başına kadar Türk dış politikasında komşularla ilişkilerin düzeltilmesi, bölgesel düzeyde potansiyel etkileşim alanlarının değerlendirilmesi ve küresel aktörlerle etkileşim düzeyinin yükseltilmesi gibi hedefler çerçevesinde gözle görülür bir aktivizm sergilenmiştir. Sınır komşuları ya da yakın çevre ülkeleri yanında, aralarındaki tarihsel bağlar nedeniyle önemli bir etkileşim alanı durumundaki Ortadoğu bu dönemde sadece sorunları ve tehditleriyle değil fırsatlarıyla da Türkiye'nin gündeminde yer almaya başlamıştır. Özellikle Suriye, Irak ve İran başta olmak üzere Yakın Ortadoğu on yıllardır Türkiye için güvenlik sorunlarının ve potansiyel tehdit algılarının ön planda olduğu bir bölge iken bu dönemde atılan adımlar sayesinde etkileşimin yönü ve niteliği değişmiş, dostluk ve kardeşlik vurgularının sıkça dillendirildiği olumlu bir atmosferin bölgesel ilişkilere hâkim olduğu görülmüştür (Battır, 2019, s. 198). Bu dönemde Türk dış politikası,

güvenlik tehdidi odaklı bakış açısından bölgesel ve küresel aktörlerle yakın ilişkiler kurmayı hedefleyen bir anlayışa doğru radikal bir değişim geçirmiştir. Ta ki Arap Baharı olaylarının başlamasına kadar.

Türk dış politikasının Ortadoğu'ya yönelmesi ve ilişkilerin giderek yoğunlaşması o dönemde bazı çevrelerce eksen kayması olarak nitelendirilmiştir. Oysa Türkiye'nin proaktif Ortadoğu politikalarında NATO üyeliğine ve AB ile üyelik müzakereleri yürüten ülke konumuna zarar veren bir durum söz konusu değildir. Zira Ortadoğu kendisine daha yakın bir coğrafyadır ve bu bölgeden gelen tehditlerin doğrudan etkisi altındadır. Dış politika açısından değerlendirildiğinde Arap Baharı'na karşı Türkiye, temel devlet prensipleri çerçevesinde hareket ederek bölge ülkelerinin demokrasiye geçişinin ancak bölge halklarının daha fazla demokrasi, özgürlük ve insan hakları taleplerini içeren bir anlayışla gerçekleştirebileceğini ifade etmiştir. Yine Türkiye, Arap Baharı'nın etkilediği ülkelerde gerçekleştirilecek reformların zorlamaya değil bizzat ülkelerin iç dinamiklerine dayalı olmasını istemiştir. Bu bağlamda düşünüldüğünde Türkiye, diğer ülkeler gibi dış müdahaleyle gerçekleştirilecek reformları uygun bulmamıştır (Akıllı, 2012, s. 45).

Arap Baharı sürecinin başlarından itibaren Türk dış politikasında önemli kırılmalar yaşanmaya başlamıştır. İlk dönemde ortaya atılan komşularla sıfır sorun politikasının pek geçerli olmadığı görülmüş ve dış politikada ciddi bir değişim yaşanmıştır. Türkiye, bu süreçte barışçıl yolları tercih etmiş ve özellikle Suriye sorununa burada yaşayan halkların güvenliği ve reform taleplerinin yerine getirilmesi yönünde destekler vereceğini ifade etmiştir. Ancak bölgede sürekli değişen dengeler Türkiye'nin de Ortadoğu politikalarını gözden geçirmesini zorunlu kılmıştır. Özellikle 910 km'lik -en- uzun sınırının olduğu Suriye'de yaşanan çatışmalara bağlı iç istikrarsızlıklar Türkiye'yi yıllarca sürececek büyük bir göç dalgasıyla karşı karşıya bırakmıştır. Arap Baharı sürecinde gelişen olaylar karşısında Türkiye-Suriye arasındaki diplomatik ilişkiler yönetimler tarafından kesilmiştir. Diğer taraftan Suriye'de etkin rol oynayan bir başka aktör olan Rusya'nın Esad rejimini desteklemesi, Suriye sorunun uzun bir süre daha çözülemeyeceğini daha sürecin başında göstermiştir (Kambur, 2012, s. 166-172). ABD'nin de bölgede faaliyet gösteren terör örgütleri PYD/YPG/PKK'ya destek çıkması meselenin daha da çıkmaza girmesine neden olmuştur.

Türkiye'nin son dönemde gerçekleştirmiş olduğu Ortadoğu politikaları ve Arap Baharı sürecinde adı geçen ülkelere karşı izlemiş olduğu politikaların savunmacı-saldırgan realizm

bağlamında kesin olarak bir ayrımını yapmak zordur. Zira izlenen dış politika ülkeden ülkeye değişmektedir. Türkiye özellikle sınır komşusu ülkelere karşı izlediği dış politikaya ayrı bir önem vermiştir. Bunun nedeni özellikle İran, Irak ve Suriye başta olmak üzere sınır komşularından gelebilecek -doğrudan ulusal güvenliğine yönelik- tehditlerdir. İran ile ilişkilerin Suriye ve Irak'tan farklı olarak genelde silahlı bir gerginlikten ziyade bir rekabet ekseninde geliştiği söylenebilir. Bu ülkeyle ilişkilerde ekonomik işbirliğini ön planda tutan ve siyasi krizlerin diplomasi yoluyla çözümünü öngören dış politika anlayışı tercih edilmiştir. Son dönemde özellikle Suriye krizine çözüm bulmak amacıyla başlatılan zirveler iki ülkenin de bölgesel güç arayışında olduğunu göstermektedir (İnat ve Caner, 2018, s. 239). Bugün İran, Mısır, Libya ve Tunus gibi ülkeler için izlenen dış politikada savunmacı realist bir anlayış hakimken, Suriye ve Irak konusunda tamamen saldırgan realist yaklaşımların öne çıktığı görülmektedir. Yine Türkiye, İsrail'e karşı da saldırgan realizm bağlamında bir dış politika izleyerek Ortadoğu'da ve bölgesinde söz sahibi olmaya çalışmaktadır.

Suriye'nin kuzeyinde faaliyet gösteren terör örgütlerinin oluşturduğu terör koridoru ve buna bağlı olarak sınırlarının tehdit altında olması ayrıca bu bölgeye olan bağlantısının kesilmesiyle birlikte insani yardımların engellenmesi ve Suriye'den göçün giderek artması gibi nedenlere bağlı olarak bu süreçte Türkiye'nin sınır ötesi askeri operasyon yapması bir anlamda zorunlu hale gelmiştir. Bu kapsamda Türk ordusunun Ağustos 2016'da gerçekleştirmiş olduğu Fırat Kalkanı Operasyonu uluslararası arenada yankı uyandırmıştır. Devamında ise El Bab operasyonu ve 2018'de Zeytindalı (Afrin) operasyonları ile DEAŞ bölgeden temizlenmiş ve aynı zamanda PYD/YPG/PKK'nın bir terör koridoru oluşturmasına engel olunmuştur (Matiç, 2019, s. 254). Daha sonra Türkiye, 9 Ekim 2019'da da Barış Pınarı Operasyonunu başlatmıştır. Bu operasyonun da amaçlarından ilki sınırlarını terör tehdidinden arındırmak ve ulusal güvenliğini sağlamak olmuştur. Yine sınırına yakın bölgede yaşayan halklar için güvenli bölge oluşturmak, PYD/YPG/ PKK ve DEAŞ faaliyetlerini engellemek bu operasyonun diğer amaçları olmuştur. Türkiye, tüm bu amaçları gerçekleştirirken Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunmasını temel ilke olarak benimsemiştir (Erol, 2019, s. 8). Sonuçları bakımından değerlendirildiğinde bu operasyonların ilk planda güvenlik arayışına dayandığı düşünülebilir olsa bile aynı zamanda bir bölgesel güç arayışını da içerdiği kuşkusuzdur. Türkiye komşuluk ilişkisi bulunan ülkelere ve genel olarak Ortadoğu ülkelerine yönelik politikalarında diğer ülkelerle ilişkilerinden farklı olarak; statükoyu değiştirme hedefiyle hareket etmiş ve bu bölgede etkinliğini artırmak istemiştir. Türkiye'nin özellikle Suriye'de yaşanan iç çatışmaları sonlandırmak ve hem bölge halklarının güvenliğini hem de kendi ulusal güvenliğini sağlamaya

yönelik olarak, bu ülkede faaliyet gösteren PYD/YPG/PKK ve DEAŞ terör örgütlerine karşı gerçekleştirdiği sınır ötesi askeri operasyonlar saldırgan realist anlayışın son dönem bölge politikalarına hakim olduğunu açıkça göstermektedir.

5. SONUÇ YERİNE

Geleneksel Türk dış politikası ile son dönem Türk dış politikası arasında gerek görünümü ve düzeyi gerekse merkeze alınan teorik yaklaşımlar itibarıyla gözle görülür bir fark vardır. Türkiye uzun yıllar geleneksel dış politikasında, aslında kendisini de doğrudan ilgilendiren olaylarda bile çoğunlukla reaktif, edilgen ve statükoyu koruyucu bir tutum sergilemiştir. Bu durum 2000'li yıllara gelinceye kadar hemen hemen aynı şekilde devam etmiştir. İstikrarsız koalisyon hükümetleri döneminin sona erdiği 2002 yılı seçimleri Türkiye açısından hem iç politikada hem de dış politikada görece istikrarın sağlandığı bir dönüm noktası olmuştur. Öncesinde son derece edilgen ve içe kapanık bir dış politika anlayışı hakimken bu tarihten sonra çok boyutlu ve proaktif bir görünüm Türk dış politikasının yeni karakteri haline gelmiştir. Bunu son dönem Türk dış politikasında ortaya koyulan performansta açıkça görmek mümkündür. Öncelikle komşuları ve yakın çevresi olmak üzere tüm etkileşim alanlarında varlık göstermeye çalışan Türkiye özellikle bölgesinde yaşanan siyasi gelişmeler karşısında sessiz kalmama ve belirleyici olma anlayışıyla, ekonomik, siyasi ve gerektiğinde askeri güç unsurlarını da devreye sokmak suretiyle proaktif dış politika yapım sürecine girmiştir.

Bu dönemde sadece komşu ülkelerle değil uluslararası sistemin işleyişinde etki düzeyi yüksek ABD, AB, Rusya gibi başat aktörlerle ilişkilerinde de Türkiye'nin aktif bir dış politika izlediği, pek çok konuda işbirliği içerisinde hareket ettiği, çıkarları çatıştığı durumda ise bağımsız hareket ederek özgün politika ve uygulamalara yöneldiği görülmektedir. Bu süreçte Türk dış politikasında bekle gör mantığıyla edilgen tutumların terk edilmesi yanında gündem belirleyen ülke olma stratejisinin de öne çıktığı söylenebilir.

Gerek ulusal çıkarların maksimize edilmesi gerekse ulusal güvenliğe yönelik tehditlerin bertarafı konusunda sergilenen aktvizizm, son dönem Türk dış politikasının neorealist yaklaşımların ilkeleri çerçesinde geliştiğini göstermektedir. Ancak söz konusu realist bakış açısı tek düze ve rijit bir görünümünden ziyade çok yönlü ve esnek bir mahiyet arz etmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin, dış politikasında bölgesinde ve yakın çevresinde, ulusal güvenliğine yönelik tehditler karşısında saldırgan, bunların dışındaki etkileşim alanlarında ise savunmacı realist anlayışı benimsediği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akıllı, E. (2012). Türk Dış Politikasının Zemininde Arap Baharı, *Ortadoğu Analiz*, 4 (37), s. 39-45.
- Arı, T. (2007). *Irak, İran, ABD ve Petrol*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ateş, D. (2008). Gerçekçilik Anarşi ve Uluslararası ilişkiler, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 4(15), s. 39-60.
- Ateş, D. (2009). 2002- 2008 döneminde Türkiye'nin Güç Arayışı, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 5(17), s. 23-53.
- Açıkmeşe, S. Akgül (2008). Avrupa Birliği'nde Koşullu Genişleme. İçinde Akçay, Belgin (Edt.), *Avrupa Birliği'nin Güncel Sorunları ve Gelişmeler*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Aydın, M. (2007). *Türkiye'nin Avrasya Macerası*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Aydın, N. (2011). *Küresel Güç Oyunları*, İstanbul: Paraf Yayınları.
- Battır, O. (2019). Arap Baharı Sonrası Türkiye'nin Değişen Ortadoğu Algısı (191-206). İçinde Orhan Battır ve M. Cüneyt Özşahin (Edt.), *Arap Baharı Sonrası Ortadoğu; Kuram ve Siyaset*, Ankara: Nobel Yayın.
- BBC NEWS (2013). Mavi Marmara: İsrail, Türkiye'den Özür Diledi, 29.01.2020 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130322_israil_turkiye_ozur, erişildi.
- Çakmak, H. (2012). One Minute Krizi. İçinde Haydar Çakmak (Edt.), *Türk Dış Politikasında 41 Kriz*, Ankara: Kripto Yayınevi.
- Çelebi, Ö. (2012). 1 Mart Tezkeresi Krizi. İçinde Haydar Çakmak (Edt.), *Türk Dış Politikasında 41 Kriz*, Ankara: Kripto Yayınevi.
- Duba, Gülay U. (2012). Annan Planı Krizi. İçinde Haydar Çakmak (Edt.), *Türk Dış Politikasında 41 kriz*, Ankara: Kripto Yayınevi.
- DW (Deutsche Welle) (2018). AB'de Türkiye için "B planı" arayışı, 28.02.2020 tarihinde <https://www.dw.com/tr/abde-türkiye-için-b-planı-arayışı/a-42228950> erişildi.
- Ege, A. (2008). Türk Dış Politikasında 1990'lı Yıllar: Soğuk Savaş Sonrası Dönüşüm ve İstikrar, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24(1), s. 321-335.
- Elman, C. (2007). Realism, (s. 11-20). İçinde Martin Griffiths (Edt.), *International Relations Theory for the Twenty-first Century*, London: Routledge Press.
- Erol, M. (2019). Batı Basımında Barış Pınarı Harekatı, *SETA Analiz*, Sayı: 297.
- Gilpin, R. (1981). *War and Change in World Politics*, New York: Cambridge Universty Press.
- Gökçe, M. (2011). Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic*, 6(1), s. 1139-1154.
- İnat, K. ve Duran, B. (2006). AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama. İçinde Zeynep Dağı (Edt.), *Doğu'dan Batı'ya AK Partili Yıllar*, Ankara: Orion Yayınevi.

İnat, K. ve Caner, M. (2018). Suriye Savaşı ve ABD'nin gölgesinde Türkiye-İran İlişkileri, İçinde Kemal İnat vd (Edt), *Kuruluşundan Bugüne AK Parti: Dış Politika*, İstanbul: SETA Yayınları.

Kaliber, A. (2005). Türkiye'de Güvenlikleştirilmiş Bir Alan Olarak Dış Politikayı Yeniden Düşünmek: Kıbrıs Örneği, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(7), s. 31-60.

Kambur, E. Tuğçe (2012). 2002'den Arap Baharına Türkiye Suriye İlişkileri, İçinde Barış Adıbelli (Edt), *Arap Baharı ve Suriye*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Karadeli, C. (2012). Türkiye-Yunanistan Ege Denizi Krizi (1987). İçinde Haydar Çakmak (Edt.), *Türk Dış Politikasında 41 kriz*. Ankara: Kripto Yayınevi.

Matiç, U. (2019). Suriye'de Arap Baharı'nın Etkileri. İçinde M. Cüneyt Özşahin ve Orhan Battır (Edt.), *Arap Baharı Sonrası Ortadoğu: Bölgesel Dönüşüm ve Reaksiyonlar*, İstanbul: Hiper Yayın.

Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*, New York and London: WW Norton & Company.

Mumcu, C. (2012). Suriye Krizi (1998). İçinde Haydar Çakmak (Edt.), *Türk Dış Politikasında 41 kriz*, Ankara: Kripto Yayınevi.

Özdal, H., Özertem, H. Selim ve diğerleri (2013). Türkiye-Rusya İlişkileri: Rekabetten Çok Yönlü İşbirliğine, *USAK Avrasya Araştırmalar Merkezi, Rapor No: 13-06*.

Öymen, O. (2012). *Uçurumun Kenarında Dış Politika*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Turan, K. (2012). Körfez (Irak) Krizi (1990-1991). İçinde Haydar Çakmak (Edt), *Türk Dış Politikasında 41 Kriz*, Ankara: Kripto Yayınevi.

Waltz, Kenneth N. (2000). The Structural Realism after the Cold War, *International Security*, 25(1), s. 5-41.

Yiğittepe, L. (2019). Arap Baharı ve Sonrasında İsrail ve Filistin'de Yaşanan Gelişmeler ve Bölgeye Yansımaları. İçinde M. Cüneyt Özşahin ve Orhan Battır (Edt.), *Arap Baharı Sonrası Ortadoğu: Bölgesel Dönüşüm ve Reaksiyonlar*, İstanbul: Hiper Yayın.

Yiğittepe, L. (2017). *NATO: Güvenlik Politikaları ve Terörle Mücadele Stratejileri*, İstanbul: Cinius Yayınları.

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW: 80 YILDA DEVRİ ÂLEM

Zümrüt BAHADIR*

KİTAP KÜNYE:

Yazar: Seyfi Yıldırım

Kitabın Adı: “Toprak Mahsulleri Ofisi Tarihçesi
1938-2018”

Yayınevi: Toprak Mahsulleri Ofisi Yayınları

Basım Yeri: Ankara

Basım Yılı: 2019

ISBN: 978-605-7599-18-6

* Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi. E-posta: zmrtbahadir92@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-6724-5980.

Dünya tarihinin iki büyük sıçrama evresi vardır. İlk evre tarımsal üretime geçiş ikinci evre ise Sanayi Devrimi'dir. Bu iki evre insanlığın yeryüzündeki yaşamını tüm yönleriyle değiştirmiştir (Sander, 2012:29). İnsanların avcılık ve toplayıcılığı terk etmesiyle birlikte yerleşik yaşam ve tarım, yerleşik yaşamla birlikte de devletler kurulmaya başlamıştır. Bu durumda bir devletin tarihini tarımsal gelişimi göz önüne almadan okumak, eksik okumaktır diyebiliriz.

Ercan Kesal bir röportajında kısa bir masal anlatır: “Hiç kimse küçük bulut parçasının tek bir yağmur damlasına dönüşüp yere çarpmasıyla uyuyanları uyandırdığını hatırlamadı. Kimse hatırlamasa da taş, küçük yağmur damlasının sırrını sakladı.” (Kesal,2017:239). Doç. Dr. Seyfi Yıldırım ve onunla birlikte çalışan Ofisçiler seksen yıllık bir sırrı açığa çıkarmanın vaktidir diyerek Türkiye’de kırsal kalkınmada en önemli rollerden birini üstlenen “Toprak Mahsulleri Ofisi Tarihçesi” kitabını hazırladılar. Kitap, giriş bölümü ile beraber beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tarımın ortaya çıkışı ve tarım yönetimi ile ilgili bilgiler verilmektedir. İkinci bölümde ise Toprak Mahsulleri Ofisi’nin kuruluşundan günümüze kadar hangi aşamalardan geçtiği ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. 1938 yılında kurulan Ofis’ten önce tarımsal ekonomideki öncü kurum olan Ziraat Bankası ile Ofis’in tarihi başlamaktadır aslında. Ofis kurulmadan önce hububat piyasasını düzenleme, çiftçiye destek olma işi 19. yüzyılda Memleket Sandıkları, sonraki adıyla Ziraat Bankası tarafından yürütülmekteydi (Yıldırım, 2019:36). Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu dönemde de hububat piyasasında etkili olan isim Ziraat Bankası idi. 1937 yılında Atatürk’ün direktifleriyle Celal Bayar hükümeti tarafından çizilen tarım politikasında hububatın önemine, ürünün stoklanmasına ve tüketici ile üreticinin korunması gerektiğine vurgu yapılmıştır (Yıldırım, 2019:43). Ziraat Bankasının ana hizmeti ile hububatın alımı, satımı, stoklanması gibi hizmetler örtüşmemekteydi. Bu düşüncenin etkisiyle hububat ticareti işi Ziraat Bankası’nın yürüttüğü gibi tali bir hizmet olarak değil de müstakil ve bu konuda uzman bir kurum tarafından yürütülmesi fikri önem kazandı. Böylece Toprak Mahsulleri Ofisi Bayar hükümeti tarafından 24 Haziran 1938’de kuruldu (Yıldırım, 2019:46). Aslında hayatımızın önemli bir kısmında bize eşlik eden Ofis’in hikâyesi böyle başlamış oluyordu Burada amacımız kitapta yazılmış olan 80 yıllık yolculuğu anlatmak değil, hayatımızda hiç olmadığını zannettiğimiz yerlerde bile Ofis’in izleri olduğunu anlatmak.

Türkiye’nin ilk ulusal süpermarket zinciri 1956 yılında kurulurken, Ofis Ankara’da yaşayan tüketicilere ucuz gıda ve tüketim maddeleri satarak hizmette bulunan Gıda ve İhtiyaç

Maddeleri Anonim Şirketi'nin (GİMA) kuruluşuna 2.5 Milyon TL ile iştirak etti (Yıldırım, 2019:325). Hatta Türkiye'nin ilk süpermarket zinciri olan ve İstanbul'da yaşayanlar için kurulan Migros'a da 1.25 milyon TL ile iştirak (Yıldırım, 2019:326) eden Ofis yalnızca hububat alım ve satımıyla değil temel tüketim maddelerinin satışında da hayatımıza dahil oluyordu.

Ofis'in ilkleri bunlarla sınırlı değil. Genel Müdürlük binası Ankara'nın en meşhur parkı olan Güvenpark'ın yanı başında Kumrular sokağın başlangıcında bulunmaktadır. Ofis hizmet binası için bir proje yarışması başlatmıştır. Yarışmanın jürisinde yüksek mimar olarak Ankaralıların yakından tanıdığı bir isim, Vedat Dalokay, bulunmaktaydı (Yıldırım, 2019:389). Genel Müdürlük binası prefabrike cephe elemanı yapı olarak Türkiye'deki ilk bina olma özelliğini taşır. Bu özellik onun oldukça düşük bir maliyetle yapılmasını sağlamıştır. Yalnızca dış cephe değil binanın içi de uygun maliyetli olması düşünülmüş, büroların katlarına 60*60 cm'lik kasetler yapılmıştı. Bu kasetler sayesinde akustik bir ses sistemi de sağlanmıştır, böylece aynı odayı paylaşan kişilerin daktilolarının sesi (Şimdilerde yerini klavyelerin sesi aldı.) birbirlerini rahatsız etmemektedir. Yıldırım'ın yazdıklarından öğrendiğimize göre Ofis'in yalnızca binası değil Ofis'in içindeki memur masa ve sandalyeleri, toplantı salonu masa, sandalyeleri Ofis atölyesinde imal ettirilerek daha uyguna mal edilmiştir. (Yıldırım, 2019:392).

Ofis'in elinin değmediği ne bir mahsul ne bir faaliyet alanı kalmış ülkemizde. Ofis'in taşra teşkilatı ile haberleşmek için telsiz sistemine sahip olduğunu ve Türkiye'de radyo yayıncılığının geliştirilmesinde öncü olduğunu biliyor muydunuz? TMO 1950'li yıllarda büyük bir depolama hamlesi başlattı ve 1956 yılında çeşitli yerlerde kurulan çelik siloların müteahhidi Raymond firmasından alınan alıcı ve verici cihazlarla taşra ile haberleşmek için telsiz hattı kuruldu. Merkez ve taşra işyerleri arasında uzunca bir süre telsizle haberleşmiştir (Yıldırım, 2019:392). Şubeler ve Genel Müdürlük arasında yapılan bu haberleşmelerin kayıtları Ofis'in arşivlerinde karşımıza çıkmaktadır. Ofis'in taşra ile haberleşmek için kullandığı telsiz ağı Türkiye'de henüz gelişmekte olan radyo yayıncılığını da önemli biçimde etkilemiştir. Örneğin Van ve İzmir Radyosu'nun temeli Ofis tarafından atılmıştır. Van Radyosu olarak çalışacak istasyon için gerekli malzemeler ve cihazlar Ofis tarafından temin edilmiş, tesisin işletmeye açılması da Ofis tarafından gerçekleştirilmiştir. İzmir, Van, Diyarbakır ve İskenderun'da TMO'nun çalıştırdığı vericilerden belirli saatlerde radyo yayını yapılmıştır (Yıldırım, 2019:393). Yine Ankara, İzmir, İskenderun, Diyarbakır, Erzurum gibi iş

yerlerinde çiftçilere yönelik yayın yapan ve Ofis'i tanıtan bir radyo istasyonu kurulmuş ve 1960 yılına kadar bu istasyon faaliyetini sürdürmüştür (Yıldırım, 2019:394).

İşitsel yayının yanı sıra Ofis basılı yayını da kullanmıştır. İlk olarak 1948'de Ekin gazetesi ile köylüye faydalı bilgiler sunulmaya başlanmıştır. Sonrasında Ekin Gazetesi'nin yerini TMO Dergisi almıştır. Dergi yalnızca tarımla ilgili faydalı bilgilerle sınırlı değildi. Dergide edebiyattan sanata, spordan tarıma, karikatürden bulmacaya çok çeşitli yazılar bulunmaktaydı. (Yıldırım, 2019:396). Bu yazılarla birlikte Ofişçi edebiyatçılar, şairler, karikatüristler keşfedilmiştir. Örneğin Tefvik Rüştü Uras Ofişçi ve aynı zamanda iyi bir romancı idi. (Yıldırım, 2019:398). “Yaş otuz beş yolun yarısı eder/ Dante gibi ortasındayız ömrün” mısraları ile tanıdığımız Cahit Sıtkı Tarancı (Yıldırım; 2019:400) ve “Ne olurdu kokunun da fotoğrafı olsaydı. /Sesin fotoğrafı. Boşluğun fotoğrafı./Parmak uçlarındaki karıncanın/Ruhtaki üşümenin.../Ölüm kimseyi bu kadar yalnız bırakmazdı.” diyen Şükrü Erbaş da Ofişçi şairlerden idi (Yıldırım, 2019:406). Dergiye İlhan Müstecaplıoğlu ve Vedat Sipahioğlu iş arkadaşlarının karikatürlerini çizerek mizahi katkıda bulunmuşlardır (Yıldırım, 2019:409). TMO Dergisi böylece basit bir kurum dergisi olmaktan çıkarılmış, edebi ve sanatsal yönü bulunan bir yayın haline getirilmiştir.

Sanat yalnızca Dergi ile sınırlı kalmamış Ofis kendi bünyesinde bir de sanat merkezi kurmuştur. 1989 yılında Güvercinlik'te bulunan ek tesislerde Plastik Sanatlar Uygulama Öğretim Merkezi açılmıştır. Bu merkez 1989-1993 yılları arası faaliyette bulunmuş ve yapılan eserler sergilenmiştir. Ayrıca buradaki eserleriyle Devlet Resim Heykel yarışmasına katılan bazı kursiyerler bu yarışmadan ödülle dönmüşlerdir (Yıldırım, 2019:412-413).

Ofis'in hayatımıza kattığı şeylerden biri de fast food restoranlarda gördüğümüz tepsilere reklamlı kâğıt koyma işini başlatmasıdır. 1990 yılında TMO Sosyal Yardım Sandığı Vakfı'na gelir sağlamak için bir karavanın içine kurulan yemek alanına Ofis Piknik adı verilmiştir. Ofis Piknik'in ilk ürünleri mercimek çorbası, mercimekli köfte, mercimekli börek, nohut pilavdan oluşmaktaydı. Sunum için kırmızı tepsilere ve tepsilere göre hazırlanmış Ofis Piknik'in logosu bulunan kâğıtlar seriliyor ve yiyecekler böyle servis ediliyordu (Yıldırım, 2019:419). Bugün artık fast food satan yerlerin değişmeyen sunum biçiminde bile Ofis ile karşılaşmak oldukça şaşırtıcıdır.

Toprak Mahsulleri Ofisi kurulduğu günden bu yana dinamik bir kurum olmuş, sürekli kendini yenilemiş ve geliştirmiştir. Hem çalışanlarına yönelik hem çiftçilere hem de Türkiye'nin

gelişmesine yönelik faaliyetleri onu sade bir devlet kurumu olmaktan çıkarmaktadır. Seksen yıllık tarihi bize gösteriyor ki Ofis yalnızca hububat piyasasını düzenlemek için kurulmuş bir kurum değildir. Ana statüsü böyle olsa dahi Ofis, Ofisçiler, modernleşmeci tutumlarıyla ve yeniliklerde öncü olmaya devam etmiştir. Türkiye geliştikçe Ofis gelişmiş, Ofis geliştikçe çiftçinin yüzü gülmüş ve pek tabii çiftçinin yüzü güldükçe Ofis, Ofis'in yüzü güldükçe Türkiye gelişmiştir. Çiftçinin biricik dostu olan Ofis'in tarihini okumak aynı zamanda buğday başaklarından yazılmış bir Türkiye Tarihi'ni okumaktır ve bu okuma verimli bir toprakta hasat yapmaya benzemektedir. Hem Ofis'in tarihini ve getirdiği yenilikleri görmek, hem de tarım sektörünün Türkiye'deki gelişimini anlamak için mutlaka edinilmesi gereken bir eserdir. 80 yılı devirmiş bu koca çınarın sırrını açığa çıkaranlara teşekkürler.

KAYNAKÇA:

Kesal Ercan (2017). *Aslında*, İletişim Yayınları: İstanbul.

Sander Oral (2012). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi: Ankara.

Yıldırım Seyfi (2019). *Toprak Mahsulleri Ofisi Tarihçesi 1938-2018*, Ankara.